

Marginalia Historica

Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

2_2019

Marginalia Historica

Ročník 10, číslo 2/2019

Odborný recenzovaný časopis, který se věnuje široce pojímaným dějinám vzdělanosti (včetně školství i osvěty) a komplementárně chápané kultury. Původní vědecké studie, materiálové příspěvky, recenze a zprávy se zaměřují na problematiku českých zemí nahlíženou v středoevropském a evropském kontextu. Vychází dvakrát ročně. Redakční uzávěrka 31. března a 30. září. Časopis je zařazen na Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR. Webová stránka je dostupná zde: <http://kdddweb.pedf.cuni.cz>.

Peer-reviewed academic journal focused on broadly defined history of education (including schooling and adult education) as well as on culture history viewed as complementary to it. It presents original research, materials, review articles and reports reflecting Czech lands in Central European and a wider European context. The academic journal is included in the List of non-impact peer-reviewed journals published in the Czech Republic. Web page: <http://kdddweb.pedf.cuni.cz>.

Vydává/Published by

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1; toto číslo vzniklo ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů, Šiwiecová 2, 130 00 Praha 3

Mezinárodní redakční rada/International Editorial Board

Christoph Boyer (Salzburg), Božena Czwojdrak (Katovice), Lukáš Fasora (Brno), Kateřina Charvátová (Praha), Tomáš Kasper (Liberec), Jiří Knapík (Opava), Tomáš Knoz (Brno), Jiří Křestán (Praha), Robert Luft (Mnichov), Elena Mannová (Bratislava), Antoine Marès (Paříž), Robert Novotný (Praha), Tomáš Pavlíček (Praha), Stanisław Pijaj (Krakov), Jiří Pokorný (Praha), Jan Šindelář (Praha), Martina Šmejkalová (Praha), Vít Vlnas (Praha)

Předsedkyně redakční rady/Editor-in-chief

Ivana Čornejová

Zástupce předsedkyně redakční rady/Deputy Editor-in-chief

Jiří Hnilica

Výkonná redakce/Executive editors

Jitka Bílková (vedoucí redaktorka), Vojtěch Čurda, Milan Ducháček, Bohuslav Rejzl

Jazyková korektura/Copyeditor

Marie Bernardová

Anglické překlady/English translation by

Adam Pálka

Korespondenci (příspěvky) adresujte prosím k rukám vedoucí redaktorky na adresu vydavatele či na elektronickou adresu marginalia@seznam.cz. Jednotlivé příspěvky jsou recenzovány anonymně ve spolupráci redakční rady s okruhem odborníků.

Vychází v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu – Studentského vědeckého projektu č. 260–459 (Duchovní a kulturní pouta Evropy a lidská práva), hlavní řešitel prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

ISSN: 1804-5367

Evidenční číslo MK ČR: E 19664

Obsah

STUDIE

Alan McCully

Formování identity, komemorace a výuka historie 13

Jaroslav ŠEBEK

Připomínání stranicko-státních festivit jako politického nástroje v prvních letech normalizace v Československu 33

Michal SKLENÁŘ

Projekt Mene Tekel, rekonstrukce korunovace Karla IV. a repatriace Josefa kardinála Berana – příklady výkladu dějin a současnosti v pražské katedrále 57

Anna KOLÁŘOVÁ

„Dudy + fezy + motocykly = Strakonice“. Oslavy výročí města jako příležitost ke konstrukci lokální identity 93

Kateřina SIXTOVÁ

Jan Hus v české kulturní paměti 115

Bohumil MELICHAR – Tereza ARNDT

Jak učit o zaniklém světě socialistické diktatury. Stranická muzea jako podnět pro školní výuku 135

David KLIMEŠ

Osudové osmičky a média: od medializace historie k histotainmentu 163

RECENZE

Sam WINEBURG, *Why Learn History (When It's Already on Your Phone)*.

(Vojtěch Ripka) 185

Miroslav PETŘÍČEK, *Filosofie en noir*.
(Jan Černoš — Michal Sklenář)191

Martina PACHMANOVÁ (ed.), *EX-pozice. O vystavování muzejních sbírek umění, designu a architektury*.
(Václav Sixta)196

Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny. Novověk*.
(Ladislav Holoubek) 201

DIDAKTIKA

Dějiny na procházce: Vzdělávání ve veřejném prostoru pohledem
Historických dílen
(Michal Kurz) 209

Historie v edukačních programech o křesťanských kostelích
(Marie Zimmermannová) 214

KRONIKA

Kolik osmiček znáš, tolik máš jedniček – komentáře
k jednomu workshopu
(Roman Anýž – Peter Sokol, Aleš Sedlmeier, Mona Awwadová)225

HISTORIE STÁLE ŽIVÁ

Vzpomínání na monarchii
(Martin Váňa) 237

Úvod

Vážení a milí čtenáři,

monotematickým číslem časopisu *Marginalia Historica* navazujeme na jednání fóra s názvem *Dějiny ve veřejném prostoru: česká společnost a historická výročí*, které se uskutečnilo 8. a 9. listopadu 2018 v Praze; jeho edičního zpracování se ujal Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s redakcí časopisu *Marginalia Historica*. První část názvu konference, *Dějiny ve veřejném prostoru*, odpovídá pojmenování vzdělávací platformy zaměřující se na zkoumání přímého a blízkého propojení historie se současností (viz <https://forumdvp.cz>). Platformu založili badatelé z Filozofické a Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, Ústavu pro studium totalitních režimů a Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Kladou si za cíl propojovat často navzájem málo propustné oblasti a poskytovat pohledy nejen vědeckých a akademických pracovníků z různých oborů, ale také učitelů, zaměstnanců muzeí, archivů a dalších institucí, jež se v praxi běžně zaměřují na výuku nebo popularizaci dějin či reflektují rozličné podoby zpřítomňování minulých událostí ve veřejném prostoru. Vzhledem k tzv. „českým osmičkovým výročím“ byl pro rok 2018 zvolen právě tento rámeček, v roce 2020 bude platforma pokračovat konferencí zabývající se vystavováním minulosti.

Předložené číslo obsahuje sedm studií, čtyři kratší příspěvky a čtyři recenze, vyjma recenzí vycházejí texty z upravených konferenčních příspěvků, resp. reflexí workshopu. Alan McCully otevřel jednání úvodní přednáškou a pro časopisecké publikování ji upravil a nazval *Formování identity, komemorace a výuka historie*. Jedná se o článek zaměřený na kulturu vzpomínání a připomínání v rozdělených společnostech na příkladu irského „desetiletí stých výročí“. Ačkoli se k situaci české společnosti nevyjadřuje přímo, považujeme jeho úvahy nad vztahem dějepisného vzdělávání a připomínání a jeho koncept etického a společného vzpomínání za mimořádně inspirativní. Shodou okolností se k českým čtenářům dostává také dnes již referenční studie Alana McCullyho a Keitha Bartona *Výuka kontroverzních témat*, která bude zařazena do knihy *Třetí odboj v didaktické perspektivě* (editor Jaroslav Pinkas, Praha 2020).

Další studie jsou rozděleny do dvou bloků: Historie ve veřejném prostoru a Historie v soudobé české kultuře a médiích. Zatímco první blok ukazuje na zájem historiků o zvolené téma jak v ryze historické analýze, tak ve výzkumu současných trendů, druhý blok jednoznačně potvrzuje jeho širokou rezonanci v české kultuře a společenském dění. V obou případech se již během konference znovu ukazovalo, že dějiny mají výrazný aktivizační potenciál a veřejnost o ně projevuje značný zájem.

V prvním bloku nabízí Jaroslav Šebek pohled na využití festivit v politice paměti během prvních let tzv. normalizace pro vyvážení odmítaných idejí spojených s pražským jarem, pro „klid na práci“ a kohezi československé společnosti. Prožitek pražského jara přinesl mimo jiné odlišné náhledy na moderní československé dějiny, a proto byla historická výročí spojována s ideologickou náplní a stala se součástí politiky paměti s hlavním cílem legitimizovat vývoj po okupaci v srpnu 1968. Tématu festivit se věnuje také Michal Sklenář v textu, kde analyzuje tři slavnosti spojené s katedrálou svatého Víta, Václava a Vojtěcha v Praze a Arcibiskupstvím pražským. Církevní instituce má ambici prostřednictvím katedrálního kostela vstupovat do veřejného prostoru města a toto úsilí se pokouší propojovat s různými funkcemi katedrály. Mikrohistorický pohled připojuje Anna Kolářová v příspěvku o Strakoncích, konstruování lokální identity místních obyvatel ve vztahování se k minulosti. Autorka propojuje šestisté výročí založení města v roce 1967 s „pokrokovými tradicemi“ a komparuje je s oslavami v roce 2017, pro něž využívá koncept eventizace spojeného se zábavní složkou oslav.

Ve druhém bloku se může čtenář v článku Kateřiny Sixtové seznámit s analýzou české kultury vzpomínání v souvislosti s Janem Husem, husitstvím a husovským výročím v roce 2015. Pisatelka vychází z marketingově a čtenářsky úspěšné série historických románů a animovaného filmu, tedy vlivných nástrojů pro představy o minulosti. Bohumil Melichar a Tereza Arndt ukazují, jak didakticky využít jednotlivé části sbírek muzeí Klementa Gottwalda, Vladimira Iljiče Lenina a Julia Fučíka. Ke sbírkám lze přistupovat jako k jednomu ze způsobů prezentace totalitního panství, který potvrzuje relevantnost ideologie pro historické aktéry a který může vést k pochopení symbolického jazyka diktatury dnešními žáky. Řada reflexí „osudových osmiček“ se objevila také v českém mediálním prostoru, což zprostředkovává zúčastněný aktér David Klimeš. V příspěvku poukazuje na zajímavý paradox mezi kolektivně sdíleným přístupem a mediálním

provozem, na něž aplikuje mřížku zpravodajských hodnot. Zatímco většina Čechů totiž v roce 2018 chápala jako nejvýznamnější osmičkové výročí vznik Republiky československé a okupace z roku 1968 skončila na posledním místě, z hlediska množství textů byl vpád vojsk Varšavské smlouvy pro média nejzásadnější.

Do čísla byly zařazeny recenze čtyř publikací: monografie didaktika ze Spojených států amerických, monografie filosofa a pedagoga, monografie historičky umění a kurátorky a také učebnice církevních dějin. Rubrika *Didaktika* obsahuje zprávy o dvou edukačních projektech a jejich reflexi: žákům škol nebo dětem ve farnostech jsou určeny programy o křesťanském kulturním dědictví, vznikající v Pedagogickém centru Arcibiskupství pražského, studentům pak Historické dílny pořádané Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy. V rubrice *Kronika* nalezne čtenář zpětný pohled organizátorů a účastníků na workshop Kolik osmiček znáš, tolik máš jedniček, jež se odehrál v rámci konference *Dějiny ve veřejném prostoru*. Rubrika s názvem *Historie stále živá* přináší subverzivní pohled na 28. říjen a dějiny po roce 1918 prostřednictvím každoročního Pochodu za monarchii.

Mezi profesionály, kteří se zabývají historií, osciluje vztah ke kulturním historickým výročím mezi odporem k drancování historie ze strany politiků a médií a radostí nad možností prodat trochu své expertnosti či přispět ke kultivaci veřejné debaty. *Dějiny ve veřejném prostoru* na prvním místě zajímala analýza společenských a politických pohybů v souvislosti se slavením historických výročí, nechceme se však vzdát ani nalézání příkladů dobré praxe či hledání principů „dobrého slavení“. Domníváme se, že bez širokého dialogu nejrůznějších profesionálů včetně učitelů zacházejících s minulostí ve škole nemůžeme dějinám ve veřejném prostoru porozumět.

Vojtěch RIPKA – Michal SKLENÁŘ
editoři monotematického čísla
Ústav pro studium totalitních režimů

Studie

Formování identity, komemorace a výuka historie

Identity Formation, Commemoration and History Education

Alan McCully

Abstrakt

Tento úvodní příspěvek se věnuje spojitosti mezi vnímáním identity u mladých lidí a jejich pochopením historie. Zkoumá výzvy ohledně připomínání a komemorace historie, kontroverzní události, ale také potenciální příležitosti pro reimaginaci minulosti způsoby, které mohou přispět k lepšímu vzájemnému porozumění v rozdělených společnostech. S využitím irské Dekády staletých výročí (2012–2022) a událostí z let 1912–1922, které vedly k rozdělení a utváření moderního Irska, představuje příspěvek koncept etického připomínání a detaily toho, jak tento koncept posílil reakci občanské společnosti na sérii výročí. Jako příklad článek nastiňuje, jak byly principy etického připomínání uplatněny při vytvoření on-line zdroje pro školy, který byl navržen za účelem, aby bylo mladým lidem umožněno zaujmout kritický a informovaný postoj ke komemoračním aktům, s nimiž se setkávají ve svých komunitách. Na závěr studie obhajuje užítí orální historie a komunitní angažovanosti jakožto zásadních způsobů, jak se vyjádřit k nedávné emotivní minulosti.

Abstract

This introduction explores the connections between young people's sense of identity and their understanding of the historical past. It examines the challenges of remembering and commemorating past, contentious events but also the potential opportunities to reimagine the past in ways that can contribute to deeper mutual understanding in contested societies. Using Ireland's Decade of Centenaries 2012–2022, the events from 1912 to 1922 which led to partition and the shaping of modern Ireland, it introduces the concept of *ethical remembering* and details how this has underpinned civil society's response to the series of anniversaries. As an example, it outlines how ethical remembering principles were applied to develop an online resource for schools, designed to enable young people to take a critical and informed perspective towards commemorations

they encounter in their communities. Finally, it advocates the use of oral history and community engagement as important ways of addressing the recent, emotive past.

Klíčová slova

komemorace – identita – výuka historie – etické připomínání – orální historie

Key Words

Commemoration – Identity – History Teaching – Ethical Remembering – Oral History

Návštěvě královny Alžběty v Dublinu v květnu 2011 je přikládán obzvláštní význam. Spolu s tehdejší irskou prezidentkou Mary McAleeseovou, od narození severoirskou katoličkou, si královna Alžběta připomněla ty, kteří byli popraveni při Velikonočním povstání roku 1916 za boj proti britské nadvládě, a Iry ze severu i jihu, kteří padli za Británii v první světové válce. Bylo to vizuální a symbolické zpodobnění vzájemného respektu. Je možné, že tato událost se ukáže být mezníkem v připomínání politických událostí na irském ostrově. Nepochybně šlo o důležitý moment určující celkovou atmosféru toho, co následovalo v několika dalších letech. Ohlas této události je v centru pozornosti studie.

Komemorace v rozdělených společnostech

Zejména ve společnostech zasažených konfliktem jsou akty komemorace potenciálně nebezpečné. Představují jiskry, které mohou zažehnout skryté napětí tehdy, když je jeden či druhý protagonista využije pro kulturní a politické účely. Přispívají tak k udržování nejednoty.¹ Zjednodušeně řečeno, pro nacionalistickou stranu v Irsku jsou těmito narativy sedm set let britského útlaku a nedořešená otázka přetrvávajícího rozdělení irského ostrova; v případě unionistů v Severním Irsku jde o vztah k britskému dědictví a odpor vůči trvalé, často násilné hrozbě náboženského a kulturního nátlaku směřujícího ke sjednocení Irska. U těch, kteří zastávají zmíněné pozice, je identita vnímána jako neměnná a společné setkání za účelem připomenutí si vítězství či utrpení je využíváno pro posílení

soudružnosti. Jakákoliv reflexe možných negativních důsledků takového projevu je považována za slabost.

V literatuře o výuce historie je vliv hlavních narativů rozhodně uznáván, byť často jsou příliš snadno připisovány pouze dominantní politické skupině, která uplatňuje svou moc na systém, školní osnovy a učebnice, aby tak přenesla svou nacionální ideologii na svůj národ. Vliv společnosti je v utváření historického vědomí rovněž významný. Ilustruje to Wertschova teorie přivlastnění a odporu vůči dominantnímu narativu státu.² V závislosti na tom, zda kolektivní paměť v rámci komunit a rodin výrazně souzní, či je v rozporu s oficiálním narativem, může síla v komunitě založené komemorace buď upevnit vliv státu, nebo mu odolávat. Je tomu tak zejména tam, kde vedle sebe existují skupiny v latentním nepřátelství, hrozí absence širšího historického kontextu a přímočaré nekritické interpretace a identifikace minulých událostí jsou nahlíženy buď jako „jejich“, nebo „naše“.

Historické komemorace tím pádem představují pro rozdělené společnosti obavy i výzvu. Například u Severního Irska historikové tvrdí, že padésáté připomenutí Velikonočního povstání nacionalisty roku 1966 napomohlo k vyvolání napětí, které přispělo k následnému třicetiletému období vražedného násilí.³

Komemorace a společné blaho

Historické komemorace nemohou být jednoduše potlačeny, a když už k tomu dojde, přesunou se do ilegality a mohou se stát účinnými prostředky odporu. Měl by se stát snažit je omezit či zprostředkovat, aby získal kontrolu nad jejich vlivem? Nebo mají být zpřístupněny rozsáhlému veřejnému dohledu, aby byly předmětem vyjednávání a rovněž se stanou diskurzivními a potenciálně transformačními, čímž pozitivně ovlivní vztahy napříč skupinami a posunou společnost od negativního míru k pozitivnímu?⁴

Výzkum naznačuje, že proces historického učení je více absorbující, než jak tvrdí model „přivlastnění / odpor“. Lépe řečeno, v tomto procesu

² J. WERTSCH, *Voices of collective remembering*, s. 40–46.

³ Jonathan BARDON, *A History of Ulster*, Belfast 1992.

⁴ Johan GALTUNG, *Peace: research, education, action – Essays in peace research*, Copenhagen 1975.

¹ James WERTSCH, *Voices of collective remembering*, New York 2002, s. 40–46.

se mladí lidé dozvídají o historii z řady zdrojů, ať už se jedná o rodinu, společenství, televizi, filmy, literaturu, historické památky a taktéž školní učebnu.⁵ Seixas přijímá historické vědomí jakožto „oblast, v níž se prolínají společná paměť, psaní historie a další způsoby utváření obrazů minulosti ve veřejné mysli“.⁶ Naše historické vědomí je směsí úplnosti našeho formálního a neformálního učení. Co je klíčové – toto vědomí nemusí být neměnné a selektivní v důsledku předurčení naší identitou a původem. Za vhodných podmínek se tudíž mohou jednotlivci zapojit do reflexivní debaty.

Vycházím zde ze svých pozitivních zkušeností v roli učitele dějepisu a badatele. Při práci s Keithem Bartonem v Severním Irsku, kde si výuka dějepisu v reakci na konflikt osvojila zprostředkující roli zahrnující kritické kladení otázek, jsme upozorovali, že mladí lidé si cení historie, s níž se seznámili ve škole, poněvadž jim umožnila přístup k „oběma stranám“ příběhu. To však nebyl jejich jediný zdroj znalostí o minulosti. Zjistili jsme, že jsou součástí Bakhtinovy myšlenky „vnitřně přesvědčujícího diskurzu“;⁷ mladí lidé se potýkali s odlišnými pohledy získanými z různých zdrojů svého učení a to je vedlo ke zpochybňování přijímaných jistot, s kterými se střetávali v každodenním životě. Bylo sice nepravděpodobné, že by se vzdálili od své obecné, pro komunitu typické orientace, avšak existovaly důkazy, že přehodnocují své chápání a dosahují vlastních stanovisek.⁸ Lederach hovoří o mírotvorném počátku, kdy ke změně dochází v jednotlivcích, načež se na scéně ukáže rozhodující množství lidí, které zapůsobí jako katalyzátor pro společenskou změnu.⁹ Mohlo by být toto kritické myšlení, pěstované v hodinách dějepisu, přeneseno na širší společnost, když se účastní komemorativních aktů? Než se k této otázce dostaneme, zohlední tato studie širší společenskou účast na komemoracích.

Etické a sdílené vzpomínání

Před deseti lety, kdy byl mír křehkým konceptem (jako je tomu ostatně doposud, 21 let po podepsání Belfastské / Velkopáteční dohody), čelil sever a jih Irska vyhlídce, že v následující dekádě proběhnou kontroverzní výročí. Období let 1912–1922 zahrnovalo sled klíčových událostí, které vedly k rozdělení a vytvořily moderní Irsko – ozbrojený odpor unionistů vůči *Home Rule* („vlastní vláda“) pro Irsko, irská role v první světové válce, nacionalistické Velikonoční povstání z roku 1916 následované válkou za nezávislost proti Britům, jež vedla k rozdělení, a poté irská občanská válka. Ve všech případech jde o citlivé záležitosti, u kterých, v případě nulového vyjednávání, bylo možno předpokládat, že budou připomínány zaujatou optikou soudobého politického rozkolu s rizikem konfrontace uvnitř komunity.

Jak v Severním Irsku, tak v Irské republice bylo známo, že to, jak bude na „Desetiletí staletých výročí“ (*Decade of Centenaries*) vzpomínáno a jak bude připomínáno, bude vyžadovat pečlivou organizaci, aby si historické události nepřivlastnili lidé toužící po politickém vlivu, ba dokonce po destabilizaci mírového procesu.

V Irské republice byla ustavena vládou řízená komise se širokým zastoupením, čímž měla být zajištěna inkluzivita a nasměrování komemorace kupředu.¹⁰ V Severním Irsku nebyly politické strany zastoupené ve vládě schopny o takové shodě uvažovat. Namísto toho přijala výzvu občanská společnost, která si byla hluboce vědoma pravděpodobných neblahých důsledků, nebude-li prázdný prostor zaplněn. Práce byla koordinována prostřednictvím statutárního orgánu nezávislého na vládě – the Northern Ireland Community Relations Council (CRC), jež byla financována z britského fondu National Lottery.¹¹

CRC od počátku usilovala o určení souboru principů, které by zformulovaly, jakým způsobem se mají realizovat komemorativní akty. Pouze ti,

⁵ Keith BARTON – Linda LEVSTIK, *Teaching History for the Common Good*, Mahwah NJ, 2004, s. 12–17.

⁶ Peter SEIXAS (ed.), *Theorizing Historical Consciousness*, Toronto 2006, s. 10.

⁷ Mikhail BAKHTIN, *The dialogic imagination: Four essays*, Austin 1982.

⁸ Keith BARTON – Alan McCULLY, *History, Identity and the School History Curriculum in Northern Ireland: An Empirical Study of Secondary Students' Ideas and Perspectives*, *Journal of Curriculum Studies* 1, 2005, s. 85–116; *You can form your own point of view: Internally persuasive discourse in Northern Ireland Students' encounters with History*, *Teachers' College Record* 1, 2010, s. 142–181.

⁹ Jean-Paul LEDERACH, *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*, Syracuse 1996.

¹⁰ DEPARTMENT OF CULTURE AND HERITAGE AND THE GAELTACHTA, *Decade of Centenaries*, [online], [citováno dne: 10. 8. 2019]. Dostupné z: www.chg/about/special-initiatives/commemorations/decade-ofcentenaries/ a www.decadeofcentenaries.com.

¹¹ COMMUNITY RELATIONS COUNCIL, *Remembering the Future – Decade of Anniversaries*, [online] 2011, [citováno dne: 8. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.community-relations.org.uk/decade-centenaries>.

jež tento soubor akceptují, měli mít nárok na financování. Tento proces se zakládal na konceptu etického a sdíleného připomínání (*Ethical and Shared Remembering*),¹² vystavěného na následujících pěti elementech:

1. Připomínání v kontextu – pochopení okolností doby, kdy se události odehrály za účelem lepšího porozumění tomu, proč lidé jednali tak, jak jednali. Jakákoliv komemorace musí zohlednit „minulost jako jiný svět“ a odehrávat se mimo soudobé politické pózy a přetvařování.
2. Připomínání celku – uznání vzájemného propojení mezi událostmi a uznání faktu, že dějiny nemohou být škatulkovány jako „naše“ a „jejich“. Je tudíž potřeba smířit se s tím, že tento proces bude občas přinášet nepřijemnosti.
3. Připomínání budoucnosti – nehledě na to, z jaké politické perspektivy se ke komemoraci přistupuje, by měli účastníci sdílet vizi společnosti, která směřuje k sociální spravedlnosti, rovnosti a usmíření vztahů.
4. Etické připomínání – nesmí se jednat o slavení či odsouzení. Nemělo by jít o hledání viníka. Vyžaduje to „velkorysost a ohleduplnost“ a otevřené a kritické myšlení. Ať už byl historický výsledek jakýkoliv, měla by být zohledněna role brutálního násilí a také jeho zničující důsledky.
5. Společné připomínání – uznání, že existuje spousta narativů, že historická pravda je dočasná a poskytuje materiál pro kritický diskurz.

Musí zde být ochota naslouchat narativům ostatních, protože „*společná procházka našimi historiemi je možná jedinou cestou ke svobodě*“.¹³

Aby CRC pomohlo různým skupinám dodržovat tyto principy v rámci plánování, přetavilo je v následující praktické poučení, jak postupovat:

- Začněte od historických faktů.
- Rozpoznejte dopady a důsledky toho, co se odehrálo.
- Pochopte, že existují odlišné pohledy a interpretace.
- Ukažte, jak společenské akce a aktivity mohou prohloubit pochopení daného období.

¹² COMMUNITY RELATIONS COUNCIL, *Remembering the Future – Decade of Anniversaries, Discussion Paper*, [online] 2011, [citováno dne: 8. 8. 2019]. Dostupné z: <https://www.community-relations.org.uk/sites/crc/files/media-files/Remembering%20the%20future%20discussion%20paper.pdf>.

¹³ Viz Johnston McMASTER, *Ethical and Shared Remembering: Commemoration in a New Context, Remembering a Decade of Change and Violence in Ireland 1912–22*, Derry-London-derry 2012, s. 9.

- Vše má být viděno v kontextu „inkluzivní a akceptující společnosti“.¹⁴

Po sedmi letech, co Dekáda staletých výročí trvá, si může uplatnění etického vzpomínání připsat jistý úspěch a poskytuje vědomosti těm, kteří se zapojují do kolektivní komemorace v rozdělených společnostech.¹⁵ Co je důležité, navzdory potenciálu některých výročí zvýšit míru společenského napětí (například zformování Sboru ulsterských dobrovolníků či Velikonoční povstání), z mnoha aktů historické komemorace, jež se v průběhu Dekády konaly, zatím nevzešly žádné vážnější násilnosti. Projevila se převážně zdrženlivost, a jak plynul čas, v souvislosti s klíčovými událostmi chyběla míra vítězoslavného chování, jaká byla běžná dříve, když se komemorace konaly v rámci oddělených oblastí, přičemž tehdy dominovala identitární politika. Vnější financování a podpora navíc vedly k inovativním formám připomínání: například použitím divadla a tvůrčího umění a s podporou multimediální prezentace ze strany BBC a jiných prostředků. Zásadní je skutečnost, že CRC může poukázat na významné příklady účasti napříč komunitami a dialogu o událostech, které by v minulosti bývaly doménou buď unionistů, nebo nacionalistů.¹⁶

Důležitým katalyzátorem byla v tomto ohledu identifikace společné historické zkušenosti, a to v rámci komunit, napříč komunitami i napříč irským ostrovem. Ti, kdo propagovali otevřenější a inkluzivnější přístup k připomínání, dávali pozor, aby se zaměřili na hnutí a události Dekády, v nichž Irové všech původů mohli najít styčnou plochu, a stejně tak i výročí považovaným za sporná. Obzvláště léta 1912–1919 byla obdobím snah labouristického hnutí na ostrově, což zahrnovalo stávkový značný rozsah a zastavování provozů, v nichž protestantští a katoličtí dělníci často

¹⁴ COMMUNITY RELATIONS COUNCIL, Discussion Paper, [online] 2011, [citováno dne: 8. 8. 2019]. Dostupné z: <https://www.community-relations.org.uk/sites/crc/files/media-files/Remembering%20the%20future%20discussion%20paper.pdf>.

¹⁵ COMMUNITY RELATIONS COUNCIL, *Review of the Marking Centenaries Period and Future Challenges* [online], 2017 [citováno dne: 8. 8. 2019]. Dostupné z: https://www.community-relations.org.uk/sites/crc/files/media-files/CRC-Review%20Feb%202018_o.pdf.

¹⁶ COMMUNITY RELATIONS COUNCIL, *Decade of Anniversaries: Highlights of a Review of Decade of Centenaries* [online], 2017 [citováno dne: 8. 8. 2019]. Dostupné z: <https://www.community-relations.org.uk/sites/crc/files/CRC-Toolkit%20Summary%202018.pdf>.

nacházeli společný cíl. Obdobně boj za volební právo žen, a to v Irsku i Velké Británii, zahrnoval ženy všech vyznání i společenských tříd. Nadto napomohla kolektivnímu prožívání nápaditá změna představy, jak může být připomínána první světová válka, a takto byly zbudovány mosty, po nichž si jednotlivé skupiny navzájem pronikly do historického vědomí. Připomínka světových válek byla tradičně doménou unionistů navzdory tomu, jak k britskému válečnému úsilí v letech 1914–1918 (a vlastně i v období 1939–1945) zásadně přispělo nacionalistické, katolické Irsko. Kolektivní rozpaky nacionalistů ohledně uznání této skutečnosti rostly od okamžiku rozdělení ostrova a byly posíleny přítomností britských vojáků v irských ulicích po roce 1969 během „Problémů“ (*The Troubles*) v Severním Irsku. Setkání hlav obou zainteresovaných států, britské královny a irské prezidentky, v roce 2011 nastavilo pozitivní atmosféru. V kombinaci s mírumilovnějším prostředím po dosažení dohody a podporou ze strany občanské společnosti došlo k nalezení prostoru, v němž unionisté snadněji uznávají roli sehranou nacionalisty ve válce a nacionalisté znovuobjevili aspekty své rodinné a komunitní minulosti, která byla dlouho pohřbena.

Prozkoumávání sdílených zkušeností tedy napomohlo kultuře sdíleného vzpomínání v rozvoji. Musíme být samozřejmě obezřetní, abychom vliv konceptu etického připomínání nepřecenili. Ne všechny aktivity spjaté s komemorací se domáhaly podpory ze strany CRC, případně od zmíněné iniciativy finance neobdržely. Má vlastní práce, v kontextu formálního vzdělávání, prokazuje pokračující moc zaujaté „pouliční“ historie a její odolnost vůči racionální historické argumentaci.¹⁷ Oblíbené mýty zůstávají silné, ale ve společnosti nyní existuje větší povědomí o důležitosti historických důkazů a případném zneužití dějin. Je vlastně možné, že největší výzvy Dekády mají teprve přijít. Roky 1919–1921, vedoucí k rozdělení, byly v irských dějinách velmi krvavým obdobím, pro něž se staly typickými sektářské vraždy a útlak ze strany státu. Je pravděpodobné, že emoce budou dále umocněny vrstvicím se napětím ohledně Brexitu a dějinnou náhodou, že jsme nyní svědky nového cyklu padesátiletých výročí připomínajících relativně nedávné *The Troubles*.

Role výuky historie

Po zohlednění širších společenských trendů se ptáme, jaká je role škol v procesu připomínání.

K našemu zklamání formální vzdělávání v Severním Irsku na sebe připomínáním Dekády příliš neupozornilo. To kontrastuje s Irskou republikou, kde oficiální povolení odboru vzdělávání (Department of Education) zajistilo, že se školy nadšeně – a kriticky – zúčastnily komemorativních akcí, zejména těch týkajících se povstání z roku 1916.¹⁸ Na severu zastínila školní aktivity práce v rámci komunity. Je to částečně způsobeno neschopností vlády, fungující na principu rozdělení moci, dohodnout se na jakémkoliv formálním programu. Zároveň ale tato skutečnost reflektuje tendenci škol v konzervativním vzdělávacím systému, rozděleném dle náboženských kritérií, vyhnout se kontroverzím ze strachu, že by školy mohly způsobit urážku bojovným hlasům ve svých vlastních komunitách. Zde je potřeba další výzkum, nicméně zprávy z médií naznačují, že pro některé školy bylo pohodlnější zabývat se událostmi v rámci vlastní komunity, a bylo méně pravděpodobné, že by se tyto instituce věnovaly pochopení komemorací spojených s druhou komunitou.

Nicméně tam, kde se myšlenka realizovala, projevila CRC zájem rozšířit svou činnost související s Dekádou do oblasti formálního vzdělávání. Představuji zde projekt, který CRC financovalo pod mým vedením – přípravu on-line zdroje nazvaného *A Decade of Anniversaries* sloužícího k použití ve školách.¹⁹

V rámci zkoumání specifických cílů a úkolů projektu je nejprve důležité zasadit jej do širšího kontextu vývoje ve výuce historie. Stejně jako ve zbytku Spojeného království bylo vyučování historie výrazně ovlivněno „novou historií“, která se objevila v Anglii v sedmdesátých letech. Díky ní se posunul důraz z povinnosti učit se množství znalostí na motivování mladých lidí, aby se v základech věnovali vědeckým postupům historické vědy,

¹⁸ DEPARTMENT OF CULTURE AND HERITAGE AND THE GAELTACHTA, *Decade of Centenaries*, [online], [citováno dne: 10. 8. 2019]. Dostupné z: www.decadeofcentenaries.com.

¹⁹ Alan McCULLY – Matthew JESS, *A Decade of Anniversaries – a resource for schools*, [online] 2015, [citováno dne: 9. 8. 2019]. Dostupné z: <http://www.creativecentenaries.org/resource/decade-anniversaries-schools-resource-university-ulster>.

¹⁷ Keith BARTON – Alan McCULLY, *Trying to see things differently: Northern Ireland Students' Struggle to Understand Alternative Historical Perspectives*, *Theory and Research in Social Education* 4, 2012, s. 371–471.

jak je praktikují akademici. Tak vzniklo postupem času v řadě států široké paradigma. S různými variacemi se v těchto zemích razí myšlenka, kladoucí důraz na konstruktivistickou filosofii, že racionální historické uvažování může být pěstováno prostřednictvím kladení otázek a pochopení klíčových historických konceptů, jakými jsou důkazy či změna v průběhu času. Co se Británie týče, prvotní zastánci pokládali za hlavní smysl oné myšlenky rozvoj kritičnosti v historickém bádání, a nikoliv přímé vyjadřování se k problémům soudobé společnosti. Progresivní pedagogové v Severním Irsku, jež čelili soupeřícím identitám a rostoucímu napětí, byli provizorním a diskurzivním konstruktem získávání znalostí skrze kritické otázky přitahováni, avšak zároveň rázně prohlašovali, že je nutno se postavit části společnosti, která se v rámci podněcování konfliktu dopouští nepochopení a zneužití dějin. Z toho důvodu dospěly severoirské školní osnovy dějepisu (*NI History Curriculum*) do podoby, kdy zahrnují jak vnější, společenské, tak i vnitřní, vědecké cíle.²⁰ Učitelé například nabádají, aby pomohli studentům vytvořit si spojitost mezi historickým výzkumem a jejich osobním vnímáním identity, přičemž mají studenti zkoumat, jak jsou dějiny využívány a zneužívány v komunitách a politice. V konečném důsledku, řečeno Körberovými slovy, má být studentům umožněno „*uvažovat historicky za sebe samé, a tudíž reflektovat (a ujasnit si) svou osobní, a stejně tak i kolektivní historickou identitu*“.²¹

Badatelé a teoretici, pracující v poslední době na poli vzdělání s jedním či druhým z těchto aspektů, historickým uvažováním studentů a jejich historickým vědomím, uznávají, jak je důležité studovat vztahy mezi nimi a sloučit je do jednotného modelu. Körber, v rámci zahrnutí historického vědomí do FUR modelu historického uvažování, toto vědomí posouvá ze „stavu myslí“ do „pozitivně působícího pochopení“ – „kompetence historicky uvažovat“, která zahrnuje to, jak historické interpretace ovlivňují přítomnost, a rovněž, jak jsou jí utvářeny.²² Na základě této definice tvrdí, že „*historie je historií v plném významu jedině tehdy [...], pokud přináší jakoukoliv závažnost pro přítomnost*“. V důsledku toho prohlašuje, že prostor

komemorační a vzpomínkové kultury musí být zahrnut do školní výuky historie.²³

Koncept „připomínání ve výuce“ (*Remembrance Education*) tak, jak je včleněn do učebního plánu v belgických Flandrech, byl zhodnocen van Nieuwenhuyssem a Wilsem.²⁴ Autoři schvalují opodstatněnost jeho studia, ale zkoumají také třecí plochy mezi ním a výukou historie. Spatřují v nich rozšíření debaty „vnější versus vnitřní“ v rámci samotné výuky historie a obracejí pozornost k rizikům prezentismu a hodnotících soudů, které opomíjejí historický kontext. Při postulování závěru, že „*absolutní morální standardy a centrální role přítomnosti v Remembrance Education jsou příliš vzdáleny více historickému a kontextuálnímu uvažování výuky dějepisu*“, obhajují přínos, který historie vytváří „*jako předmět kritického historického bádání*“ ve vztahu k připomínání v okamžiku, kdy diskuse s tímto připomínáním spojené vstupují do sféry soudobého občanského života.²⁵ Harris mluví o „nepohodlných spojeních“, když vymezuje vztah mezi výukou historie a občanstvím.²⁶ Ve své vlastní studii jsem se s tímto vztahem potýkal a souhlasím s Harrisem, že je třeba si více ujasnit vymezení jejich rolí při zkoumání vlivu minulosti na současnost.²⁷

Popravdě řečeno, při práci na on-line zdroji *The Decade of Centenaries* nebyla práce Körbera, van Nieuwenhuysse a Wilsle přímo vzata v potaz. Nahlíženo zpětně je však zmiňovaný projekt v souladu s mnoha jejich myšlenkami. On-line zdroj se zaměřuje na klíčové události Dekády, zejména na to, jaký měly dopad na jednu menší oblast, západní Belfast (území, které bylo tehdy i nyní obýváno protestanty a katolíky v převážně segregovaném bydlení a bylo náchylné k sektářskému násilí). Je navržen tak, aby fungoval na dvou úrovních. Tři z celkových pěti dílů rozdělují

²³ A. KÖRBER, *Historical consciousness, historical competencies – and beyond? Some conceptual development within German history didactics*, [online] s. 47, [citováno dne: 10. 8. 2019]. Dostupné z: nbn:de:0111-pedocs-108118.

²⁴ Karel van NIEUWENHUYSE – Kaat WILS, *Remembrance education between history teaching and citizenship education*, *Citizenship Teaching and Learning* 2, 2012.

²⁵ *Tamtéž*, s. 168.

²⁶ Richard HARRIS, *Citizenship and History: Uncomfortable Bedfellows*, in: *Debates in History Teaching*, Ian Davies (ed.), London 2011, s. 186–196.

²⁷ Alan McCULLY, *Teaching History and Educating for Citizenship: Allies or Uneasy Bedfellows in a Post-conflict Context?*, in: *Teaching and Learning Difficult Histories in International Contexts: a critical sociological approach*, Terrie Epstein – Carla Peck (eds.), New York 2018, s. 160–174.

²⁰ Viz John SLATER, *Teaching history in the New Europe*, London 1995, s. 125–126.

²¹ Andreas KÖRBER, *Historical consciousness, historical competencies – and beyond? Some conceptual development within German history didactics*, Frankfurt am Main 2015, [online], [citováno dne: 10. 8. 2019]. Dostupné z: nbn:de:0111-pedocs-108118.

²² *Tamtéž*, s. 12.

Dekádu chronologicky do tří období, 1912–1914, 1914–1918 a 1919–1922; jsou zde uplatněny vnitřní cíle pro historický výzkum. Další dva moduly, související s bořením mýtů a komemorací, se přesouvají k vnějším cílům tím, že požadují po studentech, aby se zabývali významem, jež tyto minulé události mají pro současnost (výukové materiály je možno zhlédnout využitím url odkazu v pozn. 19).

Díly 1–3 usilují o zahrnutí řádné historické vědy. Obsahují pečlivé historické tázání uspořádané kolem zjišťování, kritických dotazů, zkoumání pramenů a literatury, určení a kritického zkoumání odlišných výkladů. Zvláštní důraz je kladen na význam klíčových událostí, reakce na ně a prožívání oněch okamžiků místními lidmi všech sociálních, politických, kulturních a náboženských tradic. Ve snaze vyhnout se stereotypizaci společenských identit je ovšem pozornost věnována i zkušenostem jednotlivců, kteří smýšleli či jednali odlišně od převažujících postojů svých sousedů, čímž jsou zpochybňována stanoviska o jednoduše.

Současná relevance Dekády je zkoumána pomocí modulů o boření mýtů a komemoraci. Prvně jmenovaný využívá zábavný přístup ve stylu „takže vy si myslíte, že...“, přičemž zapojuje studenty interaktivním způsobem do aktivit pracujících s informováním pomocí důkazů. Účelem je zpochybňovat zažitá mýty vážící se ke sledovanému období a zastávané jak unionisty, tak nacionalisty, z nichž mnohé dnes mají v paměti velkou sílu komunit. Modul o komemoraci zkoumá, jak byly aspekty Dekády připomínány a proč se podoby, které na sebe připomínání bere, mohou časem měnit. Studenti se učí, jak byl charakter komemorací utvářen v závislosti na měnící se politické agendě a okolnostech; a proč si některé komunity připomínaly určité události bez problémů, zatímco jiné ne. Díky této činnosti si studenti uvědomují, jak kulturní a politická identita ovlivňuje volbu a jednání. Tím pádem, jsou-li studenty nabádáni k meta-kognitivnímu myšlení (Körberův meta-level), dospějí k přesvědčení, že jejich vlastní zázemí pomáhá utvářet, jak si vykládají (a připomínají) minulost. Velká část z toho je vyučována pomocí detailní případové studie opřené o důkazy, která se zabývá připomínkami padesátiletého výročí Velikonočního povstání. Studentům je představena simulace vyžadující rozhodování, která obsahuje problémy a dilema stojící před tehdejší unionistickou vládou Severního Irsku – právo na svobodu projevu a proti němu strach z občanských nepokojů – a dopady, jež měla konečná rozhodnutí na dvou jednotlivcích, unionistovi a nacionalistovi, kteří následně vešli ve

známost tím, že vstoupili do soupeřících polovojenských jednotek a stali se účastníky bojů během následných *The Troubles*.

Celkový záměr projektu *The Decade of Anniversaries* jde nad rámec pochození historie. Má za cíl vybavit mladé lidi – při jejich cestě komemorační Dekádou – znalostmi, kritickou všímavostí, odolností a schopností posoudit vhodnost komemoračních aktů, jejichž svědky jsou, a přispět do debaty ohledně toho, jak by tyto události měly být připomínány. V ideálním případě a v souladu s Van Nieuwenhuyssem a Witsem by měl být diskurz veden mimo učebnu, a to prostřednictvím části učebního plánu N1, nazvaného *Lokální a globální občanství (Global and Local Citizenship)*. Vidím zde tedy potenciál, aby byli mladí lidé připraveni účastnit se Dekády jako aktivní a informovaní občané. Materiály k Dekádě stále vyžadují systematické zhodnocení, ale pozorování učitelů a žáků v učebnách naznačuje, že zpochybnily a stimulovaly individuální i kolektivní způsoby uvažování. Do jaké míry jednotlivci přenášejí naučené do svých komunit a chování, je součástí rozsáhlejší badatelské výzvy, jež stojí před podporovateli sociálně řízené výuky historie.

Připomínání nedávné minulosti

Jak Dekáda postupuje, uplatnění konceptu etického a sdíleného připomínání je hodnoceno a zlepšováno.²⁸ Jeho efektivita bude nadále testována v následujících letech, jak se budeme blížit staletému výročí rozdělení Irsku a vzniku dvou oddělených států. Výuka má ovšem významnou úlohu zejména s ohledem na již naznačený fakt, že započnou padesátiletá výročí mnoha brutálních událostí spjatých s *The Troubles* (což bude trvat po období dalších třiceti let). Události Dekády, od nichž uplynulo sto let, již nikdo nepamatuje a běh času nabízí jistý odstup. Potýkání se s nedávnou minulostí přináší obtíže navíc v tom smyslu, že účastníci tehdejších událostí jsou naživu a nesou si v sobě vzpomínky na zvěrstva, křivdy a vnímanou absenci spravedlnosti. Není překvapením, že křehký politický systém v Severním Irsku zatím nedosáhl jakékoliv shody na mechanismu, jak se vyrovnat s odkazem nedávné minulosti, a toto je nadále jednou z hlavních

²⁸ COMMUNITY RELATIONS COUNCIL, *Review* [online].

překážek k politickému a sociálnímu zlepšení. V důsledku toho je občanská společnost zpravidla otřesena, když se izolovaně vynoří nová informace o jednom či druhém zvrstvu z minulosti spáchaném během *The Troubles*. Výsledkem jsou pak hry o hledání viníka namísto toho, aby zde byla společnost schopná vyrovnat se s odkazem minulosti v jeho úplnosti.

Učitelé pochopitelně namítají, že se od nich nemůže očekávat převzetí tohoto břemena, když se mu politici vyhýbají. Nicméně s postupujícím časem se objevují důkazy, že mladí lidé v Severním Irsku, kteří se narodili po Velkopáteční dohodě, nemají ohledně povahy konfliktu jasno a přinejmenším někteří vyjadřují netrpělivost nad částečným mlčením předchozích generací.²⁹ V pokonfliktních společnostech je „navrácení pravdy“ komplexním, multidisciplinárním procesem, často vedeným skrze individuální svědectví těch, kdo v dané době žili, ať už je klasifikujeme jako oběti, pachatele, přihlízející či přeživší. Taková biografie je potenciale velice mocná díky tomu, že umožní vyslechnutí různých hlasů a uskutečnění nápravy. Na samém počátku, kdy jsou příběhy vyprávěny, se to pravděpodobně bude odehrávat v očišťujícím prostředí, kde je možnost vyslechnout si vypravěčův úhel pohledu nadmíru důležitá. Tyto osobní příběhy mohou odstranit emocionální bariéry, které odolávají vědeckému výzkumu nedávné minulosti. V tomto okamžiku ovšem může být náročné verifikovat zmíněná svědectví pohledem historického bádání, které má od událostí větší odstup. Specifickou rolí historie je objasnění spočívající ve schopnosti rozlišovat. Tuto myšlenku formulovala Martha Minow, když promýšlela povahu výsledků, které přinesly programy zaměřené na navrácení pravdy v Jižní Americe a Guatemale.³⁰ Minow o nich hovoří jako o „psychologické, ale nikoliv historické pravdě“,³¹ tedy že příběhy shromážděné v rámci těchto procesů reprezentují vlastní uchopení minulosti každým jednotlivcem. Jsou důležitou částí záznamu dějin, ale v této fázi není pravděpodobné, že se stanou předmětem kritického historického zkoumání. Minow rozpoznává částečnou úlohu historiků (a v širším kontextu

i učitelů dějepisu) „propojit zdánlivě odlišné popisy násilí, jeho příčin a důsledků“ a „a spojit odstup a empatii ve vztahu ke všem zúčastněným, dokonce i pachatelům, aby tak bylo dosaženo pravdivosti“.³² Samozřejmě, v hodině dějepisu pojem „pravdy“ podléhá provizornímu a diskurzivnímu charakteru historického bádání. V této chvíli je podstatné, aby se zmiňované studium realizovalo při výuce k občanství a bylo konfrontováno se soudobými postoji převažujícími v komunitách.

Několik málo kolegů se to pokusilo přenést do praxe. *Troubled Tales* jsou příkladem riskování ve výuce dějepisu. Dva učitelé, jeden v protestantské a druhý v katolické škole, požádali studenty, aby sehnali alespoň jeden popis *The Troubles* od rodiče, příbuzného či souseda. Velká část toho, co bylo odevzdáno, se týkala nepříjemností pro každodenní život, ovšem malá část, což bylo nevyhnutelné, obsahovala střety s násilím, ať už bombovými útoky, střelbou, či dokonce obětmi v rodině. Každá ze tříd vytvořila ze svých zjištění syntézu a poté sdílela své popisy (a úhly pohledu) s třídou ve druhé škole. Obě třídy následně spolupracovaly na vytvoření „archivu“, který byl představen rodičům, přátelům a politikům na večeru otevřených dveří v severoirské budově parlamentu. Bádání je zatím v počáteční fázi, ale výsledky naznačují, že použití ústního svědectví v učebnách, filtrovaného optikou historického výzkumu, může přispět k etickému připomínání při výuce nedávných dějin.³³

Závěr

Připomínání kontroverzní minulosti je náročné, avšak nesmí být ignorováno. Výzva spočívá v jeho emotivní povaze, to ovšem může mít jak pozitivní, tak negativní konotace. Fakt, že lidé projevují zájem, je mocným motivátorem pro zapojení se a může být využit prospěšným způsobem. Ve správně fungujícím občanském prostředí a za předpokladu citlivé a důklad-

²⁹ John BELL – Ulf HANSSON – Nick McCAFFERY, *The Troubles Aren't Over Yet: Young People's Understanding of the Past*, Belfast 2010, s. 5.

³⁰ Martha MINOW, *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*, Boston 1998.

³¹ *Tamtéž*, s. 127.

³² M. MINOW, *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*, s. 143.

³³ Alan McCULLY – Darren SCOTT – Donal O'HAGAN – Sean PETTIS, *Oral History and Understanding a Troubled Past*, MuseumEdu2, Museum Education and Oral History, [online] 2015, [citováno dne 10. 8. 2019]. Dostupné z: <http://museumedulab.ece.uth.gr/main/sites/default/files/M2.%207.%20McCully.pdf>.

né intervence historické vědy může být toto citové zapojení otevřeno vůči novým představám o minulosti. Jakkoliv nedostalo plně svým závazkům, vedení v Severním Irsku skončilo v rukou občanské společnosti spíše než politiků a celkově vzato se stalo pozitivním činitelem v tom smyslu, že umožnilo, aby etické a sdílené připomínání určovalo parametry pro veřejné komemorace a drželo v šachu triumfalismus. Hledání shody na minulých událostech a následné zahájení interkomunitního dialogu může být předznamenavatelem snahy o vyřešení rozdělovací minulosti. Školy sehrávají důležitou roli tím, že na tyto věci připravují mladé lidi pomocí studia kontroverzní minulosti a zkoumáním toho, jak by měla být připomínána v současnosti v zájmu obecného blaha. Nicméně ani od mladých lidí, ani od občanské společnosti nelze očekávat, že zavedou transformativní změnu izolovaně. Mají-li být síly ve prospěch změny plně mobilizovány, musí v ni uvěřit i politici a prokázat schopnost vedení.

(Z anglického originálu přeložil Adam PÁLKA)

Historie ve veřejném prostoru

Připomínání stranicko-státních festivit jako politického nástroje v prvních letech normalizace v Československu

The Reminding of Partisan-State Festivities as a Political Tool in the Early Years of Normalization in Czechoslovakia

Jaroslav Šebek

Abstrakt

V počátcích normalizace se jedním z nástrojů opětovné ideologické disciplinace členů komunistické strany i širokých vrstev obyvatelstva staly nejrůznější festivity a masová shromáždění, spojená s tehdejšími režimními veřejnými rituály. Studie se soustředí zejména na mocenskou manipulaci se vzpomínkovou kulturou u příležitosti významných výročí v první polovině sedmdesátých let v komunistické memoriální praxi. Jejich připomínání sloužilo k legitimizování politických poměrů po srpnu 1968 i k navození pozitivních vztahů k Sovětskému svazu a socialistickému bloku, které byly narušeny srpnovou okupací v roce 1968. Prostor oslavy jubileí se stal také jedním z faktorů pacifikace potencionálního zdroje odporu a občanského nesouhlasu. Zastavila se procedura vyrovnání se s minulostí, jež provázela společenské procesy pražského jara.

Abstract

At the beginning of normalization, various festivities and large-scale gatherings, connected to regime public rituals of that time, became one of the means of repeated ideological disciplining of members of the Communist Party and broad layers of the population. The study focuses especially on power manipulation with commemorative culture at the occasion of significant anniversaries in the first half of the 1970s in communist memorial practice. Their reminder served for legitimization of the political situation after August and for an induction of positive relations towards the Soviet Union and the Eastern Bloc that had been disturbed by the August occupation in 1968. The space of the celebration of anniversaries also became one of the factors of

the pacification of a potential source of resistance and civil dissent. The process of coming to terms with the past, which had accompanied the social processes of the Prague Spring, stopped.

Klíčová slova

Komunistická strana Československa – normalizace – pražské jaro 1968 – sedmdesátá léta 20. století

Key words

Communist Party of Czechoslovakia – normalization – Prague Spring 1968 – 1970s

Ve svém příspěvku se soustředím na téma manipulace se vzpomínkovou kulturou za politickými účely nové politické moci dosazené po sovětské okupaci. Časově se zaměřím především na první léta po prosazení normalizačního politického kurzu v podobě personální výměny na postu prvního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen ÚV KSČ) v dubnu 1969 a po brutálním potlačení posledních větších demonstrací odporu vůči nově nastolovaným poměrům v srpnu 1969. Z hlediska vymezení prostoru jsem se orientoval zejména na průběh festivit v českých zemích, a to především v rámci Prahy – s výjimkou způsobu komemorace Slovenského národního povstání (dále jen SNP) a karpatsko-dukelské operace v roce 1969, které byly prvními důležitými festivitami po nástupu nového stranického vedení v čele s Gustávem Husákem. Kladu si zejména otázku, jak se proměnily narativy historického výkladu vzpomínaných událostí v jejich výkladu vrcholnými reprezentanty mocenských struktur.

Vycházím převážně z primárních pramenů celostátního charakteru, zejména z těch uložených v Národním archivu, konkrétně jednak z materiálů předsednictva ÚV KSČ a jednak z dosud méně badatelsky využívaných fondů Kanceláře Gustáva Husáka. Ty pak doplňuji informacemi ústředního stranického tisku. Z hlediska tematického vymezení se zaměřuji na slavnosti, odrážející tehdejší interpretace vztahu k Sovětskému svazu (mj. sto let od narození V. I. Lenina 1970, čtvrtstoletí od výročí osvobození v roce 1970, padesát let od existence Sovětského svazu v roce 1972). Ideologicky velmi exponované byly také oslavy událostí spojených s děním uvnitř komunistické strany, jež byly vykládány s aktuálním podtextem vzhledem

k vyrovnávání se s tzv. krizovými léty 1968–1969. Jednalo se například o život a působení ikon komunistického memoriálního panteonu, jakou byl na předním místě Klement Gottwald, stejně jako vzpomínky na dovršení poválečného mocenského zápasu v podobě dosažení hegemoniální vlády komunisty v roce 1948 a padesáté výročí založení Komunistické strany Československa (dále jen KSČ) v roce 1971. Vedle toho zmiňuji i posuny v recepci jiných tradic, jako byla tradice husitská v rámci oficiálního připomínání založení Tábora v roce 1970. Stručně se rovněž věnuji způsobu nahlížení na pravidelné svátky spojené s májovými oslavami.

Způsob připomínání významných výročí také dokumentuje, jak s těmito vzpomínkami nakládala politická moc.¹ Od předchozích dvou dekád komunistické hegemoniální moci se normalizace neměnila v tom, že připomínání historických milníků, důležitých z propagandisticko-ideologických důvodů, bylo ve znamení vyzdvihování nutnosti vítězství komunismu jako nejspravedlivějšího systému – samozřejmě pod vedením Sovětského svazu. Vzhledem k tomu, že normalizační režim se snažil preferovat konzumní spokojenost občanů, tak se tento trend promítal do vyzdvihování ekonomických hledisek těchto výročí při jejich dobových aktualizacích. Do značné míry tak vycházel vstříc obecnější snaze upřednostňovat materiální pohledy na společnost. I v roce 1968 podle průzkumu veřejného mínění chtělo 46 % občanů Československa primárně řešit hospodářské problémy a jen 4 % z nich ty politické.²

S příchodem normalizace se snažila nová mocenská garnitura vedle mnoha jiných kroků, které směřovaly k upevnění její moci a pozic, nově objasnit, o jaké symbolické pilíře se bude opírat. Jejich obsah a význam pak byly sdělovány širší veřejnosti také prostřednictvím připomínání si důležitých historických výročí, která byla vykládána v duchu ideologických schémat sloužících dobové stranické linii. Jednalo se i o aplikaci politických symbolů do dějinného vyprávění. Normalizační moc totiž musela reagovat na proměnu reflexe moderní minulosti země, k níž došlo během pražského jara, kdy se na mnohé historické události začalo nahlížet jinak. Pod dojmem demokratizace a větší otevřenosti ve společnosti se

¹ Jan-Werner MÜLLER (ed.), *Memory & Power in post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*, Cambridge 2002.

² Národní archiv (dále jen NA), fond KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1971–1976, Svazek 115, arch. jednotka 117/B. 4, 112. schůze předsednictva, 26. 4. 1974.

o dvacet let potlačených akcentech a pohledech na národní dějiny začalo znovu debatovat. Zásadní zlom také představoval fakt, že se pod vlivem srpnové invaze radikálně změnil pohled společnosti na roli Sovětského svazu v našich dějinách po roce 1945. Výkladové rámce vzpomínek na zlomové události a osobnosti spojené s komunistickou minulostí byly pak ovlivněny snahou reagovat na politický a obecně společenský vývoj ve státě po nástupu Dubčekova vedení a podřizovaly se plně snaze co nejvíce legitimizovat posrpnový vývoj, výměnu politických elit i celého kurzu politiky. Do přípravy jednotlivých oslav se vedle politické situace podepisovaly rovněž rozvíjející se komunikační možnosti, a to zejména televizní vysílání, které umožňovaly participaci osob na oslavách ve větší míře i virtuálním způsobem. Podstatnou součástí oslav se pak stávaly také cílené filmové nebo televizní projekty připomínající události v propagandistickém duchu.

Oslavy čtvrtstoletí od zahájení Slovenského národního povstání v roce 1969

Jedním z prvních pokusů o pojetí slavností i historického výkladu, které se měly zcela odehrát v duchu politických představ Husákovy mocenské skupiny, se na podzim 1969 stala vzpomínka na pětadvacet let od Slovenského národního povstání (dále často jen SNP) a karpatsko-dukelské operace. Slovenské národní povstání patřilo ostatně k významným tématům již vzhledem k osobě prvního tajemníka Gustáva Husáka, jenž byl v roce 1944 jedním z jeho hlavních aktérů. Ten pak vystupoval na vrcholu oslav ve dvojí úloze, jednak jako aktivní participant na válečných událostech, jednak jako zástupce komunistického establishmentu. Výročí se účastnila nejen politická reprezentace, ale i přímí pamětníci povstaleckých bojů. Vzhledem k významu výročí doprovázely festivitu také elementy, které při vzpomínkových akcích v jiných letech nebyly běžné. Rituálně-symbolická rovina oslav byla ovlivněna zejména faktem, že se připomínaly v atmosféře československé federace, tedy s důrazem na větší národní emancipaci Slováků a vyzdvihování slovenské role v povstání, samozřejmě s limity ve smyslu dominantní pozice komunistů a internacionálních vazeb na Moskvu. Důležitost a mimořádnost tehdejšího jubilea podtrhla i skutečnost, že den zahájení povstání byl poprvé na Slovensku slaven jako státní svátek. Způsob připomínání SNP státním svátkem však vydržel jen do

roku 1975, kdy byl rozhodnutím Slovenské národní rady zrušen a stanoven jen významným dnem. U této příležitosti byly navíc vyznamenány titulem Hrdina Československé socialistické republiky (dále jen ČSSR) hlavní komunistické osobnosti SNP, mezi nimiž byl opět Husák společně s dalším žijícím přímým účastníkem Lacem Novomeským (oba odsouzení v padesátých letech jako „buržoazní nacionalisté“), a současně i Jan Šverma, který v průběhu povstání zahynul. Společně s komunistickými představiteli byli nižšími řády a vyznamenáními oceněni také další aktivní organizátoři povstání, včetně některých nekomunistických. Již v této době dominovala během oslav snaha politických reprezentantů, a to stoupenců reformního křídla, ukázat vůči Sovětskému svazu opět co největší míru vstřícnosti. To zaznívalo například ve slovech prvního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska (dále jen ÚV KSS) Štefana Sádovského. Ve slavnostním projevu na zasedání slovenských stranických orgánů v Banské Bystrici tematizoval vztah k Sovětskému svazu jako jednu ze základních konstant československé politiky: „*Na adresu těch v zahraničí i doma, kterým byli a jsou naše vztahy přátelství a spojenectví se Sovětským svazem solí v očích bychom chtěli i při této příležitosti podtrhnout, že náš vztah k Sovětskému svazu není, nemůže být, ani nebude konjunkturální ani dočasný, že spojenectví se Sovětským svazem je nosným a trvalým pilířem československé zahraniční politiky.*“³ Současně v projevu konstruoval apel dějinného poučení před dobou první republiky, kdy se spolupráce se Sovětským svazem zpochybňovala a nakonec vedla k mnichovské dohodě. Jak se budu dále zmiňovat, varování před tragikou Mnichova 1938 a nebezpečím jeho opakování se připomínalo při řadě historických exkurzů, které podnikaly normalizační elity, aby zdůvodnily opodstatnění politických kroků a svým způsobem „přebily“ trauma sovětské okupace německým nebezpečím. Je svým způsobem paradoxní, že na stejné akci k výročí SNP promluvil také vedoucí sovětské delegace, člen politbyra Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Kirill Mazurov, jenž v srpnu 1968 odpovídal pod krycím jménem za politickou část invaze. Ten ve svém projevu vyzdvihoval nutnost striktně stranicko-třídního přístupu k hodnocení SNP a odmítl tedy pluralistické koncepty výkladu událostí.⁴

³ *Nepremrhali sme historickú príležitosť vybojovanú v povstaní*, Pravda 203 A, 29. 8. 1969.

⁴ K Mazurově roli během invaze viz Mark KRAMER, *The Czechoslovak Crisis and the Brezhnev Doctrine*, in: 1968: The World Transformed, Carole Fink-Philipp – Gassert-

Ústřední oslavy proběhly ve výroční den vypuknutí povstání, 29. srpna 1969, v centru povstání v Banské Bystrici. Na veřejném shromáždění vystoupili s hlavními projevy představitelé nejvyšší politické elity, Gustáv Husák a Ludvík Svoboda. Během nich byl připomínán zejména význam povstání jako události, jež nejenže napomohla k obnovení československého státu, ale otevírala cestu k prosazení politické linie socialismu a porážce domácí buržoazie. Vyzdvihován byl i internacionální charakter povstání, samozřejmě s velkou vahou na zásadní roli Sovětského svazu. Obě vystoupení dbala také na to, aby vzpomínka na výročí byla vřazena do normalizačních narativů potřeby konsolidace a dosažení stabilizace společnosti, tedy onoho pověstného klidu na poctivou práci.⁵ Oslavy se realizovaly podle deklarovaných záměrů předsednictva ÚV KSS, které jejich ráz určilo s ohledem na to, aby demonstrovaly „podporu úsilí KSČ a KSS vyrovnat se s dobrodruhy, kteří chtějí rozvracet naše spojenecké a přátelské vztahy se Sovětským svazem a socialistickými zeměmi“.⁶ Stejně tak znamenaly opětovné posílení oficiálního výkladu dějin povstání, založeném na klíčové roli komunistické strany a potlačení významu skupin občanského odboje a londýnského centra exilové rezistence. Nejvyšší politická funkce Gustáva Husáka, jenž byl zároveň významnou povstaleckou figurou, pak zákonitě limitovala jak všechny další připomínky, tak výklady povstání v pozdějších letech.

Oficiální reminiscence karpatsko-dukelské operace v roce 1969

Výročí povstání bylo úzce spjato s další významnou, i když hlavně vojenskou festivitou, a to s výročím bojů v Dukelském průsmyku, po nichž začalo osvobozování československého území. Ty měly svou vzpomínkovou figuru dánu především tím, že se souběžně jednalo o Den Československé lidové armády (dále jen ČSLA). Hlavním cílem tehdejší vzpomínky na boje v Karpatech v roce 1969 však bylo alespoň navození kladného poměru k Sovětskému svazu na oficiální verbální rovině. Politická kampaň k výročí bojů o Dukelský průsmyk měla být využita jak ve vnější rovině, tedy

k dalšímu prohloubení výchovy v duchu proletářského internacionalismu, tak ve vnitřním kontextu, tedy k zintenzivnění práce s bojovými a revolučními tradicemi lidu našich národů a ČSLA.⁷ Součástí vzpomínky na toto výročí byly také návštěvy vysokých sovětských důstojníků, hrdinů druhé světové války, jako tomu bylo například v Ostravě, kde se besedy s občany účastnil osvoboditel města, maršál Jeremenko.⁸ Vyzdvihování vojenského prvku slavností sloužilo zejména ke zdůraznění role sovětského vojáka jako osvoboditele, nikoli jako okupanta. Navzdory tomu, že průběh oslav se přizpůsoboval výrazně faktu, aby znovu vynikl význam spojenectví se Sovětským svazem, v jejich průběhu je možné zaznamenat momenty, které vypovídaly o doznívajícím reformním snažení. Dokresluje to například skutečnost, že se vedle vystoupení jednotky v Sovětském svazu připomínaly také bojové zásluhy vojáků ze Západu. V projevu na manifestaci ve Svidníku to ostatně připomněl také prezident Ludvík Svoboda, když například zmínil leteckou podporu SNP ze strany našich pilotů z Velké Británie, jako byl František Fajtl. Vyzdvihl také smrt tankisty Františka Vrány, který původně působil ve Velké Británii, dobrovolně se přihlásil do československé jednotky v SSSR a padl v bojích na Dukle.⁹ Nejednoznačnost při vzpomínání historické etapy zahajování osvobození našeho území dokumentuje třeba fakt, že organizací oslav pověřilo předsednictvo ÚV KSČ na svém zasedání 14. srpna 1969 tehdejšího místopředsedu federální vlády Samuela Faltana, což byl jeden z reprezentantů reformní politiky na Slovensku (post federálního vicepremiéra ovšem zastával jen do 27. září 1969). Po odchodu z vrcholné politiky byl výrazně upozádněn a nemohl publikovat. Ve druhé polovině sedmdesátých let však působil i v odborné sféře jako pracovník Slovenského národního muzea, kde se věnoval dějinám slovenského odboje za druhé světové války. Vzhledem k Faltanově roli se v rámci připomínky bojů na Dukle také zdůrazňovala nutnost rehabilitovat jak jednotlivce, tak skupiny odboje, které se na osvobození podílely.

V duchu konsolidačních kroků Husákova vedení se na podzim 1969 odehrála i oslava 28. října a 7. listopadu, byť tyto svátky nebyly spojeny

Detlef Junker (eds.), Washington D. C. 1998, s. 157–158.

⁵ *Rudé právo* 204, 30. 8. 1969.

⁶ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář G. Husáka, karton 245, O bojoch a cieľach SNP /Tézy predsednictva ÚV KSS k 25. výročiu/, júl 1969.

⁷ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, Praha-předsednictvo 1966–1971, sv. 103, arch. jednotka 171/11, 142. schůze předsednictva ÚV KSČ, 19. 9. 1969.

⁸ *Rudé právo* 235, 6. 10. 1969.

⁹ *Tamtéž*.

s jubilejními výročími. Zejména připomínání výročí vzniku samostatného státu se odehrávalo v rámci tzv. konsolidačních trendů. Předsednictvo ÚV KSČ, kde stále ještě zasedali někteří příznivci dubčekovské linie, vyslovalo představu, že pojetí oslav se zaměří na zesílení ideologické výchovy komunistů a všech pracujících v duchu proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví. Výročí se mělo využít také k výkladu třídního charakteru meziválečného Československa a „tím do určité míry překonávat idealizaci, kterou byl obetkáván v posledním období výklad první republiky“.¹⁰ Oslavy vzniku Československa tehdy navíc zcela zastínila několikadenní návštěva československé delegace v čele s Gustávem Husákem v Sovětském svazu. Pozornost širší veřejnosti se měla znovu přesunout ke konstitutivním svátkům komunistického režimu, tedy k období májových oslav, a nikoli k 28. říjnu jako dnu vzniku československého státu, i když ten na počátku normalizace stále zůstával dnem pracovního klidu, protože k jeho zrušení došlo až v roce 1975. Tehdy byl přesunut do kategorie významných dní. Navíc v normalizačním podání událostí kolem etablování Československa znovu převažovaly prvky, upřednostňující zásadní vliv Velké říjnové socialistické revoluce (dále jen VŘSR) na dosažení národní samostatnosti.

Celebrace májových dnů v roce 1970 jako impuls k vyjádření oficiální loajality vůči Sovětskému svazu

Největší rituály komunistické vzpomínkové kultury, které měly fungovat jako nástroj k rozšíření prosovětských stanovisek do společnosti, byly v počáteční fázi normalizace spojeny se dvěma jinými událostmi, a to se stým výročím narození V. I. Lenina a s pětadvacátým výročím osvobození Československa. V materiálu předsednictva ÚV KSČ z počátku listopadu 1969 se zdůrazňuje nutnost propojení obou oslav, stejně jako prvomájových průvodů a patnáctého výročí založení Varšavské smlouvy, aby se dosáhlo co nejučinnější politicko-ideové a psychologické gradace celé kampaně ve prospěch tehdejšího konsolidačního procesu.¹¹ Teze k oslavám stého výročí narození V. I. Lenina byly publikovány v *Rudém právu* 24. září, zcela záměrně těsně před plenárním zasedáním ÚV KSČ.

To se stalo dalším významným oficiálním mezníkem v prosazování politiky „normalizace“. Na něm byla totiž zrušena usnesení předsednictva ÚV KSČ z 21. srpna 1968, odsuzující invazi vojsk Varšavské smlouvy a tzv. vysočanský sjezd – tedy mimořádný XIV. sjezd KSČ – byl prohlášen za nelegální. Sovětská vojenská intervence byla navíc poprvé na vrcholném jednání komunistického ústředního vedení označena za internacionální bratrskou pomoc. Záříjové zasedání ÚV KSČ v roce 1969 se stalo také začátkem nekompromisní kádrové čistky v řadách komunistické strany. Po něm nastaly rozsáhlejší personální změny, sloužící k definitivnímu upevnění Husákova vedení strany.

Osoba zakladatele bolševického státu a „vůdce světové revoluce“ personifikovala všechny důležité programové důrazy, které chtěla husákovská garnitura prosadit. Prostřednictvím oslav se měla československá společnost znovu více identifikovat s transnacionálním kolektivem, tedy se socialistickým blokem, samozřejmě v čele se Sovětským svazem. Ideový rámeček pro realizaci oslav Leninova jubilea naznačilo již jednání předsednictva ÚV KSČ na podzim 1969 a konkretizovalo ho jednání nejvyššího stranického grémia 13. března 1970. Výročí bylo vřazeno do aktuálního mezinárodního dění a diskutováno v kontextu porady komunistických a dělnických stran v červnu 1969 v Moskvě, která sloužila k upevnění užší spolupráce všech marxisticky orientovaných subjektů se Sovětským svazem. Moskevská porada odmítla všechny možnosti odlišného vývoje od linie, kterou stanovilo centrum mezinárodního komunistického hnutí, což se netýkalo jen Československa, ale v této fázi zejména Číny. Normalizační moc spojovala odkaz Lenina s konkrétními politickými záměry, jež v návaznosti na myšlenky mytického vůdce světového proletariátu využívala k odůvodnění realizovaných politických projektů. V duchu aplikace ideových zásad leninismu byly rozvíjeny další politické teze, jako například reflexe charakteru Národní fronty. Ta již neměla být místem politicky pluralitního soupeření stran, ale platformou, kde se prosazují pouze zásady socialistické diktatury. Návratem k leninským principům se vysvětlovala i kritika demokratizačních snah Dubčekova vedení. Husákovská politická garnitura si tím odůvodňovala rovněž třídní charakter demokracie: „*Abstraktní a netřídně pojaté principy demokracie, humanity a licitace, byť i kolem správných hesel o svobodě, demokracii, rovnosti, v konkrétních podmínkách nopak slouží nikoliv zájmům dělnické třídy, její strany, ale opozičním nepřátelským silám v demagogickém boji proti politice strany a socialistickému zřízení, jak jsme*

¹⁰ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 106, arch. jednotka 175, 145. schůze předsednictva, 9. 10. 1969.

¹¹ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, 148. schůze předsednictva.

byli svědky v uplynulém období.¹² Na zásady leninismu se odvolávali hlavně tvůrci normalizační politiky také vzhledem k ekonomickým otázkám. K výročí narození V. I. Lenina se konala celá řada politických manifestací a vědeckých konferencí, jež proběhly prakticky ve všech krajích. Leninický mýtus byl využit i při politické strategii režimu, jak eliminovat nespokojence a odpůrce posrpnového vývoje v řadách reformně komunistické inteligence, doprovázený také pokyny, v jakém diskurzu se má leninismus dále zkoumat. Všechny pořádané akce byly definovány v duchu překonání „chybných názorů v oblasti našeho výzkumu Sovětského svazu [...] půjde zejména o to, vyvrátit názory spojující leninismus převážně s ruskými podmínkami a popírající jeho mezinárodní platnost, zneužívající kritiky kultu osobnosti J. V. Stalina k očerňování sovětské současnosti, a které hovoří o degeneraci socialismu v SSSR po smrti V. I. Lenina“.¹³ Osłavy Leninova narození byly koncipovány jako celostátní, jejich centrální část jubilea přitom proběhla záměrně již 17. dubna 1970, tedy na první výročí nástupu Husáka k moci. Ten při této příležitosti pronesl rovněž hlavní referát. Po obvyklém konglomerátu ideologických frázi následovalo konkrétní zacílení na aktuální situaci v Československu. Vystoupení prvního muže strany souviselo bezpochyby také s tím, že si potřeboval upevnit vlastní pozici, která byla atakována ze strany ultralevicových skupin uvnitř KSČ i promoskevskými členy jejího vedení, kteří usilovali o Husákovu post (například Alois Indra či Vasil Bilak).¹⁴ Husák pak při setkání s Brežněvem 6. května 1970 velmi vysoce hodnotil průběh oslav stého výročí Leninova narození a výročí osvobození, protože podle něj vytvořily příznivé politické podmínky pro prosazení konsolidace.¹⁵ Připomínání sta let Leninova narození bylo zaměřeno hlavně na členy strany, ale několik dní poté proběhly slavnosti, které chtěly oslovit daleko širší záběr populace.

První z nich představoval jeden z nejdůležitějších veřejných rituálů komunistického režimu – oslava Prvního máje.¹⁶ Během ní byla pochopi-

telně přítomna jiná ideová vyznění, která viditelně kontrastovala s charakterem manifestací na 1. máje 1968. Tehdy byl kladen důraz na názorovou pluralitu a akce byly koncipovány v duchu jednotící ideje československé cesty k demokracii a socialismu. Navíc se hesla v průvodu soustředila hlavně na domácí problémy a celá koncepce oslavy nebyla vázána do kontextu světového dělnického hnutí. Z historicko-politického hlediska pak bořil 1. máj roku 1968 stávající hranice. Připomínal buržoazní první československou republiku, což dokumentoval i fakt, že se poprvé státních oslav v době komunistického režimu zúčastnili také veteráni československých legií.¹⁷

Po omezeném rozsahu prvomájových manifestací v roce 1969 se o rok později znovu konala velká shromáždění také v metropoli, která nesla opět veškerou ritualizovanou podobu takových akcí, jaké se utvářely během existence státního socialismu v Československu. Prvomájový rituál v průběhu času získával především silně ideologické rysy, které nereflektovaly dynamiku společenského vývoje, čímž se stával více méně formálním. Proces normalizace vedl navíc k tomu, že forma těchto tradičních rituálů dostávala podobu, jakou měla v době padesátých a šedesátých let, tedy dokonce ještě v éře stalinismu, což směřovalo k pomalé, ale jisté smrti této rituální tradice komunistického režimu.¹⁸ Záměr prvomájových oslav v počátku normalizace se posunul jednak směrem k sjednocení se pod novým vedením, které nepřipouštělo široký vějíř názorů, ale plné podřízení se, a hlavně se hovořilo znovu o potřebě socialistického internacionalismu. Prvomájové průvody roku 1970 se konaly ve srovnání s předchozím rokem mnohem organizovaněji a již plně pod stranickou politickou disciplinací. Okolnosti očisty strany „od revizionismu a pravcového oportunismu za aktivizaci stranických řad a zvyšování akceschopnosti strany“ se podle souhrnné zprávy odrazily na průběhu manifestací především v kladném smyslu.¹⁹ Stranické orgány pozitivně konstatovaly, že se podařilo dosáhnout vysoké účasti na manifestacích i na programu akcí, které se konaly v předvečer

¹² NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 103, arch. jednotka 171, 142. schůze předsednictva ÚV KSČ, 19. 9. 1969, Návrh politicko-ideového pojetí a plánu oslav k 100. výročí narození V. I. Lenina.

¹³ *Tamtéž*.

¹⁴ *Revanšisté k moci*, Svědectví, 1970, s. 211.

¹⁵ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář G. Husáka, k. 451, podklady G. Husáka pro jednání se sovětskou delegací 6. 5. 1970.

¹⁶ Roman KRAKOVSKÝ, *Al' žije První máj. Rituál oslav Svátku práce*, Dějiny a současnost 1,

2006, s. 17–20.

¹⁷ Martin SCHULZE WESSEL, *Pražské jaro: Průlom do nového světa*, Praha 2018, s. 180.

¹⁸ Roman KRAKOVSKÝ, *State and society in Communist Czechoslovakia. Transforming the Everyday from World War II to the Fall of the Berlin Wall*, London – New York 2018, s. 242.

¹⁹ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář Gustáva Husáka, k. 243, Informace o průběhu manifestací 1. máje 1970.

samotných prvomájových průvodů, tedy na májových veselících, kulturních akcích, táborových ohních. Oceněno bylo také množství alegorických vozů, transparentů a hesel, které se na manifestacích objevily. Předchozímu průběhu se prvomájové akce vymykaly tím, že na některých místech byly organizovány rovněž besedy se sovětskými vojáky, kteří se v místech, kde byly jejich vojenské posádky, také přímo účastnili průvodů, přičemž byli „srdečně přijímáni“. Vzhledem k nepříznivému chladnému a deštivému počasí nebylo současně ponecháno organizování manifestací jen na spontánnosti občanů, ale výrazně se do nich zapojily stranické i státní instituce.²⁰ Stranické vedení si nejspíše nedělalo velké iluze o motivech veřejně prezentovaného souhlasu a po manifestacích se raději znovu konaly kulturní akce, které uspokojovaly jak materiální, tak zábavné potřeby obyvatel. Vliv opatření podnikaných normalizačním vedením se již projevil v aktivnější účasti veřejnosti na shromážděních. V projevech komunistických představitelů se zdůrazňoval růst průmyslové výroby a celkové zlepšení ekonomických ukazatelů.²¹ Scénář manifestací se pak v dalších letech výrazněji neměnil. Hlavní oslavy v československé metropoli se pouze, počínaje 1. májem 1974, přesunuly z důvodu rozsáhlých stavebních úprav v rámci stavby metra z Václavského náměstí na Letnou, kde pak zůstaly téměř až do sklonku období komunismu.

Oslavy „svátku pracujících celého světa“ však byly jen předvojem pro nejdůležitější festivalu roku 1970. Klíčový význam pro upevnění pozic normalizačního režimu totiž v sobě neslo jubileum pětadvaceti let od osvobození. Do popředí, stejně jako v případě prvomájové oslavy, vystoupily zejména internacionální přesahy výročí: „*Toto výročí považujeme za společné svátky socialistických zemí, za nesporné svědectví vítězného pochodu světové socialistické revoluce.*“²² Slavnosti však byly zejména jedním z prostředků jak podpořit narativ Sovětského svazu jako osvoboditele a nejuvěrnějšího spojence. Ideová a politická příprava začala již na podzim 1969. Podkladový materiál odsouhlasený předsednictvem ÚV KSČ se domníval, že

„*tyto slavné historické události poskytují možnost vysvětlit na konkrétních faktech význam našeho spojení se SSSR, otázky třídního boje proti imperialismu a v této souvislosti význam jednoty a spolupráce v rámci socialistického společenství a zejména v rámci Varšavské smlouvy.*“²³ Již 4. května 1970 proběhla v Obecním domě v Praze manifestace k výročí Květnového povstání, kterých se vedle československých politiků účastnili také zástupci sovětských vojáků. Jubileum bylo současně využito jako příležitost k tomu, aby se Československo smluvně dostalo plně do pozice satelitu Moskvy, zcela v souladu s tzv. Brežněvovou doktrínou omezené suverenity socialistického tábora. Proto byla podepsána další československo-sovětská spojenecká smlouva. Inscenování této události bylo velkolepé. K jejímu podpisu přijela delegace nejvyšších sovětských činitelů v čele s Leonidem Brežněvem ve dnech 5.–7. května 1970. Tak vysoké zastoupení sovětských funkcionářů se v Praze objevilo poprvé od srpnové invaze do Československa a členům delegace se dostalo velkolepě organizovaného přijetí na velkých manifestacích. Smlouva se připravovala od druhé poloviny roku 1969 a nakonec do jejího znění zasahovalo sovětské ministerstvo zahraničí, které si ji upravovalo podle vlastních zájmů.²⁴ K jejímu podpisu byl zvolen Vladislavský sál na Pražském hradě, místo, které má důležitou symbolickou hodnotu a je spojeno s významnými dějinnými momenty, sahajícími hluboko do české minulosti. Velké dějinné události byly pak při ratifikaci smlouvy dány do kontextu s aktem, kdy se Československo znovu podvolovalo vlivu Moskvy. Husák ostatně také zdůrazňoval symbolický význam rituálu podpisu smlouvy v tak významných historických prostorách, protože každý náš občan tak bude chápat, že tato smlouva je garantem jistoty a rozvoje naší socialistické republiky.²⁵ Nejvíce ponižující součástí akcí, jež podpis samotné smlouvy doprovázely, byly bezpochyby stranou a státním aparátem dirigované manifestace vynuceného přátelství, z nichž největší proběhla přímo na Pražském hradě. Mimořádně silný tlak byl vyvíjen zvláště na mládež, protože normalizační moc jí chtěla vštěpovat své představy. Mlá-

²⁰ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář Gustáva Husáka, k. 103, Informace o průběhu 1. máje 1970 z politicko-organizačního oddělení ÚV KSČ.

²¹ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář Gustáva Husáka, k. 243, projev G. Husáka na pražské manifestaci k 1. máji 1970.

²² NA, f. KSČ-ÚV-02/1, Praha-předsednictvo 1966–1971, sv. 107, arch. jednotka 178/5, 148. schůze předsednictva ÚV KSČ, 3. 11. 1969, Politicko-ideové zaměření oslav 25. výročí osvobození ČSSR.

²³ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, Praha – předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 107, arch. jednotka 178/5, 148. schůze předsednictva ÚV KSČ, 1. 11. 1969.

²⁴ K tomu podrobněji Jindřich DEJMEK, *Prodloužení čs.-sovětské smlouvy z roku 1943 v prosinci 1963 a nová čs.-sovětská smlouva z května 1970*, in: Československo-sovětská smlouva 1943, Jan Němeček a kol., Praha 2014, s. 159–174.

²⁵ *Tamtéž.*

dež byla vzhledem ke svým aktivitám v období pražského jara i před jeho počátkem jedním z hlavních cílů režimní disciplinace. Média se snažila současně vysvětlit, proč došlo k podepsání smlouvy nyní, ačkoli byla již v roce 1963 prodloužena. Jako uspokojení národních zájmů například *Rudé právo* vyzdvihlo, že smlouva obsahuje také článek o neplatnosti mnichovské dohody od samého počátku.²⁶ Oslavy jubilea pak pokračovaly 7. května 1970 ve Španělském sále Pražského hradu shromážděním stranické elity s vedoucími představiteli Sovětského svazu a dalších socialistických států, kterého se účastnili také další dva vrcholní politici – polský stranický šéf Władysław Gomułka a bulharský první tajemník Todor Živkov. Akcenty, které se objevily v projevu Gustáva Husáka, měly přesvědčit československou společnost, zasaženou šokem ze srpnové okupace, že Sovětský svaz je ten nejlepší garant naší nezávislosti a samostatnosti. Proto v něm nejvyšší stranický představitel kladl akcent na líčení Mnichova 1938 jako symbolu zrady Západu a české buržoazie. Vyzdvihováním tohoto traumatického symbolu se mělo posílit přesvědčení, že jediným věrným spojencem v této osudové chvíli byl Sovětský svaz. Husák současně v rámci prezentace odboje hovořil opět jen o úloze komunistické rezistence a o vojenských tradicích našich jednotek v SSSR. Nebyly však – vedle Svobody – připomínány konkrétní postavy, ani Klement Gottwald. Projev tak odrážel jeden ze záměrů oslav, a to „*prosazení objektivního pohledu na stěžejní etapy a problémy poválečného vývoje naší společnosti, který by se vyvaroval jak idealizace oněch období, jevů, událostí a osob, tak i paušálního nihilismu, znevažování a zpochybňování celého průběhu a všech výsledků budování socialismu v Československu*“.²⁷ To byl posun od připomínky dukelské operace na podzim 1969, kde se ještě objevily zmínky o západních vojácích. Vzpomínání na výročí osvobození však obrátilo pohled na celé období budování socialismu po roce 1948 a vyzdvihnutí velkých politických a ekonomických úspěchů. Zásadní poselství však Husák tlumočil ve vztahu k hodnocení událostí roku 1968, kde již jednoznačně převažoval tón, který se pak stal součástí všech oficiálních hodnocení událostí reformního pokusu, tedy, že se jednalo o ohrožení podstaty socialistického zřízení: „*Československo se dostalo*

do vážného nebezpečí. Zvláště nebezpečné bylo, že se oportunistům a antisocialistickým elementům podařilo dezorientovat a postupně demobilizovat vnitřní síly, které mohly klást organizovaný odpor pravicové reakci. Vstup spojeneckých vojsk v srpnu znemožnil uskutečnit plány pravice a protisocialistických sil. Byl zásahem na obranu socialismu v naší vlasti a celého socialistického tábora“.²⁸ Uspokojení nad žádoucím ovlivněním atmosféry směrem k verbálně projevované loajalitě k Sovětskému svazu se objevuje i v hodnocení návštěvy nejvyšších sovětských představitelů, jak ji vypracovalo politicko-organizační oddělení ÚV KSČ. Ve zprávě se zdůrazňuje, že „*mnozí lidé si začínají postupně vyjasňovat a správně chápat naše spojení se Sovětským svazem jako nevyhnutelnou podmínku zabezpečení socialistických vymožeností, obranyschopnosti země, dalšího ekonomického vývoje a mírové práce v naší zemi*“.²⁹

Na tuto politickou část oslav v roce 1970 navazovala jako důležitá komponenta vojenská přehlídka na Letenské pláni, kde se objevily také jednotky Lidových milicí, které se několik měsíců předtím podílely na potlačení srpnových demonstrací. V souvislosti s připomínáním výročí osvobození pak do popředí vystupuje ještě jeden faktor. Oficiální narativ spojený s výkladem událostí druhé světové války je doprovázen také zdůrazněním hospodářských témat, která s vlastním historickým výročím žádnou spojitost nemají. Ve festivnitní ideologické práci se propojuje ve velké míře důraz na ekonomické otázky, což je nepochybně jeden z pilířů normalizační politiky. Odkaz na úspěchy v budování socialismu se pak stává jednou z centrálních linií oslav osvobození i v roce 1975. V materiálu určujícím charakter kolektivního vzpomínání na konec války se však stále ještě objevuje také důraz na vyrovnání se s tzv. krizovým obdobím.³⁰ Společnosti vnucovaný pohled na poměr k Sovětskému svazu a snaha vylíčit ho opět mimo prožívanou realitu okupované země pak nabídla ještě další série výročí v roce 1972, jež se vztahovala přímo k dění v Sovětském svazu – výročí VŘSR a padesát let od vzniku SSSR. Propagandistické využití těchto jubileí cílilo také na další posílení žádoucího obrazu Sovětského

²⁶ *Rudé právo*, 8. 5. 1970.

²⁹ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář G. Husáka, k. 104, zprávy politicko-organizačního oddělení ÚV KSČ, Praha 15. května 1970.

³⁰ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář G. Husáka, k. 242, Základní politicko-ideové zaměření oslav 30. výročí vyvrcholení národně osvobozeneckého boje našeho lidu a osvobození Československa Sovětskou armádou, únor 1974.

svazu. Přípravné teze k těmto výročím hovořily o tom, že cílem oslav je „široká propagace úspěchů Sovětského svazu a intenzivnější využívání jeho zkušeností“.³¹ Příprava jubilejních výročí a akce připravované k jejich zabezpečení umožnily dále rozvíjet výchovu pracujících, zvláště mládeže, v duchu proletářského internacionalismu a posílit v jejich vědomí pocit pevné sounáležitosti se Sovětským svazem, s velkou rodinou ostatních socialistických zemí a celým mezinárodním komunistickým a dělnickým hnutím při prohlubování vztahů nového typu a řešení společných úkolů.³²

Festivity spojené se vzpomínkou na komunistické převzetí moci v roce 1948

Z perspektivy posílení sounáležitosti se Sovětským svazem a porážky „kontrarevoluce“ pak bylo nahlíženo také další významné jubileum, a to 25. výročí komunistického převratu v roce 1973. Vítězství pracujícího lidu bylo ovšem vyzdvihováno z hlediska zápasu s pravicovým oportunistem již v roce 1970. Při tehdejší hlavní oslavě kladl Gustáv Husák důraz na hledání paralel mezi třídními zápasy let 1945–1948 a mezi politickými zápasy let 1968–1969, které byly nově konstruovány jako tzv. antiúnor. V projevu podával také odstrašující srovnání s tím, že v krizových letech se KSČ odchýlila od zásad, s nimiž v únoru 1948 v mocenském střetu vyhrála. „Zatímco v únoru 1948 byla strana sjednocená, dělnická třída mobilizovaná a vedení strany postupovalo jednotně a rozhodně, bohužel v letech 1968–69 revisionistické křídlo ve vedení strany umožnilo antisocialistickým silám hanobit celou historii strany, rozvracet její ideovou a akční jednotu, dezinformovat dělnickou třídu a pracující, oslabovat přátelství s nejbližšími spojenci, zejména se Sovětským svazem, a tak postupně vydat všechny revoluční pozice vybojované od roku 1945, v únoru 1948 a později“.³³ Tento stereotypní vzorec vnímání let 1968–1969 se pak stal také konstantou normalizačních interpretací února 1948. Z tohoto úhlu pohledu bylo dubnové plénum v roce 1969, které dosadilo do

čela strany Husáka, považováno za stejně zásadní předěl jako únorová porážka nekomunistických sil ve státě. K tomu se však přidal ještě další aspekt, jenž měl konkrétně podepřít naraci o správném směřování státu po únorovém převratu, a to ekonomická a sociální bilance socialistické epochy. Čtvrtstoletí od nastolení komunistického politického systému znamenalo i ohlédnutí za dosavadní bilancí normalizačního režimu, kdy se husákovská garnitura chtěla prezentovat s významnými výsledky technologického a hospodářského rozmachu a zajišťování služeb pro obyvatelstvo.³⁴ Proto se také zdůrazňovalo inovátorské a zlepšovateľské hnutí a posílení technokratických kádrů ve výrobě. V oslavách byla prezentována celá epocha komunistického režimu jako veskrze úspěšný projekt, kde byly sice některé chyby, ale v celém období budování socialismu převažovaly „pozitivní výsledky, které se výrazně projeví v rozvoji národního hospodářství a ve zvýšení životní úrovně, která je jednou z nejvyšších na světě“.³⁵ Stejně jako v případě velkých oslav osvobození v roce 1970, tak i nyní se festivity účastnila vrcholná sovětská delegace v čele s L. Brežněvem. Spektakulárním a vizuálně nejsilnějším dílem oslav pak bylo otevření mostu Klementa Gottwalda přes Nuselské údolí.

Ritualizace vzpomínek na vznik KSČ a osobu Klementa Gottwalda na počátku sedmdesátých let

Významnou roli v normalizačním schematickém podání minulosti hrála rovněž další jubilea spojená s komunistickou stranou. V komunistickém oficiálním diskurzu měly v době normalizace dominovat zvláště tradice, které byly přímo spojeny s dějinami dělnického hnutí a komunistické strany a jejich internacionálních sítí. Z tohoto hlediska připisovalo nejvyšší stranické grémium velký význam především padesátému výročí založení komunistické strany.³⁶ Oslavy nebyly vzhledem k celkovému záměru chápány jen jako vnitrostranická záležitost, ale již v jejich přípravě bylo možné

³¹ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1971–1976, sv. 40, arch. jednotka 42, 38. schůze předsednictva ÚV KSČ z 19. května 1972, Návrh ideového pojetí a organizace oslav 55. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a 50. výročí vzniku Svazu sovětských socialistických republik.

³² *Tamtéž.*

³³ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář G. Husáka, k. 245, koncept projevu Gustáva Husáka na manifestaci 24. února 1970.

³⁴ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1971–1976, sv. 48, arch. jednotka 47, zasedání předsednictva, 7. 7. 1972.

³⁵ NA, f. KSČ-ÚV-Kancelář G. Husáka, k. 244, Politicko-ideové pojetí a organizační zabezpečení hlavních akcí k 25. výročí Vítězného února 1948, červenec 1972.

³⁶ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 152, arch. jednotka 236, Návrh osnovy tezí k 50. výročí založení KSČ, zasedání předsednictva, 12. 2. 1971.

vidět jeden z projevů a výsledků probíhající konsolidace. Kriticky však byla hodnocena přemíra akcí i fakt, že se jednalo často o charakter vzpomínky, jež se obracela hlavně do minulosti. Jednání předsednictva vyzývalo k tomu, aby se výročí stalo ve větší míře podnětem k řešení současných problémů v různých oblastech společenského života.³⁷ Proto se požadovala mnohem širší vyznění všech akcí. Tomu mělo napomoci zapojení všech složek Národní fronty. Stejně jako před deseti lety se uskutečnila velká výstava v domě U Hybernů.³⁸ Vrcholem oslav však byl XIV. sjezd KSČ, který byl manifestačním a symbolickým vyjádřením mocenské změny.

Padesáté výročí vzniku KSČ bylo spojeno také s připomínkou jejího dlouholetého předsedy Klementa Gottwalda. Proto se znovu v roce 1971 velmi pompézně připomínalo půlkulaté výročí od jeho narození, jež spadalo také do doby krátce před volbami do zastupitelských orgánů. Vzpomínka na Klementa Gottwalda byla chápána rovněž jako příležitost k mobilizování veřejnosti před volbami.

Hlavní shromáždění se konalo ve Smetanově síni Obecního domu za účasti vrcholných politických elit, přičemž hlavní projev pronesl Gustáv Husák. Nosnou linkou jeho vystoupení bylo, jako ostatně i při dalších příležitostech, účtování s myšlenkovým dědictvím pražského jara, které vedlo podle Husáka k snižování a popírání úlohy Klementa Gottwalda. Teprve „*obnova revolučních principů a leninského ducha strany od dubna 1969 je zákonitě spojena s tím, že se Gottwaldovu dílu vrací čestné místo, které mu v revoluční historii patří*“.³⁹ Vyzdvihl ty prvky Gottwaldova života, které mohla posrpnová politická elita využít ke zdůvodnění svých pozic. Proto kladl důraz na jednotu strany, jež je zbavena oportunistických kádřů. Navracení se k původnímu oficiálnímu narativu komunistického vůdce bylo však již patrné v příspěvku otištěném v *Rudém právu* v listopadu 1969, v němž se kriticky poukazuje na zanedbání Gottwaldových oslav v roce 1968. Byla zde citována také Gottwaldova slova, vítající příchod sovětských tanků v roce 1945.⁴⁰ Součástí pražských oslav byl taktéž slavnostní akt u Gott-

waldova hrobu v tehdejší nekropoli komunistických politiků v památníku na Vítkově. Gottwaldova postava a jeho postoje velmi dobře zapadaly do sdělení, jež chtěla normalizační politika vysílat směrem k veřejnosti. Je však poněkud paradoxní, že Gottwaldův návrat do nejvyšších pater úcty nastal v době, kdy stál v čele strany právě Husák jako jedna z obětí politických procesů, rozpoutaných za Gottwaldovy vlády. Rozporné momenty jeho života a působení, které byly kriticky hodnoceny československou historiografií i některými stranickými intelektuály v šedesátých letech, se od sedmdesátých let omezily pouze na konstatování, že se sice staly chyby a omyly, ale těžiště kampaní se měly stát ideologickým prostředkem k tomu, aby se zdůraznily jeho pozitivní stránky, jeho historická úloha a místo, které si Klement Gottwald jako politik, strateg a státník vydobyl.⁴¹

U příležitosti pětasedmdesáti let od Gottwaldova narození byl položen také základní kámen k pomníku umístěném v parku na nábřeží Kyjevské brigády (nyní Ludvíka Svobody) v blízkosti sídla ÚV KSČ (nyní Ministerstvo dopravy České republiky), který byl slavnostně odhalen v únoru 1973, takže ve vizualizované podobě rámuje jeho postavu dvě významná výročí, a to jak rok 1971 jako výročí narození, tak rok 1973 jako vzpomínka na tzv. vítězný únor. Vedle pražského pomníku se objevila na počátku sedmdesátých let celá série ztvárnění prvního dělnického prezidenta v různých místech českých zemí.⁴² Ve vzpomínkové kampani se zdůrazňovaly především „ušlechtilé rysy komunistického funkcionáře“. Proto se vyzdvihovalo pojetí Gottwalda jako lidového politika, jež vedlo k jeho oblíbenosti. Přípravný manuál oslav reagoval také na všechny snahy o revizi významu pro komunistické hnutí, které se datovaly již do předlednového období a souvisely bezpochyby se snahou české historické vědy o objektivizaci pohledu na moderní dějiny i na dějiny komunistického hnutí. Kriticky podaný narativ Gottwaldovy úlohy se však objevil také u politické elity, jak dokládá příspěvek dlouholetého člena politického byra a Gottwaldova spolupracovníka Jaromíra Dolanského, kde se zmiňují jeho chyby

³⁷ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 151, arch. jednotka 235, zasedání předsednictva, 5. 2. 1971.

³⁸ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 151, arch. jednotka 235, zasedání předsednictva, 5. 2. 1971; NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 152, arch. jednotka 236, zasedání předsednictva, 12. 2. 1971.

³⁹ *Rudé právo* 277, 23. 11. 1971.

⁴⁰ *Rudé právo* 275, 22. 11. 1969.

⁴¹ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1971–1976, sv. 12, arch. jednotka 11, 10. zasedání předsednictva ÚV KSČ, 13. 9. 1971.

⁴² Lucie RYCHNOVÁ, *Josef Malejovský a Klement Gottwald ve veřejném prostoru 70. let*, in: *Bezčasí. Československo v letech 1972–1977*, Jiří Petráš – Libor Svoboda (eds.), Praha – České Budějovice 2018, s. 139–144.

z období padesátých let.⁴³ Ten doplňoval objektivizující pohled na dějiny československého komunismu, jak se ho snažila předkládat také oficiální stranická, reformně naladěná historiografie. I ta však měla své limity, protože se nechtěla odhodlat ke kritickému hodnocení V. sjezdu KSČ. Nástup „karlínských kluků“ do čela komunistické strany byl jedním z nejdůležitějších stavebních kamenů historie československého komunismu, dalo by se říci referenčním bodem, k němuž se propagandistické úsilí vztahovalo. V. sjezd byl totiž trumfem bolševických sil a učinil přítrž oportunistickému sabotování skutečné revoluční politiky.⁴⁴ Teprve po provedené bolševizaci totiž získala strana potřebnou sílu, aby vedla všechny další třídní zápasy. Důsledná historiografická kritika bolševizace, výsledků V. sjezdu a z něj vzešlé garnitury stranických předáků, by byla chápána jako útok na samu podstatu komunistického projektu.⁴⁵ Gottwald navíc silně vstupoval do normalizační mocí předkládaného narativu dějin meziválečného Československa, mnichovské krize i druhé světové války a samozřejmě únorových událostí roku 1948. Vzhledem k cílené revizi doby pražského jara byl v počátečních letech normalizačního režimu akcentován také jako bojovník za bolševizaci strany proti oportunistickým vlivům. Připomínal se jeho podíl za prosazení marxisticko-leninských principů do politiky KSČ. Jeden z hlavních ideologických kánonů normalizace představovala akční jednota strany. Proto se mohutně zdůrazňoval význam V. sjezdu, který vynesl Gottwalda do čela strany, pro nastolení jediného správného ideového pohledu. Oficiální narativ osvědčeného komunistického vůdce podpořil také životopis od spisovatele Jaroslava Matějky, který vyšel u příležitosti Gottwaldových nedožítých narozenin. Gottwaldův příběh byl využit opět ke kritice reformních komunistů, jak například dokládá i recenze knihy v ideologickém časopise *Tribuna*. V ní byla současně oceněna pozornost věnovaná Husákovým stranickým vedením památce Klementa Gottwalda: „Žásluhou nového vedení strany dostávají všichni přední bojovníci KSČ a zoláště Klement Gottwald to místo v dějinách revolučního hnutí a KSČ, jaké si právem svou celoživotní prací a bojem zasloužili.“⁴⁶ Akcentování

Gottwaldovy úlohy pak doprovázelo během normalizace rovněž všechny vzpomínky na únorový komunistický převrat, a to i výročí, která nebyla jubilejní. Při oficiálních aktech byly kladeny věnce u Gottwaldova hrobu v památníku na pražském Vítkově.

Tento typ festivity, kde se interpretovaly stranické dějiny a role vedoucích komunistických politiků, sloužil také jako svého druhu virtuální polemika s dobou meziválečné československé demokracie, která se začala v historické paměti v době pražského jara připomínat také v pozitivních konotacích. Mezi formy připomenutí událostí založení strany a její historické role patřilo také zobrazení moderní minulosti v umělecké tvorbě. Jako varování před přílišnou nostalgií společnosti po masarykovských časech byly využívány reminiscence na tradiční česko-německé animozity a na dobu selhání československé demokracie v době mnichovské krize. Tyto obrazy najdeme zřetelně v jednom z prvních normalizačních snímků, který se zaměřuje na žádoucí zpracování obrazu minulosti, ve filmu *Klíč*. Ten je dokonce již přímo ve filmových titulcích prezentován jako dílo vzniklé na počest padesátého výročí založení KSČ. Film je věnován postavě komunistického funkcionáře Jana Ziky, jedné z prominentních postav komunistického martyrologia nacistické okupace. Přes postavu komunistického odbojáře film transformoval výklad nejen historie rezistence i samotného atentátu na Heydricha, ale také pohled na předválečnou dobu. Ve filmu byl Zika vykreslován ve schematické podobě jako „obdivuhodný člověk, opravdový soudruh ochotný ke všem obětem pro myšlenku socialismu a komunismu“.⁴⁷ Do kategorie uměleckého manipulování v duchu dějinné politiky komunistů nepochybně patří i další, doslova kvintesence třídního pohledu na dějiny – dvoudílná monumentálně koncipovaná filmová freska *Dny zrady*, která byla uvedena do kin v době vrcholících jednání o normalizaci diplomatických vztahů mezi Spolkovou republikou a ČSSR na začátku jara 1973. Obsáhla recenze v *Rudém právu* také v zásadě místo uměleckého rozměru vyzdvihovala především překroucené pojetí snímku v duchu stranického pojetí dějin.⁴⁸ Film se sice tvářil jako hraný dokument, opírající se o autentické dokumenty, ale v podstatě se jednalo o ideologickou recepci problematiky, podle níž byl Mnichov výsledkem zrady Západu a domácí buržoazie a glorifikoval roli Sovětského svazu a politiky KSČ.

⁴³ *Rudé právo*, 23. 11. 1966.

⁴⁴ Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepisceví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem*, Praha 2011, s. 218.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 366.

⁴⁶ *Tribuna* 1, 3. 1. 1972.

⁴⁷ *Rudé právo*, 20. 5. 1971.

⁴⁸ Jan KLIMENT, *Zrada buržoazie*, *Rudé právo* 77, 31. 3. 1973, s. 5.

Je zajímavé, jak se měnil pohled na tradice, na nichž se režim snažil konkretizovat své záměry v používání své politiky dějin. Patrný byl například posun ve vnímání husovské osobnosti v počínající normalizaci. Husovský mýtus totiž zaujímal významné místo v utváření komunistické dějinné politiky během padesátých let, kdy se režim snažil odvozovat svou legitimitu od velkých příběhů národních dějin, kde vzhledem k národní přitažlivosti hrálo husitství jednu z centrálních rolí. V době pražského jara však Hus získal jiný rozměr odporu vůči zavedeným schématům. Navíc po sebeupálení Jana Palacha se nabízel jako symbol a srovnání obou velkých českých obětí. Navíc Palach byl členem československé církve evangelické. Tematika husitského hnutí se však přesto v normalizační festivální kultuře objevila, a to ve vztahu k 550. výročí vzniku Tábora v roce 1970. Dějiny Tábora si přivlastnila vládnoucí ideologie a prezentovala je především prizmatem revolučního aktivismu chudiny. Stejně jako u dalších slavností se i v tomto případě zaměřila na virtuální boj s tradicemi, které se rozvinuly v době pražského jara. Proto se při této příležitosti hovořilo o Masarykově hesle „Tábor je náš program“, ovšem s patřičným aktuálně politickým vyzněním. Podle materiálu totiž první československý prezident „měl na mysli Tábor měštanský po porážce revoluce. Proto také po porážce dělnické třídy v prosinci 1920 se chopila Masarykova pojetí buržoazní propaganda a po celou dobu předmnichovské republiky je interpretovala v jednostranném pojetí vládnoucí třídy“.⁴⁹ Bylo zde formulováno i další ideové poselství, a to kritika tzv. buržoazní historiografie, především pekařovské školy a podobných konceptů pohledu na husitství, které by se vymykaly ze vzoru předkládaného komunistickou stranou. Rovněž oslava Tábora tak nabízela příležitost k útoku na polednovou politiku, která byla údajně zodpovědná za revizi marxistického pohledu na husitské tradice. Samotnou slavnost 550. výročí založení města provázely vizuálně bohaté performance, když po tábořských ulicích procházel čtyřsetčlenný houf husitských bojovníků oblečených v dobových kostýmech, ozbrojených palcáty, cepy a sudlicemi. Součástí historického průvodu byly také Žižkovy válečné vozy obsazené válečníky v plné zbroji.⁵⁰ Festivity se však neúčastnil nikdo z nejvyšších stranických či státních

činitelů, v čele delegace byl předseda Ústředního výboru Národní fronty ČSSR Evžen Erban.

Závěr

Závěrem lze říci, že příprava a realizace jubileí v době po srpnové okupaci nebyly jen historickou vzpomínkou na významné události spojené s komunistickým režimem, ale sloužily rovněž jako prostředek k upevnění aktuálních politických cílů nové garnitury. Těmto událostem byla přisuzována velká důležitost, protože měly sloužit k regulaci negativních stanovisek jak k politice KSČ, tak zejména k obrazu Sovětského svazu. Tato jubilea se pak stala východiskem k formulování nových ideologických důrazů vládnoucí strany i režimu. Strategie normalizačního režimu se více než v předchozích dvou dekadách soustředila na dosažení konzumní spokojenosti občanů a tento materiální standard kompenzoval oslabení závažnosti ideologie pro chod politického systému, a zejména pro život běžného občana. Lidé byli ve svém možném odporu vůči nové moci pacifikováni příslibem rozsáhlých sociálních výhod, což mělo centrální význam pro opětovnou stabilizaci poměrů. Morální diskreditace vládnoucí marxistické ideologie a celého vládnoucího režimu v důsledku invaze armád Varšavské smlouvy do Československa vedla k apatii, úniku před realitou do světa mediální fantazie (proto tak masivní obliba televizních seriálů od druhé poloviny sedmdesátých let) a také privatismu, soustředění se na angažovanost ve svůj prospěch a zájem rodiny a život v soukromé, intimní sféře, tedy mimo režimem kontrolované oblasti, což vládnoucí režim v zásadě toleroval. Přestože v povinně deklarované lojalitě k režimu chyběl idealismus padesátých let, jednalo se povětšinou o ryze pragmatickou tichou dohodu, neznamenalo to, že komunistický systém opustil terén ideologického ovlivnění zcela. Jednalo se zejména o dosažení stranické a státní kontroly nad oblastmi, které se ukázaly jako pro režim rizikové, tedy zejména oblast kultury, umění, církvi a ve vědecké rovině sféra humanitních oborů.

Model festivit v prvních letech normalizace odpovídal požadavkům, které chtěla politická moc šířit mezi obyvatelstvo, tedy především klid na práci a pokus o navození soudržnosti společnosti. Jubilea byla využita k vnitropolitickému zacílení na dekonstrukci idejí pražského jara a deho-nestaci jeho aktérů, stejně jako zahraničněpolitické k posílení pozitivních vztahů k socialistickým státům, samozřejmě v největší míře k Sovětskému

⁴⁹ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 128, arch. jednotka 204, 174. schůze předsednictva ÚV KSČ, 5. 6. 1970, Zpráva o přípravě a zabezpečení další etapy a vyvrcholení oslav 550. výročí založení města Tábora.

⁵⁰ *Rudé právo* 146, 22. 6. 1970.

svazu. Prostor oslavy jubileí se stal také jedním z faktorů, jak se měl formovat vztah občanů k novým poměrům a pacifikovat potencionální zdroje odporu a nesouhlasu. Velmi důležitý rozměr memoriální praxe v první fázi normalizace souvisel i se zastavením procesu vyrovnání se s minulostí, jenž provázel společenské procesy pražského jara. Z tohoto důvodu se během vzpomínek na jubilejní historické mezníky soustředila pozornost na takové utváření povědomí o dějinách moderní éry, které bylo žádoucí pro normalizační politickou garnituru a její potřeby. Jednou z důležitých konstant v pohledu na minulost bylo – vzhledem ke zkušenosti československé veřejnosti s okupací ze srpna 1968 – dosažení opětovného pozitivního pohledu na roli Sovětského svazu v našich nejnovějších dějinách. Výrazný nárůst zájmu o postavy a události prvorepublikového Československa pak vedl normalizační moc ke snaze o dekonstrukci představ o meziválečném Československu jako plně demokratickém státě. Rozvinutou demokracii představoval podle komunistického výkladu jen socialistický stát. První republika byla tak znovu recipována především prizmatem vývoje komunistického a dělnického hnutí a třídních bojů s „buržoazní“ republikou. Součástí narativu bylo i upozorňování na rizika Mnichova 1938. Rétorické figury normalizačních představitelů týkající se „mnichovské zrady“ měly za cíl jednak zpochybnit prvorepublikové politické elity a jejich schopnost hájit nezávislost státu, a jednak ukázat Sovětský svaz jako jediného opravdového přítele a spojence a znovu oživovat trauma z neochoty Západu jít kvůli Československu do války. Do politických proměnných provázejících velké festivity komunistického režimu byly dosazeny kategorie, které měly podpořit normalizační mocenské změny a eliminovat a později také vymazat vzpomínky na reformní ideje. Inszenované vzpomínky, v největší míře zejména výročí spojené s rokem 1970, měly znovu společnost alespoň ve vnějším rámci disciplinovat k dodržení regulí a pravidel vyžadovaných mocí, stejně tak k dodržení smlouvy mezi veřejností a režimem i vynucený souhlas s tím, že okupace se stala internacionální pomocí a pokus o demokratizaci a humanizaci v socialistických podmínkách („socialismus s lidskou tváří“) jen pouhou kontrarevolucí.

Projekt Mene Tekel, rekonstrukce korunovace Karla IV. a repatriace Josefa kardinála Berana – příklady výkladu dějin a současnosti v pražské katedrále

Mene Tekel Project, Reconstruction of Charles IV's Coronation and Repatriation of Cardinal Josef Beran – Examples of the Interpretation of History and Present in the Prague Cathedral

Michal Sklenář

Abstrakt

Příspěvek analyzuje tři festivity, které se odehrály nebo odehrávají v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha v Praze: ekumenickou bohoslužbu konanou v rámci Mezinárodního projektu proti totalitě Mene Tekel od roku 2007, rekonstrukci korunovace Karla IV. českým králem z roku 2016 a repatriaci tělesných ostatků Josefa kardinála Berana z baziliky svatého Petra ve Vatikánu v roce 2018. Studie na příkladu tří událostí s přímou organizační spoluúčastí Arcibiskupství pražského zkoumá formy vstupování této církevní instituce do veřejného prostoru a ukazuje možné formy vstupů římskokatolické církve do veřejného prostoru v České republice na začátku 21. století. Festivity jsou v textu propojeny s obecnějšími výkladovými rámci historiografie, katolické teologie, antropologie a sociologie.

Abstract

The contribution analyses three festivities that took or take place in the Cathedral of Saint Vitus, Wenceslaus and Adalbert in Prague: the ecumenical service held within the International Project against Totality Mene Tekel since 2007, the reconstruction of the coronation of Charles IV as the Bohemian King in 2016 and the repatriation of

the remains of cardinal Josef Beran from the Basilica of Saint Peter in the Vatican in 2018. On the example of three events with direct involvement of the Archbishopric of Prague, the study explores forms in which this institution enters into public space and it shows possible forms of the Roman Catholic Church's entries into public space in the Czech Republic at the beginning of the 21st century. The festivities are interconnected with general interpretative frameworks of historiography, catholic theology, anthropology and sociology.

Klíčová slova

církev římskokatolická – Arcibiskupství pražské – katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha (Praha) – veřejný prostor – festivity – liturgie – paměť

Key words

Roman Catholic Church – Archbishopric of Prague – Cathedral of Saint Vitus, Wenceslaus and Adalbert in Prague – public space – festivities – liturgy – memory

Úvod

Katedrálím kostelem pražské arcidiecéze je chrám svatého Víta, Václava a Vojtěcha. Ačkoliv každá místní církev tvoří v rámci římskokatolického správního systému autonomní jednotku v čele s diecézním biskupem, svato-vojtěšský stolec a katedrála mají v porovnání s ostatními katedrálami české a moravské provincie v řadě ohledů mimořádnou pozici. Exkluzivnost, sdílená také širší veřejností, vyplývá mimo jiné z titulu nejstarší katedrály, sídla metropolitů a primase českého, pohřebiště českých panovníků a ordinářů pražské arcidiecéze, mimořádné umělecké kvality stavby jako celku a jejích jednotlivých částí, umístění v hlavním městě státu, a navíc v okrsku Pražského hradu nebo uložení českých korunovačních klenotů.

Ačkoliv může katedrála působit jako stabilní prvek, stále dochází ke změnám v jejím interiéru, tedy kontinuálnímu budování.¹ V následujícím příspěvku se budeme věnovat třem festivitám, na jejichž organizaci se

podílí Arcibiskupství pražské a katedrála v nich hraje nebo hrála významnou úlohu. Ve všech třech případech se přitom jedná o jisté „nové“ prvky, odehrávající se ve „starém“, gotickém, respektive novogotickém prostoru. Již nyní můžeme anticipovat, že projekt *Mene Tekel* lze chápat jako tradici novou, rekonstrukci korunovace jako jistý typ oživení a repatriaci jako redefinování několik dekád neměnného stavu. Na uvedených festivitách se také dobře ukazují způsoby vstupování Arcibiskupství pražského do veřejného prostoru prostřednictvím katedrály. Festivity se naopak vzájemně odlišují jak svým zaměřením, vztahem k širší společnosti a modelovým adresátem, tak odlišnou rezonancí v rámci arcidiecéze a potažmo římskokatolické církve v České republice.

U projektu *Mene Tekel*, rekonstrukce korunovace Karla IV. a repatriace Josefa kardinála Berana se zaměříme na tři okruhy výzkumných otázek. Jakým způsobem vstupuje Arcibiskupství pražské (římskokatolická církev) do veřejného prostoru? Jakou roli hraje katedrála? Jaké vizuální efekty a subtilní prvky festivity provázejí? Hledí tak zaměříme především na deskripci festivit a jejich analýzu: co se v nich reprezentuje, co zůstává stabilní a které prvky se proměňují. Do výkladu uvede teoreticky pojatá pasáž o katedrále z hlediska české kolektivní paměti a paměťových studií, každá z festivit bude následně představena ve třech krocích: popisem primární významové vrstvy sousloví „mene tekel“, aktu korunovace a příběhu Josefa Berana, deskripcí festivity ve vztahu ke katedrále a následnou reflexí. Před závěrečným shrnutím pak text nabízí zobecňující reflexi všech tří festivit jednak s ohledem na pozici římskokatolické církve v České republice, jednak na katolickou teologii.

1. Paměť v katedrále, katedrála v paměti

Pražská katedrála má dlouhodobě významné místo v české kulturní a historické paměti i v historickém vědomí Čechů. Nejedná se pouze o historickou památku, nýbrž slovy historičky umění o „živý, vyvíjející se prostor, představující uměleckou výzvu dalším generacím“,² „sakrální centrum státu“ s „vlastenecko-symbolickým rázem“³ z pohledu českých církevních dějin.

¹ K posledním úpravám vnitřního prostoru katedrály srov. např. Dominik DUKA – Ondřej PÁVEK – Petr CHOTĚBOR, *Tactus sacrorum. Dotyk posvátného. Nová úprava presbytáře v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha. The touch of the sacred. New presbytery adjustment in Saint Vitus, Wenceslas & Adalbert, Hradec Králové 2019; Svatovítské varhany*, [online] 2019, [citováno dne: 27. 8. 2019]. Dostupné z: <https://www.svatovitskevarhany.com/>.

² Lenka BYDŽOVSKÁ, *Výzdoba ve 20. století*, in: Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. výročí založení, Anežka Merhautová (ed.), Praha 1994, s. 237–258, zde s. 257.

³ Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Katedrála v českých dějinách*, in: *Tamtéž* s. 7–12, zde s. 10

Stavba překračuje (byť primární) konfesionalní, liturgické a náboženské vymezení směrem ke kulturní a společenské roli a kolektivní identifikaci,⁴ stala se místem korunovací a konsekrací a současně místem posledního odpočinku panovníků (česká *nécropole royale*), nekropolí biskupů, arcibiskupů i dalších osobností a mezi národními pohřebišti zaujímá přední místo.⁵ Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha na Hradě pražském je jednoznačně místem paměti *par excellence*⁶ a její symbolická hodnota se odráží také ve veřejném prostoru.

Vnímání katedrály jako citlivého místa české kolektivní paměti se znovu

a 11. Nachází se tady též řada dalších důvodů k mimořádné úloze katedrály v Praze.

⁴ V širších souvislostech srov. Miloš ŘEZNÍK, *Konfese a národní identita*, in: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.–22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*, Kristina Kaiserová – Martin Veselý (eds.), Ústí nad Labem 2006, s. 74–91, zde zejm. s. 77–80.

⁵ Ke korunovacím souhrnně srov. např. katalog Ivana KYZOUROVÁ – Vít VLNAS, *Žezlo a koruna. Karel IV. a české královské korunovace. The sceptre and the crown. Charles IV and Bohemian royal coronations*, Praha 2016. Ke korunovacím do roku 1527 (v citovaném katalogu je předkarlovské období zpracováno pochopitelně pouze stručně) srov. Václav ŽŮREK, *Korunovace českých králů a královen*, in: *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, Martin Nodl – František Šmahel (eds.), Praha 2014, s. 15–66. K hrobům vedle obecných příruček k dějinám katedrály srov. Antonín PODLAHA – Kamil HILBERT, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. století. Královské hlavní město Praha. Hradčany. I. Metropolitní chrám sv. Víta*, Praha 1906, s. 154–191. Michal LUTOVSKÝ – Milena BRAVERMANOVÁ, *Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů*, Praha 2007, passim; Milena BRAVERMANOVÁ, *Hroby pražských biskupů v katedrále sv. Víta na Pražském hradě. Předběžné sdělení*, *Archaeologica historica*, 2004, s. 599–613.

⁶ Srov. nejnovější monografická zpracování dějin a programu katedrály Jana MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ a kol., *Katedrála viditelná a neviditelná. Průvodce tisíciletou historií katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě*, Praha 2019; Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů*, Praha 2013 (vyšlo též v anglickém překladu). Viz též kapitolu Mariana ŠINDELKOVÁ, *Svatovítská katedrála v době budování českého státu*, in: *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Milena Bartlová a kol., Praha 2017, s. 66–79. V souvislosti s výročím Karla IV. v roce 2016 byly vydány bohatě ilustrované česko-anglické průvodce: Michal ŠULA et al., *Koruna Matky měst. Dostavba chrámu sv. Víta ve fotografii. The crown of the Mother of Cities. The completion of St. Vitus' Cathedral in photographs*, Praha 2016; Milena BRAVERMANOVÁ – Petr CHOTĚBOR, *Koruna království. Katedrála sv. Víta a Karel IV. The crown of the kingdom. Charles IV and the Cathedral of St. Vitus*, Praha 2016; Petr CHOTĚBOR – Ivana KYZOUROVÁ – Petr MĚCHURA, *Karel IV. a Pražský hrad. Po stopách Karla IV. na Pražském hradě. K IV. = Charles IV and Prague Castle. In the footsteps of Charles IV at Prague Castle*, Praha 2016.

ukázalo také po pádu komunistického totalitního panství.⁷ Římskokatolická církev se po roce 1989 stala součástí procesu, v jehož rámci docházelo k ožívání starších, konstituování nových a redefinování stávajících tradic a míst paměti.⁸ Katedrála na Pražském hradě byla do těchto dějů vtažena velmi výrazně, protože se odehrával vleklý, medializovaný a mnohovrstevnatý „spor o katedrálu“ (1992/1994–2010),⁹ který nepřinesl do

⁷ Z jiných období můžeme zmínit například státní pohřeb Václava Havla (2011), „převzetí“ katedrály „československým lidem“ (1954), činnost Jednoty pro dostavění chrámu svatého Víta s vyvrcholením ve svatováclavském miléniu (1859–1929), beatifikaci a kanonizaci Jana Nepomuckého (1721, 1729) a barokní oživení kultu, soustředěné ke světcovu hrobu, poničení interiéru v době stavovského povstání (1619) a husitských válek (1420) či samotné založení katedrály jako součásti Pražského hradu, „srdce země“, Karlem IV. s bohatým nadáním a pokladem včetně relikvií (1343/1344) v souvislosti se vznikem arcibiskupství. Významnou úlohu mají také starší dějiny okrsku Pražského hradu jakožto centra světské i duchovní moci.

⁸ V souvislosti s obsahovou analýzou devíti vybraných týdeníků a rozlišením několika diskurzů srov. Stanislav HOLUBEC, *Ještě nejsme za vodou. Obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*, Praha 2015, s. 95–101, 195–206. V souvislosti se vztahem mezi vybranými státními a církevními svátky srov. Michal SKLENÁŘ, *Kníže, apoštolové, abatýše. Vztah katolické konfesionalní a české národní identity a paměti v podzímních státních svátcích České republiky*, in: *Historie – Otázky – Problémy 1*, 2018, s. 174–196. Obecnější podněty k úvahám o proměněné roli náboženství ve veřejném prostoru na konci 20. a počátku 21. století z filosofického hlediska přináší úvodní komentář (Ondřej Štěch) a eseje (Jürgen Habermas, Charles Taylor, Alessandro Ferrara, Hans-Herbert Kögler) shromážděné in: Ondřej ŠTĚCH (ed.), *Náboženství a sekularita. Zápas o veřejný prostor*, Praha 2017. K roli církve v postkomunistických zemích po roce 1989 viz též Boris BUDEN, *Konec postkomunismu. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*, Praha 2013, s. 117–170. Pro české prostředí dále viz např. David VÁCLAVÍK, *Náboženství a česká společnost*, Praha 2010, s. 130nn. Rozhovor Jan JANDOUREK – Václav MALÝ, *Cesta za pravdou*, Praha 1997, s. 81–95.

⁹ Srov. Kamil ČINÁTL, *Naše české minulosti aneb Jak vzpomínáme*, Praha 2014, s. 240–266, 271, 344. Autor vymezuje své pojetí paměťových studií, kulturní paměti a zpřítomňování minulosti v návaznosti na Aleidu Assmannovou na s. 21. Srov. též rezervovanější přístup s odkazy na další literaturu. Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, in: *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), Praha 2014, s. 21–55.

Základní otázky sporu o vlastnictví katedrály a formulaci dvou stanovisek lze sledovat na jedné straně v publikaci Zdeněk MAHLER, *Katedrála*, Praha³ 2011 (první vydání pochází z roku 1994, ve stejném roce byla kniha převedena do třídílného televizního dokumentu *Katedrála o třech dějstvích*), na druhé straně v textech Miloslava kardinála Vlka, např. Miloslav VLK, *Katedrála jako znamení*, [online] 8. 3. 2009, [citováno dne: 30. 8. 2019]. Dostupné z: <http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=335>;

veřejného prostoru pouze otázku vlastnictví chrámu, „ale kontroverze se točily též kolem toho, co katedrála vlastně znamená, jak máme jako příslušníci národního společenství symbolickému místu paměti rozumět.“¹⁰ Potvrzení role katedrály jako „národního symbolu“ a pohled na spor jako na širší, nejen majetkový problém nacházíme také v *Bílé knize církve*, kde autoři hovoří o projevu „jakési zbytkové religiozity“.¹¹

Kauza potvrdila, že arcibiskupský kostel disponuje výrazným symbolickým potenciálem, že jeho dějiny i současnost zůstávají komponentem identity českého národa¹² a že v sobě propojují často divergentní historické tradice. Podle Kamila Činátla došlo v české společnosti v souvislosti se sporem o katedrálu k vítanému „oživení středověkého monumentu“, který ukazuje slavnou českou minulost, přičemž soudní pře se odehrávala zároveň s „různými sociálními rámci vzpomínání“. Římskokatolická církev byla vtlačena do role „druhého“, vůči němuž se vymezuje český moderní, sekulární, nezávislý národ.¹³ Ladislav Holý upozornil, že zatímco jednotliví Češi mají tendenci vnímat sami sebe negativně, tradice a sdílený obraz národa jsou vysoce pozitivní. Konstrukci vzdělaného, kulturního a demokratického národa zcela vyhovuje představa o slavné minulosti a sérii historických porážek či selhání (například rok 1938).¹⁴ A konečně řada historiků umění konstatovala, že velký odborný zájem o různé mocenské reprezentace má také další rovinu, protože „nové politické i ekonomické elity postkomunistických států využívají lesku a slávy středověkých vladařů k historické podpoře konstrukce své legitimacy.“¹⁵

Citlivost tématu katedrály tedy vyplývá z toho, že zůstává součástí

TÝŽ, *O smyslu katedrály*, [online] 10. 9. 2008, [citováno dne: 30. 8. 2019]. Dostupné z: <http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=272>.

¹⁰ K. ČINÁTL, *Naše české minulosti*, s. 243.

¹¹ Srov. Dominik DUKA – Milan BADAL, *Bílá kniha církve s černou kapitolou. 20 let svobody 1989–2009*, Kostelní Vydří 2007, s. 31.

¹² Viz J. MARÍKOVÁ-KUBKOVÁ a kol., *Katedrála viditelná a neviditelná*, s. 693–695, 703, 827, k vlastnímu vývoji katedrály srov. *Tamtéž*, s. 806–827.

¹³ Srov. K. ČINÁTL, *Naše české minulosti*, s. 252, 261–262. Dále srov. M. HROCH, *Paměť a historické vědomí*, s. 43–55; Ladislav HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha 2010, s. 72–75, 95–97.

¹⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 94. Podrobně k otevřeně nacionalistické a vědomě nenacionalistické konstrukci národních tradic a dvěma liniím představ o minulosti srov. *Tamtéž*, s. 121–138.

¹⁵ S odkazy na další literaturu Milena BARTLOVÁ, *Skutečná přítomnost. Středověký obraz mezi ikonou a virtuální realitou*, Praha 2012, s. 272.

národní identity, konkrétně konstrukce pozitivně laděného vyprávění o vlastní minulosti.¹⁶ Po roce 1989, kdy tak jako v jiných postkomunistických zemích docházelo v českém prostředí ke změnám rámců národního vzpomínání,¹⁷ posloužila katedrála k pozoruhodně jednotné identifikaci národa, katarzi ve vztahu k ekonomické a sociální nejistotě transformace.¹⁸ Místa paměti totiž získávají popularitu právě proto, že jejich aplikování „dobře zapadá do kontextu proměňujících se koordinát, podle nichž současníci vnímají svět.“¹⁹ Výmluvně ostatně je, že za symbolickou tečku ukončující spor se symbolickým charakterem můžeme považovat výpravnou publikaci o dějinách katedrály, slavnostně prezentovanou v jejím prostoru.²⁰

Vedle linie kolektivní paměti je důležité připomenout zvláštní okolnosti běžného chodu metropolitního chrámu. Katedrály stojící v historických centrech evropských měst a památkových zónách sice představují významné prvky s konsenzuálně přijímaným významem uměleckým, architektonickým, liturgickým či jiným, současně se ale často jedná o sakrální objekty, okolo nichž neexistuje stabilní komunita, fungující farnost. Běžný pastorační provoz navázaný na katedrální kostel mnohdy ustupuje do pozadí a katedrály výrazněji ožívají při příležitosti periodicky se opakujících církevních svátků nebo při jiných událostech (obnova kněžských závazků na Zelený čtvrtek, udílení svěcení) či dalších mimořádných oslavách, ať už ryze církevních nebo kulturních ve spolupráci se státem a jeho složkami, typicky s přítomností (arci)biskupa.

Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha se taktéž nachází v místech bez většího množství stálých obyvatel, z nichž by se mohla utvořit komunita katolických křesťanů, naopak je místem obrovského turistického zájmu a součástí pečlivě strážného areálu Pražského hradu. Z těchto důvodů

¹⁶ Viz řadu odkazovaných textů a průzkumů in: M. SKLENÁŘ, *Kníže, apoštolové, abatyše*.

¹⁷ Viz Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009, s. 18–28, 52–80, 232–253.

¹⁸ Srov. K. ČINÁTL, *Naše české minulosti*, s. 264, 266. Dále srov. L. HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ*, s. 118–120. K národní identifikaci srov. S. HOLUBEC, *Ještě nejsme za vodou*, s. 239–256. Z širšího hlediska vývoje českých katolických tradic viz Jiří HANUŠ, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 93–112.

¹⁹ M. HROCH, *Paměť a historické vědomí*, s. 34.

²⁰ S kritickými poznámkami srov. Milena BARTLOVÁ, *In margine (o vědě v katedrále)*, [online] 11. 10. 2011, [citováno dne: 27. 8. 2019]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2011/10/11/19391/>. Jedná se o výše zmíněnou monografii Jiřího Kuthana a Jana Royta.

zůstává její běžný pastorační provoz včetně slavení liturgie mimo slavnostní pontifikální bohoslužby poměrně chudý.²¹ Stejně jako v případě jiných katedrál dochází k oživení katedrály v Praze v souvislosti s mimořádnými událostmi a různě hodnocenými festivity, v nichž sehrála nebo sehrává významnou úlohu. Zaměříme-li se na období po roce 1989, pak mezi oživení starších tradic náleží například *Té Deum* následující po zvolení Václava Havla do úřadu prezidenta (v letech 1989 a 1993) nebo *Svatojánské slavnosti Navalis* (od roku 2014), zcela novou roli přijala katedrála při návštěvách papežů (v letech 1990, 1995, 1997, 2009) anebo zapojením do mezinárodní akce *Noc kostelů* (od roku 2010). Naopak těžiště oslav svatého Václava se v rámci *Národní svatováclavské pouti* přesunulo z Prahy do Staré Boleslavi (od roku 2003) a pojetí oslav se redefinovalo.

2. Projekt Mene Tekel

2.1. Mene tekel

Sousloví původně pochází ze Starého zákona, z knihy proroka Daniela. První úsek knihy líčí příběh proroka Daniela, deportovaného roku 597 př. Kr. do Babylonu, druhou polovinu zaujímají apokalyptické vize.²² Do životopisného vyprávění je v páté kapitole (Dan 5, 1–30) vložen příběh o písíci ruce. Babylonský král Nabuchodonosor dobyl roku 586 př. Kr. Jeruzalém, část Izraelitů odvedl do zajetí a součást válečné kořisti tvořily také zlaté a stříbrné nádoby z jeruzalémského židovského chrámu, který

zničil. Nabuchodonosorův syn Baltazar rozkázal použít posvátné nádoby v průběhu hostiny. Během slavnosti, chválení babylonských bohů a znesvěcení předmětů pitím vína, se objevila ruka písíci na zeď, sdělení však dokázal přečíst pouze Daniel. Slova *Mene tekel ufarsin* pak vyložil jako Hospodinovo rozhodnutí o smrti panovníka a pádu jeho říše.²³ Kapitola končí sdělením, že ještě v noci po hostině byl král zavražděn.

Při kultické hostině chtěl babylonský král apelovat na věrnost svých nejbližších spolupracovníků, potvrdit své postavení a anticipovat vítězství v nadcházejícím válečném střetnutí. Kultické předměty z Jeruzaléma měly zřejmě sloužit k reprezentaci napodobivé magie, tedy aby babylonští bohové opět projevili svoji sílu jako v případě dobytí židovského území. Bůh Izraele však Baltazarovi odpoví varováním, které se záhy začne vyplňovat.²⁴ Z biblického příběhu přešla první část sousloví do běžného užívání a označuje se jím velmi vážně míněná výstraha, varování před nebezpečím a tragédií, typicky války nebo jiné přírodní či společenské katastrofy.²⁵

2.2. Projekt proti totalitě Mene Tekel

Mezinárodní projekt proti totalitě *Mene Tekel* se v České republice uskutečnil poprvé v roce 2007. Pořadatelé prvního ročníku bylo Umění bez bariér, o. s., Konfederace politických vězňů České republiky a hlavní

²³ „Nato se Daniel ujal slova a řekl králi: »Ponech si své dary, jinému můžeš dát své odměny, přece však přečtu králi písmo a podám mu jeho výklad. Vyvýšil ses nad Pána nebes, přinesli před tebe nádoby jeho domu a ty a tvoji velmoži, tvé ženy a zpěvačky jste z nich pili, chválil jsi bohy ze stříbra a zlata, mědi, železa, dřeva a kamene, kteří nevidí, neslyší a nevnímají, necitil jsi Boha, v jehož rukou je tvůj život i tvůj osud. Proto byla od něho poslána část ruky, napsáno tohle písmo. Nuže, toto je písmo, které je napsáno: Mene, tekel, ufarsin. To je pak výklad slov: Mene: Bůh spočetl tvé království a ukončil ho. Tekel: Na váze jsi byl zvážen a shledán lehkým. Fares: Roztrhnuto bylo tvé království a dáno Médům a Peršanům.«“ Dan 5, 17, 23–28 (český liturgický překlad).

²⁴ Pro komentář k úryvku viz např. Miloš BIČ, *Výklady ke Starému zákonu IV. Knihy prorocké*, Kostelní Vydří 1998, s. 594–598. Heslo *Mené, mené, tekel ú-parsín*, in: Nový biblický slovník, James Dixon Douglas (ed.), Praha 2009, s. 599. Stručně k širšímu kontextu z hlediska judaismu viz hesla *Bible, Kabala, Mizrach* a *Proroci*, in: *Judaismus od A do Z*. Slovník pojmů a termínů, Ja'akov Newman – Gavri'el Sivan, Praha 1992, s. 23, 78, 120, 153–154. K širšímu kontextu z hlediska katolické teologie viz *Papežská biblická komise, Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*, Kostelní Vydří 2004.

²⁵ Srov. např. Heslo *Mene tekel*, in: *Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky*, [online] 2008–2018, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=mene+tekel>.

²¹ Viz též průhledy shromážděné in: František SKOPEC, *Církevní život na Hradčanském náměstí*, in: Arcibiskupství pražské ve fotografiích a obrazech, František Pohl – František Skopec (eds.), Praha 2018, s. 97–120. Reprezentativní publikaci vydalo Arcibiskupství pražské. V provozu katedrály je též nutné rozlišovat ryze církevní rovinu provázanou s Arcibiskupstvím pražským a dalšími institucemi a rovinu profánní včetně turistické, kde běžný chod zajišťuje Správa Pražského hradu. Poznámky k uvedeným tématům zazněly kupříkladu v rozhovoru Jana Balíka a Joela Rumla (*Kázeň vs. volnost: Jak by se měly chovat v kostele děti?*) v pořadu Českého rozhlasu Plus *Vertikála*, [online] 15. 9. 2019, [citováno dne: 20. 9. 2019]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/kazen-vs-volnost-jak-se-mely-chovat-v-kostele-deti-8075809>, zejména od času 00:30:50 dále.

²² Pro základní údaje viz např. Rolf RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*, Praha 2000, s. 76–94, 151–164, 336–341. Gabriela Ivana VLKOVÁ, *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, Olomouc 2007, s. 55–59; Josef HŘEBÍK, *Speciální úvod do Starého zákona II.*, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html.

město Praha. Záštitu nad konáním festivalu převzali primátor Prahy Pavel Bém a pomocný biskup pražský Václav Malý.²⁶ Organizátoři chtěli jednak připomenout osudy politických vězňů komunistického Československa a protiprávnost nacistického a komunistického totalitního režimu, jednak pomocí názvu připomenout zodpovědnost každého člověka za jeho rozhodnutí a činy.²⁷

Arcibiskupství pražské začalo s festivalem od počátku velmi úzce spolupracovat a umožnilo, aby se v pražské katedrále každoročně odehrávala ekumenická bohoslužba, chápána jako určité vyvrcholení festivalu. Základní rámec ekumenické bohoslužby zůstává stejný: koná se v hlavní lodi katedrály, doprovází ji hudební a/nebo taneční vystoupení, zazní promluvy představitelů římskokatolické církve a křesťanských denominací, modlitby za oběti totalitních panství.

Vyznění celé ekumenické bohoslužby ovlivňují oděvy používané římskokatolickými biskupy a kněžími.²⁸ Současné pojetí s použitím červené barvy štóly akcentuje mučednickou rovinu obětí; jedním se symbolů festivalu se stal katedrální kříž doplněný červenou štólou. Představitelé římskokatolické církve zůstávají v klerikách, které používají také mimo slavení liturgie a mimo chrámový prostor, což lze chápat jako snahu o určité civilnější pojetí ekumenické bohoslužby.

V minulých letech se ovšem používala také štóla fialová. Fialová barva podtrhla vzpomínkový či pietní charakter ekumenické bohoslužby, protože se používá mimo jiné při pohřbech a modlitbách za zemřelé. Zároveň ovšem biskup, kněží a jáhnové někdy použili tzv. chórové oblečení, tedy slavnostnější, zvláštní oděvy určené k modlitbě v chóru, případně též k mešní liturgii, kterými se výrazněji odlišili od ostatních účastníků.

A konečně, pokud se ekumenické bohoslužby účastnil Miloslav kardinál Vlk, zvolil štólu bílou a běžnou kardinálskou kleriku. Chtěl tak položit důraz na ekumenický charakter setkání a společnou modlitbu, podobně jako v případě ekumenických bohoslužeb v rámci Týdne modliteb za

jednotu křesťanů a jiných ekumenických aktivit. Budování ekumenických vztahů patřilo k prioritám Miloslava kardinála Vlka, symbolicky je vyjádřil také ve svém znaku, do něhož vložil heslo „Aby všichni byli jedno“.

2.3. Ekumena a paměť v katedrále

Festival *Mene Tekel* je již tradiční, pořádá se každý rok, věnuje se mu pozornost v celostátních médiích, ČT 24 obvykle přenáší také zmíněnou ekumenickou bohoslužbu. Akce deklaruje živé a přátelské ekumenické snahy.²⁹ Nejvyšší místní představitel římskokatolické církve o ekumenické vztahy pečují, oficiálně svůj postoj deklarují při ekumenických setkáních či statutem přidružené církve Ekumenické rady církví v České republice. Jedná se o vnitrostátní analogii k oficiálnímu, teologicky zdůvodňovanému postoji římskokatolické církve, která na mezinárodním poli ve Světové radě církví nemá status člena, nýbrž pozorovatele. Pokud je to možné, snaží se katoličtí ordináři v českém prostředí na veřejnosti vystupovat s podporou nekatolických církevních společenství a Federací židovských obcí a usilují tímto způsobem nejen o veřejné potvrzení dobrých vztahů, ale také o zvýšení legitimacy vznášených požadavků či sdělení.

Kultura vzpomínání na oběti totalitních režimů a také připomínání, že církev byla především v době komunismu tzv. „zatlačena do zdí kostelů“, stále významně rezonuje. V jedné ze základních příruček moderních českých církevních dějin konstatují Jiří Hanuš a Stanislav Balík, že po roce 1989 došlo v rámci vnitřní reflexe minulosti církve „*k mnohemu ožívování paměti zejména prostřednictvím výpovědí svědků a pamětníků, nikoli prostřednictvím systematického historického výzkumu.*“³⁰ V tomto ohledu se církev nijak výrazně nelišila od společnosti stojící mimo ni, protože se v oblasti vyrovnávání s vlastní minulostí potýkala a potýká s obdobnými problémy.³¹

²⁹ K definici a základnímu rámci ekumenismu z hlediska římskokatolické církve po II. vatikánském koncilu viz *Dekret o ekumenismu Unitatis redintegratio*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha 1995 nebo *Dekret o ekumenismu Unitatis redintegratio*, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018], zejm. čl. 4, 8, 12. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_cs.html.

³⁰ Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2007, s. 326.

³¹ Kupříkladu k otázce spolupráce kněží a dalších představitelů církve se Státní bezpečností viz tematické číslo revue *Salve* 1, 2011. K zásadním vlivům z hlediska římskokatolické

²⁶ Srov. *Mezinárodní festival MENE TEKEL*, [online] 13. 2. 2007, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/archiv/070213-mezinarodni-festival-mene-tekkel>.

²⁷ Srov. *Mene Tekel. Mezinárodní projekt proti totalitě. O projektu*, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.menetekel.cz/cz/o-festivalu/>.

²⁸ Pro náhledy fotografií čerpáno z *Mene Tekel. Mezinárodní projekt proti totalitě. Fotoreportáže*, [online] 2007–2018, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.menetekel.cz/cz/fotogalerie/>.

Zároveň se ovšem její apel, aby se neopakoval útlak totalitních systémů a aby se důsledky nacismu a komunismu veřejně připomínaly, potkává s úsilím festivalu Mene Tekel. Katedrála se tak v průběhu ekumenické bohoslužby stává místem, kde se odehrává událost kombinující prvky oficiální církevní slavnosti (modlitba) s prvky kulturními (divadlo, tanec, hudba). Obě roviny přitom odkazují jak k minulosti, tak k budoucnosti a vznášejí nároky směrem k aktuálně žité přítomnosti. Připomínkami či vzpomínkovými akty společnost uchopuje fenomén paměti. Způsob uchopení přitom odráží chápání vlastní identity, protože odkazuje jak k minulosti, tak k budoucnosti.³² Konkrétně se tedy otevřením katedrály pro projekt *Mene Tekel* propojuje ekumenická církevní festivita s festivitou moderní³³ a inscenací paměti.³⁴

3. Rekonstrukce korunovace

3.1. Korunovace krále

Legitimita středověkého krále se odvozovala od tří prvků: práva na vládu na základě příslušnosti ke královskému rodu, pomazání a formální volby či přijetí zástupci země.³⁵ Obřad korunovace nového panovníka v katedrále náležel k významným událostem z hlediska politického, liturgického

i sociálního. Král se v jeho průběhu v rámci slavení mešní liturgie stával Bohem korunovaným (*rex a Deo coronatus*), posvátným olejem pomazaným křesťanským panovníkem, spojovaným se starozákonními králi, především Davidem. Koncepce korunovace a pomazání následující po „volbě“ (*electio*) se v Evropě prosadila do konce 10. století.³⁶ Ve stejném období můžeme sledovat kodifikaci korunovace v liturgických knihách: od začátku 9. století se v sakramentářích objevovaly příslušné modlitby a žehnačí formule, následně v *ordines* či pontifikálech nacházíme již přesně stanovená gesta obřadu.³⁷ Rituál pak byl pod názvem *Požehnání a korunování krále a královny* převzat do potridentského *Pontificale Romanum* z roku 1596.³⁸

Při rituálu se reprezentovaly obě moci, světská i církevní, *regnum et sacerdotium*: určený člověk se během liturgie stával králem (*rex*), aby usku-tečňoval světskou vládu (*regnum*).³⁹ Po ustálení počtu svátostí na sedmi se korunovace z liturgického hlediska řadí mezi svátostiny, které se tradičně rozdělují na svěcení (*konsekrace*), žehnání (*benedikce*) a exorcismy⁴⁰ a zahrnují jak vlastní obřady, tak vysvětlující ceremonie při vysluhování svátostí. Svátostina je – řečeno současnou definicí – „*přímluvná modlitba*

církev viz D. DUKA – M. BADAL, *Bílá kniha církve s černou kapitolou*.

³² Srov. François HARTOG, *Na cestě k nové historické situaci*, in: Slovo a smysl 27, 2017, s. 239–250, zde s. 246. Dále viz François HARTOG, *Věřit v dějiny*, Brno 2016. Viz též Jan RANDÁK, *Historie v současném i budoucím veřejném prostoru*, Forum Historiae 1, 2008, s. 14–22, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39392/Randak.pdf>.

³³ Charakteristiku moderních festivit a metodologické podněty pro jejich výzkum přináší Karel ŠIMA, *Od rituálů a obyčejů k performancím aneb Jak studovat festivity moderní doby*, Studia ethnologica Pragensia 1, 2017, s. 17–49. K napětí festivit a každodennosti viz Jaroslava PEŠKOVÁ, *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*, Praha 1998, s. 109–115.

³⁴ Ve vztahu ke kultuře vzpomínání na Jana Amose Komenského s přesahy k obecnějším souvislostem viz např. Kamil ČINÁTL, *Inscenace paměti. Divadelní a filmové vzpomínání na Komenského*, in: Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století, Lenka Řezníková a kol., Praha 2014, s. 321–346; Karel ŠIMA, *Slavnost jako kulturně mnemotechnická praxe*, in: *Tamtéž*, s. 385–424. Dále viz Kamil ČINÁTL, *Naše české minulosti*, Praha 2014, s. 16–48.

³⁵ Srov. Helmut BEUMANN, *Die sakrale Legitimierung der Herrschers im Denken der ottonischer Zeit*, in: Königswahl und Thronfolge in ottonisch-frühdeutscher Zeit, Eduard Hlavitschka (Hg.), Darmstadt 1971, s. 148–198.

³⁶ Ke vzniku obřadu a propojení královského pomazání a předání královské koruny srov. Christopher BROOKE, *Evropa středověku v letech 962–1154*, Praha 2006, s. 224–226; Marc BLOCH, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004, s. 66–73, 439–454. K ustavení, rozvoji a proměnám koncepce v prostředí Franské říše (které mělo zásadní vliv) viz Drahomír SUCHÁNEK, *Imperium et sacerdotium. Říšíská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*, Praha 2011, s. 50–71. K českému prostředí ve vztahu k Evropě *Korunovační řád českých králů*, Jiří Kuthan – Miroslav Šmied (eds.), Praha 2009; Josef CIBULKA, *Český řád korunovační a jeho původ*, Praha 1934, s. 74–184. Dále srov. Jacques LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 2005, s. 355–358; Petr NOHEL, *Liturgický a sakramentální rozměr korunovace*, *Civilia* 1, 2014, s. 48–56; Heslo *Korunovace*, in: Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a reálie, Milan M. Buben, Praha 2003, s. 243–246. Heslo *Král*, in: Encyklopedie středověku, Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, s. 305–320; Heslo *Obřady*, in: *Tamtéž*, s. 442–453.

³⁷ Srov. Jean-Claude SCHMITT, *Svět středověkých gest*, Praha 2004, s. 83–88; Josef ŽEMLIČKA, *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*, Praha 2017, s. 275–281.

³⁸ Viz Manlio SODI – Achille Maria TRIACCA (ed.), *Pontificale Romanum. Editio Princeps 1595–1596*, Città del Vaticano 1997, s. 231–281.

³⁹ Specifika jednotlivých zemí, napětí v otázce pojetí *regnum a sacerdotium* a změny dílčích prvků korunovace v průběhu dějin nejsou pro další výklad podstatné.

⁴⁰ Srov. Günter KOCH, heslo *Svátostiny*, in: Slovník katolické dogmatiky, Wolfgang Beinert, Olomouc 1994, s. 347–348, zde s. 347.

*církyve za lidi v určitých životních podmínkách, spojená se smysly vnímatelným znamením, které získávají nějaké církevní pověření nebo vstupují do určitého životního stavu.*⁴¹

V českém prostředí křesťanský akt korunovace a pomazání krále nahradil po získání dědičného královského titulu polopohanské uvedení knížete na kamenný stolec. Vstup Čech do „královské éry“ velmi výmluvně ilustruje skutečnost, že kamenný stolec přemyslovských knížat v průběhu 13. století zcela upadl v zapomnění a dodnes o něm nejsme schopni říci nic bližšího včetně jeho umístění v areálu Pražského hradu.⁴² Rituál korunovace získal pevnou a až na některé prvky neměnnou podobu v *Korunovačném řádu Karla IV.* (dokončen asi 1347), přičemž poslední korunovace proběhla v roce 1836.⁴³

Ordo ad coronandum regem Boemorum Karel s největší pravděpodobností připravil již pro vlastní korunovaci českým králem, karlovské české korunovační klenoty vznikly až později⁴⁴ a Karel byl korunován „*korunou království Českého*“.⁴⁵ V propracovaném korunovačním řádu a v samotných korunovačních klenotech spojil císař jak starší prvky přemyslovského

období, tak vlastní koncepci zemí Koruny české a zkušenosti z pobytu ve Francii. Slavnost korunovace krále Karla a královny Blanky z Valois se odehrála 2. září 1347 v románské bazilice na Pražském hradě,⁴⁶ katedrála se teprve začínala stavět. Katedrála, jejíž ideový program ovlivnil právě Karel IV.,⁴⁷ zřetelně vyjadřuje ideu posvátné pozemské vlády králů a propojení s vládou trojjediného Boha a je v ní „*integrována ideová podstata vladařského usilování Karla*“.⁴⁸

3.2. „Ať žijí země Koruny české“ – rekonstrukce korunovace

Rekonstrukci pořádali Univerzita Karlova a hlavní město Praha v rámci oslav 700. výročí narození Karla IV., které měly v Praze široký záběr. Korunovační slavnosti se odehrály o víkendu ve dnech 3. a 4. září 2016.⁴⁹ V sobotu byly v podvečer zahájeny poutí Karla na Vyšehrad, loučovým průvodem na Hradčanské náměstí a modlitbou večerních chval v katedrále. V neděli odpoledne pak pokračovaly korunovační, průvodem Prahou a rytířským turnajem na Staroměstském náměstí. Na přípravě a realizaci se podíleli jak profesionální historikové a historikové umění, tak nadšenci z řad historických spolků. Z církevních institucí figurovaly mezi spolupracovníky Arcibiskupství pražské a Královská kolegiátní kapitula svatého Petra a Pavla na Vyšehradě.

Rekonstrukce korunovace Karla IV. patří k reprezentacím středověku, které chtějí oslovit co nejširší okruh diváků, čtenářů či posluchačů a kladou důraz na vizuální efekt. Právě podtržení pochopitelnosti aktu co nejširšímu publiku ovšem v posledku vedlo k jeho zatemnění. Rekonstrukce a divadlo zajisté mají nárok na zjednodušení a zkratku, do jisté míry nutnou.

⁴¹ Gerhard Ludwig MÜLLER, *Dogmatika pro studium i pastoraci*, Kostelní Vydří 2010, s. 654.

⁴² Srov. J. ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 288. Viz též TÝŽ, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2007, s. 331–335.

⁴³ U příležitosti 180. výročí korunovace Ferdinanda V. českým králem sloužil Dominik kardinál Duka 10. září 2016 v katedrále mši svatou. Obdobným způsobem byly připomenuty také další korunovace, při těchto i jiných příležitostech se bohoslužeb účastní členové českých a evropských šlechtických rodů.

⁴⁴ V dějinách Českého království a pozdějších zemí Koruny české se nejednalo o zásadní (politickou) změnu, protože Karel měl nastoupit na český královský trůn podle závěti svého otce Jana Lucemburského z roku 1340 po jeho smrti. Již v pozici moravského markraběte byl 11. června 1341 přijat zemským sněmem jako nástupce; rozhodnutí potvrdili i šlechtici a města mimo sněm (holdovací akty Prahy a některých slezských knížat). Starší, blíže neznámou přemyslovskou korunu dal Karel upravit pro vlastní korunovaci zřejmě někdy v letech 1346 nebo 1347. Karlovu snahu o co nejrychlejší korunovaci komplikovala skutečnost, že Praha dosud nebyla církevní metropolí a s Mohuči se Lucemburkové politicky rozcházeli. Probíhala sice jednání, že by Karlovu korunovaci českým králem mohl provést pražský biskup Jan IV. z Dražic, k realizaci ale nedošlo. Karel IV. tak byl korunován pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic. Srov. Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 150–152, 200, 205.

⁴⁵ Viz Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Karel IV. Císař a český král – vizionář a zakladatel*, Praha 2016, s. 627–635.

⁴⁶ V bazilice založené knížetem Spytihněvem II. roku 1060 byl 7. února 1311 korunován také Jan Lucemburský a jeho manželka Eliška Přemyslovna.

⁴⁷ K ideovému programu staré části katedrály srov. J. KUTHAN – J. ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha*, s. 353–359. K přehnaně pozitivnímu, pramenně nedoložitelnému obrazu Karla IV. jakožto zakladatele srov. M. BARTLOVÁ, *Skutečná přítomnost*, s. 62.

⁴⁸ J. KUTHAN – J. ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha*, s. 358.

⁴⁹ Program a další informace zveřejněny na internetových stránkách *K*700. Korunovační slavnosti 3. a 4. září 2016, Praha, k příležitosti výročí 700 let od narození Karla IV. Lucemburského, krále Zemí koruny České /sic!/ a císaře Svaté říše Římské /sic!/,* [online] 2016, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: www.korunovacnislavnosti.cz. Viz též záznam Rekonstrukce korunovace Karla IV., [online] 9. 9. 2016, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=01xRjoq7ibo>.

Oficiální pozvánka na hlavní část historického programu ale obsahovala informaci o „*odborné korunovaci*“, na níž „*se podílí také Arcibiskupství pražské v čele s pražským arcibiskupem*.“⁵⁰ Někteří současní medievisté poukazují na to, že se sice posouvá pojetí středověku jako „temného“ období, současně se ale stále může jednat o povrchní znalosti, založené na emocích. Důraz na vizuální efekt, někdy až přehnaný, provází v současnosti vnímání středověku (a někdy i jiných období) prostřednictvím výstav nebo filmů. Návštěvník či divák má být uchvácen určitým tajemnem nebo důmyslně nasvícenými artefakty spojenými s náboženskými úkony.⁵¹ Zatímco u Kamila Činátla jsme se setkali s tématem „*oživení středověkého monumentu*“ a středověká tematika se ve společnosti těší jisté oblibě, Milena Bartlová se domnívá, že současná česká populární kultura téma středověku opomíná, dokonce hovoří o „*nedostatečném ztotožnění Čechů s vlastním středověkem*.“ Kořeny tohoto stavu hledá historička umění v nemožném oddělení českojazyčné středověké kultury od německé, v konfesioním napětí, nedostatečném vzhledu do dějin českého středověku a dalších prvcích kolektivní paměti. Za doklad toho, že v ní mají stále důležité místo fiktivní představy, v odborné medievistice již dávno opuštěné, považuje přítomnost řady středověkých postav na předních příčkách soutěže Největší Čech a vítězství Karla IV.⁵²

Rekonstrukce korunovace vykazovala zřetelné prvky zjednodušení a snah o oslovení co nejširšího spektra diváků. Některé úpravy pro účely připomínky lze zajisté pochopit – obřad přenášený na velkoplošné obrazovky se již vzhledem ke kapacitě odehrál v katedrále, byť se uvnitř nacházeli pouze herci a pozvaní hosté, část předepsaných úkonů mimo liturgický akt byla vypuštěna, a přesto obřad trval více než hodinu a tři čtvrtě, efektní louče a turnaj naopak v programu zůstaly. Celý obřad se odehrál v českém jazyce a byl orientován směrem k lidu. Starší oltář se vůbec nepoužíval a vše probíhalo zřejmě opět kvůli snazší viditelnosti v okolí nového mobiliáře vzniklého po II. vatikánském koncilu.

Můžeme jistě vyzdvihnout péči věnovanou věrnosti světských kostýmů

a dalších detailů,⁵³ velmi zvláštním dojmem však působilo duchovenstvo vrcholného středověku západní církve s nepatřičnými vousy, s vysokými barokními mitrami a taktéž ostatními paramenty barokního nebo barokizujícího typu. Ačkoliv pořadatelé tvrdili, že nepoužívali divadelní kostýmy,⁵⁴ fakticky se jednalo o divadlo v presbytáři, kterému minimálně v některých ohledech chyběla lehkost. Koneckonců o divadle a scénáři pozitivně hovořil pro Českou televizi také Dominik kardinál Duka.⁵⁵ Katedrála se pak pro toto divadelní představení stala pouze málo a nevhodně využitou kulisou,⁵⁶ takže se bez větších obtíží mohlo odehrát kdekoliv jinde.

3.3. Paradox osoby Karla IV., paradoxy rekonstrukce

Osly 700. výročí narození Otce vlasti a největšího Čecha potvrdily jeho místo v české národní paměti. Karla IV. česká společnost dlouhodobě vnímá jako velmi pozitivní postavu.⁵⁷ Podle Ladislava Holého ztělesňuje typ vůdce národa s intelektuálními a morálními kvalitami a představuje

⁵³ Srov. Sartor Bohemia, *Jak se šijí korunovační roucha*, [online] 2. 9. 2016, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://korunovacnislavnosti.cz/>.

⁵⁴ Srov. Miroslav SMAHA, *Rekonstrukce korunovačních obřadů bude vypadat autenticky*, [online] 8. 8. 2016, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://korunovacnislavnosti.cz/>. Dále srov. též pozvánku na portálu hlavního města Prahy *Korunovační slavnosti v Praze*, [online] 15. 8. 2016, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: http://www.praha.eu/jnp/cz/co_delat_v_praze/volny_cas/korunovacni_slavnosti_v_praze.html. K tématu viz Radek MARTINEK, *Historie, pořádání a uchovávaní liturgických oděvů – parament*, in: *Záchrana a inventarizace drobných církevních fondů*. Archiválie, knihy, notový materiál a liturgické textilie, Radek Martinek – Jana Oppeltová – Tomáš Sedoník – Věra Slavíková – Daniela Štěpánová, Olomouc 2008, s. 279–352.

⁵⁵ Srov. reportáž v pořadu Události v kultuře *Rekonstrukce korunovace Karla IV.*, [online] 4. 9. 2016, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097206490-udalosti-v-kulture/216411000120904/obsah/490859-rekonstrukce-korunovace-karla-iv>.

⁵⁶ K otázkám rituálního pohybu a vladařské reprezentace ve vztahu k sakrálnímu prostoru a vizualitě srov. M. BARTLOVÁ, *Skutečná přítomnost*, s. 232, 281–285. Srov. též minimalisticky ztvárněný obřad korunovace Vladislava Jagellonského v úvodu hraného dokumentu z roku 2012 *Jagellonci*, [citováno dne: 20. 9. 2019]. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10419366930-jagellonci/od_času_00:56_dále.

⁵⁷ Ke stabilní pozici Karla IV. v české kolektivní paměti a historickém vědomí viz např. Jaroslav ŠEBEK – Blanka JEDLIČKOVÁ, *Karel IV. stále živý*, Praha 2017; Denisa LABISCHOVÁ, *Co si uchováme v paměti. Empirický výzkum historického vědomí*, Ostrava 2013; Jiří ŠUBRT – Jiří VINOPAL, *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013.

⁵⁰ *Korunovační slavnosti*, Zpravodaj pražské arcidiecéze 7, 2016, s. 5. Srov. též informaci na internetových stránkách vyšehradské kapituly, spolupořadatele rekonstrukce *Korunovační slavnosti Karla IV. Lucemburského*, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.kkvys.cz/korunovacni-slavnosti-karla-iv-lucemburskeho/>.

⁵¹ Srov. *Předmluva*, in: *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, Martin Nodl – František Šmahel (eds.), s. 11–14.

⁵² Srov. M. BARTLOVÁ, *Skutečná přítomnost*, s. 22–29. Viz též *Tamtéž*, s. 318–319.

tedy vhodný symbol „národa, který si o sobě myslí, že je kulturní a vzdělaný.“⁵⁸ Karel však v kontextu ostatních postav národního panteonu tvoří výjimku, nebo přesněji: měl by být představitelem pouze části panteonu. Nejedná se o reprezentanta republiky ani ikonu republikánského vyprávění, nýbrž o císaře a Bohem pomazaného krále ztělesňujícího kontinuitu královského *regnum*, a to i prostřednictvím katedrály. Přes určité životní peripetie Karel rozhodně nepatřil mezi prosté lidi, protestanty či pronásledované, byl naopak věřícím katolickým křesťanem s teologickou anebo teologizující koncepcí vlády a úspěšný člen elity, panovník.

S teologickou vědou přímo souvisí další paradox. Rekonstrukce proběhla v rámci 700. výročí Karlova narození a náleží do rozsáhlé palety přípomínek jeho osoby. Německý medievista Johannes Helmrath poukazuje na ambivalentní vztah historiků k výročím a jejich oslavám⁵⁹ a v souvislosti s výzkumem a výročími Kostnického a Čtvrtého lateránského koncilu podotkl, že teologické aspekty přicházejí vzhledem k ryze historickému úhlu pohledu „občas poněkud zkrátka, respektive je čím dál méně historiků a teologů, kteří tuto problematiku vůbec ovládají“.⁶⁰

Rekonstrukce korunovace Karla IV. českým králem se odehrávala v podobném kontextu: k velkolepě slavenému výročí Otce vlasti se připojila řada institucí včetně Arcibiskupství pražského, při události ale převládly jednak historické, jednak divadelní aspekty. Rekonstrukce zobrazuje, byť zkráceně, výsostně liturgický obřad západní, tedy římské církve, a připo-

mínku aktu, který se měl podle zmíněné (a též mnohem obecnější koncepce královského panování a principu *rex numquam moritur*) odehrávat skutečně, a nikoli jako divadlo, i nadále. Nedošlo sice ke zpochybnění „duchovní tváře“⁶¹ Karla IV., zůstala však stranou hlavního zájmu. Arcibiskupství otevřelo katedrálu veřejnosti a umožnilo uspořádat divadelní představení, které obsahovalo chyby právě v oblasti liturgie. Církevní instituce zde ale nevyužila příležitosti hovořit o bytostně teologických aspektech korunovace a obecně vládnutí, o Karlovi jako věřícím panovníkovi, iniciovat vznik výukového videa se simulací prostoru a výkladem nebo uspořádat výstavu předmětů z chrámového pokladu, vztahujících se ke korunovacím.

V případě rekonstrukce je třeba nad rámec kritiky vlastní festivity konstatovat, že se může jednat o projev přichylnosti Arcibiskupství pražského ke „kooperativnímu modelu“, jak o něm až s přehnaným despektem hovoří Martin Vaňáč.⁶² Konkrétně má na mysli vizi spolupráce mezi státem a církví podle vzoru uskutečňovaného v době Karla IV., tedy „kooperační model“, na nějž explicitně poukázal Dominik kardinál Duka například při bohoslužbě sloužené u příležitosti 700. výročí narození Karla IV. v roce 2016.⁶³ Při hodnocení spolupráce a ambic arcibiskupství při vstupování do

⁶¹ Viz Zdeněk KALISTA, *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, Praha² 2007; V. ŽŮREK, *Karel IV. Portrét*, s. 167–182.

⁶² Martin Vaňáč hovoří o dlouhodobých snahách směřujících k dobrým vztahům s představiteli centrální i lokální politické moci s cílem „zajistit podmínky pro působení římsko-katolické církve v rámci kooperativního modelu mezi státem a církvemi. Některé vnější projevy této snahy a veřejná vystoupení však působí jako nekritické podlézání politické moci, které církvi znemožňuje její prorocké působení a v očích části veřejnosti snižuje důvěryhodnost.“ Martin VAŇÁČ, *Obavy a starosti pražského arcibiskupství ve svatém roce milosrdenství*, in: *Salve* 1, 2017, s. 33–98, zde s. 54.

⁶³ „Čas jeho vlády byl označen za zlatou dobu našich dějin. Bezpochyby se tak stalo proto, že Karel IV. v čele tohoto státu sloužil vždy Bohu a člověku. Jeho nejbližším rádčem a spolupracovníkem byl arcibiskup Arnošt z Pardubic. Ten zase věděl, že jako hlava místní církve slouží člověku a Bohu. Stojíme tak opět u zakladatelského činu: oba pochopili, že země i její lid potřebují jak stát jako nástroj pro fungování společnosti, tak také církev pro řádný život ducha a mravů. Jejich vzájemná spolupráce a naprostá absence sporů o vliv, majetek či moc vytvořila onu zlatou dobu. Dobu, která stála na spravedlivém uspořádání společnosti. To je pro nás i po sedmi staletích výzvou a závazkem. I dnes totiž mluvíme o kooperativním modelu soužití církve a státu v duchu Ekmumeny. Proto císař i arcibiskup zpívali verše Svatováclavského chorálu a dovolávali se tak přímluvy svatého Václava jako i my dnes.“ /Sic!/ Kázání ze mše za Karla IV. Homilie Otce Dominika kardinála Duky OP 14. května 2016 při mši sv. o 700. výročí narození Karla IV. v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze, [online] 2019, [citováno dne: 27. 8. 2019]. Dostupné

⁵⁸ L. HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ*, s. 137–138. Srov. *Tamtéž*, s. 88. Pro širší kontext a ke spojování Karla IV. s obrazem moudrého vládce viz Václav ŽŮREK, *Karel IV. Portrét středověkého vládce*, Praha 2018, s. 150–166. TÝŽ, *Bůh tě vyzdvihl nad ostatní, a proto musíš být moudřejší než oni. Obraz Karla IV. jako mudrce na trůně*, *Dějiny a současnost* 4, 2016, s. 18–21.

⁵⁹ Jubilea „hrají v našem oboru samozřejmě určitou roli. Honit se za výročími s vyplazeným jazykem je na jednu stranu nesmysl, protože se tak do vědy vtírá čirá libovůle letopočtů a nutí nás k bádání. Na druhou stranu tyto jubilejní práce zase utvářejí bádání a produkují nové diskurzy, takže chtě nechtě jde o jisté vzájemné působení. Nedá se tomu úplně vyhnout, zvláště když jubilea přitáhnou širší publikum a historikové pak mají příležitost předvést společnosti svou práci. Tak tomu bylo vždycky, že se velká výročí slavila a historikové se připojili se svými příspěvky, jen to teď nabralo takové rozměry, že jsme se stali otroky jubileí.“ Johannes HELMRATH – Pavel SOUKUP – Václav ŽŮREK, „Pro mne měl Berlín od začátku dráždivé intelektuální klima.“ *Rozhovor s německým historikem Johannesem Helmrathem o přítomnosti antiky, zpřístupňování pramenů a ztročení výročími*, *Dějiny a současnost* 6, 2016, s. 40–43, zde s. 42.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 41–42.

veřejného prostoru musíme mít na paměti, že úsilí o přátelské sousedské vztahy mezi arcibiskupským palácem a Hradem, potažmo dalšími politickými představiteli, náleží ke specifickým úlohám primase.

4. Repatriace Josefa kardinála Berana

4.1. Josef kardinál Beran

Josef Beran (1888–1969)⁶⁴ po složení maturitní zkoušky studoval v letech 1907–1912 filosofii a teologii na papežské univerzitě v Římě; formaci ke kněžství prožil v České koleji *Bohemicum*.⁶⁵ Přijal zde kněžské svěcení, dosáhl doktorátu z teologie a poté zahájil pastorační a současně pedagogickou činnost v pražské arcidiecézi. Od roku 1914 působil v Praze, od roku 1929 přednášel na teologické fakultě pastorální teologii a v roce 1933 se stal rektorem arcibiskupského semináře. V době existence protektorátu Čechy a Morava museli seminaristé budovu v Dejvicích opustit, rektor byl zatčen v roce 1942 v průběhu heydrichiády. Léta 1942–1945 pak strávil ve věznicích Pankrác, Malé pevnosti Terezín, koncentračním táboře Dachau a na pochodu smrti.

Po návratu z koncentračního tábora mohl pokračovat na místě rektora, ale již v roce 1946 se v rámci poválečného doplnění episkopátu a opatů stal pražským arcibiskupem, nástupcem Karla kardinála Kašpara. Po skončení vyjednávání mezi představiteli církve a státu po roce 1948 byl perzekvován.⁶⁶ Léta 1949–1965 strávil v internaci nejprve v arcibiskupském

z: <http://www.dominikduka.cz/kazaniK/kazani-ze-mse-za-karla-iv/>.

⁶⁴ Podrobněji viz Stanislava VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*, Praha – Brno² 2018. Ze starších prací viz Bohumil SVOBODA – Jaroslav V. POLC, *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*, Praha 2008; Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Řím 1970. Pro zasazení do širšího kontextu viz Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Primasové katolické církve ve střední Evropě v době komunismu*, in: *Primasové katolické církve. Země střední Evropy v čase komunismu*, Brno 2010, s. 7–26.

⁶⁵ Ke kolejím *Bohemicum* a *Nepomucenum* jako místům formace elity české římskokatolické církve viz Tomáš PARMA (ed.), *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu. 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*, Praha – Kostelní Vydří 2014.

⁶⁶ K základním problémům církevní politiky v Československé republice v letech 1948–1949 viz např. Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, Brno 1993, s. 23–162; Václav VAŠKO, *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*, Kostelní Vydří 2004, s. 77–159; S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 15–35.

paláci, poté na šesti dalších místech. V době jednání mezi Svatým stolcem a československou vládou jej papež jmenoval kardinálem a Josef Beran přistoupil na odchod do exilu bez možnosti návratu, přičemž apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze se stal biskup František Tomášek.⁶⁷ Poslední léta života strávil v Římě, kde přijal kardinálskou hodnost, účastnil se II. vatikánského koncilu⁶⁸ a v koleji *Nepomucenum* zemřel. Na základě rozhodnutí Pavla VI. byl jako jediný kardinál pohřben v papežské hrobce. Místo posledního odpočinku Josefa kardinála Berana nebylo běžně přístupné, přesto se stalo zejména po roce 1989 pro české poutníky do Říma jedním z důležitých symbolů. Roku 1998 došlo k zahájení beatifikačního procesu, který pokračuje dosud.

4.2. „Bud' vítán, otče arcibiskupe Josefe“ – repatriace

Na počátku roku 2018 souhlasil papež František s převozem těla Josefa kardinála Berana do České republiky, čímž se jednání a proces repatriace posunuly do závěrečné fáze.⁶⁹ Tělesné ostatky Josefa kardinála Berana byly ve čtvrtek 19. dubna 2018 vyzdvženy z krypty baziliky svatého Petra ve Vatikánu, slavnostní obřad vykonal arcikněz baziliky, Angelo kardinál Comastri.⁷⁰ Následoval převoz do Papežské koleje *Nepomucenum*, kde arcibiskup pobýval v závěrečné části svého života a kde také, jak bylo poznamenáno výše, zemřel. Zde sloužil mši svatou Jozef kardinál Tomko za přítomnosti české delegace, personálu semináře, seminaristů a krajanů, k soukromé modlitbě pak byla rakev vystavena v tamní kapli přes noc a následující den.

V pátek 20. dubna proběhla vlastní repatriace: letadlo s ostatky Josefa kardinála Berana přistálo krátce po 18. hodině na vojenském letišti v Pra-

⁶⁷ Viz např. Jan HARTMAN – Václav VAŠKO – Bohumil SVOBODA, *Kardinál Tomášek. Svědectví o dobrém katechetovi, bojácném biskupovi a statečném kardinálovi*, Praha 1994; Aleš OPATRŇÝ, *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, Kostelní Vydří 2002.

⁶⁸ Dne 20. září 1965 pronesl Josef kardinál Beran před koncilem řeč o svobodě svědomí. Viz *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, Kostelní Vydří 2013, s. 220–221.

⁶⁹ Podrobněji k procesům repatriace a beatifikace viz Stanislava VODIČKOVÁ (ed.), *Nebezpečný kardinál. Život Josefa kardinála Berana a jeho slavný návrat do vlasti*, Praha 2018, s. 87–236.

⁷⁰ Na místě původního spočinutí těla Josefa kardinála Berana byla umístěna nová pamětní deska. Deska označující do doby repatriace hrob byla převezena do rodné Plzně.

ze-Kbelích a událost provázelo podle přání biskupů zvonění v celé zemi. Rakev vynesli vojáci a po jejím uložení na katafalk zazněla modlitba, česká státní hymna a píseň *Čechy krásné, Čechy mé*, která odkazovala k návratu Josefa Berana z nacistického koncentračního tábora. K biskupům provázecím kardinála již z Říma se zde připojili další, zastoupena byla i politická reprezentace. Večer pak proběhla modlitba večerních chval v kostele svatého Vojtěcha v Dejvicích. Kostel tvoří součást komplexu arcibiskupského semináře a teologické fakulty. V době, kdy Josef Beran zastával funkci rektora, spravoval a pastoračně působil také v tehdejších seminárních kostele. Rakev byla přes noc uložena v bazilice Nanebevzetí Panny Marie na Strahově a konala se u ní modlitební vigilie. Místo zvolili organizátoři vzhledem k tomu, že zde arcibiskup roku 1949 pronesl své poslední veřejné kázání před dlouhou komunistickou internací. Dejvický kostel i strahovskou baziliku mohla navštívit široká veřejnost.

V sobotu 21. dubna⁷¹ se slavnost přesunula do katedrály svatého Víta, Václava a Vojtěcha, kam při procesí převezlo rakev šestispreží starokladrubských vraníků. Při vnesení rakve do chrámu zazněl tradiční hymnus doprovázející příchod biskupa při liturgii *Ecce sacerdos magnus*. V 11 hodin pak začala mše svatá ke cti svatého Vojtěcha, celebrowaná Dominikem kardinálem Dukou – rakev spočinula před oltářem, na kterém byla vystavena lebka umučeného Přemyslovce, a po skončení mešní liturgie zůstala vystavena k veřejné účtě v neděli a pondělí. Slavnostní repatriaci zakončilo uložení rakve do nového sarkofágu v boční kapli Bartoňů z Dobenína (svaté Anežky České) nedaleko vchodu do katedrály v pondělí 23. dubna po večerní mši svaté celebrowané biskupem Václavem Malým.

4.3. Sekundární pohřeb

Repatriace vykazuje některé prvky sekundárního pohřbu, respektive sekundárních pohřebních aktivit, které „jasněji než jiné funerální aktivity připomínají paradox [...]: pohřby vypovídají především o živých lidech.“⁷² Celý proces pietního a zároveň slavnostního přemístění tělesných ostatků Josefa kardinála Berana je možné chápat jako reprezentování vlastní identity, kdy

„živi prostřednictvím manipulace s pozůstatky mrtvých signalizují svou identitu a vztah k ostatním.“⁷³ Ve slavnosti můžeme podle jejího koncipování a průběhu rozlišit několik rovin.

Změna uložení kardinálova těla měla v Římě charakter loučení, v Praze naopak charakter vítání. Ukončení mimořádné pocty pohřbení ve svatopetrské bazilice nesouvisí pouze s plněním poslední vůle, případně výročími naplněným rokem 2018, ale také s pokračujícím beatifikačním procesem arcibiskupa. Na kroku našli shodu představitelé Svatého stolce, římskokatolické církve v České republice i její političtí představitelé. Josefu Beranovi se dostalo rozloučení a přijetí podle jeho kardinálského důstojenství: na rakvi byl položen červený biret, ostatky přepravil speciální letoun náležející k tzv. vládní letce a doprovázely je ozbrojené složky (vojenské, potažmo státní pocty), za místo posledního odpočinku byla v souladu s tradicí zvolena katedrála. Událost se stala významnou nejen pro episkopát a klérus, ale také pro mnoho věřících.

Jednotlivá místa odkazovala přímo na konkrétní období a události ze života zemřelého, přičemž se zvláště zdůraznila doba nacistické a komunistické diktatury. Významnou úlohu hrály s odkazem na pedagogické a rektorské období v Římě a v Praze semináře. Bohoslovci mimo jiné patřili k těm, kdo přenášeli rakev. Z hlediska dlouhých kontinuitních linií byla repatriace propojena se svátkem svatého Vojtěcha, hlavního patrona pražské arcidiecéze – právě vzhledem k jeho osobě se použila červená liturgická barva, která ovšem zároveň odkazovala k životnímu martyriu českého kardinála z 20. století.

V homilii řekl Dominik kardinál Duka: „*Bud' vítán, otče arcibiskupe Josefe, primasi český, arcibiskupe pražský, kardinále Svaté církve římské. Ty, který jsi v rozhodnou chvíli nemlčel, neboť jsi mlčet nesměl.*“⁷⁴ *Vracíš se z vyhnanství opět*

⁷³ D. SOSNA, *Sekundární pohřební aktivity: srovnávací studie*, s. 171.

⁷⁴ Jedná se o odkaz především na pastýřský list s názvem *Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodíně velké zkoušky*, který měl být čten v kostelích o svátku Božského těla dne 26. června 1949. V textu se nejvyšší představitelé římskokatolické církve v Československu otevřeně a velmi kriticky vyjádřili k postavení církve po únoru roku 1948, odsoudili prorežimní organizaci Katolická akce a vyjádřili se k dosavadnímu vyjednávání se státem: „*Sudte sami, drazí katolíci, po zjištění těchto skutečností, byl-li stát nějak Církvi poškozen, či je-li tomu právě naopak! Vždyť celá záležitost dohody Církve se státem by byla vlastně bezpředmětnou, kdyby nebyl stát Církev poškodil dříve a zbavil ji většiny práv! Celé to organizované volání po dohodě bylo zcela zbytečné, kdyby vládní činitelé předem o vlastní*

⁷¹ Ve stejný den se konal X. sjezd Komunistické strany Čech a Moravy v Nymburku, kterého se zúčastnil prezident Miloš Zeman a pronesl projev.

⁷² Daniel SOSNA, *Sekundární pohřební aktivity: srovnávací studie*, Antropologické symposium V, Ústí nad Labem 2007, s. 169–182, zde s. 169.

v rozhodnou hodinu a jako tehdy jdeš s relikvií sv. Vojtěcha, který z našich patronů mohl nejsilněji pomoci v onu rozhodnou hodinu, neboť postava sv. knížete Václava byla pošpiněna nacistickým zneužitím.⁷⁵ Důraz na odkaz Josefa kardinála Berana rezonuje i nadále. Církevní historiografie jej společně se Stefanem kardinálem Wyszyńskim, Józsefem kardinálem Mindszentym, Pavolem Peterem Gojdičem a Josyfem kardinálem Slipyjem řadí do skupiny „první generace primasů“ komunistických zemí v Evropě. Tito představení působili v době etablování komunistické totality, často prožili jednání II. vatikánského koncilu, zatímco na domácí půdě byli pronásledováni, papežové je oceňovali a prožitě zkušenosti jim bránily nekriticky přijímat vatikánskou Ostpolitik.⁷⁶ Odlišná role primase zazněla v průběhu svčení pomocného pražského biskupa Zdenka Wasserbauera, kdy byl označen za „*primase 20. století i celé budoucnosti římskokatolické církve*“.⁷⁷

5. Katedrála místem dialogu?

5.1. Dialog v nepříznivé situaci

Římskokatolická církev v České republice se programově snaží vstupovat do veřejného prostoru. V závěrečném dokumentu Plenárního sněmu katolické církve v České republice (1997–2005) se v části nazvané Svět politiky uvádí: „*Dlouhodobě je naším ústředním úkolem ve veřejné sféře být aktivními činiteli pro vytvoření občanské společnosti a získávat spojence mezi hodnotově*

újmě zasáhli ještě před zahájením do církevních svobod a práv a tímto jednostranným zásahem nevytvořili sami bolestnou situaci, v níž byla Církev již dříve zbavena toho, co mělo být předmětem dohody, takže ve skutečnosti byla připravena o všechny možnosti úspěšného jednání a postavena před volbu: podrobit se diktátu nebo pronásledování.“ *Pastýřský list biskupů a ordinářů ČSR o spolupráci církve a státu – červen 1949*, in: *Pastýřské listy 1945–2000*, Kostelní Vydří 2003, s. 72–75. Bezpečnostní složky se snažily bránit distribuci a čtení listu, za jeho přečtení byli kněží perzekvováni a Josef Beran jako jeden z autorů uvězněn v arcibiskupském paláci.

⁷⁵ *Kázání – repatriace kardinála Berana*, [online] 21. 4. 2018, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.dominikduka.cz/kazaniK/kazani-repatriace-kardinala-berana/>.

⁷⁶ Srov. S. BALÍK – J. HANUŠ, *Primasové katolické církve ve střední Evropě v době komunismu*, s. 17.

⁷⁷ Srov. Úvodní pozdrav biskupa hlavního světitele Dominika kardinála Duky při biskupském svčení Zdenka Wasserbauera v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha dne 19. května 2018. *Záznam Biskupské svčení Mons. Zdenka Wasserbauera*, [online] 19. 5. 2018, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://katedrala.tv/detail/35>, časové rozmezí 18:13–18:56.

spřízněnými lidmi i institucemi. Mezi neziskovými organizacemi s výchovným, kulturním, ekologickým, charitativním či vzdělávacím posláním máme totiž mnoho potencionálních spojenců, kteří usilují o spravedlnost, právo, výchovu, vzdělání a zdravotní a sociální pomoc těm, kdo ji potřebují. Jde hlavně o to ukázat se jako schopný a ke spolupráci vstřícný partner, který skrze aktivitu ve veřejném prostoru nechce v své řadě uplatňovat svoje zájmy, nýbrž pracovat ku prospěchu co nejširšího společenství.“⁷⁸

Programové úsilí ordinářů pražské arcidiecéze o široký dialog a dlouhodobě pěstovaná kultura setkávání s představiteli křesťanských denominací, jiných náboženství, státní správy a obecně širokou veřejností je pro episkopáty po roce 1989 charakteristické. Dominik kardinál Duka kupříkladu v homilii v den převzetí úřadu pražského arcibiskupa roku 2010 řekl: „*Dosavadní historie, i historie katedrál, byla psána jako dějiny sporů a válek v kontextu ideologických výkladů dějin. Je naším úkolem dnes, i v této zemi, změnit dějiny vítězů a poražených na dějiny tvůrců a stavitelů.*“⁷⁹

⁷⁸ *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR*, Kostelní Vydří 2007, čl. 284.

⁷⁹ *Homilie v den převzetí úřadu*, [online] 3. 6. 2010, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.dominikduka.cz/kazaniK/homilie-v-den-prevzeti-uradu/>. Vedle výše citovaného textu Martina Vaňáče dále v kontextu působení v úřadu biskupa královéhradeckého srov. Martin LESCHINGER – Dominik DUKA, *V duchu pravdy. Rozhovor o sobě, o historii, o společnosti, o církvi, o diecézi, o Bohu*, Ústí nad Orlicí 2008, s. 146–148, 162–175.

K výrazným kritikům stylu Arcibiskupství pražského patří Tomáš Halík. Z řady výstupů a textů srov. např. Tomáš HALÍK – Ondřej KOUTNÍK, *Stoleté dědictví nás všechny zavazuje, rozhovor*, Lidové noviny, 22. 12. 2018, s. 11; S. N. Halík: *Církev se změnila, do kostela si dnes lidé nechodí splnit nedělní povinnost*, [online] 10. 2. 2019, [citováno dne: 26. 2. 2019]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/halik-cirkev-se-zmenila-do-kostela-si-dnes-nechodi-lide-spln/r~92f694ce1fcc11e9b73eac1f6b220ee8/>; Tomáš HALÍK, *Prodavači strachu*, [online] říjen 2018, [citováno dne: 26. 2. 2019]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/457/>. K pojetí sakrálního prostoru v pražské akademické farnosti viz Norbert SCHMIDT, *Přímluva za současnost. Umění v sakrálním prostoru*, Praha 2016.

Dále k tématu dialogu srov. též Miloslav VLK, *Být církví misionářským způsobem v post-socialistické době*, in: *Pronikavá změna pastorace nebo sebezáchovný provoz. Být církví misionářským způsobem. Mezinárodní pastorálně teologické sympozium, České Budějovice 21.–23. října 2004. Pastoraler Aufbruch oder Selbsterhaltungsbetrieb? Missionarisches Kirche sein. Internationales pastoralthnologisches Symposium, Budweis, 21.–23. Oktober 2004*, Zdeněk Demel – Karl Schlemmer (eds.), České Budějovice 2005, s. 31–42.

V pastýřském listě k Velikonocům 2011 po ročním působení na svato-vojtěšském stolci adresoval věřícím vedle poděkování za přijetí i vzkaz, že „*dveře paláce jsou doširoka otevřeny opravdu každému*“ a znovu se obrátil také k veřejnosti stojící mimo církev: „*Podstatné je, že bych rád překonával často úplně zbytečnou zed' mezi věřícími a ostatními členy naší společnosti. Musíme překonat své, v minulém režimu získané, obavy a vyjít do veřejnosti jako otevření, sebe dobře vědomí, partneři. Společnost od nás vlastně hodně očekává. Máme-li však naplnit tento úkol, musíme především být. Být křesťany, být těmi, kdo vnášejí pokoj a naději, kdo vedou druhé k věcným řešením veřejných otázek dnes tak poškozených rozhádaností a sobeckými zájmy, vyžaduje pevně stát ve víře.*“⁸⁰ Otevření dveří katedrály má pomoci k překonávání zmíněné zdi „*mezi věřícími a ostatními členy naší společnosti*“ a církev tak přímo vstupuje do veřejného prostoru, když umožňuje, aby se katedrální chrám (vnitřek mimo bohoslužby) stal jeho součástí. Církev tedy otevře své prostory a učiní z nich součástí veřejně přístupné slavnosti, a to v situaci mimořádně nepříznivé.

Římskokatolická církev náleží v České republice k institucím, jejichž reálný vliv je omezený a setrvale klesá. Údaje o míře ateismu, respektive neochota tří čtvrtin obyvatel otevřeně popsat náboženské smýšlení náleží k opakovaně konstatovaným skutečnostem.⁸¹ Ačkoliv musíme při seznamování s výsledky různých společenských průzkumů zachovávat jistou míru obezřetnosti, trendy ukazují jasně. Kupříkladu kredibilita církve jakožto instituce je v českém prostředí minimální,⁸² pokračuje slábnutí

komunit,⁸³ které se projevuje také v ekonomické oblasti,⁸⁴ etablovanou skupinu obyvatel tvoří neinstytucionalizovaní věřící, z nichž řada pochází z římskokatolické církve.⁸⁵ Zajímavé poznatky přinesl sociologický výzkum hodnot a postojů v České republice v letech 1991–2017, který vznikl na Masarykově univerzitě.⁸⁶ Zatímco počet deklarovaných ateistů, důležitost přikládaná Bohu v životě anebo soukromá modlitba mimo obřady zůstávají přibližně na stejné úrovni,⁸⁷ víra v existenci nebe a pekla (stejně jako obecnější kategorie víry v posmrtný život či převtělování) a důvěra vyjadřovaná vůči instituci církve klesá.⁸⁸ Stejný závěr vyplývá z výsledků šetření z let

⁸³ Výsledky sčítání lidu: 4 021 358 římských katolíků v roce 1991 (39 % obyvatel se zahrnutím Slovenska), 2 740 780 v roce 2001 (26,8 %) a 1 082 463 v roce 2011 (10,4 %). Srov. Český statistický úřad, *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*, [online] 27. 2. 2014, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>, s. 4.

⁸⁴ V roce 2017 se oproti roku 2016 výtěžek z darů a sbírek snížil o 82 milionů korun, což ilustruje jednak reálný pokles věřících, jednak snížení ochoty komunit podílet se na činnostech církve. Srov. *Hospodaření římskokatolické církve v roce 2017*, [online] 21. 11. 2018, [citováno dne: 8. 2. 2019]. Dostupné z: https://cbk.blob.core.windows.net/cms/ContentItems/28413_28413/ppp-ekonomicka-2112018-fin.pdf, s. 7. Materiál byl zveřejněn s mottem „Církevní peníze jsou vidět“.

⁸⁵ Srov. Tomáš HAVLÍČEK – Kamila KLINGOROVÁ – Jakub LYSÁK et al., *Atlas náboženství Česka*, Praha 2017, s. 114–115. K hlavnímu výstupu projektu *Vývoj, transformace a diferenciacie náboženství v Česku v kontextu globálních a evropských změn* viz též *Religiózní krajina. Atlas náboženství Česka*, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.religion-landscape.cz/extra/atlas.html>.

⁸⁶ Viz Munispace. Čítárna Masarykovy univerzity, [online] 2018, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/index.php/munispace/catalog/book/1002>. Při pohledu na sociologická výzkumná šetření z let 1991–2017 se ukazuje několik zajímavých posunů. Ačkoliv lidé verbálně upřednostňují historicky ukotvené modely a vzorce jednání (např. tradiční rodinu), současně se podle těchto preferencí většina populace reálně nechová, respektive stále více připouští určité alternativy jako legitimní.

⁸⁷ Výsledky sčítání lidu ovšem ukazují určité výkyvy: v roce 1991 se definovalo jako osoby bez vyznání 4 112 824 obyvatel (39,9 %), neuveden/nezjištěn zůstal údaj u 1 665 617 osob (16,2 %). V roce 2001 se definovalo jako osoby bez vyznání 6 039 991 obyvatel (59 %), neuveden/nezjištěn zůstal údaj u 901 981 osob (8,8 %). V roce 2011 se definovalo jako osoby bez vyznání 3 604 095 (34,5 %), neuveden/nezjištěn zůstal údaj u 4 662 455 osob (44,7 %). Srov. Český statistický úřad, *Náboženská víra obyvatel*, s. 4.

⁸⁸ Srov. Ladislav RABUŠIC – Beatrice-Elena CHROMKOVÁ MANE (eds.), *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017. Pramenná publikace European Values Study*, [online], Brno 2018, s. 88, 91, 92, 94, 95, 162, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/index.php/munispace/catalog/view/1002/3113/769-1>.

⁸⁰ *Pastýřský list arcibiskupa pražského Mons. Dominika Duky OP*, [online] 3. 3. 2014, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://www.apha.cz/data/documents/143/016037.pdf>.

⁸¹ Téměř tři čtvrtiny Čechů (72 %) neuvádějí žádnou náboženskou příslušnost, čímž se vymykají jak evropskému, tak světovému průměru; jedná se o dlouhodobý a minimálně proměnlivý jev. Srov. např. Miloš MRÁZEK, *Nová čísla o evropské religiozitě. Češi stále výjimkou*, [online] 24. 5. 2017, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://info.dingir.cz/2017/05/nova-cisla-o-evropske-religiozite-cesi-stale-vyjimkou/>. Sociologický pohled viz Dana HAMPLOVÁ, *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*, Praha 2013. Z pohledu katolické teologie viz David BOUMA, *Ateismus jako téma fundamentální teologie: fundamentálně teologická skica na pozadí českého ateismu*, in: *Ateismus – teologická reflexe. Studie Diecézního teologického institutu Hradec Králové*, Jan Hojda – David Bouma – Petr Polehla (eds.), Hradec Králové 2009, s. 45–57.

⁸² Srov. např. David BOUMA, *Živení, víra, církev. Teologické skici k úvodu do křesťanství*, Ostrava 2013, s. 49 a 60.

2016–2018 s názvem *Důvěra k vybraným institucím veřejného života* Centra pro výzkum veřejného mínění. Výsledky jednotlivých měření se příliš neliší. Zatímco největší důvěře se těší armáda a policie, církve jsou vnímány jako vůbec nejméně důvěryhodné ze všech zvolených institucí.⁸⁹

Přes úsilí vyvíjené v oblasti preevangelizace, evangelizace či nové evangelizace⁹⁰ římskokatolická církev neustále a viditelně slábne. Po krátkém období sjednocení se společností na konci osmdesátých a začátku devadesátých let 20. století se římská katolická církev přibližně v polovině devadesátých let vrátila do kontrapozice vůči hluboce sekularizované české společnosti.⁹¹ Stereotypní vnímání hierarchie i laických katolických křesťanů, které vyplývá z rozštěpení národní a konfesijní identity,⁹² zůstává nadále vlivné

⁸⁹ Viz výsledky jednotlivých šetření, [online] 2016–2018, [citováno dne: 8. 2. 2019]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/vyhledavani?q=d%C5%AFv%C4%9Bra+k+vybran%C3%BDm+instituc%C3%ADm+ve%C5%99ejn%C3%Agho+%C5%BEivota&Search=&w1=before&d1=&w2=before&d2>. Výzkumníci konstatují: „Po výrazném propadu důvěry občanů k církvím, ke kterému došlo v druhé polovině roku 2012, a po následném mírném vzestupu důvěry k nim kolísá na úrovni okolo jedné čtvrtiny, přičemž v aktuálním šetření nebyla oproti poslednímu srovnatelnému výzkumu zaznamenána žádná změna. Církev tak nadále zůstává vnímána hůře, než byly v období před propadem souvisejícím patrně s církevními restitucemi.“ Tisková zpráva. *Důvěra k vybraným institucím veřejného života – září 2016*, [online] 14. 10. 2016, [citováno dne: 8. 2. 2019]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form-2content/documents/c2/a2106/f9/p0161014.pdf, s. 4

⁹⁰ Prostředí pro novou nebo opětovnou evangelizaci v oblastech se „starým křesťanstvím“, které kontrastuje se situací rozvíjejících se místních církví v bývalých misijních územích, definuje Jan Pavel II.: „*Jedná se především o země se starou křesťanskou tradicí, ale mnohdy i o mladé církve, kde celé skupiny pokřtěných ztratily živý smysl víry, anebo se dokonce již vůbec necítí jako členové církve, případně se svým životem vzdálily od Krista a od evangelia.*“ JAN PAVEL II., *Encyklika Redemptoris missio o stálé platnosti misijního poslání ze 7. prosince 1990*, Praha 1994, čl. 33. Srov. *Tamtéž*, čl. 32.

⁹¹ Srov. Stanislav BALÍK, *Katolická církev v českých zemích a její reakce na události roku 1989*, in: *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, Pavol Mačala – Pavel Marek – Jiří Hanuš (eds.), Brno 2010, s. 628–635, zejm. s. 634. Tomáš PETRÁČEK, *In the maelstrom of secularization, collaboration and persecution. Roman catholicism in modern Czech society and the state*, Lublin 2014, s. 105–113.

⁹² Srov. Tomáš PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve ke nejateističtější zemi světa*, Ostrava 2013, s. 59–85; M. ŘEZŇÍK, *Konfese a národní identita*, s. 79, 85–86; L. HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ*, s. 48–50, 104, 117–138. Viz též Dana HAMPLOVÁ, *Vztah Čechů ke katolicismu a protestantismu*, in: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, J. Šubr – J. Vinopal a kol., s. 169–173.

a zcela převažující. Zlepšení obrazu nepomohly ani velké a vleklé kauzy, stále vyzařující navenek jak vnitřní rozpolcenost církve, tak neuspořádaný vztah mezi církví a společností stojící mimo ni – kupříkladu smlouva mezi Českou republikou a Vatikánem, jednání o začlenění tajně vysvěcených kněží do oficiální struktury, spor o charakter Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, politické téma tzv. restitucí anebo popsany dlouhodobý střet o katedrálu na Pražském hradě.⁹³

Jak je možné, že objekt bytostně spjatý s negativně hodnocenou a možná slabou institucí zůstává tak důležitý pro příslušníky stejného národa, který se ve své většině k římskokatolické církvi staví minimálně odtažitě? Když chorvatský filosof Boris Buden analyzuje roli náboženství, církve a víry v postkomunistickém období, hovoří o jistém „osvobození Boha“ a jeho návratu z privátní sféry do veřejného prostoru po skončení radikální komunistické sekularizace. Ukazuje, že v zemích bývalého východního bloku se z náboženství stalo politikum a může zůstat součástí národní kultury, ačkoliv formální, institucionalizovaná religiozita podle všech dostupných ukazatelů upadá,⁹⁴ a až přehnaně podtrhuje důležitost kulturního rozměru, jehož různé projevy zde sledujeme: „*Ža těchto okolností nedává smysl ani představa náboženství artikulujícího se v rámci společnosti – respektive představa společenského významu či role náboženství. Jeho společenský rámec se rozpadl, rozpustil se v žilou kultury. Tím také přestává být jeho společenská pozice uchopitelná, jeho společenská role přesně specifikovatelná a jeho společenský charakter reflektovaný. Náboženská víra se neděje ve společnosti, ale odehrává se v kultuře.*“⁹⁵

5.2. Teologické rámce: církevní, anebo profánní festivity?

Ke zmíněnému úsilí o dialog můžeme připočítat také festivity odehrávající se v katedrálním kostele, tedy kulturní program v katedrále. Jak tento proces při pohledu na tři výše komentované příklady popsat z teologického hlediska? Pro teologické poznámky využijeme tři z možných rámců: normativní zakotvení, přístup teologie veřejného prostoru a konečně systematické teologie. Využití sakrálního prostoru pro jiné než liturgické

⁹³ Srov. J. HANUŠ, *Tradice*, s. 74–83.

⁹⁴ Srov. B. BUDEN, *Konec postkomunismu*, s. 117–118, 135, 156–158, 167–170.

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 157–158.

účely současný *Kodex kanonického práva* připouští,⁹⁶ pokud je dovolí místní ordinář, v případě katedrály tedy diecézní biskup: „*Na posvátném místě je přípustné pouze to, co slouží konání bohoslužby a podpoře zbožnosti a náboženství; zakazuje se, co se neshoduje s posvátností místa. Ordinář může pro jednotlivé případy povolit i jiné užití, které není v rozporu s posvátností místa.*“⁹⁷ Citovaný kánon tvoří v rámci systému kanonického práva součást norem mimosvátoštného (extrasakramentálního) sanktificačního práva. Jedná se o základní církevní předpisy na pomezí kanonického práva a liturgie, respektive právo liturgické, přičemž kostel je zařazen mezi posvátná – Bohu zasvěcená nebo požehnaná – místa.⁹⁸

Konání koncertů v kostelích upravuje předpis Kongregace pro bohoslužbu a svátosti z roku 1978, který Česká biskupská konference v roce 2000 doplnila prováděcími směrnicemi. Instrukce varuje před ztrátou identity kostelů a připomíná, že „*kostel zůstává posvátným místem i tehdy, když se v něm nekoná bohoslužba. [...] Budou-li se kostely používat pro jiné účely, než pro ty, které jsou jim vlastní, nastane nebezpečí, že přestanou být znamením křesťanského mysteria.*“⁹⁹ Prováděcí směrnice přistupují ke koncertům v kos-

telích jako k součásti kulturního života v České republice, jež mohou vést k obohacení duchovního života účastníků.¹⁰⁰ Uvedené normy platí také na území Arcidiecéze pražské.¹⁰¹

Při všech uvedených festivitech církev rezignuje na teologický rámec a evangelizaci, protože aktivitami ve veřejném prostoru „*nechce v prvé řadě uplatňovat svoje zájmy,*“ jak zní výše citovaná formulace v dokumentu plenárního sněmu. Pozitivní výklad tohoto přístupu nacházíme v teologii veřejného prostoru. Koncept veřejné teologie (*theologia publica, public theology*) reaguje na situaci křesťanství po křesťanství (křesťanstvu), tedy situaci ztráty členů, společenské prestiže a majetku v celém západním euro-americkém kulturním okruhu.¹⁰² Důraz na ekumenu, praktické otázky a vize globálního křesťanství velmi dobře koresponduje se základním úkolem teologie ve veřejném prostoru, totiž spoluutvářet a kultivovat jej.¹⁰³

V systematické teologii se hovoří o napětí mezi dvěma krajními, neustále přítomnými póly, k nimž se církev jako celek v průběhu celých dějin různými způsoby vztahuje, eschatologismu a inkarnacionismu. Zatímco eschatologismus zdůrazňuje kontemplaci, nutnost přípravy na druhý příchod Ježíše Krista a má tendenci k odsouvání či bagatelizování pozemských

⁹⁶ Předcházející právní úprava sice neobsahovala explicitní zákaz využití sakrálních objektů k jiným než liturgickým, paraliturgickým nebo přímo souvisejícím účelům, implicitně je však jednoznačně odmítala, což se projevovalo i v praxi. V kostele, který má především sloužit věřícím křesťanům k vykonávání božského kultu („*omnibus Christifidelibus usui sit ad divinum cultum publice exercendum*“), nesměl žádný vchod či okno přímo směřovat do domu laiků a pro ryze světské záležitosti („*ad usum mere profanum*“) nebylo možné využít ani případné prostory pod či nad vlastním chrámem. *Codex iuris canonici Pii X pontificis maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* [Kodex kanonického práva 1917], Roma 1917, kán. 1161, 1164 § 2. Dále viz *Tamtéž*, zejm. kán. 1169 § 4, 1170, 1172–1178, 1187 a 1191 § 1.

⁹⁷ „*In loco sacro ea tantum admittantur quae cultui, pietati, religioni exercendis vel promovendis inseruiunt, ac vetatur quidquid a loci sanctitate absonum sit. Ordinarius vero per modum actus alios usus, sanctitati tamen loci non contrarios, permittere potest.*“ *Kodex kanonického práva* [1983], Praha 1995, kán. 1210. Viz též kán. 1220 § 1, 1229. Ke znesvěcení, ztrátě zasvěcení nebo požehnání, viz *Tamtéž*, kán. 1211–1212.

⁹⁸ Srov. Ignác Antonín HRDINA, *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*, Plzeň 2011, s. 234–235, 322–323. K výkladu citovaných kánonů viz standardní komentář Klaus LÜDICKE – Rüdiger ALTHAUS, *Münsterischer Kommentar zum Codex iuris canonici unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Band 4, Cann. 834–1310*, Essen 1999, 1210–1212. Viz též John P. BEAL – James A. CORIDEN – Thomas J. GREEN, *New commentary on the Code of Canon Law*, New York 2000, s. 1427–1428.

⁹⁹ Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, *Koncerty v kostelích*, čl. 5, [online] s. d., [citováno

dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: https://www.biskupstvi.cz/storage/dokumenty/koncerty_v_kostelich.pdf.

¹⁰⁰ Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, *Koncerty v kostelích*, čl. 5, [online] s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: https://www.biskupstvi.cz/storage/dokumenty/koncerty_v_kostelich.pdf, Prováděcí směrnice ČBK k instrukci *Koncerty v kostelích*, úvod.

¹⁰¹ Partikulární právo obsahuje pouze upřesnění, že o povolení koncertu musí žádat všichni duchovní správci nejen z řad diecézního, ale také řeholního kléru. Výklad na základě dotazu poskytl v roce 2003 Kongregace pro bohoslužbu a svátosti. Srov. *Sbírka právních norem Arcidiecéze /sic!/ pražské z let 1945–2009*, Praha 2009, s. 285. K zákazům pořádání koncertů duchovní hudby v kostelích pražské arcidiecéze a královéhradecké diecéze v polovině 20. století viz např. S. N., *Duchovní koncerty v kostelích*, Časopis katolického duchovenstva 3, 1941, s. 166; S. N., *Duchovní koncerty v kostele a skladby rázu světského při liturgických obřadech nejsou dovoleny*, Časopis katolického duchovenstva 4, 1943, s. 222.

¹⁰² Viz např. Michael Paul GALLAGHER, *Křesťanství a moderní kultura*, Velehrad 2004.

¹⁰³ Viz s odkazy na další literaturu František ŠTĚCH, *Teologie ve veřejném prostoru*, in: *Vytkročit z uzavřenosti. Festschrift k 70. narozeninám Tomáše Halíka, Martin Kočí (ed.)*, Praha 2018, s. 64–73. Téma úzce souvisí s vymezením role církve vůči společnosti a státu, jak jej předkládá sociální nauka římskokatolické církve. Srov. Arno ANZENBACHER, *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, Brno 2015, s. 52–53, 150–169; Petr ŠTICA, *Pojetí státu v sociálním učení katolické církve*, in: *Monoteistická náboženství a stát*, Karel Sládek a kol., Červený Kostelec 2009, s. 227–244.

skutečností, inkarnacionismus vede k aktivitě a přistupuje k pozici církve ve světě jako k základnímu rozměru jejího působení.¹⁰⁴ Paradox eschatologického a inkarnacionistického rysu církve je jedním ze zdrojů stálého vnitřního napětí, období po II. vatikánském koncilu nevyjímaje.¹⁰⁵

Všechny tři analyzované festivity vykazují výrazně aktivizační (inkarnacionistický) ráz. Účast Arcibiskupství pražského na projektu *Mene Tekel*, rekonstrukci korunovace a repatriaci můžeme označit za církevní ve smyslu církví (spolu)organizovaných aktivitách či festivit, konaných s úmyslem sdělit konkrétní poselství. Sdělení se ovšem netýká vlastního jádra křesťanského poselství – jinými slovy radostné zvěsti evangelia nebo vykupitelského díla Ježíše Krista – a z teologického hlediska se tak jedná o určitou redukci na jeden ze dvou nutně potřebných pólů. Církve tedy

¹⁰⁴ K popisu inkarnacionismu a eschatologismu viz Ctírad Václav POSPÍŠIL, *Ježíš Kristus – Pravda dějin. Trojiční a christocentrická teologie dějin*, Kostelní Vydří 2009, s. 13–22; MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Vybraná témata z eklesiologie*, in: Dokumenty MTK věnované eklesiologii a svátostem do roku 1995 a dokument PBK Jednota a rozličnost v církvi, Kostelní Vydří 2011, s. 180–186. V širších souvislostech dějin teologie viz Ctírad Václav POSPÍŠIL, *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii*, Praha – Kostelní Vydří 2005, s. 30–66. Viz též Joseph RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Eschatologie. Smrt a věčný život*, Brno 2017, s. 29–35.

¹⁰⁵ II. vatikánský koncil se k tématu vyjádřil v pasáži dogmatické konstituce *Lumen gentium*, týkající se eschatologického rázu putující církve a jejího spojení s církví nebeskou: „Církev, do níž jsme v Kristu Ježíši všichni voláni a v níž Boží milostí dosahujeme svatosti, bude dovršena teprve v nebeské slávě, až přijde čas, kdy bude všechno obnoveno (srov. Sk 3,21). Pak bude s lidským pokolením dokonale v Kristu obnoven celý svět, který je těsně spojen s člověkem a jeho prostřednictvím dosahuje svého cíle (srov. Ef 1,10; Kol 1,20; 2 Petr 3,10–13). [...] Žijeme tedy už v poslední době (srov. 1 Kor 10,11), obnova světa je už neodvolatelně stanovena a jakýmsi reálným způsobem se v tomto věku předjímá: církev se totiž už na zemi vyznačuje opravdovou svatostí, třebaže nedokonalou. Dokud však nenastane nové nebe a nová země, v nichž bude sídlit spravedlnost (srov. 2 Petr 3,13), putující církev ve svých svátostech a institucích, jež patří k tomuto věku, má podobu tohoto pomíjivého světa. Žije mezi tvorstvem, které dosud sténá, trpí bolest a čeká, až se Boží synové zjeví ve slávě (srov. Řím 8,19–22).“ Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha 1995 nebo Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium*, [online], s. d., [citováno dne: 5. 10. 2018], čl. 48–51, zde čl. 48. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_cs.html. S negativním vymezením k vývoji po II. vatikánském koncilu srov. např. Rod DREHER, *Benediktova cesta. Křesťanský život v postkřesťanské době*, Nová Ves pod Pleší 2018. V kontextu kritiky liturgické reformy II. vatikánského koncilu a tematizace prázdnoty a ticha liturgického prostoru srov. Peter A. KWASNIEWSKI, *Povstávání z prachu. Tradiční liturgie a obnova církve*, Nová Ves pod Pleší 2016, s. 51–58, zejm. s. 56.

vstupuje do veřejného prostoru jako jeden z hráčů, v námi sledovaných případech bez nároku na teologická sdělení, bez nároku na novou evangelizaci, jejíž základ tvoří „*nové setkání s Ježíšem Kristem, Synem Božím*.“¹⁰⁶

Závěr

Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě má mezi českými katedrálními kostely přední postavení. Chrám tvoří významný prvek „srdce země“ a zůstává pevnou součástí historického vědomí i kolektivní paměti Čechů, jak se znovu ukázalo při sporu o vlastnictví katedrály po roce 1989. Ve stejné době hledala rozjitřená česká společnost pevný a konsenzuálně přijímaný monument národní minulosti a římskokatolická církev začínala hledat odpovídající úlohu v nové situaci. Arcibiskupský kostel plní několik úloh, mimo jiné se otevírá širokému spektru návštěvníků, nabízí kulturní program a stává se tak veřejným prostorem. Z řady událostí jsme vybrali příklady tří festivit, k nimž se oficiálně na úrovni spolupřátelů připojilo Arcibiskupství pražské, a sledovali způsoby vstupování konkrétní místní církve do veřejného prostoru prostřednictvím otevření katedrály. Téma festivit, které se odehrávají v sakrálním prostoru, se dotýká několika disciplín a odlišných způsobů tázání historického, sociologického, teologického, uměnovědného či uměleckého typu.

Od založení Mezinárodního projektu proti totalitě Mene Tekel v roce 2007 tvoří jeho zakončení a vyvrcholení ekumenická bohoslužba v katedrále. Metropolitní kostel se tak stává součástí připomínky obětí nacistického a komunistického totalitního panství a důrazného apelu (*mene tekel*) směrem k veřejnosti. Paramenta použitá římskokatolickými biskupy a kněžími mohou ovlivnit vyznění a ráz celé bohoslužby: bílá barva štóly odkazuje k ekumenickému úsilí, fialová k pietní vzpomínce na zemřelé a červená k mučedníkům. Projekt Mene Tekel lze z hlediska arcibiskupství chápat jako festivity zaměřenou především na veřejnost stojící mimo církev

¹⁰⁶ BENEDIKT XVI., *Mnozí potřebují nové setkání s Kristem*. Homilie Benedikta XVI. pronesená při mši svaté na závěr biskupské synody o nové evangelizaci, [online] 28. 10. 2012, [citováno dne: 5. 10. 2018]. Dostupné z: <http://radiovaticana.cz/clanek.php?id=17346>. K pontifikátu Benedikta XVI. a souvislosti mezi krizí víry a krizí antropologickou viz Robert SARAH – Nicolas DIAT, *Bůh, nebo nic. Rozmluva o víře s Nicolasem Diatem*, [Brno] 2016, s. 102–109, 166–197. Srov. též M. LESCHINGER – D. DUKA, *V duchu pravdy*, s. 60.

a připojení se k hodnotově blízké kulturní události. V katedrále se v tomto případě odehrává festivity nového typu, nově založená tradice.

V rámci oslav 700. výročí narození Karla IV. se v katedrále 4. září 2016 odehrála rekonstrukce jeho korunovace českým králem. Velkolepě pojaté oslavy Otce vlasti Karla potvrdily jeho pevné a pozitivní místo v české kolektivní paměti. Rekonstrukce korunovace se zařadila do skupiny reprezentací středověku, které jej sice předkládají s pozitivním vyzněním, zároveň ovšem kladou přehnaný důraz na vizuální efekt a emoce. Ačkoliv pořadatelé avizovali historicky věrnou rekonstrukci a odmítali označení za divadelní představení, v katedrále se odehrála spektakulární festivity, jež se kromě přijatelného zjednodušení vyznačovala také chybami. Pražská katedrála tak posloužila výhradně jako nevhodně využitá kulisa. K festivitě můžeme přistupovat jako k jistému, nevhodnému druhu oživení starší tradice korunovací. Současně ji lze chápat jako ukázkou snah o nekonfliktní vztahy mezi arcibiskupstvím a Pražským hradem či Prahou, respektive mezi římskokatolickou církví a českým státem, jež ze strany arcibiskupství směřují ke kooperaci s představou ideálního stavu v době Karla IV.

Po smrti Josefa kardinála Berana rozhodl papež Pavel VI. o uložení jeho tělesných ostatků po boku zemřelých papežů v hrobce baziliky svatého Petra ve Vatikánu. Repatriace Josefa Berana proběhla ve dnech 18.–23. dubna 2018 a v České republice měla charakter slavnostního přivítání se všemi poctami. Slavnostní akty spojené jak s událostmi z arcibiskupova života, tak s osobou svatého Vojtěcha lze chápat jako sekundární pohřební aktivity vypovídající spíše o živých organizátorech a účastnících. Událost se odehrála v přímé souvislosti s probíhajícím beatifikačním procesem a zvláštní důraz byl položen na perzekuci kardinála nacistickým i komunistickým totalitním režimem. Z hlediska studia paměti došlo přenesením ostatků k redefinování stavu, ale nikoli k radikálnímu precedentu, protože katedrála je obvyklým místem hrobů biskupů. Repatriace Josefa kardinála Berana také zřejmě nejvíce rezonovala uvnitř církve, kde vyvolala odlišné reakce – střetly se hierarchizace papežského vyznamenání, přání zesnulého být pohřben ve své zemi, aktuální situace.

Při pohledu na tři popsané události můžeme uzavřít obecnější charakteristikou vstupů Arcibiskupství pražského do veřejného prostoru na začátku 21. století. 1) Všechny sledované události svědčí o zájmu arcibiskupství (a potažmo církve) do veřejného prostoru vstupovat také pomocí kulturního programu, moderního typu festivity a inscenace paměti

v katedrále. 2) Arcibiskupství otevírá svůj vlastní prostor pro realizování festivity přicházející zvenčí, připojuje se tedy k festivitě, kterou považuje za hodnotově blízkou, a aktivně se jí pak účastní. V případě repatriace se stalo spoluvůrcem veřejného prostoru, do něhož aktivně vstoupilo. 3) Dále zde vidíme důraz na ekumenické vztahy a specifickou kulturu vzpomínání spojenou se silným apelem směrem k současnosti. 4) Zároveň však církev rezignuje nebo téměř rezignuje na svá vlastní témata: základní křesťanské poselství obvykle nezazní, evangelizační ambice zde místní církev nemá, určité aspekty katolické nauky nejsou zvýrazňovány z ekumenických ohledů.

Přestože bychom průmět uvedených charakteristik s jistými odlišnostmi našli také v dalších biskupských městech v České republice a analogicky pak na lokálním stupni farností, zobecnění na úroveň římskokatolické církve v českých zemích by vyžadovalo podrobnější analýzu s vědomím řady odlišností, například mezi centrem a periferií, velkoměstskými pastoračními celky a skupinami a tradičními katolickými enklávami, českým a moravským prostředím, osobami jednotlivých ordinářů a dalších představitelů diecézí. Specifická role katedrály svatého Víta, Václava a Vojtěcha je určena mimo jiné mimořádnou pozicí pražského arcibiskupa v církevní správě, sídlem v hlavním městě státu a úlohy místa paměti *par excellence*.

„Dudy + fezy + motocykly = Strakonice“. Oslavy výročí města jako příležitost ke konstrukci lokální identity

**“Bagpipes + Fezes + Motorbikes = Strakonice”.
Celebrations of the Anniversary of a Town
as an Opportunity for Constructing a Local Identity**

Anna Kolářová

Abstrakt

Cílem této práce je vysledovat obecnější tendence v obsahu a formách městských festivit v socialismu a postsocialismu na základě výzkumu oslav 600. a 650. výročí města Strakonice v letech 1967 a 2017. Velký důraz je kladen zejména na způsoby narace městských dějin a na jevy, které byly v rámci slavností či v jejich mediálních ohlasech akcentovány a lze je tedy považovat za symbolické prostředky zvolené místními elitami za prvky posilující lokální identitu.

Abstract

The aim of the study is to discover general tendencies in the contents and forms of town festivities during socialism and postsocialism on the basis of research on the celebrations of the 600th and 650th anniversary of the town of Strakonice in 1967 and 2017. Crucial emphasis is put especially on various ways of the narration of town history and on phenomena that were accented within the festivities or media responses about them, and therefore, they can be considered as symbolic means chosen by the local elites in order to strengthen the local identity.

Klíčová slova

výročí – festivity – identita – narace – regionální dějiny

Key words

anniversary – festivities – identity – narration – regional history

Úvod

Městské festivity nabízejí, vzhledem k přímému zapojení místních politických a společenských elit, jejich interakci s obyvateli a reprezentativním charakterem těchto událostí, ideální pole pro studium konstrukce lokální identity. V případě jubilejních oslav je tento badatelský potenciál ještě umocněn díky nevyhnutelnému vztahování se k regionálním i „velkým“ dějinám. Zároveň jsou ale jak festivitní formy, tak v jejich rámci prezentované způsoby narace dějin a vnímání času závislé na obecnějších trendech, jejichž proměnu mezi socialismem a postsocialismem si tato práce klade za cíl vysledovat na základě srovnání dvou jubilejních oslav města Strakonice – 600. výročí v roce 1967 a 650. výročí v roce 2017.

Primárními prameny této případové studie se staly mediální ohlasy oslav v regionálních periodikách, konkrétně pro rok 1967 v týdeníku *Naše noviny – Časopis pracujících ČZM n. p. v Strakonících – nositele Řádu práce* (ročníky 1966 a 1967; dále jen *Naše noviny*), *Jiskra – Týdeník Okresního výboru KSČ a Rady ONV ve Strakonících* (ročníky 1966 a 1967; dále jen *Jiskra*; týdeník však v březnu 1967 přestal vycházet a agendu zpravodajství z města a okresu převzaly *Naše noviny*)¹ a v deníku *Jihočeská pravda – Orgán Jihočeského krajského výboru KSČ* (ročníky 1966 a 1967; dále jen *Jihočeská pravda*); pro oslavy v roce 2017 jsem použila *Strakonický deník* (ročník 2017) a *Zpravodaj města Strakonice* (ročník 2017; dále jen *Zpravodaj*), měsíčník vydávaný vedením města.² Dále studie pracuje s fotografiemi oslav v roce 1967 ze sbírek Muzea středního Pootaví ve Strakonících, reportážemi Strakonické televize přístupnými na portálu youtube.com a televizním filmem *Já jsem ze Strakonice* (1967, režie Zdeněk Podskalský), volně přístupným tamtéž.

Okrajově jsou tyto prameny doplněny také materiály z fondu Městského národního výboru Strakonice (dále jen MěNV Strakonice), uloženého ve Státním oblastním archivu v Třeboni – Státním okresním archivu Strakonice (dále jen SOkA Strakonice), jež se vztahují k přípravám oslav 600. výročí města a mezinárodního dudáckého festivalu v roce 1967.³

Vzhledem ke zvolené metodologii a typu pramenů, který na rozdíl například od některých spíše etnografických metod, jako jsou zúčastněná pozorování, rozhovory apod., neumožňuje plnohodnotně zhodnotit úspěšnost oslav a jejich recepci různými skupinami jejich návštěvníků či aktérů, vymezuji pro potřeby této práce pojem *identita* stejným způsobem, pro jaký Rogers Brubaker a Frederick Cooper v článku *Beyond „Identity“* navrhuji zástupný pojem *identifikace (identification)*.⁴ Za původce této identifikace (*the agents that do the identifying*) beru lokální společensko-politické elity, tedy vedení města a novináře. Novináři, kteří o krocích vedení města informovali, se alespoň z hlediska možnosti ovládat veřejný diskurz stávají pro proces identifikace stejně důležití, ne-li ještě důležitější než lokální politická moc. Procesualitu konstruování lokální identity se pokusím postihnout díky diachronně-komparativnímu charakteru této práce.

Odvození existence oslav

Z hlediska oslav výročí města je zajímavé, že nevíme jistě, kdy byly Strakonice povýšeny na město. Oslavy v roce 1967 a následně 2017 svou existenci odvozovaly od listiny, kterou dne 8. prosince 1367 Bavor IV. vysazuje strakonickou obec emfyteutickým právem. Jedná se tedy sice o první dochované městské privilegium, ale nikoli o zakládající listinu města – a podle regionálního historika Karla Skalického dokonce ani o první dochovanou zmínku o Strakonících coby městě, jehož vznik klade na konec 13., resp. samý počátek 14. století.⁵ S výjimkou zmíněného článku Karla Skalického

¹ *Až se s vámi rozloučíme*, Jiskra 7, 23. 2. 1967.

² U obou periodik vztahujících se k roku 2017 jsem prošla také druhou polovinu předchozího ročníku, ale ani v jednom případě zde nebyly obsaženy žádné zmínky o výročí. Důvodem menšího množství pramenného materiálu je také neexistence obdoby *Jihočeské pravdy*, tedy deníku společného pro celý Jihočeský kraj. Na druhé straně je možné čerpat z některých webových stránek, jakkoli mají – s výjimkou oficiálních stránek města a záznamů *Strakonické televize* – méně oficiální charakter než tištěná periodika, a jejich dopad na formování veřejného diskurzu tedy považuji za hůře doložitelný.

³ Pouze okrajovou roli hrají tyto dokumenty v kontextu této práce ze dvou důvodů: tím prvním je absence veřejně přístupných materiálů obdobného rozsahu a charakteru pro oslavy v roce 2017, tím druhým je zaměření práce na samotné oslavy, tedy výsledky jednání, jejichž průběh je v těchto dokumentech zachycen, a jejich ohlasy na stránkách lokálních i celostátních periodik.

⁴ Rogers BRUBAKER – Frederick COOPER, *Beyond „Identity“*, *Theory and Society* 1, 2000, s. 14–17.

⁵ Karel SKALICKÝ, *Tak jako prach větrem rozváty... Historické poznámky na okraj letošního*

ve *Žpravodaji* z ledna 2017 však ani v roce 1967, ani v roce 2017 nedošlo k žádné kritice tohoto faktu, ačkoli listina samotná byla při obou výročních vystavena a přepisy z ní byly, alespoň v případě oslav 600. výročí, publikovány v regionálních periodikách.⁶

Vzhledem k explicitnímu přihlášení se k této listině je rovněž pozoruhodné, že vyvrcholení ani jedné z oslav se nekonalo 8. prosince, tedy v den datace listiny, ale vždy v termínu jiné, periodicky se opakující městské festivity – v roce 1967 to byl poslední víkend v září, tedy během svatováclavské pouti, v roce 2017 pak poslední srpnový víkend, kdy se každý druhý rok koná Mezinárodní dudácký festival.⁷ Ani tento fakt nebyl nijak veřejně tematizován či odůvodněn. Je možné předpokládat, že k tomuto kroku přistoupilo vedení města z důvodu zajištění účasti – jednak z čistě prozaického důvodu příznivějšího počasí, za druhé právě překrytím „osvědčeného“ termínu jiné festivity.

Zároveň může zvolený termín napovědět, která z již existujících oslav byla vnímána jako nejvýznamnější pro město. V obou případech se jednalo o oslavy „tradiční“, respektive těch, které budí dojem tradice svým opakováním.⁸ Volba termínu může být v obou případech poměrně překvapivá. Pro hlavní oslavy v roce 1967 nebyla využita žádná ze socialistických festivit, jakkoli bylo výročí okrajově prezentováno také ve spojitosti s padesátým výročím Velké říjnové socialistické revoluce,⁹ ale svatováclavská pout, tedy tradiční katolická festivity. Stejný termín by bylo možné použít i v roce 2017, neboť městem organizovaná pout se koná i v současnosti a bylo by snadné odkázat na oslavy v roce 1967, v tomto případě ale byl využit termín Mezinárodního dudáckého festivalu (který se konal předchozí a následující rok), tedy festivity tradující se od dob socialismu. Ačkoli v rámci oslav nebyla tato kontinuita příliš zdůrazňována, Mezinárodní

výročního roku města, Zpravodaj města Strakonice 1, [online] leden 2017, s. 14–15, [citováno dne: 24. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201701.pdf>.

⁶ *Psal se tehdy rok 1967. Městu k výročí*, Naše noviny 23, 10. 7. 1966.

⁷ V roce 1967 se 8. prosince konalo alespoň slavnostní zasedání Městského národního výboru Strakonice. Viz *V 599. roce města. Krátký rozhovor*, Jiskra 14, 9. 6. 1966.

⁸ Eric HOBBSAWM, *Introduction: Inventing Traditions*, in: *The Invention of Tradition*, Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), Cambridge 2004, s. 1.

⁹ *Žávazek města Strakonice k 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a k 600. výročí povýšení Strakonice na město*, Strakonice (1967).

dudácký festival má silnou vazbu na oslavy 600. výročí – jeho první ročník se konal právě v roce 1967.

600 let Strakonice – 1967

Pro koordinaci oslav 600. výročí v roce 1967 byla s více než dvouletým předstihem ustanovena zvláštní přípravná komise. Strakonická veřejnost byla s plány oslav seznámena krátkým rozhovorem s tajemnicí této komise na titulní straně týdeníku *Jiskra* z 9. června 1966. V souvislosti s konstrukcí (lokální) identity je nejzajímavější odpověď na poslední otázku redaktora/redaktorky, zda budou v rámci oslav „vytvořeny i jisté hodnoty“:

„Ano. Jsme toho názoru, že opravená ulice nebo fasáda je pro oslavy daleko větší hodnotou než fábovy a plakáty. »Oslavy jubilea nesmějí být pro nás věcí samoúčelnou, ale podnětem pro obohacení našeho života a pro vytvoření trvalých hodnot sloužících společnému prospěchu.« Na vytváření těchto hodnot se pochopitelně bude podílet celá řada podniků i občanů. Škoda, že ne všude se zatím setkáváme s pochopením. Oslavy šestistého výročí založení města by se měly stát pro každého občana věcí cti.“¹⁰

Z uvedeného úryvku je možné vyvodit, že vedení města na jednu stranu samo určovalo, co má být hodnotou, na druhou stranu (částečně pravděpodobně neúspěšně) apelovalo na občany, aby aktivně participovali na „realizaci“ těchto hodnot, v tomto případě na rekonstrukci fasád historických domů na Revolučním (dnes Velkém) náměstí.¹¹ Akcent na (kulturní) dědictví jakožto společnou hodnotu občanů potvrzuje jeho „identitu propůjčující status“.¹² Kromě občanských výborů byly zapojeny také podniky, závody, obchodní organizace, školy a společenské organizace, celková hodnota celoměstského závazku činila 3 800 000 korun československých.¹³

Ačkoli ústřední událostí oslav mělo být odhalení pomníku strakonické-

¹⁰ *V 599. roce města. Krátký rozhovor*, Jiskra 14, 9. 6. 1966.

¹¹ *Tamtéž*. Viz také *Město před narozeninami*, Jihočeská pravda 195, 16. 8. 1966.

¹² John URRY, *How Societies Remember the Past*. Citováno dle: Fiona McLEAN, *Introduction: Heritage and Identity*, International Journal of Heritage Studies, [online] 2006, s. 3–7, [citováno dne: 25. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13527250500384431>.

¹³ *Žávazek města Strakonice k 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a k 600. výročí povýšení Strakonice na město*, Strakonice 1967.

ho rodáka Františka Ladislava Čelakovského a slavnostní průvod městem v neděli 1. října, výročí bylo připomínáno drobnějšími akcemi v průběhu celého roku. I přehlídky a jiné pravidelné festivity, jako loutkářská přehlídka Skupovy Strakonice či prvomájová manifestace, stejně jako velké množství jednorázových kulturních i sportovních akcí, byly prezentovány jako součást oslav.¹⁴

První z těchto akcí („*Tímto zasedáním byly prakticky zahájeny vlastní oslavy a všechny další akce pořádané v průběhu roku budou zaměřeny k oslavě výročí.*“), nepočítáme-li ohňostroj na Nový rok, bylo slavnostní zasedání MěNV Strakonice 24. ledna. Ve slavnostním projevu náměstka předsedy MěNV byla připomenuta historie Strakonice až do současnosti, s důrazem na rozvoj po roce 1945 díky rostoucímu významu průmyslu. Byla schválena nově vznikající družba s městem Mozyr. Kulturní vložkou se stalo vystoupení dudáků, dechovky či žáků lidové školy umění.¹⁵ Dále byl představen program oslav, stejně jako úpravy vzhledu města; kromě úprav některých ulic pak především jedna z největších investičních akcí – úprava soutoku Volyňky a Otavy, spojená s demolicí části starého města, nebo stavební úpravy strakonického hradu. Zároveň bylo zdůrazněno, že oslavy výročí města se konají v roce padesátého výročí Velké říjnové socialistické revoluce (dále jen VŘSR), které mělo být do oslav města také zahrnuto. Zpráva o této schůzi je, alespoň na stránkách *Našich novin*, opět zakončena dichotomií oslav na jedné straně a práce občanů (respektive apelem na občany) na straně druhé:

„*Jenom oslavovat a pronášet pozdravné projevy, organizovat slavnostní večery a tak ovšem nelze. Ruku v ruce s touto částí oslav jubilea města musí jít i ta druhá, možno říci mnohem důležitější a významnější část pracovní. A na tom, jak se na ní budou podílet všichni občané, bude záležet, zda rok 1967 zaznamená kronikář města jako velmi úspěšný či nikoliv.*“¹⁶

Za jednu z událostí vztahujících se k výročí bylo označeno také vystoupení dudáka Jiřího Malkovského při zahájení prodejní výstavy strakonického podniku Fezko v prodejně ARS na Václavském náměstí v Praze

dne 15. února.¹⁷ Vzhledem k tomu, že se jednalo o pravidelnou výstavu, pořádanou dvakrát ročně každý rok, jde o jeden z mnoha příkladů, kdy byly běžně probíhající akce (ať už se konaly pravidelně, byly naplánovány déle, jako úprava soutoku, či se jednalo o jiné výročí, jako výročí VŘSR) zasazeny do rámce oslav.

Na konci února začal vycházet dlouho plánovaný sborník *Strakonice – historie – kultura – vlastivěda*, vydávaný jednou měsíčně MěNV, konkrétně právě „*historicko-publikační komisí pro oslavy 600. výročí povýšení Strakonice na město*“. Kromě programu oslav (resp. programu v podstatě všech kulturních akcí ve městě, označených jako „*program oslav 600 let města*“)¹⁸ obsahoval články týkající se jak minulosti, tak perspektiv budoucího rozvoje Strakonice.¹⁹ Podobný všeobecný charakter, jakkoli v mnohem zkratkovitější podobě, měl cyklus *K 600. výročí Strakonice*, který vycházel na stránkách *Našich novin*.

Jednou z klíčových událostí jubilejního roku bylo setkání významných strakonických rodáků, především z kulturní oblasti, které se uskutečnilo 29. března. Odpoledne mělo podobný charakter jako zasedání MěNV před dvěma měsíci – byl představen program oslav, zrekapitulována historie města i chystané změny, projevy byly proloženy kulturní vložkou v podobě vystoupení dudáků. Následovala večerní beseda rodáků s občany v Jednotném závodním klubu.²⁰ Tato akce měla velký vliv především na pozdější překvapivě silný mediální ohlas slavností mimo Strakonice – například režisér Zdeněk Podskalský, absolvent místního gymnázia, při této příležitosti přislíbil natočit o Strakonících televizní pořad.²¹ Stejně jako apel na pomoc občanů při rekonstrukci města tedy měla aktivizační charakter.

V březnu také proběhla předpremiéra hry *Strakonický dudák*, secvičená dramatickým souborem při Jednotném závodním klubu ve Strakonících. Hra byla nastudována u příležitosti oslav výročí a zároveň jako soutěžní představení do Soutěže tvořivosti mládeže a pracujících.²² Do oslav byla zapojena také další akce – III. Skupovy Strakonice, krajská přehlídka

¹⁷ *Dudácký prolog*, Jihočeská pravda 41, 17. 2. 1967.

¹⁸ Viz např. *Strakonice – historie – kultura – vlastivěda* 4, září 1967, s. 24.

¹⁹ *V příštím týdnu poprvé Strakonice*, Jiskra 6, 16. 2. 1967.

²⁰ *Nejen rodáci, ale i ostatní*, Naše noviny 8, 23. 2. 1967.

²¹ *Jak se dělá „Bejvávalo“ – Já jsem ze Strakonice*, Jihočeská pravda 215, 9. 9. 1967.

²² *Již v březnu*, Naše noviny 4, 26. 1. 1967.

Soutěže tvořivosti mládeže a pracujících (dále jen STMP), která proběhla v květnu.²³

Největší událostí, odkazující k fenoménu „strakonického dudáka“, však byl bezpochyby první ročník Mezinárodního dudáckého festivalu. Navazoval na dřívější Jihočeské slavnosti písní a tanců a jeho hlavním organizátorem byl Josef Režný, dlouholetý vedoucí největšího strakonického folklorního souboru – Prácheňského souboru písní a tanců – a legendární postava „dudáctví“ vůbec. Příležitostí ke konání festivalu nebylo jen výročí města, festival byl i v mediálních ohlasech zasazen do mnohem širšího rámce – rok 1967 byl ekonomickou a sociální radou Organizace spojených národů prohlášen za Mezinárodní rok cestovního ruchu.²⁴ Do Strakonice se o víkendy 9. a 10. září sjelo celkem přes 200 účinkujících nejen z Československa, ale také z Velké Británie, Irska, Francie či Polska. Pro hlavní pořady byla připravena scéna na nádvoří hradu s kapacitou 2 500 diváků a v zámecké zahradě s kapacitou 3 000 diváků.²⁵ K příležitosti festivalu obnovil strakonický pivovar výrobu piva pod názvem Dudák.²⁶

Navzdory nepříznivému počasí se organizátoři setkali s hojnou účastí a nadšením z řad diváků, politické reprezentace i účinkujících.²⁷ K opakování festivalu byl podán podnět již v průběhu jeho prvního ročníku, mimo jiné také z úst tajemníka francouzského velvyslanectví, který byl pozván jako host. Brzy po festivalu se proto sešli zástupci vládního výboru pro cestovní ruch ministerstva kultury a Ústředního domu lidové umělecké tvořivosti, aby projednali možný další ročník.²⁸ Ten byl připravován na 5.–8. září 1968, ale kvůli událostem ze srpna 1968 byl na poslední chvíli zrušen a druhý ročník se konal až v září 1969.²⁹

Mezinárodní dudácký festival, jak již bylo naznačeno výše, se pravidelně koná dodnes a – spolu s některými urbanistickými úpravami města – je tak nejtrvalejší připomínkou oslav 600. jubilea. To je lehce paradoxní situace

vzhledem k tomu, že původně se s ním patrně v rámci oslav nepočítalo, jak naznačuje například pohled do celoročního plánu oslav.³⁰ V zápisech ze schůzí přípravné komise oslav se zmínka o Mezinárodním dudáckém festivalu poprvé objevuje až v dubnu 1967.³¹

S Prácheňským souborem písní a tanců úzce spolupracoval také již zmíněný Zdeněk Podskalský, který do Strakonice situoval jeden z dílů svého televizního cyklu *Bejvávalo* s podtitulem *Já jsem ze Strakonice*. Slovy režiséra: „Pořad má historický rámeček, použili jsme trochu folklóru, budou se zpívat jihočeské písničky, tancovat dřevákový tanec. [...] Chceme [folklór] lidem interpretovat nenuceně. V minulosti se folklóru jeho profanací značně ublížilo.“³²⁻³³ Pořadem ve formátu hudební komedie provázela Jiřina Bohdalová, a kromě Prácheňského souboru písní a tanců a dalších strakonických občanů v menších rolích v něm účinkovali Josef Bek, Josef Zíma či Pavlína Filipovská.³⁴ Pořad se natáčel od 28. srpna na hradním nádvoří.³⁵ Část štábu pak Strakonice znovu navštívila během hlavních oslav, kde Zdeněk Podskalský rovněž režíroval hlavní průvod.³⁶ Ten se v pořadu objeví, stejně jako „staročeská pouť“ ze stejného dne. Dále je kromě folkloru tematizována výroba fezů,

³⁰ 600 Strakonice. Plán kulturních, společenských a sportovních akcí v jubilejním roce 1967, Strakonice 1967.

³¹ SOkA Strakonice, f. MěNV, k. 201, Zápis ze schůze ústřední komise pro oslavy 600 let povýšení Strakonice na město, konané dne 13. dubna 1967.

³² Jak se dělá „Bejvávalo“ – *Já jsem ze Strakonice*, Jihočeská pravda 215, 9. 9. 1967.

³³ Podskalský zde patrně naráží na fenomén tzv. „nové tvorby“ ve folklorním hnutí a jeho využívání jako nástroje režimní propagandy, k jehož částečné reflexi docházelo od konce padesátých let 20. století. Viz Daniela STAVĚLOVÁ, *Žít se bude tančit všude, aneb jak jsme se protancovali ke svobodě. Dichotomie tzv. folklorního hnutí druhé poloviny 20. století*, Český lid 4, 2017, s. 412.

³⁴ I přes obsazení místními soubory a občany se mohla objevit kritika nedostatečně autentické reprezentace města, o čemž svědčí mj. dopis Josefa Švece z Prahy, adresovaný ústřednímu výboru oslav při MěNV Strakonice, podle nějž „píseň není vždy vše a ty, které byly zpívány, mohly znít dobře z úst mnohých mladých dělnic z továren, nebo zpěváků místního uměleckého souboru »Prácheň«. Poněvadž znám velmi dobře kulturní sílu mnohých Strakoňáků, i Strakonice samých, jsem si jist v dokonalejší projev těchto lidových umělců, než-li umělců profesionálních...“ Autor dopisu dále kritizuje „vědomé opomenutí“ strakonických dělnických stávek. SOkA Strakonice, f. MěNV, Dokumentace oslav 600 let Strakonice, balík č. 53, dopis Josefa Švece z 5. ledna 1968.

³⁵ Podskalský a Bohdalová natáčejí, Jihočeská pravda 206, 30. 8. 1967.

³⁶ V neděli staročeská pouť. Oslavy 600. výročí Strakonice vrcholí, Jihočeská pravda 231, 28. 9. 1967.

²³ Přípravy vrcholí, Jihočeská pravda 88, 14. 4. 1967.

²⁴ Co se nezapře?, Jihočeská pravda 116, 17. 5. 1967. Jižní Čechy v Mezinárodním roce cestovního ruchu, Jihočeská pravda 169, 18. 7. 1967.

²⁵ Mezinárodní dudácký festival, Jihočeská pravda 196, 18. 8. 1967.

²⁶ Opět „dudák“, Jihočeská pravda 203, 26. 8. 1967.

²⁷ Žadudej, dudáku, Jihočeská pravda 216, 11. 9. 1967.

²⁸ Dudácké dozvuky, Jihočeská pravda 218, 13. 9. 1967.

²⁹ Josef REŽNÝ – Irena VESELÁ, *Mezinárodní dudácké festivaly Strakonice*, Strakonice 2002, s. 10.

motocyklů i starší strakonické dějiny, například pověst o bílé paní rozdávající kaši chudým.³⁷

Hlavní oslavy se konaly od pátku 29. září do neděle 1. října, kdy vyvrcholily dopoledním odhalením památníku Františka Ladislava Čelakovského, kterému byli kromě dvou Čelakovského potomků a delegace městského a krajského národního výboru přítomni také tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen ÚV KSČ) Lubomír Štrougal či náměstek ministra kultury a informací Miloslav Bůžek. Za zvuku Smetanovy *České písně* v podání pěveckého souboru z Fezka byl pak pomník odhalen předsedou MěNV Václavem Černým a autorem sochy Břetislavem Bendou. Delegace se následně odebrala na hrad, kde si prohlédla muzeum, a na Václavskou pouť.³⁸

Bůžkův slavnostní projev, který využil odkazu Čelakovského k útoku na kritiky politicky angažovaných umělců padesátých let a vyjádřil záměr „normalizovat“ situaci, byl parafrázován a citován v reportáži z oslav, která vyšla na titulní straně deníku *Jihočeská pravda*.³⁹

Ministerský náměstek se ve svém projevu, až na letmou zdravici na závěr, v podstatě nevěnoval Strakonícím ani jejich dějinám, ale hodnotil význam Čelakovského, kterého „jeho dílo, sepětí s lidem, bojujícím o svoji existenci a skutečný ohlas jeho činnosti umělecké [...] učinily [...] čelným představitelem národního obrození. Sama desetiletí tak oddělila nedůslednosti i omyly v politickém nazírání, aby ještě více zdůraznila jeho kladný umělecký a společenský význam tvorby [...]“ Podobným omylem jsou podle něj také „názory, pronášené na IV. sjezdu spisovatelů, že přerušení vývoje naší kultury nejprve okupací a v zápětí stalinismem na téměř 30 let a její snížení na úroveň planého propagandismu to byla tragedie, jak říká M. Kundera, která hrozila odsoudit český národ na periferii Evropy,“ stejně jako „špatně a naivně podvržený Manifest t. zv. československých umělců, jímž nepřátelé republiky v Londýně rozpoutali štvavou kampaň proti Československu.“ Význam uměleckého díla podle něj „nebyl nikdy určován subjektivními názory, ale praktickou účastí na přeměně světa, jeho společenským působením. [...] Teprve v pozitivním a kladném vztahu díla k proměnam

skutečnosti a silám, které vedou zápas o přeměnu světa, je dán jeho progresivní charakter.“ Zároveň představuje vizi toho, jak by mělo ministerstvo „jako státní orgán hájit v rozvoji umělecké tvorby společenské zájmy. [...] Umělci musí být jistě přiznána plná svoboda jeho tvorby, neomezená žádnými zábranami. Avšak stejně tak musí být přiznána i svoboda státnímu orgánu, hájit společenský zájem tam, kde je ohrožován. Svoboda rozhodnout, zda to či ono dílo bude za veřejné prostředky realizováno. [...] Svoboda reklamovaná pro jednoho, musí být přiznána i ostatním.“⁴⁰

Hlavní projev oslav tak, na rozdíl kupříkladu od televizního filmu Zdeňka Podskalského, příliš materiálu pro analýzu lokální identity nenabízí. Na druhou stranu jeho zacílení na aktuální společensko-politické téma, stejně jako přítomnost nejen místních, ale také krajských a celostátních politických elit v čele s tajemníkem ÚV KSČ, zasazuje tuto lokální festivity do státního rámce, a umocňuje tak její význam. Ten posilují také zmínky o oslavách v celostátních médiích různých zaměření, ať již několikrát zmíněný pořad v Československé televizi, reportáž z Mezinárodního dudáckého festivalu v časopise *Květy*,⁴¹ článek ve *Světě v obrazech*⁴² či číslo časopisu *Národní výbory*.⁴³

Ale od mediálních ohlasů zpět k hlavním oslavám. Odpoledne po odhalení pomníku prošel městem slavnostní průvod asi tisíce občanů, představující historický vývoj města. Z dochovaných obrazových materiálů je patrné, že kromě středověku byly reprezentovány i jednotlivé podniky či další období z dějin města.⁴⁴ Na průvod navazovala estráda a inscenace staročeské svatby na hlavním nádvoří. Zároveň po celý den probíhala pouť se staročeským jarmarkem.⁴⁵

Hlavní oslavy se staly příležitostí pro bilanci na stránkách regionálního

³⁷ SOkA Strakonice, f. MěNV Strakonice, Dokumentace oslav 600 let Strakonice, balík č. 53, Projev soudruha náměstka Brůžka při odhalení pomníku F. L. Čelakovského.

³⁸ Vladimír STUCHL, *Město mladé 600 let*, *Květy* 39, 30. 9. 1967. Ke Strakonícím se vztahuje i design titulní a zadní strany obálky tohoto čísla.

³⁹ Jiří ČAPEK, *Mládí města šestisetletého*, *Svět v obrazech* 22, 27. 5. 1967.

⁴⁰ Zdeněk CVRČEK – Vladimír ČECH, *Dudy + fezy + motocykly = Strakonice*, *Národní výbory* 19, září 1967; *Kulturní život má ve Strakonících dávnou tradici, Tamtéž; Vzhled Strakonice se mění, Tamtéž; Strakonice z hlediska historie umění, Tamtéž.*

⁴¹ Archiv Muzea středního Pootaví ve Strakonících, fotodokumentace oslav 600 let Strakonice.

⁴² *V neděli staročeská pouť. Oslavy 600. výročí Strakonice vrcholí*, *Jihočeská pravda* 231, 28. 9. 1967.

³⁷ *Bejvávalo. Já jsem ze Strakonice* [film], režie Zdeněk PODSKALSKÝ, 1967, [poslední přístup 27. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yhtqzWc6w7E&t=737s>.

³⁸ *Tečka za výročím. Tajemník ÚV KSČ L. Štrougal ve Strakonících*, *Jihočeská pravda* 234, 2. 10. 1967.

³⁹ *Tamtéž.*

tisku. Jak v *Našich novinách*, tak v *Jihočeské pravdě* vyšly speciální články věnované Strakonícím. Kromě listiny z roku 1467 je z historie města zmiňováno především 19. století – Čelakovský, dělnické stávky a kořeny výroby textilu.⁴⁶ Stejně jako v mnoha jiných člancích se i tady jako tři hlavní asociace se Strakonícemi opakují dudy, Fezko a zbrojovka.⁴⁷ Průmyslová výroba, její tradice i její akcelerace po roce 1945 jsou funkcionáři komunistické strany v odpovědích na anketní otázku akcentovány jako hybná síla rozvoje města. Důraz je kladen také na pokrok a budoucí vývoj, mimo jiné v souvislosti s urbanistickými zásahy do podoby města.⁴⁸

650 let Strakonice – 2017

Tento aspekt téměř zcela mizí v oslavách v roce 2017. Zatímco v roce 1967 byly téměř všechny společenské události a investiční akce vedení města interpretovány jako součást oslav a jako přirozené vyústění minulosti, o půl století později se připomenutí výročí ze strany radnice omezuje na pravidelný seriál článků o místní historii a několik letmých zmínek na stránkách *Zpravodaje města Strakonice*, které obvykle výročí spojují čistě s jeho oslavami v posledním srpnovém týdnu.⁴⁹ Menšími akcemi pak byla výstava nejstarších listin ve strakonickém archivu⁵⁰ či projektový den na strakonických školách. Stejně jako v roce 1967 se i tentokrát zapojil strakonický pivovar (který se navíc prezentuje tím, že slaví spolu s městem,

protože jedním z práv zmiňovaných v listině z roku 1367 je i právo várečné) přípravou pivního speciálu, tentokrát nazvaného „650“.⁵¹

V únorovém čísle *Zpravodaje* se o výročí zmiňuje starosta města, Břetislav Hrdlička, ve svém úvodníku: „V roce 2017 je tomu 650 let, kdy byla Strakonícím přiznána Bavorskem IV. městská privilegia. Zastupitelstvo města schválilo na celoroční slavnosti dostatek finančních prostředků. Osobně si myslím, že máme přímo povinnost připomínat historické mezníky, které daly vzniknout našemu městu, stejně jako historické osobnosti s tím spojené. Historie je základem a odkazem, na němž je moudré stavět budoucnost. Nečeká nás jen veselí, ale také práce v podobě investičních akcí.“⁵² Na rozdíl od vedení města v roce 1967 však zastupitelstvo nevyužilo příležitosti včlenit tyto akce (včetně těch, které mohou mít pro urbanismus Strakonice dlouhodobý význam, jako například výstavba obchvatu, jehož stavbu spolu se starostou 9. března 2017 slavnostně zahájil ministr dopravy Dan Ťok),⁵³ do rámce oslav výročí, jež redukovalo pouze na jednu konkrétní festivitu.

Omezení slavnosti pouze na víkendové oslavy (popřípadě akce probíhající ve Strakonících pravidelně zahrnuté do letáčku s programem výročí),⁵⁴ absence výzdoby města či nedostatečná propagace byly použity jako argumenty v trojici útočných článků na webové stránce iStrakonice.cz, která se zaměřuje právě na kritiku toho, jak uskupení Strakonická veřejnost v čele se starostou Hrdličkou město vede.⁵⁵

Pravděpodobně shodou okolností v tomto jubilejním roce, stejně jako

⁴⁶ *Strakonice – 600 let*, Jihočeská pravda 233, 30. 9. 1967; *Naše noviny* 38, 28. 9. 1967. Např. články: *S elánem i po jubilejním roce; Jak šly městem dějiny...; Několik kapitol z historie dělnického hnutí ve Strakonících; Básník a jeho město*.

⁴⁷ Z důvodu přehlednosti práce používám v celém textu pro podnik místní hovorové označení „zbrojovka“, ačkoli jeho oficiální název se v průběhu existence několikrát změnil. Jihočeská zbrojovka, založená v roce 1919, se roku 1922 stala součástí akciové společnosti Česká zbrojovka v Praze. V roce 1955 byla přeměněna na národní podnik s názvem České závody motocyklové, n. p., pod nímž fungovala i v průběhu oslav 600. výročí města. Po „sametové revoluci“ se oficiální název opět změnil, dnes funguje strakonický závod jako několik společností s ručením omezeným, sloučených pod akciovou společností ČZ, a. s.

⁴⁸ *Přejí městu k výročí*, *Naše noviny* 38, 28. 9. 1967; *Perspektivy jubilanta. Strakonice – 600 let*, Jihočeská pravda 233, 30. 9. 1967.

⁴⁹ *Zpravodaj města Strakonice*, [online] 2017, [poslední přístup 27. 1. 2019] Dostupné z: http://www.strakonice.eu/en/zpravodaj?field_kategorie_rok_tid=719.

⁵⁰ *Kam dnes za kulturou?*, Strakonický deník 172, 27. 7. 2017.

⁵¹ Vlastimil MATEJ, *650 let strakonického piva*, *Zpravodaj města Strakonice* 3, [online] březen 2017, s. 15, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201703.pdf>.

⁵² Břetislav HRDLIČKA, [úvodník bez titulku], *Zpravodaj města Strakonice* 2, [online], únor 2017, s. 3, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201702.pdf>.

⁵³ Markéta BUČOKOVÁ, *Začala výstavba obchvatu I/22*, *Zpravodaj města Strakonice* 4, [online] duben 2017, s. 3, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201704.pdf>.

⁵⁴ Dlužno říci, že tato praktika byla běžná i u oslav v roce 1967. Viz např. *Skupovy Strakonice* či zařazení představení *Strakonického dudáka* do STMP; v roce 2017 však, s výjimkou uvedeného letáku, nebyly pravidelně pořádané akce mediálně prezentovány jako součást výročí.

⁵⁵ *Oslavy 650. výročí získání městských práv pro Strakonice – 1. část, aneb propadák sloužící k tunelování městských financí*, iStrakonice.cz, [online] 31. 5. 2017, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.istrakonice.cz/web/oslavy-650-vyroci-ziskani-mest-skych-prav-pro-strakonice-1-cast/>.

tomu bylo o padesát let dříve s Mozyrem, získaly i v roce 2017 Strakonice nové partnerské město: „*Polské město Rawicz v mnohém připomíná to naše, Strakonice. Dudáctví, folklor a průmyslová výroba jsou hlavními oblastmi spojujícími obě města.*“ I tentokrát dostali zástupci města pozvánku na srpnové oslavy.⁵⁶

Hlavní oslavy se konaly od 25. do 27. srpna celkem na čtyřech scénách.⁵⁷ Na nádvoří hradu se prakticky celý víkend střídaly organizátory nazvaný „historický program“, odkazující na středověk – hudebníci, šermíři, žongléři... V sobotu navíc prošel městem průvod v duchu středověku (další dějinná období tematizována nebyla, došlo však k prezentaci různých strakonických souborů, spolků, institucí apod.)⁵⁸ a proběhlo předání listiny potvrzující práva „Bavorem“ městskému purkmistrovi, reprezentovanému skutečným starostou města Hrdličkou.

Prvky divadelní performance jsou patrné ještě na scéně v letním kině, kde mimo jiné proběhl také komponovaný dudácký pořad, ale zbylé dvě scény se soustředily výhradně na hudební produkci a cílily na konkrétní skupiny obyvatel – na scéně u pivovaru se jednalo o „program pro seniory“, sestávající především z vystoupení souborů dechové a dudácké hudby ze Strakonice i zahraničí, interpretů TV Šlágr, Josefa Zímy či besedy s režisérem Zdeňkem Troškou. Takzvaná „mladá strakonická rocková scéna“ se pak soustředila na mladší publikum a představila interprety různých žánrů jak ze Strakonice, tak z jiných míst České republiky, či opět skotský dudácký soubor.⁵⁹

Vyvrcholením oslav pak byla laserová show a videomapping na řece Otavě a hradu, které byly zároveň jednotícím prvkem obsahu celé show. Show začínala postavami hrajícími Vltavu /sic!/ od Bedřicha Smetany

a obecnými větami o řece Otavě, pokračovala asi třímínutovým „hologramem“ strakonického starosty pronášejícího projev, projekcí znázorňující pivo, fezy, zbrojovku – motivy zbraní postupně se přeměňujících v kola a následně v motocykly – a po krátké vložce skutečných skotských dudáků skončila videomappingem na stěny hradu a ohňostrojem.⁶⁰

„*Jaké máme město?*“ ptá se starosta ve svém projevu. „*Říkáme, že kulturní, sportovní, vzdělané, možná i sociální, zelené, živé, chytré, přívětivé k lidem... Dáváme mu přívlastky související s živou osobou. Ano, město je souborem živých organismů a hmotných statků, které užíváme. A jaké je doopravdy? Ať jej charakterizujeme, jak chceme, je takové, jací jsme tu my – lidé. Naše město má naše vlastnosti. Takže jací jsme my? Bohatí nebo chudí, moudří nebo hloupi, dávající nebo nepřející, závistiví či velkorysí, věřící nebo pomlouvající? Takové totiž máme město – takové, jaká je většina z nás, takové, jaké si zasloužíme. Myslete na to, až budete mluvit o Strakonících. Mluvíte totiž tak trochu o sobě. Ekonomická a politická revoluce nám před dvaceti osmi lety vzala život v nevědomosti, smazala rovnost našich potřeb, dala nám na chvíli svobodu rozhodování a zničila nám na chvíli vztahy v rodinách. Znovu se učíme žít v dalším společenském řádu. Vychováváme v něm naše děti. Na nich záleží, jaké bude naše město – zda bude místem pro závist, lenost, nenávisť a pomluvy, nebo krásným místem pro život, plné vzduchu, kultury a zdraví. Teď už se jen bavte, užívejte si večera a radosti, zítra ráno však pomyslete na to, že náš život je jen vteřinou mezi narozením a smrtí a je příliš krátký na to, abychom si v něm vzájemně ubližovali a trápili se. Nežijme ve špíně závisti a pomluv, dejme našemu městu i sobě lásku, víru, štěstí, pravdu a radost. Takové by mělo být naše město. A jaké bude? Takové, jací budeme my a naše děti. Pěkný večer a dál se dobře bavte.*“⁶¹

Zatímco hlavní projev v roce 1967 přednesl politik celostátního významu, který navíc spíše než městské jubileum komentoval celospolečenské téma, organizátoři oslav v roce 2017 nechali (divácky atraktivní, ale ve spojení se statickým projevem poněkud bizarní) formou multimediální show promluvit starostu města. Ten město identifikuje jako nestálou, dynamicky se proměňující množinu obyvatel, která nese ty vlastnosti, které v daný moment u většiny obyvatel coby jednotlivců převažují. Projev se tak stává

⁶⁰ *Otava žije – multimediální laserová show Strakonice 2017*, [online video] Strakonická televize, 27. 8. 2017, [poslední přístup 29. 1. 2019]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=KC_rTfXI5Jc.

⁶¹ *Tamtéž.*

⁵⁶ Markéta BUČOKOVÁ, *Polská návštěva ve Strakonících*, Zpravodaj města Strakonice 5, [online] květen 2017, s. 4, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201705.pdf>.

⁵⁷ *Program oslav 650 let města Strakonice*, Zpravodaj města Strakonice 8, [online] srpen 2017, s. 12, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201708.pdf>.

⁵⁸ Radek SLAVÍK, *Průvod Strakonice*, [online video] 28. 8. 2017, [poslední přístup 29. 1. 2019]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=hu_BmhCgxPQ.

⁵⁹ *Program oslav 650 let města Strakonice*, Zpravodaj města Strakonice 8, [online] srpen 2017, s. 12, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201708.pdf>.

dialekticky vystavěným apelem na každého jednotlivého občana města. Ve srovnání s rokem 1967 však po občanech nevyžaduje práci pro město, ale vykazování jistých morálních kvalit u sebe i při výchově dětí.

Stejně jako v případě předešlých oslav, i tentokrát byl jejich průběh hodnocen vedením města na stránkách lokálního tisku, konkrétně v říjnovém čísle *Zpravodaje*. Opět dochází spíše k reflexi výročí jakožto konkrétní festivity než výročí jakožto vyvrcholení předchozího vývoje. K tomu se přibližuje alespoň úvodník starosty města, který ve zhuštěné podobě opakuje poněkud ambivalentní teze ze svého projevu v rámci multimediální show – na jednu stranu zmiňuje bezvýznamnost jednotlivého lidského života ve srovnání s dlouhou historií města, na druhou stranu akcentuje fakt, že město utváří především sami současní občané, jejich hodnoty a chování: „Vážení Strakoničtí, srpnové oslavy 650 let města a celý ten čas po nich až dodnes ve mně zanechaly dojem zlepšujících se mezilidských vztahů, nástupu slušnosti, dobré nálady. Dovolte mi tedy vrátit se v čase a říci jen část toho, co již mnou řečeno bylo. Lidský život je pouhou vteřinou ve srovnání s věky, které utvářely naše město. Město, které vzniklo v dobách nelehkých a které provázely časy dobré, stejně jako ty zlé. Přesto zůstalo městem důstojným, zdravým, vzdělaným. A to především díky vám, lidem, kteří zde žijete a pracujete. To vy tvoříte město, které ponese přesně takové známky a rysy, jakými jste vy sami. [...] Jsem přesvědčen, že máme být na co hrdi, máme historii postavenou na pevných základech, máme odvahu. Nekraťme si zbytečnými půtkami čas, který nám byl vymezen strávit zde v tomto společenství na tomto místě.“⁶²

Závěr

Výše uvedená citace předznamenává hlavní tezi této práce, týkající se narace lokálních dějin ve vztahu k formování lokální identity. Zatímco v případě oslav v roce 1967 je „současnost logickým vyústěním minulého vývoje“ dějin města a jeho rozvoj pokračuje stále dál, v roce 2017 existuje zřetelná „propast mezi minulostí“, zastoupenou stylizovanými performancemi v duchu středověku a de facto absencí „zbytku“ minulosti včetně například dříve

akcentovaného 19. století, „a současností“, kdy je charakter města závislý na jeho jednotlivých občanech.

Pokud bychom se pokusili obě nastíněné temporality typologizovat za pomoci spektra sociálního času Georgese Gurvitche, pak se v roce 1967 setkáváme především se „stálým časem“ (*enduring time*), tedy pro lokální společenství typickým kontinuálním pojetím času, v němž se minulost odráží v současnosti a budoucnosti, zatímco v roce 2017 s „časem v předstihu“ (*time in advance of itself*), který se vyznačuje diskontinuitou a nepředvídatelností a setkáváme se s ním především ve vyspělejších kapitalistických společnostech.⁶³

Lokální elity měly v případě obou jubilejních let možnost reflektovat jak současnost, tak minulost města, přičemž (dis)kontinuita v naraci má svůj ideologický rozměr.⁶⁴ Odklon od dřívější narace v duchu „pokrokových tradic“, dané tehdejší oficiální státní ideologií, je širším fenoménem, zároveň je ale v ohledu městských festivit ještě umocněn postupnou „eventizací“ slavností. Zatímco socialistické slavnosti přejímají formy performance slavností 19. století a kladou důraz na vztah k tradici a k jejímu opakování, slavnosti postsocialistické vykazují některé rysy „eventu“ ve smyslu, v jakém ho definuje německý sociolog Winfried Gebhardt – mají se stát jedinečnými a neopakovatelnými zážitky (*einzigartige Erlebnisse*), a tak zprostředkovávat pocit exkluzivity společenství a jeho sounáležitosti (*exklusive Gemeinschaft und Zusammengehörigkeit*).⁶⁵

V případě strakonických oslav do této interpretace zapadá především fakt, že středobodem oslav není odhalení pomníku, tedy poměrně tradiční festivity zanechávající trvalý fyzický a hodnotový odkaz budoucím generacím, ale laserová show, jejímž hlavním rysem je její pomíjivost. I v této nové formě však můžeme najít přetrvávající snahu definovat konkrétní symboly lokální identity – dudáky, fezy a zbrojovku – i využití příležitosti k morálnímu apelu k občanům.

⁶³ Georges GURVITCH, *The spectrum of social time*, Dordrecht 1964. Citováno dle: David HARVEY, *The Condition of Postmodernity*, Oxford 1990, s. 224–225.

⁶⁴ Hayden WHITE, *Metahistorie*, Brno 2011. Viz Karel ŠIMA, *Narace*, in: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Lucie Storchová (ed.), Praha 2014, s. 92.

⁶⁵ Winfried GEBHARDT, *Feste Feiern und Events. Zur Soziologie des Außergewöhnlichen*, in: *Events. Soziologie des Außergewöhnlichen*, Winfried Gebhardt – Ronald Hitzler – Michaela Pfadenhauser (Hgg.), Opladen 2000, s. 19, 21.

⁶² Břetislav HRDLIČKA, [úvodník bez titulku], *Zpravodaj města Strakonice* 10, [online] říjen 2017, s. 3, [citováno dne: 29. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201710.pdf>.

„Eventizace“ a s ní spojený akcent na zábavní složku slavností s sebou však nesou minimálně částečnou fragmentaci celé akce. Jednotícím prvkem, spojujícím všechny scény včetně té historické na nádvoří hradu, se stávají dudáci, které považují za stěžejní složku současných pokusů o identifikaci Strakonice, což je, dle mého názoru, dáno univerzalitou tohoto fenoménu – existence „strakonického dudáka“ je díky školním osnovám jednou z nejčastějších asociací spojených s městem, a zároveň lze dudáctví velmi snadno využít pro získání nad-lokálních přesahů – jak k přihlášení se k národním tradicím, tak k propojení s ostatními státy, kde jsou dudy rovněž používaným folklorním nástrojem. Zároveň se domnívám, že mohlo v samotných Strakonících dojít k posílení významu tohoto symbolu právě díky pravidelnému konání Mezinárodního dudáckého festivalu, který je v jistém smyslu reliktem oslav roku 1967.

Na druhé straně již v definování a posilování lokální identity nehrají takovou roli symboly průmyslu (Fezko a zbrojovka) a zcela mizí postava Františka Ladislava Čelakovského. Její důležitost v roce 1967 (vlastně stejně jako částečně význam fenoménu „strakonického dudáka“) je možné spojit s důrazem, kladeným za socialismu v duchu kulturní politiky Zdeňka Nejedlého na celé národní obrození.⁶⁶ Zároveň došlo mezi rokem 1967 a 2017, konkrétně v roce 1981, ke zboření rodného domku Čelakovského, čímž z fyzického prostoru města zmizelo patrně nejvýznamnější místo paměti s touto osobou spojené.⁶⁷

Pokles významu Fezka a zbrojovky coby referenčních symbolů může být dán souhrou několika částečně propojených faktorů. Prvním z nich je úpadek hospodářského významu obou podniků v období po roce 1989, stejně jako změnou vyráběných produktů (kterými byly v roce 1967 především pokrývky hlavy a motorky). Dnešním reliktem podniku Fezko je firma Adient Strakonice, s.r.o., vyrábějící autotextilie, pokrývky hlavy dnes ve Strakonících vyrábí firma Tonak, a. s.,⁶⁸ ČZ, a. s. vyrábí autodíly, řetězy

a další výrobky,⁶⁹ které nemají zdaleka tak silný symbolický potenciál jako někdejší motorky. Dalším faktorem je ve srovnání s obdobím socialismu obecně nižší důraz na tradiční průmysl v obecném diskurzu i politické kultuře, což bylo v případě této studie patrné také z článků (i netýkajících se přímo výročí) v mnou zkoumaných periodikách.

Tato případová studie tak umožňuje naznačit nejen proměny festivitní kultury a s ní propojených způsobů narace městských dějin, ale také širší souvislosti spojené s transformací politicko-společenských rámců mezi sledovanými výročími, tedy v podstatě vymizení státního rámce z těchto festivit i postupné oslabování lokálního skupinového rámce ve prospěch důrazu na jednotlivce, souvisejícího s eventizací festivitních forem i narativní diskontinuitou mezi minulostí a přítomností.

⁶⁶ K významu národního obrození pro socialistickou kulturu a politický diskurz viz např. Vladimír MACURA, *Obrození*, in: Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře), Praha 2008, s. 131–146.

⁶⁷ Karel SKALICKÝ, *Demoliční hříchy lidosprávy*, in: *Obrazy z dějin Strakonice. 650 let města*, Ondřej Fibich – Karel Skalický, Strakonice 2017, s. 167.

⁶⁸ Jitka LÍSKOVCOVÁ, *Od počátků textilní výroby ke strakonickému Fezku*, Zpravodaj města Strakonice 11, [online] listopad 2017, s. 15, [citováno dne: 31. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.strakonice.eu/sites/default/files/zpravodaj/2017/zpst201711.pdf>.

⁶⁹ ČZ, a. s., [online], [citováno dne: 31. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.czas.cz/>.

**Historie v soudobé
české kultuře a médiích**

Jan Hus v české kulturní paměti

John Hus in the Czech Cultural Memory

Kateřina Sixtová

Abstrakt

Příspěvek se zabývá českou vzpomínkovou kulturou spojenou s osobností Jana Husa. Na příkladu románu *Husitská epopej* Vlastimila Vondrušky a animovaném filmu *Husiti* Pavla Koutského zkoumá, jaké mediální strategie reprezentace využívají k upevnění své pozice v české kulturní paměti. Efektivitu těchto strategií příspěvek ověřuje na uživatelských recenzích dostupných na webových knižních a filmových databázích.

Abstract

The study deals with the Czech commemorative culture connected to the figure of John Hus. On the example of the novel *Husitská epopej* by Vlastimil Vondruška and the animated film *Husiti* by Pavel Koutský, it examines what media strategies of representation they employ in order to strengthen their position in the Czech cultural memory. The effectiveness of these strategies is verified by users' reviews available in on-line book and film databases.

Klíčová slova

Jan Hus – kulturní paměť – cultural memory studies – Astrid Erll – Aleida Assmann – *Husitská epopej* – film *Husiti*

Key words

John Hus – cultural memory – cultural memory studies – Astrid Erll – Aleida Assmann – *Husitská epopej* – *Husiti* film

Příspěvek má být sondou do české vzpomínkové kultury spojené s postavou Jana Husa. Ten má v české kulturní paměti velmi silnou pozici, s níž se pojí podobně silná vzpomínková kultura s dlouhou tradicí,¹ jež eskalovala v roce 2015 při 600. výročí jeho upálení. Podrobně jsem se mu věnovala ve své bakalářské práci, z níž vychází také tato studie.² V příspěvku se zaměřím především na typy mediálních strategií, které jsou při vzpomínání na Husa využívány a které se objevovaly i v případě zmiňovaného výročí. Ve spojitosti se zkoumanými mediálními strategiemi vybraných reprezentací mne zajímají i jejich recepční možnosti – tedy jak na tyto strategie reaguje publikum.

V roce 2015 byl český veřejný prostor nasycen Janem Husem a s ním spojenými vzpomínkovými akcemi. Vyznačovaly se mimořádnou mediální i tematickou variabilitou – vzpomínání prostředkovaly knihy, výstavy, televize i sociální sítě, nechyběly samozřejmě ani veřejné slavnosti pořádané v místech spjatých s jeho působením či životem. Široký záběr vzpomínkové kultury naznačuje míru intenzity vzpomínání a také jeho koncentraci – postava Jana Husa, respektive její pozice v české kulturní paměti umožnila koexistenci reprezentací, které se odlišují nejen formou, ale také svým obsahem. Příkladem může být Husova socha na hranici vytvořená z písku v rámci píseckého Cipískoviště,³ nebo odpověď Vlastimila Vondrušky v rozhovoru pro rubriku *Žena a styl* serveru Novinky.cz na otázku

o čem píše ve svých knihách: „*Dějiny nejsou sbírkou pohádek či příběhů červené knihovny, jsou to většinou drsné thrillery, v nichž jde o přežití. A platí to i dnes. To, co Evropě hrozí, se nevyřeší naivními řečmi o lásce a pravdě. Takové vedl Jan Hus a skončil na hranici. Pokud nechtěli jeho následovníci rukou nepřátel rovněž zahynout, museli bojovat. A musíme i my. To je hlavní poučení z dějin.*“⁴

Socha vytvořená v rámci Cipískoviště je příkladem komodifikace dějin, jejímž objektem se v rámci výročních oslav stal Jan Hus. Vondruškovu výpověď je třeba chápat jednak v kontextu jeho spisovatelského nakládání s dějinami, jak ostatně ukáži níže v textu, a také v kontextu migrační krize, která v roce 2015 vrcholila. V obou reprezentacích je Jan Hus hlavním aktérem vyprávění, ovšem významy, které jsou na něj v jednotlivých případech navázány, se zjevně odlišují.

Naznačená situace ve výročním roce 2015 akcentovala rysy vzpomínání, které se s Janem Husem pojily již v předchozích letech. Zvláště patrná byla ve vzpomínkové kultuře role mediálních strategií jednotlivých reprezentací. V následujících odstavcích se proto budu zabývat dvěma reprezentacemi této osobnosti, jejichž vznik samotnému výročí předcházely. Velmi dobře ilustrují mediální strategie, jejichž prostřednictvím se reprezentace Jana Husa snaží začlenit do české kulturní paměti. Nakořím jsou tyto strategie úspěšné, ukáže analýza recepce jednotlivých reprezentací. K tomuto účelu pracuji s uživatelskými hodnoceními zveřejněnými na internetových databázích: databazeknih.cz a csfd.cz.

Jako hlavní metodologickou perspektivu využívám přístup *cultural memory studies*, konkrétně pracuji s nástroji Astrid Erll.⁵ Její přístup považuji za vhodný jednak kvůli kanonické pozici Jana Husa v české kulturní paměti, a také proto, že umožňuje funkčně analyzovat paměťové strategie jednotlivých médií, která jsou nositeli husovských reprezentací. Klíčovými pojmy, s nimiž v textu pracuji, jsou remediace, plurimediální síť a autenticita. Podle Erll je kulturní paměť založena na komunikaci prostřednictvím různých typů médií.⁶ Fikční média dokážou formovat kolektivní představu o minulosti vytvořením obrazů minulých událostí, které se uchovávají po celé

¹ Na úvod je třeba poznamenat, že vzpomínková kultura spojená s Janem Husem není záležitostí teprve 21. století. Osobnost Jana Husa hrála významnou roli při formování české národní identity, husitství je důležitým tématem děl Františka Palackého nebo Aloise Jiráska. Ve 20. století kolektivní vzpomínání na Husa pokračovalo, zmínit můžeme odhalení jeho pomníku na Staroměstském náměstí ve výročním roce 1915. V rámci vzpomínkové kultury je důležité zmínit i film *Jan Hus* režiséra Otakara Vávry z roku 1954, první díl husitské filmové trilogie, která dokládá význam obrazu Husa a husitství také v období socialismu. Z mého krátkého výčtu husovských reprezentací, které by bylo jistě možné doplnit o mnohé další, vyplývá, že se vzpomínání ve výročním roce 2015 vyrovnávalo se zažitými a v různé míře stabilizovanými obrazy Jana Husa.

² Kateřina CHLÁDKOVÁ, *Obraz upálení Mistra Jana Husa v současné české společnosti*, Praha 2016. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/165057/39222155/?q=%7B%22_____searchform_____search%22%3A%22Obraz+up%5Cu00eilen%5Cu00ed%22%2C%22_____searchform_____butsearch%22%3A%22Vyhledat%22%2C%22PNzppSearchListbasic%22%3A1%7D&lang=cs

³ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://archiv.cipiskoviste.cz/cz/bylo-nebylo/2015/o-akci/>.

⁴ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zena/styl/378504-vlastimil-vondruska-husitstvi-bylo-jine-nez-si-predstavujeme.html>.

⁵ Astrid ERLL – Ann RIGNEY (eds.), *Mediation, remediation, and the dynamics of cultural memory*, Berlin 2009.

⁶ *Tamtéž*, s. 389.

generace. Vzniklé obrazy nepodléhají nároku na historickou přesnost – pro jejich úspěch v kulturní paměti je mnohem podstatnější jejich autentický, pravdivě působící charakter. Míra autenticity je podle Erll určena mírou korespondence s kulturní pamětí – obraz historické události, které fikční médium vybuduje, tedy není historicky „věrný“, je naopak vytvořen podle diktátu aktuálního referenčního rámce.⁷

K tomu, aby se konkrétní fikční obraz stal médiem kulturní paměti, je zapotřebí určitá mediální strategie. Erll ji charakterizuje jako intermediální vztahy.⁸ Jedním momentem intermediálních vztahů je *remediace*, tedy mechanismus opakovaného zobrazování pamětihodných událostí v různých médiích napříč staletími.⁹ Opakováním se z historické události (upálení) stane místo paměti, které může dál obíhat v mediální kultuře. Události, které jsou připomínány tímto způsobem, označuje Erll jako transmediální jevy – protože nejsou svázány s jedním konkrétním médiem, mohou být reprezentovány všemi dostupnými médii najednou. Potenciál masové reprezentace z transmediálních jevů vytváří silná místa paměti. Proto je *remediace* způsob, jak se fikční médium může stát významným médiem kulturní paměti.¹⁰ Díky *remediaci* je minulost srozumitelnější, a paměť historických událostí se tak může stabilizovat do míst paměti.¹¹

Aby se daná reprezentace mohla stát místem paměti, potřebuje specifický kontext, který jí tuto transformaci umožní. Tento kontext Erll označuje jako plurimediální síť. Publikum je třeba na danou reprezentaci důkladně připravit, aby se potenciál paměťových strategií (*remediace*) mohl uskutečnit v její recepci.¹² Rámec, v němž bude divákům například promítnut film, musí předem zajistit, aby byl vnímán jako médium kulturní paměti.¹³ Základem takového vnímání je masová recepce dané reprezentace. Kromě ní sestává plurimediální síť také z veřejné diskuse, ohlasů v tisku nebo z marketingových strategií. Do rámce veřejné diskuse patří také interaktivní participace diváků, případně čtenářů, kterou umožňují rozhraní

výše uvedených webových databází. Uživatelská hodnocení jednotlivých reprezentací jsou součástí jejich plurimediálních sítí, a podílejí se tak na jejich přetváření v média kulturní paměti.¹⁴ I proto považuji za nezbytné se tímto typem pramene zabývat.

Dalším důležitým metodologickým pojmem, který v analýze používám, je kánon, jak jej pojímá Aleida Assmann.¹⁵ Spolu s archivem tvoří kánon dva mody kulturní paměti, jejíž pojetí rozpracoval Jan Assmann. Aleida Assmann mody kulturní paměti přirovnává k muzejní praxi: kánon odpovídá veřejně přístupné části muzejní sbírky. Jde o aktivní dimenzi kulturní paměti, která podporuje kolektivní identitu složenou z normativních textů postav, mýtů a míst. O těchto složkách kulturní paměti se ve společnosti aktivně hovoří a jsou opakovaně zpřítomňovány v nových formách. Historické nebo společenské změny nemají na kánon vliv, každá nová generace jeho obsah nově interpretuje v souladu s aktuálním referenčním rámcem.¹⁶

Pro potřeby analýzy jsem zvolila následující vzpomínkové reprezentace spojené s osobností Jana Husa. Jedná se o první díl septalogie *Husitská epopej* Vlastimila Vondrušky, vydaný již v roce 2014, a animovaný film Pavla Koutského *Husiti* z roku 2013. Výběrem jsem se snažila postihnout mediální i žánrovou rozmanitost vzpomínkové praxe spojené s Janem Husem. Jak jsem naznačila výše, u každé reprezentace budu sledovat mediální strategie, jejichž prostřednictvím se snaží stát pevnou součástí kulturní paměti. Úspěch těchto strategií následně ověřím analýzou recepce dané reprezentace publikem. Zdrojem pro tuto analýzu budou zmiňovaná uživatelská hodnocení na webových databázích databazeknih.cz a csfd.cz. Důležitým kritériem recepce je dojem autenticity, který jednotlivé reprezentace dokážou, či naopak nedokážou vyvolat prostřednictvím zvolených mediálních strategií.

⁷ A. ERLI – A. RIGNEY (eds.), *Mediation, remediation, and the dynamics of cultural memory*, s. 389.

⁸ *Tamtéž*, s. 392.

⁹ *Tamtéž*.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 393.

¹¹ *Tamtéž*, s. 395.

¹² *Tamtéž*.

¹³ *Tamtéž*, s. 396.

¹⁴ A. ERLI – A. RIGNEY (eds.), *Mediation, remediation, and the dynamics of cultural memory*, s. 396.

¹⁵ Aleida ASSMANN, *Canon and Archive*, in: *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook*, A. Erll – A. Nünning (eds.), Berlin 2008, s. 97–108.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 100.

Husitská epopej

„Knihy od pana Vondrušky jsou pro mě sázkou na jistotu. Často volím audioverze. Z husitské epopeje jsem se dozvěděla nejen o naší historii a i osobně mnohé pocho-
pila o životě jako takovém. Mohu jediné doporučit.“¹⁷

První díl sedmidílné ságy Vlastimila Vondrušky, který mapuje události v českých zemích v letech 1400–1415, je příkladem reprezentace osobnosti Jana Husa v české beletrii. Knihu v roce 2014 vydalo brněnské nakladatelství MOBA. *Husitskou epopej* jsem vybrala proto, že Vlastimil Vondruška je v českém prostředí velmi známým autorem historické beletrie pro dospělé i dětské publikum.¹⁸ Kromě spisovatelské identity je pro úspěch Vondruškových knih důležitá také jeho identita historika – na kontě má v současnosti pětadvacet odborných či popularizačních textů.¹⁹ Na základě toho je často oslovován médií, aby se vyjádřil k aktuálnímu společenskému dění z pozice historika.²⁰ Identitu historika si tak Vondruška udržuje i přesto, že se po roce 2010 soustředí primárně na popularizační a beletristickou tvorbu.²¹

¹⁷ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/husitska-epopej-husitska-epopej-i-1400-1415-za-casu-krale-vaclava-iv-217764>.

¹⁸ Na kontě má kolem čtyřiceti publikací. Vondruška na svém webu uvádí, že podle Národní knihovny byl v letech 2011–2013 nejčtenějším autorem. Viz [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.vlastimilvondruska.cz/zivotopis.php>.

¹⁹ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: [https://biblio.hiu.cas.cz/search?type=global&q=vlastimil+vondru%C5%A1ka#!?rightHandExtension=false&sorting=relevance&kind=document&kind=authority&facetsEnabled&forbiddenDocumentStatus=9&forbiddenDocumentStatus=80&forbiddenDocumentStatus=99&fond=1&fond=7&fond=8&fond=5&fond=9&fond=10&fond=6&fond=12&fond=13&fond=14&fond=15&fond=16&fond=19&fond=3&fond=4&fond=20&fond=31&fond=45&fond=52&fond=55&fond=56&fond=58&department=1&department=2&department=3&department=4&department=0&pageSize=30&pageNumber=1&facetRestriction=%7B%22and%22:%5B%7B%22in%22:%7B%22value%22:%5B%22Vondru%C5%A1ka,%20Vlastimil,%201955-%22%5D%7D,%22field%22:%22REZS_AUTOR%22%7D%5D%7D#%3Ftype=global&q=vlastimil%20vo%20ndru%C5%A1ka&id=E8pPB53JTTcXOSVO5xPi7Q&pageSize=30&sorting=default%20\(n%C3%A1hled%2026.%205.%202016](https://biblio.hiu.cas.cz/search?type=global&q=vlastimil+vondru%C5%A1ka#!?rightHandExtension=false&sorting=relevance&kind=document&kind=authority&facetsEnabled&forbiddenDocumentStatus=9&forbiddenDocumentStatus=80&forbiddenDocumentStatus=99&fond=1&fond=7&fond=8&fond=5&fond=9&fond=10&fond=6&fond=12&fond=13&fond=14&fond=15&fond=16&fond=19&fond=3&fond=4&fond=20&fond=31&fond=45&fond=52&fond=55&fond=56&fond=58&department=1&department=2&department=3&department=4&department=0&pageSize=30&pageNumber=1&facetRestriction=%7B%22and%22:%5B%7B%22in%22:%7B%22value%22:%5B%22Vondru%C5%A1ka,%20Vlastimil,%201955-%22%5D%7D,%22field%22:%22REZS_AUTOR%22%7D%5D%7D#%3Ftype=global&q=vlastimil%20vo%20ndru%C5%A1ka&id=E8pPB53JTTcXOSVO5xPi7Q&pageSize=30&sorting=default%20(n%C3%A1hled%2026.%205.%202016).

²⁰ Viz například rozhovory na téma migrační krize: [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/391360-historik-vlastimil-vondruska-pokud-islam-ovladne-evropu-bude-to-kvuli-nasi-slabosti.html>; nebo zde: [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1093836883-na-plovarne/215522160100006-na-plovarne-s-vlastimilem-vondruskou>.

²¹ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Vlastimil_Vondru%C5%A1ka.

V posledních letech rozšířil své působení také směrem ke komentování současné politické a společenské situace, opět z pozice historika: v letech 2016 a 2018 vydal knihy *Breviář pozitivní anarchie* a *Epištoly o elitách a lidu*, v roce 2019 vyšla jeho kniha *Kronika zániku Evropy 1984–2054*, která má popisovat dystopickou budoucnost Evropy.²²

Pomyslné rozšíření pole Vondruškovy působnosti představuje další způsob, jak zasahovat do veřejného prostoru a udržovat si pozornost čtenářů. Autor tak posiluje svou popularitu nejen jako historik, ale také jako autor beletrie a popularizační literatury. Tato „kolonizace“ veřejného prostoru způsobuje silnou provázanost autora a zkoumané publikace – to, že *Husitskou epopej* napsal právě Vlastimil Vondruška, je důležitou složkou její recepce.

Osobnost autora je tedy v případě *Husitské epopeje* důležitým prvkem plurimediální sítě, která románu umožňuje uspět ve vzpomínkové kultuře. Čtenářovo očekávání je Vondruškovou přítomností ve veřejném prostoru preformováno: kniha se na pultech knihkupectví ocitá jako další z publikací známého spisovatele – historika, jehož tvorba vykazuje stabilní charakter a čtenáři tak umožňuje si ji předem přivlastnit – očekávat/těšit se na oblíbené prvky autorovy tvorby, známé z předchozích publikací. Autorův kontext a čtenářská oblíbenost jsou důležitými uzly plurimediální sítě *Husitské epopeje* a podílejí se tak na jejím upevnění v české kulturní paměti. Nejedná se ale o jediné prvky plurimediální sítě, kterou *Husitská epopej* disponuje: román lze zakoupit nejen v tištěné podobě, k dispozici je i jako e-kniha a také jako audiokniha.²³ O jejím vydání informovala i veřejnoprávní média – Česká televize Vondrušku v souvislosti s vydáním knihy pozvala do *Událostí, komentářů*²⁴ a také do *Studia 6*, v němž čtenáři

²² Tyto Vondruškovy publikace vyvolaly v části historické obce kritickou odezvu. Jejím příkladem může být článek reagující na vydání *Breviáře pozitivní anarchie*: Vojtěch BAŽANT – Martin ŠORM, *Rozhnevaný bílý dějepisec*, Dějiny a současnost 1, [online] 2017, [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2017/1/rozhnevany-bily-dejepisec/>.

²³ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.mobaknihy.cz/vyhledavani/vyhledej.htm?search=Husitsk%C3%A1+epopej+ekniha> a <https://www.tympanum.cz/cs/e-shop/240-husitska-epopej-i-za-casu-krale-vaclava-iv/>.

²⁴ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096898594-udalosti-komentare/214411000370919/obsah/351591-husitska-epopej>.

mohli soutěžit o tři výtisky *Epopoje*.²⁵ Prezentaci knihy vyhradil prostor také Český rozhlas v pořadu *Host do domu*, opět formou interview s autorem.²⁶ Kromě veřejnoprávních médií o vydání knihy informovaly také popularizační časopisy zaměřené na historii.²⁷

Hustá plurimediální síť, kterou jsem se snažila představit výše, se podílí na kladném přijetí *Husitské epopeje*, jak ostatně ilustrují uživatelská hodnocení na webu databazeknih.cz. Román získal devadesátiprocentní hodnocení (hlasovalo 582 čtenářů) a ve slovních recenzích jednoznačně převládá pozitivní zpětná vazba.²⁸ Zdá se, že mezi čtenáři panuje poměrně silná shoda, že *Husitská epopej* je dobrou reprezentací Husovy osobnosti i období, ve kterém žil. Budování plurimediální sítě však není jedinou mediální strategií, která se na vytvoření této recepce podílí. V následujících odstavcích se zaměřím na prostředky, kterými se textu *Husitské epopeje* daří u čtenářů vyvolávat silný dojem autenticity.²⁹

Na začátek je třeba říci, že se Vondruška při psaní *Husitské epopeje* musel vyrovnat s tradicí českého historického románu, kterou v případě husitství reprezentuje tvorba Aloise Jiráska, konkrétně pak trilogie *Mezi proudy*.³⁰ Nad politickými, takzvaně velkými dějinami v ní dominují dějiny malé, složené z příběhů převážně fiktivních postav, na něž jsou napojeny

postavy historické, patřící do sféry velkých dějin.³¹ K politickým dějinám má tedy čtenář primárně přístup prostřednictvím aktérů malých dějin, kterým dominují tradiční hodnoty: rodina, domov, zdraví, přátelé. Nepřátele jsou podle Jiráska představitelé církve, Němci a páni.³² Historické postavy Jirásek příliš nepsychologizuje, čtenář má možnost porozumět charakteru postav jen tak, nakolik je viditelný zvnějšku, nemá přístup k vnitřním motivacím. Psychologizaci Jirásek naopak využívá v případě aktérů malých příběhů, snaží se tak afektivně zapůsobit na čtenáře a vtáhnout jej tak do děje. Identifikaci má čtenáři usnadnit například milostný příběh nebo expresivní obraznost, posilující ve vyhrocených situacích čtenářův soucit s trpícími nevinými.³³ Dojem autenticity příběhu se tedy Jirásek snaží vytvořit pohledem na dějiny zdola – historické události viděné perspektivou „obyčejných lidí“, s nimiž se má čtenář identifikovat, působí srozumitelněji a jsou snáze akceptovatelné.³⁴

Vondruška využívá principu remediace při konstrukci příběhu *Husitské epopeje*: přejímá Jiráskův způsob stavby příběhu, historické události čtenáři také zprostředkovává perspektivou aktérů „malých dějin“. Příběh sestává z několika dějových linií, v nichž dominují fiktivní a často neurozené postavy, historické události tvoří v příběhu menšinu. Například s Janem Husem se čtenář setkává prostřednictvím fiktivního studenta teologie Vítka pocházejícího z venkova, který podobně jako čtenář zpočátku tápe v univerzitním výkladu evangelia. Spolu s Vítkem se tedy seznamujeme s Wycliffovým učením i s názory Jana Husa.³⁵ Vítkova fiktivní postava Vondruškovi umožňuje využít i další prvky vyprávění, které ve čtenáři posílí dojem autenticity.

Také v nich se objevuje princip remediace – v *Husitské epopeji* autor využívá postupy, které se vyskytují už v Jiráskově románu *Mezi proudy*. Jedním z nich je psychologizace postav. Ta je převážně zajištěna prostřednictvím neosobního vypravěče, který má čtenáři zprostředkovat vnitřní pohnutky jednotlivých aktérů. Nejedná se ovšem o nijak hlubokou psychologizaci, zejména v případě historických postav – v tom se Vondruška

³¹ K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 204.

³² *Tamtéž*, s. 211.

³³ *Tamtéž*, s. 200.

³⁴ *Tamtéž*, s. 199.

³⁵ V. VONDRUŠKA, *Husitská epopej*, s. 55.

²⁵ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10441287766-studio-6-vikend/214411010120921/obsah/351663-husitska-epopej>.

²⁶ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/husiti-jsou-pro-cechy-jednou-vyvrhelove-jindy-bojovnici-za-cesstvi-anebo-dokonce-7480217>.

²⁷ *Otazníky historie* 10, 2014, s. 2.

²⁸ Slovní hodnocení ke knize připsalo 145 čtenářů, z nichž 104 označilo knihu pěti hvězdičkami z pěti možných, tři a méně hvězdiček udělilo čtrnáct čtenářů. [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/husitska-epopej-husitska-epopej-i-1400-1415-za-casu-krale-vaclava-iv-217764?c=all>.

²⁹ Naznačená plurimediální síť ukazuje, že úspěch Vondruškových knih u čtenářů nespočívá v samotné povaze publika. I kdyby autorův styl psaní a stavby příběhů mohl vést k představě, že čtenáři takových knih budou uvažovat schematicky nebo zkratkovitě, hustota plurimediální sítě ukazuje, že recepční situace je v případě *Husitské epopeje* složitější. Proto nepovažuji za užitečné přistupovat k Vondruškovým čtenářům z hodnotící perspektivy. Zkoumaný paměťový provoz ukazuje, že vzpomínání a recepce jednotlivých reprezentací jsou založeny na množství různých faktorů a není možné jejich analýzu založit na „jednoduchosti“ publika.

³⁰ Zde se opírám o rozbor Jiráskových děl z knihy Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

řídí Jiráskem zavedeným schématem. Schematická psychologie postav se projevuje jak v případě fiktivních, tak historických postav. Zvláště patrná je v případě Jana Husa, u něhož autor čtenáři nesdělí téměř nic o jeho minulosti nebo o jeho osobním životě, drží se spíše všeobecně známých faktů, které nemohou vyvolat pobouření. K Husově osobnosti má čtenář přístup většinou prostřednictvím postav, s nimiž interaguje. Vondruška jejich prostřednictvím konstruuje Husovu osobnost v souladu s její kanonickou podobou – Hus je reformátor na plný úvazek – kromě teologických sporů³⁶ jej Vondruška nechává řešit i dobové sociální otázky: „*Po počátečním nadšení se Jan Hus stáhl do pozadí, protože v učených sporech neshledával nic užitečného, mezi svými nejbližšími ho nazýval malicherným hašteřením a začal se raději věnovat kazatelské činnosti. V betlémě pražskému lidu vysvětloval svou představu spravedlivějšího uspořádání společnosti, v níž by měli mít práva především ti, kdo pracují.*“³⁷ Autor se tak Husovu postavu snaží balancovat mezi učencem-teologem a sociálním reformátorem. Tuto složku Husovy identity v kulturní paměti upevnil především Vávrův film *Jan Hus* z roku 1954.

Pro charakter Vondruškova Husa je klíčová především jeho konvenčnost. Autor předkládá čtenáři osobnost, kterou důvěrně zná z hodin dějepisu nebo z populárně naučné literatury. V kontextu románu, v němž jinak Vondruška nešetřil fabulací fiktivních postav, může práce s Husovou osobností působit zarážejícím dojmem. Ve skutečnosti je však konvenční Hus jednou ze záruk úspěchu celého románu – opakování, remediace jeho kanonického obrazu zajišťuje knize místo v kulturní paměti.

Konzervativní práci autora s postavou Jana Husa dokládá i jeho líčení závěru kazatelova života. Vondruška se v něm uchýlil k doslovnému mapování jednotlivých míst Husova pobytu a také jednání o jeho dalším osudu v Kostnici. Podobně konzervativně vyznívá i samotný závěr románu, Husovo upálení je čtenáři zprostředkováno citací kroniky Petra z Mladoňovic, v závěru knihy chybí emoce jak na straně odsouzeného, tak na straně přihlížejících popravě. Čtenář se tak i v případě závěru kazatelova života setkává s tím, co zhruba očekává, není zaskočen například emočními výlevy přihlížejících, nebo dokonce odchylkou od kanonického konce Husova života, který zvolil Pavel Koutský. Konzervativní přístup příběhu zajišťuje bezproblémovou recepci ze strany diváků.

Na dojmu autenticity se v *Husitské epopeji* podílí afektivita, s níž Vondruška pracuje v případě fiktivních postav a vytváří tak efektní kontrast ke konzervativně pojaté osobě Jana Husa. Těžištěm příběhů fiktivních postav je především jejich milostný a partnerský život, který má v románu vyvážit konvenčně a místy nezázivně pojaté „velké dějiny,“ reprezentované pro potřeby tohoto textu osobou Jana Husa. Milostné pasáže a vývoj partnerských vztahů fiktivních figur se snaží čtenáře afektivně zasáhnout a prostřednictvím identifikace s některou z postav jej připoutat k ději románu. Příkladem může být zmiňovaná postava studenta teologie Víteka, který se nakonec rozhodne z univerzity odejít a oženit se s Rozárkou, do které se během studia zamiloval. Vítek i Rozárka jsou kladnými postavami, které však stihne dramatický osud: Rozárka předčasně porodí a manželé tak přijdou o prvorozeného potomka: „*»Ztratila hodně krve. Porod začal příliš brzy. [...]« Vysvětlovala mu porodní bába, když na chvíli vyšla ven. [...] »Není naděje?« Vykřikl zoufale Vítek. Nedokázal skrýt slzy.*“³⁸

Čtenář vnímá situaci prostřednictvím Vítkových emocí a chápe ji jako nečekaný zvrat v doposud poklidném a šťastném životě obou osob. Prostřednictvím této epizody Vondruška ilustruje i události odehrávající se na úrovni „velkých dějin,“ zhoršující se politické poměry v českých zemích reprezentované vyhlášením interdiktů nad Prahou. Předčasný porod tedy funguje jako jeden ze symbolů, jimiž se Vondruška snaží nepřímou vykreslit tísnivou společenskou atmosféru panující v českých zemích počátkem 15. století.

Svět fiktivních postav je v románu místem, v němž autor realizuje další postup, kterým si u čtenáře snaží zajistit dojem autenticity. Je jím hodnotový řád, který především fiktivním postavám vymezuje prostor jednání. Ztělesňují jej především tradiční rodina a respekt k společenské hierarchii. Osoby, které se tento hodnotový řád odváží porušit, jsou trestány. Nejvýrazněji se naznačený hierarchický řád projevuje v roli, kterou v celém románu hrají ženy. Ústy fiktivních hrdinek jsou v díle často artikulovány nadčasové soudy o místě žen ve společnosti i o jejich pozici v partnerských vztazích. Jako příklad zde opět poslouží postava Rozárky, která obojí artikuluje v rozhovoru s přítelkyní: „*»To je náš úděl,« pousmála se Rozárka. »Ale není to tak, že se doptáváme. Musíme jen jednat šikovně, protože*

³⁶ V. VONDRUŠKA, *Husitská epopej*, s. 99.

³⁷ *Tamtéž*, s. 348.

³⁸ V. VONDRUŠKA, *Husitská epopej*, s. 163.

*nakonec si vždycky prosadíme svou. Tě, kdo se musí doprošovat, je muž. To si pamatuj!*³⁹

*„Jenže chlap má choutky, tak to prostě Bůh zařídil. Proto musí být ženská šikovná a postarat se, aby mu z té jeho síly zbylo pro jiné co nejméně. Říkám to možná trochu jednoduše, ale v podstatě to tak je.“*⁴⁰

Uvedené citace jsou příkladem performance tradičního modelu rodiny, v němž je žena podřízena muži, a respektovat toto rozdělení jí pomáhá přijetí iluze, že jí obratná diplomacie umožní dosahovat svého a cítit se díky tomu nikoli ovládaná, ale naopak ovládající. Postavení neurozených žen, a tedy žen, s nimiž by se měl čtenář identifikovat a ztotožnit se s jejich sdílenými hodnotami, ilustruje i doporučení, které Markéta, jedna z fiktivních ženských postav, jež s hodnotovým řádem bojuje, dostane od staršího písaře, s nímž se v průběhu děje románu spřátelí: *„V životě totiž musíš hledat štěstí v tom, co máš, a nikoli v tom, o čem sníš.“*⁴¹

Podobně jako v případě psychologie Husovy osoby, ani v případě postavení či funkce žen se ve Vondruškově románu nekoná žádná revoluce. Neurozené, fiktivní ženy jsou v *Husitské epopeji* především manželkami a matkami, které se více či méně ochotně podřizují hodnotovému řádu románu. Důležitým prvkem afektivity, který se ve spojení s ženami v románu objevuje, je jejich role erotického objektu, ve vztahu k partnerovi ženy často fungují především jako prostředek uspokojení jeho libida: *„Máš pořád Gunhildu?“* *»Mám,«* *»přisvědčil. »Ale neboj, o tebe se postarám. [...] Budu sem teď jezdit často.«* *»Chceš se milovat?“*⁴² *„Jošt ji popadl kolem pasu, přehnul přes koleno a začal vyplácet na kulatou zadnici. Dorka ječela a jemu se to velice líbilo. Odnesl ji na lůžko a milovali se až do večera. Pak mu upekla z posledních zásob koláč.“*⁴³

Místy až pornografická stavba děje (především pro nelogickou stavbu a erotický obsah dialogů) tvoří výrazný prvek románu a lze jej přiřadit k těm motivům, které čtenáři znají i z předchozí Vondruškovy tvorby a který se významnou měrou podílí na pozitivní recepci celé knihy.

V předchozích odstavcích jsem ukázala, jaké mechanismy *Husitská*

epopej využívá pro upevnění své pozice v české kulturní paměti. K těmto mechanismům patří kromě husté plurimediální sítě také remediace stavby románového děje z tvorby Aloise Jiráska, zachování kanonické podoby Husovy osobnosti a také snaha zasáhnout čtenáře afektivně, milostné příběhy fiktivních hrdinů jej mají emocemi připoutat k hlavním postavám. Nyní se na komentářích uživatelů webových stránek databazeknih.cz pokusím ukázat, že se zvolená strategie ukázala jako funkční a že *Husitská epopej* dokáže vyvolat dojem autenticity u svého publika.⁴⁴

*„Obratně lidskými příběhy obalené historické kosti událostí před husitskými válkami. Zajímavé detaily života z počátku 15. století v Čechách, přičemž není našťásti použito autorské fantazie k ohýbání doložených historických faktů. Vyprávění hodnotím jako z této doby ideologicky nejméně postižené a tím cennější dílo.“*⁴⁵

*„Nádherně napsáno, se strhujícím koncem upálení Mistra Jana Husa. Jsem moc zvědavá, jak bude celý příběh pokračovat. Historické souvislosti známe asi všichni, ale moc se mi líbí příběh, který je do této doby vsazen. Nejsou to jen holá fakta. A to je moc dobře.“*⁴⁶

Uvedené citace se shodují v pozitivním hodnocení románu i v jeho oceňovaných motivech. Klíčový je historický základ vyprávění, který, jak naznačuje první z uvedených komentářů, tvoří kostru celého příběhu, stabilní základ, na němž může autor rozvíjet své vypravěčské schopnosti. Ovšem jen v rámci mantinelů vytyčených univerzální historickou fakticitou. Základem úspěchu Vondruškova románu je tedy fakt, že se nepouští do výraznějších inovací – předkládá stereotypní obraz středověku i historických osobností, který čtenáři očekávají a ochotně se s ním také identifikují. Zachování kanonické podoby příběhu o Janu Husovi je tedy základem jeho úspěšné recepce čtenáři. Ve Vondruškově románu se kanonická verze vyprávění vrací do oběhu v rámci aktuálního společenství a upevňuje se tak v kulturní paměti. Konvenční práce s obrazem historické postavy a její

⁴⁴ Na tomto místě je třeba upozornit, že předmětem mého výzkumu není samotná osoba čtenáře či diváka, na vybraném materiálu sleduji primárně mechanismy kulturní paměti. Reakce čtenářů analyzuji především proto, že je považuji za součást těchto mechanismů. Přestože komentáře působí autenticky, nepovažuji je za přímý přístup k empirickému čtenáři.

⁴⁵ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/husitska-epopej-husitska-epopej-i-1400-1415-za-casu-krale-vaclava-iv-217764?odb=4>.

⁴⁶ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/knihy/husitska-epopej-husitska-epopej-i-1400-1415-za-casu-krale-vaclava-iv-217764?c=all>.

³⁹ V. VONDRUŠKA, *Husitská epopej*, s. 414.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 384.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 449.

⁴² *Tamtéž*, s. 136.

⁴³ *Tamtéž*, s. 68.

provázání s fikčními částmi románového světa se tedy v české vzpomínkové kultuře ukazuje jako úspěšná strategie.

Husiti

V následujících odstavcích představím mediální reprezentaci Jana Husa, která k upevnění své pozice v české kulturní paměti zvolila radikálně odlišné strategie. Jedná se o animovaný film Pavla Koutského *Husiti*, který měl premiéru v roce 2013. Podobně jako první díl *Husitské epopeje* vykazují *Husiti* hustou plurimediální síť, základní předpoklad pro úspěch reprezentace u publika. Film recenzovaly velké české zpravodajské servery – Aktuálně.cz, iDNES.cz a Novinky.cz,⁴⁷ svůj článek mají *Husiti* i na české Wikipedii.⁴⁸ V kinech navštívilo film 20 618 diváků.⁴⁹ Na webu csfd.cz získal v uživatelských hodnoceních 35 % a řadu uživatelských komentářů.⁵⁰ K filmu byla také vytvořena hra, kterou je možné si zdarma stáhnout a hrát ji v mobilním telefonu.⁵¹ Je tedy patrné, že filmová plurimediální síť zasahuje do více mediálních oblastí – obsahuje nejen očekávatelné recenze, ale svou pozici v české kulturní paměti se snaží posílit využitím možností herního průmyslu.

Efektivitu plurimediální sítě má podobně jako v případě *Husitské epopeje* posílit i osobnost režiséra Pavla Koutského, který je autorem známého animovaného seriálu *Dějiny českého udatného národa*, založeného na komiksovém leporelu Lucie Seifertové.⁵² I v případě *Husitů* se tedy objevuje pevné propojení mezi autorem a sledovanou reprezentací, byť

Vondruškova pozice ve veřejném prostoru je určitě silnější. Formálně tedy obě sledované reprezentace vykazují podobné rysy – hustá plurimediální síť, více či méně veřejně známý tvůrce. Proč ale *Husitská epopej* na Databázi knih získala 90 % a *Husiti* na Česko-Slovenské filmové databázi jen 35 %? Odpověď je třeba hledat v již naznačených odlišných strategiích, které animovaný film zvolil.

První z nich je volba žánru celého vyprávění. Zatímco Vondruška se v *Husitské epopeji* držel dramatického schématu vyprávění, v němž hrdina po marném zápase podléhá silám, které ho převyšují, Koutský pro Husovu reprezentaci zvolil žánr komedie. Film je založen na komických zkratkách, a především na překračování kanonické verze vyprávění o Janu Husovi i o husitství obecně. Hlavním zdrojem ironie, s níž *Husiti* vědomě pracují, je přiznaně odlišný běh událostí, než jak jej diváci znají ze školní výuky, film jde otevřeně proti kulturnímu kánonu. I zde se objevují fiktivní a historické postavy, jejich charakteristiky se však neodlišují tak zřetelně, jako v případě *Husitské epopeje*.

Hlavní hybatelé děje, fiktivní Mlhoš a Záboj, jednájí na popud Čeňka z Vartemberka, který ve filmu funguje jako šedá eminence a otevřeně manipuluje děj podle svých zájmů. To se týká i postavy Jana Husa, který se stává loutkou ve Vartemberkově politické hře. Odhalení politického pozadí příběhu v Husově případě oslabuje význam jeho osobnosti, která je v českém kulturním kánonu známá především pro svou mravní integritu a odhodlání bránit pravdu. Hus, který se v příběhu stává objektem manipulace, se dostává do střetu se svým kanonickým obrazem a nepodílí se na bezproblémovém přijetí celé reprezentace, naopak se stává její překážkou.

Dalším postupem, kterým se *Husiti* odlišují od prvního dílu *Husitské epopeje*, je ztvárnění Husova upálení. Jak jsem uvedla výše, Vondruška se v závěrečné scéně románu omezil na citování dobové kroniky Petra z Mladoňovic, aby svému vyprávění zajistil historickou věrohodnost. Kanonické líčení Husových posledních okamžiků se ukázalo jako funkční, čtenáři Vondruškovu verzi Husova upálení označili za „strhující“, jak ostatně dokládá výše uvedená citace. Scéna Husova upálení, jak ji ve filmu pojal Pavel Koutský, naopak ilustruje zmiňovanou nekonvenční práci s českými dějinami.

Film nepojímá upálení nijak dramaticky, divák naopak dopředu tuší, že se bude dít něco neobvyklého. Místo dramatického hudebního podkresu,

⁴⁷ [online], [citováno dne 27. 10. 2019]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/recenze-husiti-01u-/filmvideo.aspx?c=A131107_120540_filmvideo_ts; <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/kultura/recenze-ceskeho-animovaneho-filmu-husiti-od-pavla-koutského/r-e80269d8489b11e3bd2b0025900feao4/>; <http://www.novinky.cz/kultura/318499-recenze-animovany-film-husiti-jen-prepis-dejin-k-zabave-nestaci.html>.

⁴⁸ [online], [citováno dne 27. 10. 2019]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Husiti_\(film\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Husiti_(film)).

⁴⁹ [online], [citováno dne 27. 10. 2019]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Husiti_\(film\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Husiti_(film)).

⁵⁰ [online], [citováno dne 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/304278-husiti/komentare/>.

⁵¹ [online], [citováno dne 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.hrahusiti.cz/>.

⁵² [online], [citováno dne 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.ceskatelivize.cz/porady/10177109865-dejiny-udatneho-ceskeho-naroda/dily>.

kteř by bylo možné očekávat při cestě na hranici, zpívá Hus veselou píseň o tom, že „*tohle přece konec není, jenom krátké odloučení*“, a i když davy, které popravě přihlížejí, roní slzy, Hus sám dává jasně najevo, že se na upálení pro pravdu doopravdy těší. Svě odhodlání hořet pro pravdu dokonce vyslovuje nahlas ve chvíli, kdy jej Záboj s Mlhošem odnášejí z hranice pryč. Na základě plánu Čenka z Vartemberka oba nalákali krále Zikmunda i všechny přihlížející ještě před popravou na nedaleký raut a odvedli tak od Husa pozornost. Na narušení kanonické podoby vyprávění reaguje Hus přímo v okamžiku, kdy je nesen z hranice pryč: „*Nemůžete měnit dějiny, chci za pravdu zemřít!*“ Zachráněný Hus hlasitě lituje pravdy, která bez jeho smrti nemůže zvítězit, a lituje i „bratra Jiráka“ – film se prostřednictvím ironie napojuje na Jirákovu silnou stopu ve vzpomínkové kultuře.

Hus tedy v animovaném filmu nekončí na hranici, ale za mořem – Záboj s Mlhošem jej dopraví na Elbu (!) a odtud se Hus vydává za oceán, aby v Americe (!) vyčkal na uklidnění domácí politické situace. V reakci na Husovy pokusy o návrat do českých zemí reaguje Záboj následovně: „*Češi milují mrtvé hrdiny.*“ Pokud by se Hus do Čech vrátil, zničil by cenný mýtus, který se po jeho fingované smrti rozvinul a který má fungovat po celá staletí.

Koutský ve filmu otevřeně přiznává, že jeho postavy opouštějí prostor historie. Vzhledem ke zvolenému žánru to ovšem v logice příběhu nepředstavuje větší problém – kreslený film svou formou předem sděluje, že se jedná o fikční vyprávění, které se neomezí jen na historické události. Jan Hus Pavla Koutského tedy nemá dramatický rozměr, v kontextu ostatních postav číší z jeho zapálenosti pro pravdu podivná ironie i dobová nepatřičnost. Jako by se Hus do počátku 15. století vůbec nehodil. Oproti ostatním postavám působí jeho chování ploše – kromě jeho nijak neopodstatněné lásky k pravdě mu chybí další motivace, které by jeho jednání jakkoli polidštily.

„Hořet pro pravdu“ je zjevně Husovou přirozeností, ostře kontrastující s prostředím, v němž se pohybuje a které je zamořené korupcí, ztělesněnou v postavě Čenka z Vartemberka. I přes vztah k pravdě je Husova role ve filmu primárně nehrdinská, jeho jednání se nevztahuje k morálním hodnotám, s nimiž běžně pracuje kanonická verze příběhu o chybně odsouzeném mravním mučedníkovi, je naopak prezentováno jako objekt manipulace prostřednictvím politické moci. Výsledný Husův obraz tedy neodpovídá kanonické předloze ustálené v české kulturní paměti. Rozhodnutí neupálit

Husa celý příběh vzdálilo od potenciálně kladného přijetí publikem, což potvrzuje nejen 35 % hodnocení diváků na csfd.cz (hlasovalo 739 uživatelů),⁵³ ale také výše uvedená návštěvnost v kinech kolem 20 000 diváků.

Jak jsem ukázala na případu Vondruškovy *Husitské epopoje*, ukazuje se, že konzervativní přístup k postavě Jana Husa se z recepčního hlediska vyplácí.⁵⁴ Jak ukážou následující divácké komentáře, ani žánr animovaného filmu nevytváří ve vztahu ke kanonické předloze dostatek prostoru pro volné nakládání s Husovou postavou:

„[...] *Nechápu, čeho autoři dosáhli takhle pitomým předěláním historie, vtipu ne, tak fakt nevím. Nehorázně hloupej film, kterej se tváří, že chce hlavně pobavit, ale vzhledem k tomu, že v něm skoro žádný vtip není, přišlo mi spíš, že se autor snaží ve filmu mnohokrát prorazit svůj scestnej a překroucenj pohled na Husa, pravdu a husity. Nejsem z těch, kteří si myslí, že slavné postavy jsou svaté a nedotknutelné a nemůže se z nich dělat sranda, ale tohle mi přišlo vyložené jako cílenej výsměch Husovi a jeho myšlenkám.*“⁵⁵

„*Ještě v polovině tohoto filmu jsem si říkal, že kdybych měl děti, tak je na to rozhodně, ale rozhodně nepošlu, po skončení ale musím konstatovat a poupravit na »nikdy nebudu mít děti, aby tohle náhodou náhodou neviděli /sic!/<. Pořád v tom někdo opakuje, že »pravda vítězí«, ale zároveň to dětem vštěpuje, že když budou lhát a manipulovat, tak nejdál dojdou, a když budou slizkejma čecháčkama, tak budou úplně nejvíc.*“⁵⁶

„*Nudná pohádka o tom, jak to tenkrát mohlo být. Pro děti zaručeně zcela nekoukatelné, pro zbytek minimálně nudné. Takže film není určen pravděpodobně vůbec nikomu.* [...]“⁵⁷

⁵³ Ze 739 hodnotících uživatelů jen sedmdesát ohodnotilo *Husity* čtyřmi nebo pěti hvězdičkami z pěti možných. U sedmdesáti slovních hodnocení přiřadili uživatelé jedenáctkrát čtyři hvězdičky a sedmkrát tři hvězdičky z pěti možných, ostatní uživatelé hodnotili film dvěma hvězdičkami a méně. [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/304278-husiti/prehled/?expandUserList=1>.

⁵⁴ Dokládá to i filmová trilogie Jiřího Svobody *Jan Hus* z roku 2015, která s postavou Husa nakládá výrazně konzervativněji a která získala 60 % v hodnocení diváků v databázi csfd.cz (hlasovalo 2 527 uživatelů). [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/372829-jan-hus/prehled/>.

⁵⁵ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/304278-husiti/komentare/strana-3/>.

⁵⁶ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/304278-husiti/komentare/>.

⁵⁷ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/304278->

Z uvedených uživatelských komentářů jsou patrné hlavní výtky, které diváci vůči *Husitům* mají. První překážkou bezproblémové recepce se ukázala zvolená forma filmové reprezentace. V komentářích se opakovaně objevuje nejistota, komu má být film vlastně určen. Žánr animovaného filmu naznačuje zaměření na dětské publikum, ale styl humoru hodnotí někteří diváci jako příliš náročný na vědomosti, kterými disponují většinou až dospělí diváci. Ti ovšem zase neocení prvky, jimiž se film snaží komično navodit.

Dítě jako cílový divák je v komentářích také vnímáno problematicky, a to hned z několika důvodů. Prvním z nich jsou historické nepřesnosti, které mohou u dětí vést k vytvoření mylného obrazu Jana Husa i husitství jako celku. Dále je to neortodoxní nakládání s Husovým bojem za pravdu, první uvedený komentář naznačuje, že Husova osobnost a pravda jako vyšší ideál jsou témata, o nichž se neztuje. Kreslený film určený dětem mají diváci tendenci považovat za potenciálně morálně normativní dílo, které by mělo dětem ukazovat, proč si Jana Husa společnost váží. Otevřeně korupční prostředí středověké společnosti ve vztahu k Husovi považují diváci v komentářích za pobuřující a neúčelné.

Z uvedených uživatelských komentářů je patrné, že publikum má v případě reprezentací Jana Husa tendenci číst předložené vyprávění velmi doslovně. Proto se zde setkáme s potřebou opravovat zjevně záměrné faktografické „chyby,“ které mají být zdrojem vtipných situací:

„[...]Umění to není, leda že by ČT podporovala pohled na nestatečné Čechy. A vlastně ani zábava ne, protože teď budu muset synkovi vysvětlovat, že Leonardo Da Vinci skutečně husitům nepomáhal, že v bitvě u Malešova skutečně neměli magnety nebo že Houston skutečně nemá s Husem nic společného a že skutečně Hus na Měsíci nepřistál. [...] Mímochodem, Hus ani Žižka se nikdy nemohli setkat s da Vincim ani s Kryštofem Kolumbem. [...]“⁵⁸

I tato strategie se tedy v případě *Husitů* ukazuje jako chybně zvolená. V kontextu neúspěchu volného nakládání s historickou předlohou se Vondruškova sázka na konzervativní Husův obraz jeví jako opodstatněná. První díl *Husitské epopeje* sice ukázal, že jistá míra fikce je v umělecké reprezentaci očekávána a vítána, má ale ve vztahu ke kulturnímu kánonu

jasně vytyčené hranice. Zatímco fikční postavy mají právo na takřka libovolnou fabulaci, od historických postav se očekává, že budou věrné své kanonické předloze. To platí i v případě ještě subverzivnějších médií, než je animovaný film.

Na myslí mám komiks *Opráski s českí historje*, jehož hlavními postavami jsou Huz (Jan Hus) a Zmikund (Zikmund Lucemburský). Komiks se setkává s pozitivní odezvou, fiktivní situace, do nichž se oba aktéři v komiksu dostávají, nejsou čtenáři považovány za problematické. Domnívám se, že je to tím, že ačkoli jsou komiksově příhody fikční, role hlavních postav ve skutečnosti zůstávají konvenční. *Opráski* performují vztah zlého Zikmunda a hodného Husa, který odpovídá kanonickému vyprávění o Zikmundově zradě. Komiks je tedy příkladem vizuálně i jazykově subverzivní reprezentace, zprostředkovávající konvenční narativ.

Nekanonická forma filmu Pavla Koutského tedy není hlavní překážkou bezproblémové recepce, jako daleko závažnější se ukazuje nekonvenční přístup k historickým postavám. Odchylka od jejich kanonických předloh, a zejména rozhodnutí neupálit Husa vedou k negativnímu ohlasu publika. Pokud se tedy reprezentace rozhodne pro fikční zpracování historické události a příběh jako celek zasadí do fikčního světa, setká se s negativní recepcí publika, jak ilustruje případ *Husitů* Pavla Koutského. Pokud se ale reprezentace drží kanonické podoby historické události, kterou zasadí do fikčního světa, jak jsme viděli v případě *Husitské epopeje*, dostane se jí naopak pozitivní recepce.

Závěr

Na zkoumaných pramenech jsem se pokusila ukázat různé mediální strategie, které využívají reprezentace osobnosti Jana Husa v české vzpomínkové kultuře. Jejich schopnost upevnit danou reprezentaci v kulturní paměti se nejvýrazněji projevuje v možnostech její recepce publikem. Postava Jana Husa vykazuje silnou vazbu na kulturní kánon, která ovlivňuje i podobu aktuálních husovských reprezentací. Úspěch *Husitské epopeje* naznačuje, že efektivní mediální strategie pro upevnění pozice v české kulturní paměti je založena na respektování Husova obrazu, který se ustavil v průběhu 19. století a který reprezentuje dílo Aloise Jiráska, jehož prvky vyprávění do románu přenáší princip remediace. Publikum Husův kanonický obraz zná a také ho od nových reprezentací vyžaduje – očekává, že Hus bude

husiti/komentare/.

⁵⁸ [online], [citováno dne: 27. 10. 2019]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/304278-husiti/komentare/>.

bojovat za pravdu a že bude upálen na hranici. Tato očekávání otevřeně formulovali diváci Koutského *Husitů*, zastupujících případ negativně přijaté reprezentace. Nekonvenční pojetí Husova příběhu i samotné postavy Jana Husa se dostalo do rozporu s kanonickou předlohou a trochu nechtěně tak poukázalo na konzervativní povahu české vzpomínkové kultury, která, zdá se, není připravena na výraznější aktualizace vyprávění.

Analýza uvedeného materiálu ukázala, že samotná práce s fiktivními prvky vyprávění neznamená nutně negativní recepci dané reprezentace. Jako mnohem podstatnější se jeví role, kterou fiktivní prvky ve vyprávění hrají – jestli mají podpořit kanonickou verzi Husova příběhu, která konvenuje konzervativní české vzpomínkové kultuře, nebo jestli se naopak snaží o jeho novou interpretaci, s níž má vzpomínková kultura obtíže se vyrovnat.

Jak učit o zaniklém světě socialistické diktatury. Stranická muzea jako podnět pro školní výuku

How to Teach about the Vanished World of the Socialist Dictatorship. Museums of Communist Party as an Impulse for School Teaching

Bohumil Melichar – Tereza Arndt

Abstrakt

Studie vstupuje do diskuse o výuce období socialismu na českých středních a základních školách. Se zvláštním zřetelem k fungování socialistické diktatury v její počáteční fázi, období stalinismu, autoři promýšlejí, jak vystoupit při didaktizaci historických pramenů a poznatků současné historiografie ze zažitého výkladového schématu děličího historické aktéry na oběti a pachatele. Jako východisko nabízí obrat ke kulturní a ideové produkci Komunistické strany Československa, která při výuce umožní lépe kontextualizovat dobovou zkušenost revolučních a společenských změn. Jako soubor pramenů tohoto typu představují relikty socialistického realismu a jeho paměti ve veřejném prostoru spolu s artefakty, jež jsou součástí zaniklých muzejních sbírek Muzea Klementa Gottwalda, Muzea Vladimíra Iljiče Lenina a Muzea Julia Fučíka. Širší kontext, který vznikne zavedením těchto materiálů do výuky, autoři považují za funkční ve vztahu k oficiálně deklarovaným cílům historického vzdělávání. Na základě případových studií nabízejí přístupy, jak prostřednictvím vlastní aktivity žáků při práci s historickými prameny ve výuce (*inquiry based learning*) předat základní informace obsažené v ideologii socialistické diktatury, osvětlit zdroje její přesvědčovací síly a zároveň budovat kompetence kritického čtení, umožňující reflexi ideologických apelů. Příspěvek propojuje perspektivu didaktiky dějepisu s výzkumem muzeí (*museum studies*) a public history.

Abstract

The study enters the discussion about teaching about socialism at Czech high and elementary schools. With special regard to the workings of the socialist dictatorship in its initial stage, the period of Stalinism, the authors consider how, at the didacticization of historical sources and findings of current historiography, it would be possible to step out of the deep-rooted interpretative scheme according to which historical participants are distinguished as either victims or perpetrators. As a solution, they offer a turn to the cultural and ideological production of the Communist Party which will help to better contextualize the experience of revolutionary and social transformations. As a set of such sources, the authors present relics of social realism and its memory in public space together with artefacts that are part of the defunct museum collections of the Museum of Klement Gottwald, the Museum of Vladimir Ilyich Lenin and the Museum of Julius Fučík. A broad context that will emerge by introducing these materials into teaching is considered functional by the authors in relation to the officially declared aims of history education. On the basis of case studies, they offer approaches how, by means of pupils' own activity at work with historical sources (inquiry based learning), it is possible to pass on basic information included in the ideology of the socialist dictatorship, clarify sources of its persuasive force and, at the same time, build the competence of critical reading enabling the reflection of ideological appeals. The contribution interconnects the perspective of history didactics with museum studies and public history.

Klíčová slova

symbolický systém – ideologie – pozdní stalinismus – práce s historickými prameny ve výuce – mediální výchova – stranická muzea

Key words

Symbolic system – ideology – late Stalinism – inquiry based learning – media literacy – museums of communist party

Úvod

Socialistická éra je živým historickým obdobím, ke kterému se můžeme vztahovat s cílem uchopit současnost. Vládnutí Komunistické strany Československa (dále jen KSČ), události kolem likvidace jejího monopolu moci a transformace systému v devadesátých letech představují referenční

plochu paměti, skrze kterou je často posuzován panující stav společnosti.¹ Období více než čtyřiceti let budování socialismu v Československu vymezené roky 1945–1989 představuje soubor zkušeností, o jejichž interpretaci se vedou spory prakticky na všech úrovních jejich tematizace. Svářící se historiografické proudy vyznávají různé přístupy a produkují často protichůdná vyprávění. Pamětníci verbalizací značně různorodých prožitků dobové reality vytvářejí spolu s popkulturní produkcí tradičních i nových médií obrazy dějin druhé poloviny 20. století, jež v určité formě přejímají děti 21. století s chybějící žitou zkušeností s tímto společenským uspořádáním.² Jedním z mála názorů, který sdílají v podstatě všechny skupiny tematizující socialistickou minulost, je přesvědčení o nutnosti odpovídajícího zastoupení tohoto období ve školní výuce, protože všichni diskutující tuší, že ve výkladu socialismu spočívá klíč k budování současné kolektivní identity.³

¹ Paměť je zde pojímána jako prostor střetu o výslednou formulaci identitotvorných příběhů vznikajících výkladem minulosti. V tomto boji jsou důležitými hráči média, pamětníci, politické reprezentace, intelektuální elity a další. Přejít mezi tzv. komunikativní paměti (paměti pamětníků) a kulturní paměti (výkladem opírajícím se o normativní texty) je zde prováděn tzv. instrumentalizací paměti, tedy využíváním minulosti jako mocenského nástroje. To implikuje neustálé vyjednávání výkladu skrze svár. Viz Aleida ASSMANOVÁ, *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, Praha 2018, s. 13–66.

² O rozporech na odborné úrovni ohledně interpretace stalinistické éry svědčí například střet Petra Placáka a Jakuba Rákosníka, který vyvolalo Placákovo dílo. Viz Petr PLACÁK, *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*, Praha 2015; Jakub RÁKOSNÍK, *Gottwaldův fašismus. Aktivistické dějepisectví Petra Placáka*, A2 kulturní čtrnáctideník 25/26, [online] 2015, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2015/25%2F26/gottwalduv-fasismus>; a Petr PLACÁK, *Co znamená, že se fašizujeme. Přítomnost*, [online] 22. 2. 2016, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.pritomnost.cz/cz/politika/1229-co-znamenava-ze-se-fasizujeme>. K problému propůjčené paměti a jejího odrazu ve výuce viz Albena HRANOVA, *Loan Memory: Communism and the Youngest Generation*, in: *Remembering Communism. Private and Public Recollections of Lived Experience in Southeast Europe*, Maria Todorova – Augusta Dimou – Stefan Troebst (eds.), Budapest – New York 2014.

³ Dostatečné zastoupení moderních dějin ve výuce dějepisu a „znalost“ historických témat z období socialistické diktatury jsou často tematizovány v médiích. Viz např. Kryštof ZELENÝ, *Proč mladí neznají historii? 20. století jen proletíme, přiznávají učitelé dějepisu*, *Novinky.cz*, [online] 22. 8. 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/481009-proc-mladi-neznaji-historii-20-stoleti-jen-proletime-priznavaji-ucitele-dejepisu.html>; Petr HORKÝ, *V dějepisu nemá jít o střelení názorů ani o jeden*

Měla by být školní výuka zaměřená na předávání zkušenosti z utrpení obětí, jdoucí často až za samu hranici vyslovitelného a zobrazitelného? Pomůže žákům náhled na motivace pachatelů? Obě tyto skupiny byly součástí symbolického světa vznikajícího socialistického režimu, který k nim promlouval svébytnou řečí stalinské ideologie.⁴ Tehdejší interpretace světa skrze stalinistickou verzi marxistické doktríny a nastolení jiného (non)verbálního systému komunikace je zpětně potřeba analyzovat jako relevantní pramen nejen v pracovnách profesionálních historiků, ale též ve školních třídách.

Náš článek má být příspěvkem k této debatě. Dle našeho názoru dává smysl zapojit do školní výuky manipulativní, ideologicky explicitní plody socialistického režimu, jež měly být dle mnohých odstraněny, a to v podobě vhodně složených didaktických materiálů vedoucích žáka metodami badatelské výuky k pochopení smyslu jejich vzniku. V tomto textu bychom rádi nabídli konkrétní metodické postupy a příklady pro práci s tímto materiálem. Pro tento účel využijeme stranická muzea, která byla založena v padesátých letech 20. století a která považujeme za zásobník zajímavých

správný příběh (rozhovor s Vojtěchem Ripkou), Respekt, [online] 20. 6. 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/spolecnost/ucitel-dejepisu-nemazakum-predlozit-jeden-spravny-pribeh>; TÝŽ; *Vzpouza v hodině dějepisu*, Respekt 25, 2018; Markéta HRONOVÁ: *Co byla normalizace? Děti se ve škole neučí o moderních dějinách. Není čas, shodují se učitelé*, Aktuálně.cz, [online] 21. 6. 2016, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/o-modernihc-dejinach-se-deti-ve-skole-prilis-nedozvi-neni-ca/r-f1aea44c378b1e6abfa0025900fea04/?redirected=1543595349> nebo Michaela ENDRŠTOVÁ, *Příliš pravěku, málo novodobých dějin. Výuka dějepisu ve školách zamrzla*, iDNES.cz, [online] 11. 7. 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/vyuka-dejepisu-zakladni-skoly-moderni-dejiny-fau-/domaci.aspx?c=A180606_113308_domaci_nub).

⁴ Ve snaze překonat zaběhnuté dělení historických aktérů mezi pachatele a oběti jsme se zaměřili na ideologii jako pramen sjednocující obě skupiny v podílu na daném historickém období. Performativní řeč režimu přidělovala role různým jednotlivcům, které nebyly statické. Předem dané nebylo ani jejich čtení ideologických apelů propagandistů KSČ. Hranice mezi pachatelem a obětí se tak rozostřovala. Nejde o popírání krutostí perzekuce, ale o překlenutí přílišného zjednodušení. K teorii multiperspektivity ve výuce viz Robert STRADLING, *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele*, Praha 2004, s. 6–20. K etickému rozměru ve výuce dějepisu viz Peter SEIXAS – Tom MORTON, *The Big Six. Historical Thinking Concepts*, Toronto 2013, s. 138–186 a Stéphane LÉVESQUE, *Thinking Historically. Educating Students for the Twenty-First Century*, Toronto 2008, s. 140–169.

pramenů vhodných k didaktizaci. Zapojení stranického výkladu minulosti čtyřicátých a padesátých let (v oblasti výstavnictví a budování míst paměti)⁵ do výuky se otevírá prostor pro rozvoj kompetencí v kritickém čtení ideologie. Stranická muzea zprostředkovávají součást dobové reality a zároveň z nich lze usuzovat na možnou persvazivní sílu socialistické diktatury a její přesah do (současného) veřejného prostoru, v němž jsou ostatně stále přítomny umělecké objekty týkající se tohoto období.

Očekávaným přínosem pěstování dějin na základních školách a gymnáziích je utváření historického vědomí, uchovávání tradičních hodnot naší civilizace. Neopomenutelnou součástí je také příprava na odpovědný život v demokratické společnosti. Deklarován je hlavní zájem o dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny současných společenských jevů.⁶ Způsob naplnění těchto cílů je profesní odpovědností každého učitele, který užitými metodami předávání svých znalostí, vědomostí a kompetencí pomáhá žákům uvedené požadavky na jejich vzdělání realizovat.⁷

Pokud mají být tato očekávání vkládaná do výuky školního dějepisu uskutečněna, je, dle našeho názoru, potřeba předat žákům kompetenci potřebnou k de-konstrukci sdělení zakódovaných v komunikaci socialistické diktatury. Jestliže Jakub Rákosník v eseji, který se věnuje připomínání února 1948, píše – „*Pokud si z února 1948 odneseme jen poučení, že si »musíme dávat pozor na komunisty«*, pak se snadno může stát, že dnešní českou demokracii zlikviduje někdo, kdo se sice neoznačuje za komunistu, ale k demokratickým institucím, právní jistotě a ochraně menšinových zájmů ve společnosti má respekt stejný, jako měla KSČ v letech 1945–1948.“⁸ – hází pomyslnou rukavicí mimo jiné lidem věnujícím se historickému vzdělávání. Zacházení s historickými prameny, které jsou pozůstatkem onoho (non)verbálního systému

⁵ Základní prameny se nacházejí ve *Sbírcce Muzea dělnického hnutí*, spravované Národním muzeem. K obsahu a struktuře sbírky viz Jolana TÓTHOVÁ, *Sbírka Muzea dělnického hnutí – rozsáhlý soubor předmětů, archiválií a knih*, MUZEUM 2, 2017, s. 16–26.

⁶ Dějepis na gymnáziích jako součást vzdělávací oblasti člověk a společnost. Srov. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, Praha 2016, s. 38 s *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, Praha 2016, s. 51.

⁷ Obecně k problematice etických standardů ve výuce dějepisu viz také Keith BARTON – Linda LEVSTIK, *Teaching History for the Common Good*, London 2004, s. 86–102.

⁸ Jakub RÁKOSNÍK, *Nebezpečí přílišného vzpomínání*, A2alarm, [online] 19. 2. 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z <http://a2alarm.cz/2018/02/nebezpecni-prilisneho-vzpominani/>.

komunikace socialistické diktatury, jako s modelovými příklady budování hegemonního postavení moci nad celou kulturní produkcí společnosti může žákům zprostředkovat klíčové kompetence k porozumění procesu postupného ovládnutí a vyloučení zmiňovaných menšinových zájmů. Jen důsledná analýza podobných pramenů jim umožní proniknout do sítě významů jednotlivých projevů až k těm, které se mohou skrývat za fasádu optimistických mobilizačních hesel.⁹

V následující části detailněji popíšeme kontext vzniku stranických muzeí a jejich roli v logice fungování symbolického systému stalinismu.¹⁰ Poté se zaměříme na mechanismy persvaze a způsoby ztotožnění, přičemž bychom rádi vystoupili z jejího posuzování na základě dichotomie pravdy či lži a spíše se orientovali na odhalení přesvědčovacích strategií autorů oficiálního diskurzu. Náš zájem se soustředí také na umělecké objekty (ve veřejném prostoru), na to, jak jejich kritická analýza může pomoci k interpretaci dobového jazyka padesátých let 20. století a na otázky spojené s (kolektivní) pamětí a svázané s těmito objekty. Poslední část textu nabídne konkrétní aplikace materiálu do pracovních listů a případové studie, které vznikly na základě práce s učiteli na odborných seminářích.

Dobová muzea jako způsob komunikace komunistického režimu

Muzeum je institucí, jež má zpřítomnit příběhy z minulosti ve vizuální, až

⁹ Takto pojatá práce s historickými prameny je mimo jiné cestou k budování komunikativních kompetencí, které jsou zahrnuty v souboru klíčových kompetencí, jež vyžaduje Rámcový vzdělávací program (RVP) pro základní školy i pro gymnázia. V případě základních škol: „Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem.“ Viz *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, Praha 2017, s. 11. V případě gymnaziálního vzdělávání „Žák rozumí sdělením různého typu v různých komunikačních situacích, správně interpretuje přijímaná sdělení a věcně argumentuje; v nejasných nebo sporných komunikačních situacích pomáhá dosáhnout porozumění.“ Viz *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, Praha 2017, s. 9–10.

¹⁰ K logice stalinismu jako ideologicko-uměleckému všeobjímajícímu systému Boris GROYS, *Gesamtkunstwerk Stalin. Rozpolcená kultura v Sovětském svazu. Komunistické postskriptum*, Praha 2010.

hmatatelné podobě výběrem exponátů a jejich doplněním o vysvětlující text, a nabídnout tak návštěvníkovi narativ o původu společenství.¹¹ Tak jako všechna velká sociálně-politická hnutí se i to komunistické snažilo tímto způsobem veřejně manifestovat svůj příběh a své budoucí aspirace. Po převzetí státních ideologických aparátů vystřídal otevření improvizovaných výstav promyšlené budování samostatných muzejních institucí napojených na historiografická výzkumná centra.¹² Proces vytváření sítě organizací tohoto typu přímo navázaných na KSČ začal již na sklonku čtyřicátých let. Zásadním počinem bylo otevření Výstavy revolučních bojů v létě 1949. Do přípravy dalších podobných projektů se v první polovině padesátých let zapojila mladá generace československých humanitních vědců. Lidé jako František Graus, František Kavka, Jaroslav Purš, Karel Kosík, Věra Olivová a další pod vedením hlavního teoretika filosofie českých dějin Zdeňka Nejedlého začali vytvářet nový závazný příběh národních dějin. Tyto snahy získaly své institucionální zakotvení založením Ústavu dějin KSČ.¹³

Pro prezentaci expozičních míst byla vybírána místa, která měla status oficiálních míst paměti, či se jimi měla stát.¹⁴ Zatímco zmíněná výstava se v roce 1949 konala v Památníku osvobození na Vítkově, spojeném s husitskou tradicí,

¹¹ Muzeum je pro potřeby studie definováno jako instituce moci. Snaha monopolizovat výklad minulosti společenství spolu s ostatními formami vládnutí představuje zásadní nástroj ovládnutí společnosti. Analogicky na příkladu imperiálních říší a národních hnutí Benedict ANDERSON, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London – New York 2006, s. 163–185.

¹² Východiskem pro tuto úvahu je Althusserova teorie o materiální podstatě ideologie vztažená k zisku hegemonie KSČ nad veřejným rituálem. Viz Louis ALTHUSSER, *Ideology and Ideological State Apparatuses*, in: *Literary Theory: An Anthology*, Julie Rivkin – Michael Ryan (eds.), Oxford – Maiden 2004, s. 693–702. Viz také Gramsciho teorii hegemonie: Antonio GRAMSCI, *Sešity z vězení*, Praha 1959, s. 11–27. K praxi drobných ideologických výstav organizací spojených s KSČ v meziválečném období viz např. *Kulturní výstavka FDTJČ*, *Komunistická mládež* 9, 1923, s. 9.

¹³ Viz dva přístupy k dějinám československé historiografie v padesátých letech. Srov. Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepisceři. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, Praha 2011; Karel HRUBÝ, *Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje*, Praha 2018, s. 66–116.

¹⁴ K definici konceptu míst paměti viz např. Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií*, in: *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Alban Bensa (ed.), Praha 1998, nebo Milan HLAVAČKA, *Mista paměti*, in: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák (eds.), Praha 2014.

Muzeum V. I. Lenina bylo v roce 1953 instalováno v Lidovém domě v Praze, na památném místě české politické levice. Celá mytická konstrukce byla vystavěna na zvýraznění dvou rovin paměti, které se k Lidovému domu vázaly.¹⁵ Bývalé sídlo sociální demokracie, jehož obsazením na sklonku roku 1920 začal boj radikální levice uvnitř strany ústící v založení KSČ, bylo v roce 1912 poctěno sjezdem bolševické odnože ruské sociální demokracie, kterého se účastnil i V. I. Lenin. Aktivity směřující k vybudování památníku sjezdu bolševiků přerostly v otevření expozice Muzea V. I. Lenina, propojující tradice československé radikálně levicové scény se Sovětským svazem na základě vztahu učitel–žák.¹⁶ Nejrozsáhlejší institucí tohoto druhu mělo být Muzeum revolučních bojů, které bylo v době svého otevření, v listopadu 1954, přejmenováno na Muzeum Klementa Gottwalda a stalo se jednou z klíčových organizací budující nejenom kult nedávno zesnulého státníka, ale také komplexní narativ historie revolučních bojů a strany jako takové.¹⁷

Za důležité považujeme strategie při tvorbě nového pojetí českých dějin, které se například týkají „kolonizace“, symbolického vyvlastnění míst paměti spjatých s předchozími režimy. To dokládá fakt, že se na přelomu čtyřicátých a padesátých let uskutečnily hned dvě velké výstavy v Památníku osvobození na Vítkově, prostoru spjatém s husitským a „masarykismem“.¹⁸ Zatímco těsně po první světové válce žil oficiálně duch Jana Žižky v legiích a komunisté mohli své sepětí s revolučními tradicemi tohoto druhu deklarovat pouze na svých demonstracích v pražských ulicích, po dosažení hegemonie KSČ v rámci Národní fronty tomu bylo jinak.¹⁹ Deklarativní vyjádření o připravenosti umírat pod rudým praporem,

jako husité pod kalichem stejné barvy, jednak získala celistvé vyjádření v pracích Zdeňka Nejedlého či Václava Husy, jednak na jejich propagaci bylo možné využít srovnatelné prostředky, jaké měl k dispozici prvorepublikový establishment.²⁰ Uvítání návštěvníka na zmíněné *Výstavě dějin revolučních bojů*, která slibovala „očisťující pohled na české a slovenské dějiny“, sedmimetrovou sochou milicionáře a srovnatelně megalomanskou sochou husity jej od počátku nenechávalo na pochybách o směřování výkladu, který spatří uvnitř.²¹ V roce 1951 následovala výstava 30 let KSČ, která měla na stejném místě deklarovat dlouhodobé sepětí československého komunistického hnutí se Sovětským svazem a provázanost dějin strany s osobním příběhem jejího vůdce, Klementa Gottwalda. Po tomto „očistném“ procesu mohlo místo plnit svůj původní účel (ovšem již ve službách nové ideologie) a stát se pohřebišťem osvoboditelů: zakladatelů KSČ, pomníkem Rudé armády a posledním odpočinkem balzamovaného těla Klementa Gottwalda, které jako exponát mělo stvrzovat nesmrtelnost idejí, jejichž personifikací se stal.

Místa paměti, památníky a muzea, měla dle jejich zakladatelů sloužit jako místa vzdělávání, která se stala nevyhnutelně procesem ideologické persvaze. Ve svém projevu u příležitosti založení Muzea V. I. Lenina Klement Gottwald uvedl, že instituce má představovat „pravou školu komunismu“.²² Zatímco autoři katalogu Muzea V. I. Lenina vydaného v sedmdesátých letech se opět hlásili k výuce původních myšlenek komunismu,

KSČ. V době stranického rozkolu uvnitř sociální demokracie se přihlášení k revoluční tradici, symbolizovanou táborskými radikály, stalo nástrojem stranického boje. Komunisté se k tomuto dědictví i nadále hrdě hlásili. Viz např. Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium Praha, karton 50, projev Marie Švábové (později Švermové) 1. 5. 1921 na Václavském náměstí: Zpráva o tábore strany soc. dem. levice, I. tribuna u sochy sv. Václava, II. tribuna v polovině náměstí, III. tribuna na Můstku, dne 1. 5. 1921.

²⁰ Paradigmatické dílo ke stalinistickému pojetí českých dějin viz Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté – dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1949. K dobové praxi politiky paměti na příkladu interpretace a zpřítomňování husitství viz Jan RANDÁK, *V září rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha 2015.

²¹ Viz katalog *Výstava dějin revolučních bojů. Praha, Památník osvobození, květen–srpen 1949*, Praha 1949.

²² *Leninovou cestou za Stalinem. Projev presidenta republiky soudruha Klementa Gottwalda při slavnostním otevření Musea V. I. Lenina v Lidovém domě v Praze dne 21. ledna 1953*, Praha [1953], s. 4.

¹⁵ Mýtus pojmáme z pohledu sémiotické analýzy Rolanda Barthesa jako znakovou konstrukci, která v procesu označování posouvá význam. V této studii představuje budování interpretační totality mýtu, tj. jednoznačného sdělení o minulosti. K teorii mýtu jako systému komunikace viz Roland BARTHES, *Mytologie*, Praha 2018.

¹⁶ Tento vztah byl definiční pro komunistické ideologické produkty. Viz Katerina CLAR-KOVÁ, *Sovětský román. Dějiny jako rituál*, Praha 2015, s. 75–122.

¹⁷ *Památky Klementa Gottwalda. Usnesení předsednictva Ústředního výboru KSČ a předsednictva vlády republiky Československé o vybudování Musea a pomníku Klementa Gottwalda*, Rudé právo 84, 25. 3. 1953, s. 1. K širším souvislostem viz V. SOMMER, *Angažované dějepisceři*, s. 88–97.

¹⁸ K dějinám vzpomínání na Vítkově ve 20. století viz Jan GALANDAUER, *Chrám bez boha nad Prahou. Památník na Vítkově*, Praha 2014.

¹⁹ Verbalizované přihlášení se k husitské tradici lze v české levici najít ještě před založením

kurátoři Muzea Klementa Gottwalda sdělovali veřejnosti, že hlavním posláním instituce je „*seznamovat nejširší veřejnost s třídními boji naší dělnické třídy*“.²³ Pod jednou střešou klenoucí se nad exponáty byl koncentrován národní příběh vyprávěný skrze marxistickou filosofii dějin v takové formě, která se dala využít k vyvolání pocitu oprávněnosti mocenského monopolu KSČ.

Taková situace může být v prostředí školní výuky dějepisu skvělou příležitostí pro simulovanou práci badatelskými technikami (*inquiry based learning*) a metody důkladného analytického čtení. Tento postup ve výuce dějepisu umožňuje srovnání dvou příběhů českých dějin, současného a dobového, které v bezpečném prostředí z(a)traceného světa komunistické ideologie může žákům odhalit fakt, že každý text, historický artefakt, umělecký předmět či jejich kompozice v expozici (zaniklého) muzea vzniká za konkrétním účelem, je sdělením pro specifického recipienta a nese svébytnou, často manipulativní informaci.²⁴

V procesu budování historické znalosti však nejde pouze o předání kompetence kritického čtení pramenů, ale i o důkladnou analýzu obsahu sdělení, symbolického jazyka a mechanismů persvaze, které ideologický aparát socialistické diktatury využíval. Pokládání otázek ohledně sebe prezentace hnutí a reprezentace sociální reality, kterou socialismus stalinistické fáze představoval, může vést daleko spíše k posilování respektu k základním principům demokracie, jednoho z kýžených cílů školního dějepisu, než k jednoduchému odsudku socialismu jako absurdního, nespravedlivého a krvavého režimu. Teprve uznání relevance ideologie, jež měla ve formě příslibu silný potenciál oslovit historické aktéry, umožňuje pojímat éru socialistické diktatury jako prostor, kde byly s využitím specifického jazyka a symboliky prosazovány mnohé kolektivní či individuální zájmy. Pokud

chceme se žáky otevřít téma „režimu“, musíme se věnovat také tomu, co říkal sám o sobě.²⁵

Ztotožnění, střety a perspektivy využití

Eugène Ionesco v jedné ze svých her operoval s alegorií postupného propadu celé společnosti do stavu kolektivního nevědomí, připomínajícího realitu totalitního režimu. Pod tlakem neviditelné vnější i vnitřní síly se hrdinové jeho příběhu postupně proměňovali z lidí v nosorožce a v neovladatelné touze se připojovali ke stádu.²⁶ V reálném světě druhé poloviny čtyřicátých let, kdy si KSČ postupně budovala masovou podporu, nebyl tento proces zdaleka tak přímočarý ani tajemný. Dáme-li slovo osobám, které pomyslnou cestu od člověka ke komunistickému nosorožci a zpět prodělaly na vlastní kůži, uslyšíme o vizích lepšího světa a touze po aktivní účasti na společenské změně. Pavel Kohout ve vzpomínkách na svou poválečnou mladickou fascinaci Juliem Fučíkem popisoval službu režimu, ve kterém „*dobrá víra sloužila špatné věci i následně »spadnutí klapků z očí*“.²⁷ Levicový disident, historik Jan Tesař, jehož touhy po radikální změně šly ještě dále než projekty KSČ, zaujímá následující postoj: „*Dnes se bývalí komunisté kají za členství v komunistické straně. Já bych se musel stydět, kdybych měl před sebou reálnou šanci na změnu světa, který je nespravedlivý, a měl se s tím reálným hnutím minout. Totalitní past jsem tenkrát naprosto nemohl prohlédnout.*“²⁸

²³ Srov. Pavel HRON, *20 let Muzea V. I. Lenina v Praze*, Praha 1973, s. 31 s *Muzeum Klementa Gottwalda. Katalog stálé expozice*, Praha 1975, s. 3. Tuto snahu spojovat vyprávění příběhu národních dějin marxistickou perspektivou spolu se snahou vzdělávat a přesvědčovat zachytil ve svém výzkumu také Ondřej Táborský. Viz Ondřej TÁBORSKÝ, *Dějiny podle plánu. Politika dějin a paměti v normalizačním muzejnictví*, in: Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti, Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), Praha 2014.

²⁴ K různým způsobům čtení textu a problematice vzdělávání viz N. Katherine HAYLES, *How We Read: Close, Hyper, Machine*, ADE Bulletin, Number 150, 2010. K využití vyprávění ve výuce dějin viz Grant BAGE, *Narrative Matters: Teaching and Learning History through Story*, London 2002.

²⁵ Podobný apel zaznívá z řad badatelů, kteří se o éru socialistické diktatury zajímají. Přesvědčivost ideologie ve formě příslibu přiznává např. Denisa Nečasová. Tématu využití ideologického jazyka jako prostředku vyjednávání kolektivních zájmů se pro československé prostředí věnoval ve své sondě z dějin každodennosti Jaromír Mrňka. Dle interpretace Michala Pullmanna bylo vyprázdnění ideologického jazyka a symboliky dokonce příčinou pádu socialistické diktatury. Viz Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*, Brno 2018, s. 223–238; Jaromír MRŇKA, *Světlavá periferie. Každodennost diktatury KSČ na příkladu Šumperska a Zábřezska v letech 1945–1960*, Praha 2015, s. 96–157; Michal PULLMANN, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011.

²⁶ Eugène IONESCO, *Nosorožec*, Praha 2008. S podobnou metaforou pracoval Timothy Snyder ve svém pojednání o nebezpečí uchvácení Západu novou formou tyranie. Srov. Timothy SNYDER, *Tyranie. 20 lekcí z 20. století*, Praha 2017, s. 61–63.

²⁷ Pavel KOHOUT, *Zánik trilobitů v Čechách*, Praha 2014, s. 252–255.

²⁸ Matěj MĚTELEC, *Stát na straně slabšího. S Janem Tesařem o Mnichovu, komunismu, disentu*

Pro pochopení sil, které způsobily fascinaci těchto mladých intelektuálů a aktivních podporovatelů strany, je potřeba pracovat s dobovou nabídkou předkládanou stranickými organizacemi nejen v tisku a projevech státníků, ale i v muzejních expozicích a ve veřejném prostoru. Debaty uvnitř mezinárodní historické obce o interpretaci dějin socialistických diktatur otevřely možnost využít nástroje kulturních dějin a návrat ideologických apelativních textů jako hlavního pramene.²⁹ Nicméně prosazování těchto metod v akademické sféře nebylo jednoduché. Katerina Clarková se při svém výzkumu sovětské literatury třicátých let setkala s předsudky, že útlak a totalitní společnost mohou zplodit pouze perverzní a nekvalitní umění a zároveň, že umění napomáhající budovat útlak nemůže mít estetické kvality. Kulturně historické přístupy však primárně neposuzují estetické hodnoty, ale usilují o vysvětlení dobové společenské funkce umění (podřízené stylově ustálené a sdílené normě), která leží za častým a zjednodušujícím argumentem využití umění ke lži a manipulaci.³⁰

V současné společnosti panuje dlouhodobě jistý ostych nad stálou přítomností nebo opětovným vystavováním a zobrazováním relikvií komunismu. O tom svědčí (mnohdy kontroverzní) reakce a debaty nad instalacemi artefaktů socialistického realismu na veřejných prostranstvích ve formě pomníků. Opakovaně dochází k jejich odstraňování, ničení či k tlaku na změnu funkce těchto objektů.³¹ Zde můžeme uvést situaci, kdy umělecký

objekt ve veřejném prostoru nabízí kritické čtení jazyka socialistické diktatury s přesahem do současnosti. Příkladem budou osudy dvou soch spojených s osobností Julia Fučíka umístěných v Praze. Jedna z nich byla instalována před Park kultury a oddechu Julia Fučíka (tzv. „Fučíkárna“, dnes Výstaviště Holešovice v Praze 7) na konci sedmdesátých let a odstraněna po roce 1989. Poté byla uložena do depozitáře Galerie hlavního města Prahy a dočkala se návratu „na důstojné místo pod širé nebe ve Fučíkově rodné Praze jen díky solidaritě tisíců lidí z ČR i zahraničí“³²: v roce 2013 byla umístěna na Olšanské hřbitovy. Podstavec stále stojí na svém původním místě u pražské Stromovky. Poněkud složitější je příběh pamětní desky na Fučíkově rodném domě v Duškově ulici 20 v Praze 5. Pomník v podobě otevřené knihy s textem „Zde se narodil 23. 2. 1903 Julius Fučík, popraven 8. 9. 1943 v Berlíně“, bustou Fučíka a jeho jménem vyrytém na podstavci, byl umístěn na fasádu domu v roce 1948. K odstranění celého objektu došlo po roce 1989, později se vrátila restaurovaná deska – kniha s rozšířeným textem (přidány byly nápisy „Lidé, měl jsem vás rád“ a „Bděte“), ovšem bez busty, která byla dle Jana Jelínka poničena vandaly. Po její rekonstrukci a návratu k pamětní desce však znovu zmizela a po jejím nalezení byla umístěna do budovy ÚV KSČM.³³ Je evidentní, že snahy po roce 1989 marginalizovat (popř. odstraňovat nebo ničit) prvky tohoto umění ve veřejném prostoru souvisejí s politikou dějin devadesátých let, vyrovnávající se s traumaty socialistické minulosti, a zasluhují historizaci.³⁴ Tento

i exilu, A2 kulturní čtrnáctideník 19, [online] 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z <https://www.advojka.cz/archiv/2018/19/stat-na-strane-slabsiho>.

²⁹ Viz text Michala Pullmanna mapující střet mezi revizionismem, postrevizionismem a totalitarismem při interpretaci dějin socialistických diktatur: Michal PULLMANN, *K sociální dynamice teroru*, in: Wendy Goldman, Vytváření nepřítele: udávání a zastrahování ve stalinském Rusku, Praha 2014, doslov ke knize, s. 267–286.

³⁰ K. CLARKOVÁ, *Sovětský román*, s. 12–18.

³¹ Viz například spor ohledně sochy maršála Koněva na náměstí Interbrigády v Praze 6, kterou aktivisté mimo jiné polili růžovou barvou: Jan KULIŠ, *Historie nebyla růžová. Na rozdíl od pražské sochy maršála Koněva*, Deník Referendum, [online] 24. 5. 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z <http://denikreferendum.cz/clanek/27676-historie-nebyva-ruzova-na-rozdil-od-prazske-sochy-marsala-koneva> a následný konflikt o umístění desek s vysvětlujícím nápisem Robert OPPELT, *Maršál Koněv přijel v roce 1968 do Prahy slavít. Přitom připravoval invazi*, iDNES.cz, [online] 5. 6. 2018, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z https://zpravy.idnes.cz/pomnik-koneva-invaze-osvobozeni-1968-rusove-protestuji-praha-6-pts-domaci.aspx?c=A180531_221409_domaci_lre. K podobným událostem došlo v souvislosti s výstavou Slovenské národní galerie s názvem *Prerušená píseň. Umenie socialistického realizmu 1948–1956*. Viz *Sochu Stalina u galerie v Bratislavě*

nekdo polil červenou barvou, denik.cz, [online] 20. 7. 2012, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sвета/sochu-stalina-u-galerie-v-bratislavě-nekdo-polil-cervenou-barvou-20120725.html. K problematice vytlačování pozůstatků socialismu z veřejného prostoru a jeho možného návratu do výstavní praxe viz Regine ROBIN, *The Past as a Dustbin, or, the Phantoms of Socialist Realism*, in: *Socialist Realism without Shores*, Thoma Lahusen – Jevgenij Dobrenko (eds.), Durham 1997.

³² Slova předsedy Společnosti Julia Fučíka Jana Jelínka pronesená na slavnostním shromáždění k 110. výročí narození spojeného s oslavou reinstalace sochy z „Fučíkárny“ na Olšanské hřbitovy. Anna SKÁLOVÁ, *Julius Fučík se vrátil do rodné Prahy*, Pražský patriot, [online] 23. 2. 2013, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.prazskypatriot.cz/julius-fucik-se-vratil-do-rodne-prahy/>.

³³ Viz rozhovor s Janem Jelínkem: Jaroslav KOJZAR, *Fučík si ještě zaslouží rehabilitaci soudní cestou*, Haló noviny, [online] 18. 2. 2013, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <http://www.halonoviny.cz/articles/view/3413932>.

³⁴ K vyrovnávání se s minulostí spojenou se socialismem viz např. Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009.

příklad nabízí možnost, jak ve výuce akcentovat moment proměny paměti. (Non)verbální systém komunikace je nutně spjat s určitou kulturou vzpomínání. Ve chvíli, kdy skončilo období socialistické diktatury,³⁵ kolaboval i její systém komunikace, ve kterém nebylo možné zcela pokračovat, zvláště vezmeme-li v potaz charakter změny hodnot a komunikace před a po roce 1989. S tímto přechodem přišla i proměna paměti ve smyslu, na koho, proč a jak vzpomínáme.³⁶

Produkty slovesného, výtvarného, filmového či hudebního uměleckého projevu byly spolu s politickými projevy a prací žurnalistů základem persvazivní praxe komunistického hnutí. Zachycení tohoto procesu přesvědčování, důsledná dekonstrukce jeho sdělení ve školních třídách a kritické zhodnocení takto šifrovaných informací – to jsou, dle našeho názoru, postupy, jak pomoci k jejich pochopení a odhalení, budování pevných základů pluralitní demokracie a jak učinit líbivé tóny její sestry, demokracie totalitní, mnohem méně přitažlivé.³⁷ V tomto kontextu je funkční na okamžik odhodit současný pohled občana demokracie raného 21. století a nechat se obklopit dobovou realitou v pozici neznaného cizince, porozumět tehdy platným morálním a etickým normám a nahlédnout do

prostoru mentálních horizontů dobových aktérů.³⁸ Po odkrytí specifické racionality myšleného společenství padesátých let z dnešního pohledu prazvláštní aktivity typu využívání prezidentova těla jako exponátu, symbolizujícího překonání smrti, či kolektivní sběr mandelinky bramborové, nabývající až rituálního rozměru, stanou o něco méně bizarní a mnohem srozumitelnější.

Dle didaktiků dějepisu Petera Seixase a Toma Mortona je zásadní zprostředkovat žákům to, jak historičtí aktéři vnímali svět kolem sebe, jakkoliv je jejich pohled měřítkem současných etických norem odsouzeníhodný.³⁹ Východiskem by mohl být postup směřující k výuce formou interpretační hry s dobovými prameny apelativní povahy. Srovnávání různých artefaktů, doplňování kontextu z učebnic či současné historiografické produkce, ale hlavně soustředěné čtení pozůstatků minulosti mohou poodkrýt žákům zdroje budovatelského nadšení i souhlas, s jakým nemalá část společnosti přijímala výsledky politických změn. Za úspěšný se v této perspektivě dá vzdělávací proces považovat, pokud se žáci ve svých úvahách přiblíží k paradoxu socialistického hnutí, který spočíval v totálním radostném odevzdání sebe sama kolektivu a zároveň ve snaze zanechat tvrdou prací ve společném díle svoji nesmazatelnou individuální stopu.⁴⁰ V tom je zakódována slast z přijetí utopického projektu budování socialismu.

Vzhledem k zásadním posunům v mediální komunikaci dochází ke změnám (také) v oblasti výuky humanitního základu, včetně výuky dějepisu. Vedle klasických historických pramenů a sekundárních zdrojů v podobě různě strukturovaného textu je nutné věnovat mnohem větší pozornost vizuálním a audiovizuálním pramenům (plakáty, fotografie, obrazy, filmové záběry apod.).⁴¹ Zásadním příspěvkem k rozvíjení mediální gramotnosti by

³⁵ Zde pojmáme systém komunikace socialistické diktatury jako komplex s kontinuální platností po celé období jejího fungování. S vědomím různých proměn, kterými procházela, saháme k tomuto zjednodušení umožňujícímu v kontextu vzdělávací situace přemýšlet o rozkladu socialistické diktatury jako o demontáži jejího systému komunikace a počátku tvorby nového v devadesátých letech. Dosavadní bádání se zaměřovalo spíše na diskontinuity zvýrazňující specifičnost stalinismu, kritiku a znejištění vůči jeho symbolům v období šedesátých let akcelerovaným rehabilitací obětí represí a následně analýzu popkultury normalizace. Naopak kontinuity ideologického jazyka a symbolického světa zůstávají v pozadí. Srov. Vladimír MACURA, *Štátní věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha 2008; Martin SCHULZE WESSEL, *Pražské jaro. Průlom do nového světa*, Praha 2008, s. 21–46 a Petr BÍLEK – Blanka ČINÁTLVÁ (eds.), *Teslová kavalérie. Popkulturní obrazy normalizace*, Příbram 2010.

³⁶ K vytvoření nového symbolického systému v revolučním zlomu roku 1989 viz např. James KRAPFL, *Revoluce s lidskou tváří. Politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989–1992*, Praha 2016, s. 57–102.

³⁷ Možnou cestu, jak pracovat přímo ve školních třídách s produkty propagandy KSČ vzniklými v padesátých letech, načrtl např. Jaroslav Najbert. Viz Jaroslav NAJBERT, *Propaganda jako interpretační hra: využití karikatur ve výuce 50. let*, in: Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989), Praha 2004. Ke konceptu totalitní demokracie viz Jacob TALMON, *O původu totalitní demokracie. Politická teorie za Francouzské revoluce a po ní*, Praha 1998.

³⁸ Uvedené vychází z historiografických postupů tzv. historické antropologie. Viz např. Richard van DÜLLMEN, *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002. K využití přístupů dějin mentalit v bádání o socialistických diktaturách viz Martin SABROW, *Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě*, Soudobé dějiny 2, 2012, s. 196–208.

³⁹ P. SEIXAS – T. MORTON, *The Big Six*, s. 150

⁴⁰ Vít SCHMARC, *Žemě lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*, Praha 2017, s. 199.

⁴¹ Viz např. Hana HAVLŮJOVÁ – Jaroslav NAJBERT, *Proměna cílů historického vzdělávání v čase nových médií*, metodika aplikace Historylab, [online], [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://historylab.cz/metodika/kapitola/ucebnice-a-historicke-vzdelavani-pro-21-stoleti/promena-cilu-historickeho-vzdelavani-v-case-novych-medii/>.

mohly být v takovém případě postupy sémiotické analýzy aplikované na potřeby školního dějepisu. V této situaci by zprostředkovaly žákům techniky rozboru kultury jakožto znakového systému, komunikující například prostřednictvím nonverbálního jazyka, využívajícího atributů, emblémů a symbolů. Dle názoru Tomáše Glance jsou kompetence vycházející z četby znakových systémů přenosné do různých kontextů, protože nejsou fixované na analýzu konkrétní politické doktríny.⁴²

Vztaženo k období první fáze socialistické diktatury v Československu se jedná o zobrazování základních antropologických kategorií, například typu maskulinita, feminita, práce, zahálka, válka, mír či život a smrt. Při důkladném analytickém čtení dobových materiálů jde o odhalování atributů, přispívající k identifikaci sdělení a zároveň připisující pozitivní nebo negativní vlastnosti jejich nositelům. Inscenovaný střet Západu a Východu, nového socialistického člověka a třídního nepřítele, částečně nahrazoval reálné válečné tažení proti kapitalismu a zároveň normalizoval násilí vůči politickým oponentům.⁴³ Důležitým cílem bylo také mobilizovat loajální síly k prohloubení úsilí v budování socialismu. Obecně sdílené styly zobrazování pozitivních a negativních vlastností, atributy i archetypy výše zmíněných kategorií, které jsou zakořeněné v kolektivní paměti evropské kultury, se pro svou univerzální povahu stále zpřítomňují.⁴⁴ Skutečnost, že podobných vizuálních sdělení a techniky komunikace využívala jak stalinistická, nacistická, tak americká propaganda (například sdílení pozitivního obrazu svalnatého mužského těla odkazující k žádoucí podobě člověka budoucnosti⁴⁵), vedla k zmatení a znesnadňovala onen „únik z totalitní pasti“ zmiňovaný Janem Tesařem. Mnohé zobrazení a archetypy reflektující zmíněné typy jsou nově aktualizovány v současném mediálním prostoru,

což umožňuje přenášení kompetencí tzv. čtení obrazů nabytých v rámci výuky dějepisu do žité praxe žáků.

Nemělo by však jít pouze o práci s jednotlivými prameny vizuální povahy. Není možné se interpretačně upínat na izolované zobrazení, je nutné pohlížet na něj v kontextu ostatních kulturních artefaktů materiální i abstraktní povahy, což vede k vytvoření víceúrovňové perspektivy, komplexní představy o dané situaci. Tento metodologický postup ve výuce představuje práci s celými kompozicemi, nikoli s vytrženými obrazy bez kontextu. Práce s částí zaniklé muzejní expozice je v tomto ohledu výhodná, protože je koncipována jako celek nesoucí význam příběhu o určitém dějinném období či fenoménu (husitství, odboj proti nacismu, Julius Fučík apod.), nabízí práci s principem objevování od jednotlivého exponátu až k celkovému sdělení a zároveň má potenciál být svým formátem pro současného žáka překvapivě srozumitelná.

Využití tohoto materiálu se tak ve výuce nabízí jako nástroj k přiblížení funkce ideologie, symbolického jazyka a společenských procesů, které se podílely na utváření a sdílení socialistické diktatury. Práce se širokým spektrem pramenů různých povah by ideálně měla zabránit zkratkovitým či zjednodušujícím interpretačním obdobím čtyřicátých a padesátých let. Pro univerzální povahu některých prvků v celkové řeči ideologie se nabízí aplikace postupů analýzy na současné situace pojmenovat podobnosti a opustit představu zakonzervované minulosti.

Problematika ideologie ve vzdělávání: modelové příklady práce

Svébytná historická znalost nesená vyprávěním jako médiem pro vyjádření je utvářena autonomním čtením různých historických pramenů a jejich interpretací. Základem pro pojednání profesionálních historiků jsou pracovní koláže složené z dobových textů, filmů, fotografií a jiných artefaktů. Ty jsou následně převedeny do souvislého jazykového projevu argumentačně vybroušené interpretace, respektující fakticitu pramenů. Jejich vystavování v muzejní expozici, které by mělo cílit na autenticitu historických artefaktů a na srozumitelnost vyprávění, je tak jakousi dekonstrukcí odhalující původní pracovní koláže upravené očím diváků tak, aby je přesvědčila o povaze minulosti.

Zde se skrývá odpověď na otázku proč pracovat ve výuce s produkty

⁴² Tomáš GLANC, *Žávažná lehkost psaní. Riskantní a včasné sondy mnohovrstevnatého pisatele*, in: Vladimír Macura, *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha 2008, doslov ke knize, s. 326.

⁴³ Viz např. V. MACÚRA, *Šťastný věk* či V. SCHMARC, *Země lyr a ocele*.

⁴⁴ Ke kontinuitám a diskontinuitám v zobrazování motivu lidského těla jako základního pozitivního či negativního znaku v dlouhé perspektivě dějin evropské kultury viz např. Umberto ECO, *Dějiny krásy*, Praha 2015 a TÝŽ, *Dějiny ošklivosti*, Praha 2007. K podobám archetypů viz Mircea ELIADE, *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*, Praha 1993.

⁴⁵ Ke sdílené představě nutnosti vychovat nového člověka napříč různými obrodnými politickými doktrínami 20. století viz Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Denisa NEČA-SOVÁ (eds.), *Svědnost sociálního experimentu. Nový člověk 20. století*, Praha 2018.

stranických muzeí KSČ, institucí, jež se staly v nedávné minulosti nástrojem silné ideologické indoktrinace. Jedná se totiž o příležitost jak skloubit výuku o specifické racionalitě komunistické ideologie v jejích různých variantách (téma historické) s výukou o způsobech, kterými se autoři expozic snažili vstřípnit či upevnit tuto racionalitu v mentalitě diváka (kompetenční výuka). V této chvíli se nabízí příležitost pro uvedení konkrétních příkladů pro práci se žáky. Na následujících stranách proto představíme konkrétní případové studie reflektující výše uvedená historicko-didaktická východiska. Modelové příklady zpracování historických pramenů pro potřeby školního vzdělávání vznikaly v přímé interakci se Sbírkou Muzea dělnického hnutí, nyní spravovanou Národním muzeem. Tato sbírka nám sloužila jako ona zmiňovaná zásobárna didakticky atraktivních a zároveň funkčních pramenů. Příklady pracovních listů byly vytvořeny lektory Ústavu pro studium totalitních režimů pro odborné semináře pro učitele. Nejde tedy o ilustrativní příklad dobových kompozic, ale o didakticky zaměřený výběr autorů, který proběhl v souladu s výše uvedenými ideovými východisky (kombinace pramenů různé povahy atd.).

V roce 1949 tým historiků kolem vznikajících paměťových institucí napojených na KSČ prezentoval v rámci Výstavy dějin revolučních bojů panel, na kterém byla vystavena fotografie z třicátých let, kde je zachycen poslanec a aktivista hnutí nezaměstnaných Josef Krosnář při zatýkání policií tehdejší Československé republiky. Krosnářova ruka se zvedá v patetickém gestu vzdoru. Tato fotografie je doplněna velkým nápisem „*TAKOVÁ BYLA JEJICH SVOBODA*“. K panelu se vztahuje text z pera Zdeňka Nejedlého o činnosti KSČ v období velké hospodářské krize publikované ve sborníku k výstavě (obr. 1).

Hospodářská krize, která v roce 1929 zachvátila celý kapitalistický svět, otřásla v letech 1930-1934 do základů hospodářstvím naší republiky. Jaký plán měli v krizi bankéři, továrníci a velkostatkáři? Především vyhazovat dělníky i úředníky z práce, snižovat mzdy a platy a okrádat státní pokladnu. Tak zvaní socialističti vůdce dále spolupracovali s buržoasií a odmítali hospodářské boje, že prý za hospodářské krize se nedá stávkovat, protože kapitalisté nepotřebují pracovní síly. V této době komunistická strana jediná vedla boj za životní zájmy milionů dělníků a rolníků. Strana splnila své poslání revolučního předvoje dělnické třídy.

Zdeněk Nejedlý: Revoluční tradice Československého lidu, In: Sborník Výstavy dějin revolučních bojů, Praha. Kulturní a propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ, 1949, str. 18

Pečlivě si prohlédněte výstavní panel a pročtěte příslušný text ze sborníku k výstavě:

Jakou situaci zachycuje fotografie?

Co znamená Krosnářovo rozmáchlé gesto?

Jaká a čím měla dle tvůrců být svoboda meziválečného Československa?

Obrázek 1: pracovní list: Fotografie z demonstrace

Srovnejme tento výjev s obrazem od V. Menšíka, který zachycuje téměř analogickou situaci. Vůdce protestního kolektivu a zároveň představitel KSČ, zde konkrétně Klement Gottwald, kráčí v čele demonstrantů vstřícně nevyhnutelné srážce s četnictvem, jehož příslušníci ozbrojení puškami sahají k donucovacím prostředkům. K obrazu se váže text z pera Františka Nečásky, jednoho z předních propagandistů budujících kult osobnosti obestírající postavu „prvního dělnického prezidenta“ (obr. 2). Vztah textu a obrazu je v tomto případě obousměrný. Text může na jednu stranu osvětlit sdělení obrazu, na druhou stranu je zřejmé, že oba autoři skrze rozdílná média artikuluji mýtus vůdce (partikulární výjev z něj), který můžeme vcelku pojímat jako historický pramen.

Menšík, V.: Gottwald v čele stávkových hornických žen, olej na plátně, 50. léta

„Nedávno jsme našli ve starých archívech ministerstva vnitra konfiskovanou zprávu z rudého večerníku o tom, jak četníci v červenci 1930 zkrvavili bajonetem tvář poslance Gottwalda, který vedl hornickou demonstraci. To je velmi výmluvný doklad o tom, že Klement Gottwald nedělá nikdy politiku z okna kanceláře, nýbrž tam, na bojišti v čele pracujícího lidu. Své zocelení, svou pevnost a rozhodnost osvědčil Klement Gottwald i při řízení našeho odboje proti německým okupantům. A ve skvělém lesku viděli jsme tyto jeho vůdcovské vlastnosti v letošním únoru...Gottwald má nejenom dálnovidné a ostrážité orlí oko, ale i lví spár – revoluční odvahu a smélost.“

František Nečas: Klement Gottwald vzor pracovníka. O několika vlastnostech a zásadách jeho práce a literární tvorby. Praha: Ministerstvo informační osvěty, 1949

Pečlivě si prohlédněte obraz a popište co zobrazuje. O jakou jde situaci? Kdo je na obraze?

Najděte na obraze gesta. Co znamenají?

Jak text popisuje Klementa Gottwalda?

Změnila se po přečtení Vaše interpretace obrazu?

Obrázek 2: pracovní list: Klement Gottwald v čele demonstrace

Spojení vizuálního pramene (fotografie a malby) s textem do podoby cvičení zaměřeného na analýzu a interpretaci historického pramene odráží povahu procesu, kterým pozůstatky minulosti získávají svůj smysl v historickém vyprávění, jenž byl výše vyjádřen metaforou koláže. Žák je veden, aby nejdříve pečlivě analyzoval vizuální pramen a následně jej interpretoval (v tomto případě otázky po významu gest). Přidáním dalšího relevantního pramene (zde v podobě textu) dojde ke kontextualizaci původně analyzovaného pramene a zároveň dochází k tlaku na změnu jeho interpretace.

Práci s jednotlivými exponáty, které jsou dány do souvislostí s explikačním textem a společně interpretovány, se můžeme dostat i ke konkrétní, rozsáhlejší analýze situace v konkrétní (zaniklé) expozici. I ta nám pomůže k celistvějšímu pochopení společenských procesů, zde v zastoupení kurátorů výstavy. Opět se vrátíme k *Výstavě dějin revolučních bojů*, jejíž cíl spočívá v prezentaci komplexního narativu, tvořící „nový, očišťující pohled na české a slovenské dějiny, dokazující hluboké sociální kořeny všech bojů, jimiž naše národy během staletí prošly, ukazující, že nositelem těchto idejí byl vždy pracující lid, a potvrzující, že tento lid je v dnešním svém revolučním i budovatelském úsilí pokračovatelem revolučních tradic celé naší minulosti.“⁴⁶

⁴⁶ *Výstava dějin revolučních bojů*, Praha, 1949, s. 3.

„Pak přichází osvobození slavnou rudou armádou. Obraz bojujících sovětských vojáků od akad. Malíře V. Koutského a fotografie sovětského tanku v osvobozené Praze jsou úvodem do sálu, v němž jsou předvedeny doklady budovatelské práce v osvobozeném státě (manifestace na Václavském náměstí u příležitosti vyhlášení dekretu o znárodnění klíčového průmyslu v říjnu 1945, naproti fotografii ze zasedání VIII. Sjezdu strany v roce 1946, i pokusy naší reakce o zvrát). Zatím co většina pracujících buduje, reakce se chlubí tím, čemu zabránila. Uprostřed sálu je vystaveno sousoší „Sbratření“. Jediné nezastřené okno výstavních sálů odhaluje neznámý pohled na svobodnou Prahu.“

Stručný průvodce Výstavou dějin revolučních bojů, Praha 1949, str. 15

Které exponáty byly v této části výstavy prezentovány?

Jaké poselství nese sousoší Sbratření v této expozici a proč se dostalo do sousedství s fotografií tanku u pražské brány?

Jak si vysvětlujete, že se sousoší expozice stalo i okno s výhledem na Prahu?

Obrázek 3: pracovní list: Květen 1945 prezentovaný ve Výstavě revolučních bojů (1949)

Fotografie zobrazuje sál č. XIII (obr. 3), který je věnován květnové revoluci a konci války. Během procesu analýzy dochází k identickému postupu jako u výše popsanych příkladů. Na fotografii si můžeme všimnout nápisu KVĚTNOVÁ REVOLUCE a sochy, zobrazující dvě objímající se postavy. V textu, který se nachází v průvodci k výstavě, najdeme širší kontext výstavního sálu. Zodpovězení otázek vede žáka k pojmenování nejdůležitějších momentů odehrávajících se v této části expozice (například scénografický záměr využívající neznámého výhledu z okna na Prahu) a ze kterých je možné odhadnout také konstrukci závěru výstavy a intence autorů. Lze také dodat, že socha *Sbratření* vytvořená Karlem Pokorným byla často využívaným objektem, o čemž svědčí například její umístění v refektáři Památníku národního písemnictví, stranického muzea založeného v roce 1953.⁴⁷

⁴⁷ *Památník národního písemnictví 1953–2013*, Praha, 2013, s. 20. V roce 1952 byl ve Strahovském klášteře umístěn Památník národní kultury, který převzal veškeré fondy kláštera a fond klášterních knihoven. Sídli zde také Ústav pro českou literaturu Československé akademie věd. O rok později byl název změněn na Památník národního písemnictví (dále jen PNP) a s ním také došlo k proměně činnosti – mělo jít o muzeum české literatury. Téhož roku byla otevřena stálá expozice mapující vývoj české literatury.

Zatímco dosud zde předkládané aktivity cílily spíše na re-konstrukci dobové řeči pramenů, autoři této studie by rádi nabídli také aktivity směřující k jejich soudobé interpretaci. Jak z výše řečeného vyplývá, zejména u pramenů typu obraz, fotografie apod., je důležité nahlížet vyobrazení jak v celku, tak v detailu, který může být pro odhalení/tvorbu významu klíčový. Pro výukové účely byla týmem didaktiků a lektorů ÚSTR, zkoumajícím využití sbírek zaniklých stranických muzeí pro potřeby vzdělávání (kam patří i autoři této studie), vyvinuta kromě výše uvedených pracovních listů také aplikace určená pro tablety a smartphony provázející uživatele procesem analytického čtení artefaktu.⁴⁸ Uživatel aplikace se dostane do simulované role muzejního kurátora, který předmět pojmenuje, vyfotografuje, přidá k němu vlastní kontext, klíčová slova a kategorizuje ho se zohledněním uvedeného. Nejen že mu virtuální rozhraní vytváří prostor k detailnímu zkoumání objektu, ale také jej vede, aby své pozorování verbalizoval (pomocí srozumitelných kategorií) a tím svůj postup i sdělení nesené objektem promýšlel.

Analytický přístup k jednotlivým objektům v pomyslné hře na muzejního kurátora v další fázi procesu rozvíjí syntetický úkol, který spočívá v tvorbě vlastní výstavy. Během semináře pro učitele, kde byl tento postup testován v souvislosti s funkcí aplikace, účastníci navrhovali ideový plán vlastní výstavy za pomoci tzv. kurátorských listů. Tyto listy svojí strukturou rekonstruovaly sled voleb, které autoři výstavy musí učinit při vlastní tvorbě expozice: název, umístění výstavy, architektonické řešení a podobně. Účastníci byli instruováni, aby vytvořili návrh výstavy na základě předchozí práce s konkrétními objekty. K artefaktům měli přistoupit ze současné perspektivy a vyhnout se pouhému kopírování dobových expozic a jejich ideových záměrů. Dobový jazyk naopak měli uchopit takovým způsobem,

aby vznikla nová kvalita v podobě aktuální, srozumitelné a neotřelé interpretace. Cílem byla kreativní práce vedoucí k vytváření skutečností a vztahů, jež utvářejí celkový význam expozice.

Podobnou aktivitu již můžeme považovat za etablovanou metodu v teorii i praxi didaktiky dějepisu. Její tradiční podoba spočívá v dlouhodobém shromažďování, popisování a vystavování pozůstatků minulosti týmy složenými ze žáků pod vedením učitele v roli mentora.⁴⁹ Za klady tohoto přístupu je primárně považována kreativní práce s prameny, autonomní interpretace minulosti a utváření sociálních kompetencí pro práci v týmu. Převedení této metodiky do světa virtuální aplikace zachovává kreativní prvky tvorby výstavní koncepce včetně jejího ideového plánu a výstavní architektury, čímž staví žáky před úkol vytvořit syntetické vyprávění o minulosti.⁵⁰ Učitel se tak spolu se žáky může soustředit na cíle z vyšších pater Bloomovy taxonomie cílů.⁵¹ Tento postup nabízí kromě řečeného možnost reflexe, která následuje po sběru objektů. Jakékoli shromažďování materiálu, ať už v muzeu nebo ve veřejném prostoru, rychle ztrácí smysl, pokud neproběhne diskuse. Ta by měla osvětlit důvody sběru, zohlednit charakter vybraných objektů a zodpovědět například otázky typu: Proč

PNP existuje se stejným posláním do současnosti a uchovává cca desetinu sbírkových předmětů evidovaných v muzeích a galeriích České republiky.

⁴⁸ Demo verze zmiňované aplikace byla testována zmíněným týmem vzdělávacího oddělení ÚSTR v rámci vzdělávacího semináře pro učitele a muzejníky, který se odehrál 24. května 2019 v depozitářích Národního muzea v Terezíně, kde je uložena *Sbírka Muzea dělnického hnutí*. Mezi účastníky byli mimo učitelů základních a středních škol také studenti z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, pracovníci organizace Post Bellum a kurátoři regionálních muzeí. S aplikací účastníci pracovali ve sbírce obrazů, plakátů, plastik a archivu, což jim umožnilo vyzkoušet aplikaci na celé škále různých historických pramenů. Uvedené příklady z praxe vzešly z práce na tomto semináři.

⁴⁹ K metodice vytváření studentské expozice ve výuce viz Linda D'ACQUISTO, *Learning on Display. Students-Created Museums That Build Understanding*, Alexandria 2006; Robert STRADLING, *Jak učit evropské dějiny 20. století*, Praha 2003, s. 107–113, P. SEIXAS – T. MORTON, *The Big Six*, s. 65–66.

⁵⁰ Podobným směrem se vydal například americký projekt *Smithsonian learning lab* (<https://learninglab.si.edu/>), sjednocující a zpřístupňující digitální sbírky 29 muzeí a výzkumných institucí. Jeho smyslem je nabídnout artefakty ke vzdělávacím účelům. Uživatel je může řadit, popisovat a vytvářet vlastní výstavní kompozice. K praktickému využití tohoto projektu ve výuce viz Kate HARRIS, *Teach students to curate a project ,playlist' with primary-source documents*, in: Iste Blog, [online] 23. 5. 2017, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.iste.org/explore/In-the-classroom/Teach-students-to-curate-a-project-%27playlist%27-with-primary-source-documents>. Nicméně autoři mají ambici obohatit tento přístup např. debatou o místě, kde by se žakovská výstava měla konat, či o výstavní architektuře. Teoreticky tyto přístupy vycházejí z didaktického směru digitálního kurátorství. Autoři respektují základní paradigmatu a kompetence, jež má tato didaktická koncepce rozvíjet. K digitálnímu kurátorství viz např. Michal ČERNÝ, *Digitální informační kurátorství v pedagogickém kontextu. Od teoretických východisek k jednotlivým nástrojům*, Brno 2015.

⁵¹ Viz např. Jaroslav VÁVRA, *Proč a k čemu taxonomie cílů?*, in: Metodický portál RVP, [online] 5. 5. 2011, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/11113/proc-a-k-cemu-taxonomie-vzdelavacich-cilu-.html/>.

žáci objekt pojmenovali právě takto? Jaký je jeho kontext? Hrály při výběru svou roli atributy, měřítko nebo snad umístění objektu? Reflexe nabízí prostor k verbalizaci postupu práce, vysvětlení motivací a popřípadě i ke zkorigování řešení žáků.

Při práci ve veřejném prostoru lze pomocí aplikace zdůraznit vazby k objektu, který již není na svém původním místě, změnil svou formu nebo funkci. Digitální prostředí umožňuje konfrontovat dobové prameny (například fotografie) se současným stavem konkrétní lokality. Modelovým příkladem bude již zmíněná socha Julia Fučíka, umístěná před „Fučíkárnou“, kterou dáme do souvislostí s Fučíkovým reliéfem v nedalekém vestibulu metra Nádraží Holešovice (dříve Fučíkova). Zásadní pro naši situaci je fakt, že reliéf, ač utopený v prostoru vyplněném vizuálním smogem, je stále na svém původním místě. V prvním případě, kdy došlo k odstranění pomníku, je možné dobovou instalaci zpřítomnit skrze historický pramen (fotografie, video, novinové články, atd.) v rejstříku aplikace. Prostřednictvím srovnání minulého a současného stavu lokality (Co se změnilo? Jak místo vypadalo / vypadá?) se dostaneme k pojmenování změny funkce objektu / prostoru (Co Fučík pro společnost symbolizoval? Proč byl pomník umístěn právě zde?) a popisu historické změny. Ta v sobě nese proměnu společenského a politického uspořádání a z toho vycházející obměnu interpretace. V druhém případě může být postup práce velmi podobný – i přesto, že reliéf nebyl z metra odstraněn, ztratil svou původní funkci a taktéž došlo k analogické historické změně. Zajímavým začátkem celého procesu může být jednoduchý pokyn žákům k hledání reliéfu v prostoru stanice, a až následně přejít k práci s historickými prameny v aplikaci. Pokud se budeme se žáky věnovat otázkám typu – „Proč zmizel Fučíkův pomník z holešovického výstaviště?“ nebo „Proč Fučíkův reliéf ztratil ve vestibulu metra svoji ústřední pozici?“ – cíle aktivity se rozšiřují o rovinu čtení veřejného prostoru jako svébytného historického pramene, který podléhá čitelným a interpretovatelným změnám.

Obrázek 4: Změna veřejného prostoru. Umístění pomníku Julia Fučíka před výstavištěm v Holešovicích. Vlevo fotografie z roku 1979, vpravo současný stav.

Vytyčené didaktické cíle tak představují spojnici mezi prací s relikty minulosti a přítomností skrze kompetence mediální gramotnosti. Schopnost reflexe různého druhu vystavování v rozličných kontextech a místech (od ulice až po muzeum) je budována v rámci interpretačních her zakotvených v minulosti československého socialismu. Skrze poznání forem, obsahu a metod sebe prezentace KSČ se tak žák učí porozumět minulosti stejně jako jejím ozvěnám v současnosti.

Závěr

V pohybu po vrásčitém terénu minulosti se poutník může rozhodnout mezi dvěma způsoby čtení pomyslného světa, do kterého se skrze kontakt s pozůstatky minulosti přenesou. Jednou z možností je role turistů fascinovaného cizím. Větší výzvou je však druhý možný způsob související s pomyslnou rolí antropologa snažícího se prolomit emotivní zážitek v hledání porozumění činům jednotlivců a normám tehdejší společnosti. Zjednodušený popis vztahu mocný–utlačovatel a slabé oběti může být zajímavý – například brutalitou dnes vymýcenou z veřejného prostoru. Předávání pouze této jedné verze patrně povede k zasutí popisované zkušenosti do podvědomí „turistů po minulosti“ jako děsivé pasáže historie, které je lepší se v osobním i kolektivním vzpomínání vyhnout. Sedimentované společné trauma pak může být vyvoláváno jako duch ze záhrobí různými

skupinami s cílem dehonestovat oponenty zasazením jejich karikatur do kulis rudých hvězd a praporů.

Úkolem historického vzdělávání je navodit prvotní fascinaci cizím a tu následně přeměnit v opravdovou snahu porozumět. Učitel dějepisu by měl v ideálním případě vychovávat ve velkém mladé historické antropology, kteří, ať se budou profesně věnovat čemukoliv, budou schopni reflektovat, že je současnost sice zakořeněna v minulosti, ale zároveň je pouze okamžikem v neukončeném vývojovém procesu, a že ani základní morální normy nejsou věcí neměnnou. Budou schopni nahlédnout, jak v jejich žité přítomnosti tyto normy vznikají, jak a kdo je reprezentuje, což jim umožní hluboce porozumět jejich pravidlům.

Řečené dělá z komplikovaného období stalinismu důležité téma ve vzdělávání. Patří zároveň mezi kontroverzní témata tohoto typu, jež se táhnou celou historií lidstva jako červená nit. Obecně se zdá, že platí následující úměra: čím starší příběhy, tím bezpečnější je prostředí pro jejich důslednou analýzu. Vzhledem k rozsahu svodů k aktualizaci období socialistické diktatury v soudobých veřejných debatách je však schopnost aplikovat kompetence získané při výchově „občana-historického antropologa“ v rámci školního dějepisu na toto extrémně sporné téma naprosto zásadní.

V této studii autoři předkládají užité modelové příklady práce s prameny (vztahujícími se nejčastěji k éře konce čtyřicátých a začátku padesátých let) a metodické přístupy, jež představují vhodný nástroj pro výuku různých témat moderních dějin. Pokud zůstaneme v prostředí socialistického Československa, je zřejmé, že zmiňovaný (non)verbální systém komunikace, zasahující jednotlivé aktéry, podléhal nevyhnutelným změnám. Ten je zde tematizovaný skrze didaktizaci částí dobových muzejních expozic z padesátých let a zánikem v devadesátých letech. O období „zániku“ lze v podmínkách vzdělávání vést debatu skrze práci s náměty destrukce pomníků ve veřejném prostoru, jak bylo naznačeno na příkladu soch Julia Fučíka.

Čtyřicet let jeho vývoje nabízí celou paletu podobně zajímavých pramenů. Výběr z ní, který byl popsán a zpracován do podoby pracovních listů nebo situací, se stal základem pro tvorbu představených prototypů, jež lze použít v této podobě ve výuce. Hlavním záměrem je ale představit šířeji uplatnitelné principy práce s typologicky podobným materiálem. Předávává ní techniky rozboru kultury jakožto znakového systému ve školních třídách

v závislosti na didaktizovaném materiálu buduje nejen porozumění vývoji společnosti v období socialismu, ale i široce přenosné kompetence.⁵²

⁵² Tato práce vznikla v rámci plnění projektu NAKI *Muzeum dělnického hnutí v 21. století. Prezentace práce s muzejní sbírkou doby státního socialismu a způsoby užití jejího materiálu k potřebám odborné a široké veřejnosti* (DF12Po1OVVo24), financovaného Ministerstvem kultury České republiky.

Osudové osmičky a média: od medializace historie k histotainmentu

Fateful Eights and Media: From the Mediatization
of History to Histotainment

David Klimeš

Abstrakt

Práce se zabývá mediálním pokrytím významných výročí v roce 2018. Kvantitativní obsahovou analýzou zkoumá četnost mediálních obsahů k „osudovým osmičkám“ a následně kvalitativní sondou prostřednictvím konceptu zpravodajských hodnot analyzuje, proč bylo nejvíce textů k výročí invaze vojsky Varšavské smlouvy, i když například z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že Češi považují za významnější jiné letopočty končící číslem osm. Práce zkoumá konstruování mediálního obrazu historie, v závěrečné diskusi nabízí přínosy i hrozby spjaté s mediálním zezábavňováním historických událostí, histotainmentem, kdy o důležitosti medializace historie rozhoduje v mediálních organizacích předpokládaná poptávka a důležité kontexty se v mediálním zpřítomňování historie ztrácejí.

Abstract

The study deals with the media coverage of significant anniversaries in 2018. By means of a quantitative content analysis, it explores the frequency of media contents related to the “Fateful Eights” and using the method of a qualitative probe and the concept of report values, it subsequently explores why the majority of texts concerned the anniversary of the invasion of the Warsaw Pact armies, even though public opinion polls suggest that the Czechs consider other years ending with the number eight to be more significant. The study examines the constructing of the media portrayal of history and in the final discussion, it offers benefits and threats connected to the tendency of the media to make historical events entertaining, that is histotainment, in which the importance of the mediatization of history is determined by a demand expected to

exist within media organizations, which leads to the loss of significant contexts in the media updating of history.

Klíčová slova

historie – média – histotainment

Key words:

history – media – histotainment

Úvod: od historiografie ke „zpravoriografii“

V úvodu knihy *Média a utváření historie (The Media and the Making of History)*¹ lingvista a mediální kritik John Theobald navrhuje, aby vedle nikým nerozporované důležitosti historiografie vznikla i další disciplína – „zpravoriografie“ (v anglickém originálu *newstoriography*), bez které není možné pochopit, jak se historické příběhy vyprávějí v současných společnostech definovaných vysokou nasyceností komunikačními technologiemi: „*Zpravoriografie tedy zahrnuje úsilí o demaskování vzniku zpráv, odhalování mediálního diskurzu, který primárně vytváří, co je podstatné, než aby zaznamenával, co je předem už dáno, a vyrovnává se mnohem častěji s momenty nepravd (poloviční pravdy, posunutí, rozptýlení), než s momenty pravdy. Vnímá veřejné porozumění lokálních, národních i globálních souvislostí jako zásadně závislé na osobních schopnostech je vnímat a na částečně připravených konstruovaných mediálních příbězích, a tedy odhaluje manipulativní sílu žurnalistického jazyka, která je větší, než se obecně vnímá.*“²

Jak bychom prostřednictvím této „zpravoriografie“ mohli vnímat mohutné mediální pokrytí historických připomínek v roce 2018, které ve veřejné sféře jako celku, specificky pak v médiích a soudobé politice, získaly rychle přízviska jako „osudové osmičky“ či „osmičková výročí“? Proč některá výročí dostala v médiích větší prostor než jiná? Proč větší prostor měly připomínky výročí, která jsou dle výzkumů pro Čechy méně významná? V jakých kontextech se o výročích v médiích vlastně hovořilo? Jak média svou organizační rutinou přispěla k výsledné medializaci?

Předkládaný text si klade za cíl prozkoumat konstruování mediálního

obrazu historie, jeho vztah k historickým vyprávěním a mediální logice, se kterou se připomínka dějinných událostí při příležitosti významných výročí vždy střetává.

Práce čerpá z oborů historie, sociologie a mediálních studií. Neklade si za cíl popsat složité utváření historického vědomí, kde vedle vlivu médií historickou kulturu ovlivňuje především kulturní paměť, sdílené etické hodnoty, popkultura a mnohé další oblasti. Práce se zaměřuje výrazněji na roli ideologie a koncept zpravodajských hodnot. Využívá metody kvantitativní obsahové analýzy,³ následně v kvalitativní části interpretuje ideologičnost mediálních textů a na závěr diskutuje příležitosti a hrozby spjaté s propojováním médií, historie a takzvaného infotainmentu (infozábavy).⁴

Medializace, ideologie a zpravodajské hodnoty

Jak připomíná například Jukka Kortti, „*mediatizace se stala centrálním konceptem mediálních studií v nulých letech nového tisíciletí*“, ale zároveň také přiznává, že koncept je stále předmětem „*vzrušených debat mezi výzkumníky médií*“.⁵ Na základní premise je ale v odborné komunitě shoda – mediatizace označuje modernizační sociální proces, vyznačující se rostoucím podílem komunikačních aktivit zprostředkovaných (mediovaných) médií a stále výraznějším zastoupením těchto médií na vnitřní soudržnosti společnosti. Což je nadřazený proces oproti medializaci – jak se i v běžné komunikační praxi označuje zprostředkování médií.⁶

Kromě demokratizačního aspektu v moderních možnostech komunikace autoři upozorňují i na kritické aspekty mediatizace jak obecně,⁷ tak specificky u mediálního zpracování historie.⁸

³ Tomáš TRAMPOTA – Martina VOJTĚCHOVSKÁ, *Metody výzkumu médií*, Praha 2010.

⁴ David KLIMEŠ, *Jak zábavné je informovat: Infotainment čili infozábava v teorii, praxi a českém kontextu*, Praha 2015.

⁵ Jukka KORTTI, *Media History and the Mediatization of Everyday Life*, Media History 1, 2017, s. 115–129, zde s. 117.

⁶ Podrobněji v Knut LUNBY (ed.), *Mediatization: Concept, Changes, Consequences*, New York 2009.

⁷ Winfried SCHULZ, *Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept*, European Journal of Communication 1, 2004, s.87–101.

⁸ J. THEOBALD, *The Media and the Making of History*.

¹ John THEOBALD, *The Media and the Making of History*, London 2004.

² *Tamtéž*, s. 7.

Theobald ukazuje na dějinných příkladech, jak způsob vyprávění o historii determinoval strukturu historického příběhu a jeho vnímání. To není v dějinách historiografie nic nového,⁹ ale Theobald ukazuje, jak moc média utváří kontext, strukturu a důležitost vnímání historických procesů. Jako znalec německého prostoru upozorňuje na „velkou diskurzivní iluzi“, kterou žila německá veřejná sféra za Velké války, aby ji pak vystřídal jiný diskurz, který naopak nedokázal najít ta správná slova pro popis nástupu fašismu. V Theobaldově mediálně-historické analýze má ale místo také třeba komiksový Tintin bojující proti komunismu či dlouhověkost válečných narativů i v době míru. Tento přístup mu tak umožňuje najít i zajímavý popis pádu komunistických režimů ve východní Evropě na konci osmdesátých let nejen prostřednictvím geopolitické změny a antikomunistického odporu, ale i jako velký kolaps hegemonického diskurzu, což je směr výzkumu, který se postupně prosazuje i v našem postkomunistickém kontextu.¹⁰

Vliv mediatizace a následně medializace na historická připomínání v roce 2018 lze doložit masivním zdůrazňováním „osudových osmiček“ jako základního prostoru pro historickou rozvahu. Ve stínu komunistického únorového převratu v roce 1948, srpnové invaze v roce 1968, Mnichovské dohody z konce září 1938 a vzniku československého státu v říjnu 1918 zůstala tak mnohá další výročí, která jsou pro aktuální stav Česka možná i více určující. V roce 2018 hned na Nový rok uplynulo 25 let od vyhlášení samostatné České republiky a ve Vladislavském sále na Pražském hradě se 1. ledna 1993 konalo první zasedání Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Kdyby nebylo výrazných osmičkových výročí, pravděpodobně by se dostalo i větší pozornosti 200 letům Národního muzea 15. dubna – v médiích sice bylo výročí výrazně připomenuto v souvislosti s velkou rekonstrukcí a novou expozicí, ale kontextově tato událost byla mnohem více ztotožněna s oslavou roku 1918 než roku 1818. Prakticky bez mediální odezvy pak uplynulo 16. května 150 let od položení základního

kamene Národního divadla. Ve stínu oslavy vzniku československého státu zůstala například připomínka sta let od Martinské deklarace či padesát let od podpisu ústavního zákona o československé federaci. Zajímavý střet identit (české a evropské) mohla iniciovat 1. listopadu připomínka 25 let od podpisu Maastrichtské smlouvy, jejíž idea má na současné Česko v Evropské unii možná i větší vliv než mnohé osmičkové připomínky, ale tuto příležitost média, politici a veřejná sféra jako celek nevyužili.

Média tak často nadproporčně zvýraznila důležitost osmiček do minulosti, ale i do současnosti, kdy čistě formální zakončení roku za číslo osm mělo mít osudovou sílu změnit současnou politiku. Média dokonce i na počátku roku vzbudila očekávání, že se něco v roce 2018 vlivem historické zkušenosti změní: „*Osudová zkouška pro demokracii. Roky s osmičkou přináší změnu.*“¹¹ Aby na konci roku oznámila, že bylo bláhové od pouhého čísla na konci letopočtu něco očekávat: „*Hra s osmičkami a naše osudovost.*“¹²

Mediatizace historie a její medializace se tak propojuje s ideologií. John B. Thompson popsal ideologii jako hodnotový žebříček, který odůvodňuje mocenský systém. V případě historických událostí netvoří již mocenský systém, ale vypráví příběh, který je konformní s aktuálním většinovým vnímáním historie, případně odpovídá alespoň diskurzu daného média.

Thompson popisuje pět operačních modů ideologie: legitimizaci, jejíž typické strategie v symbolické konstrukci jsou racionalizace, univerzalizace a narativizace. Proti tomu staví Thompson disimulaci, kdy naopak smysl posouváme jinam transferem významů, eufemizací a prací s tropy. Další strategií je unifikace, kdy podporujeme standardizace a symboliku jednoty. Proti tomu stojí zase další strategie fragmentizace, kdy naopak je důležitá odlišnost a jazykem vylučujeme jiné. Poslední strategie reifikace (zvěčnění) ukazuje věci jako dané prostřednictvím naturalizace, zvěčnění či nominalizace.¹³

Thompson zdůraznil, že na rozdíl od všech významných předchozích

⁹ Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

¹⁰ Například Kamil ČINÁTL – Jan MERVART – Jaroslav NAJBERT (eds.), *Podoby československé normalizace: Dějiny v diskuzi*, Praha 2018; Denisa HEJLOVÁ – David KLIMEŠ, *Propaganda in Czechoslovakia in 1980s: Life in ritualised lie*, in: International Public Relations. Perspectives from deeply divides societies. Routledge New Directions in Public Relations and Communication Research, Ian Sommerville a kol., London 2017, s. 173–197.

¹¹ Petr HOLUB, *Osudová zkouška pro demokracii. Roky s osmičkou přináší změnu*, Echo.cz, [online] 4. 1. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://echo24.cz/a/SMYD/osudova-zkouska-pro-demokracii-roky-s-osmičkou-prinaseji-zmenu>.

¹² Tomáš SEDLÁČEK, *Hra s osmičkami a naše osudovost*, Ihned.cz, [online] 28. 12. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66406740-komentar-tomase-sedlacka-hra-s-osmičkami-a-nase-osudovost>.

¹³ John B. THOMPSON, *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*, Stanford 1990, s. 62.

kritik ideologií se on snažil o „neutrální“ popis ideologií, zajímá ho primárně funkce. Zároveň připomíná, že těchto pět módů jistě nemusí být jediných pro fungování ideologií, mohou se překrývat a samotné strategie nejsou ideologické, mohou být funkčně různě použity. V případě ideologického ovlivnění jakéhokoliv uchopení skutečnosti okolo je velká část tohoto uchopení nevědomá, závislá na onom Thompsonem zmiňovaném hodnotovém žebříčku, skrze jehož příčky vnímáme okolí.

U mediálních textů jsou mnohé organizační, obsahové i formální postupy vystaveny rutinám, které však také nesou nějaký ideologický náboj. V každé redakci je nějaká sdílená představa o „správně udělané“ zprávě či komentáři. U těch týkajících se historické připomínky to není jinak.

Jedním z mnoha konceptů, které popisují vliv médií na výsledném mediálním textu, je i jistě koncept zpravodajských hodnot, který popisuje soubor znaků, jež rozhodují o tom, zda a jak se událost v médiích promění ve zprávu.

Historie konceptu je dlouhá, významně ho operacionalizovali v šedesátých letech vědci Johan Galtung a Marie Rugeová, koncept se ale neustále vyvíjí a reaguje na společenskou i technologickou proměnu společnosti. Jedním z posledních sumářů zpravodajských hodnot je taxonomie Tony Harcupa a Deidre O’Neillové.¹⁴

Jejich výzkum britských médií v roce 2014 už dokázal zachytit i nástup sociálních sítí a jejich vliv na média, což aktualizovalo ve využívání hodnot některé tradiční distinkce, jako je serióznost versus bulvárnost, levice versus pravice a další.

Aktualizovaný výčet charakteristik, aby se potenciální zpráva stala skutečnou zprávou, musí tak podle výzkumníků naplnit alespoň jeden z těchto znaků: exkluzivita; špatné zprávy; konflikt; překvapení; audiovizuální ztvárnění; sdíletelnost (*shareability*); zábava; drama; pokračování; mocenská elita; relevance; závažnost; celebrity; dobré zprávy; agenda média.

Kombinace jednotlivých charakteristik naznačuje už ideologické zaměření médií. V bulváru častěji najdeme celebrity či drama, v seriózních médiích ohled na závažnost či mocenskou elitu.

Pokud je ale mediatizace čím dál zásadnější součástí zakoušení našeho světa a ideologie prostupuje každým mediálním textem, je možné, aby se

podobné postupy neuplatňovaly i na zpřítomňování historických připomínek v médiích? Je možné, že by podobné zpravodajské hodnoty platily nejen pro to, co se aktuálně děje, ale i pro to, co budeme znovu v médiích zpřítomňovat z dob minulých?

Rok 1918 důležitý pro Čechy, ne pro média

Agentura STEM na podzim roku 2018 provedla průzkum veřejného mínění s otázkou, která událost v roce končícím osmičkou ovlivnila osud naší země (už jen to ukazuje, jak výrazně ve veřejném prostoru v roce 2018 dostaly přednost k připomínce jen některé dějinné události).¹⁵ Nejvíce, 38 %, jmenovalo vznik samostatného Československa v roce 1918 (v roce 2008 to bylo 28 %). Nástup komunistů k moci jmenovalo 27 % (v roce 2008 31 %). Mnichovskou dohodu a její přijetí 18 % (v roce 2008 17 %). Invazi vojsk Varšavské smlouvy jmenovalo 13 % (v roce 2008 18 %). Zajímavé je v roce 1968 vydělení pražského jara jako svébytného fenoménu (mobilizace před Mnichovem či mnohaměsíční střet demokratů s komunisty před únorem 1948 takto vyděleny nejsou), přesto je to nejdůležitější událost jen pro 4, respektive 6 % respondentů.

Nyní můžeme tuto subjektivně pocítovanou důležitost historických výročí porovnat s jejich zpracováním v médiích v roce 2018.

Kvantitativní obsahovou analýzu jsem ohraničil 1. lednem 2018 a 31. prosincem 2018. Za zdrojovou bázi médií jsem vybral následující zástupce tištěných, audiovizuálních i internetových médií: Blesk, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladá fronta DNES, Právo, Respekt, Reflex, ČT 1, ČT 2, ČT 24, DVTV, Prima, TV Nova, ČRo Plus, ČRo Radiožurnál, Aktuálně.cz, iDNES.cz, novinky.cz, blesk.cz a denik.cz.

Kódovací jednotkou byl jednotlivý text či jeho textový přepis v případě audiovizuálních médií.

Databázi textů jsem analyzoval prostřednictvím aplikace Newton media Mediasearch.

Z pilotního průzkumu vyplynul už prvotní poznatek, že zatímco o většině událostí s osmičkou na konci letopočtu se při připomínání hovoří prostřednictvím kritického měsíce (výrazně u února 1948, srpna 1968,

¹⁴ Tony HARCUP – Deirdre O’NEILL, *What is News? News values revisited (again)*, Journalism Studies 12, 2017, s. 1470–1488.

¹⁵ STEM, *Rok 2018 a „osmičková“ výročí*, Stem.cz, [online] 24. 10. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/rok-2018-a-osmicikova-vyroci/>.

méně, ale přesto stále dominantně u října 1918), tak události přelomu září a října 1938 jsou většinou označeny geograficky podle místa podpisu smlouvy – Mnichov 1938.

Vyhledával jsem tedy v databázi textů klíčová slova „únor 1948“, „srpen 1968“, „Mnichov 1938“ a „říjen 1918“. Je pravda, že v některých dalších textech se psalo o komunistickém puči, vpádu vojsk či zradě Západu či vzniku Československa bez uvedených klíčových slov, ale takových textů bylo výrazně méně. V tomto má historie před současností výhodu (či nevýhodu), že její většinové pojmenování v mediálních textech je už pevně utvořené a těžko se mění.

O únoru 1948 ve vybraných médiích bylo v nejrůznějších souvislostech uveřejněno 1028 textů, vrcholem byl týden od 25. února 2018, kdy bylo uveřejněno 118 textů.

OBR. 1:

Vývoj počtu zpráv v čase – únor 1948, N=1028, řazeno po týdnech.

O srpnu 1968 ve vybraných médiích bylo v nejrůznějších souvislostech uveřejněno 2081 textů, vrcholem byl týden od 19. srpna 2018, kdy bylo uveřejněno 630 textů.

OBR. 2:

Vývoj počtu zpráv v čase – srpen 1968, N=2081, řazeno po týdnech.

O Mnichovu 1938 ve vybraných médiích bylo v nejrůznějších souvislostech uveřejněno 340 textů, vrcholem byl týden od 23. září 2018, kdy bylo uveřejněno 68 textů.

OBR. 3:

Vývoj počtu zpráv v čase – Mnichov 1938, N=340, řazeno po týdnech.

O říjnu 1918 ve vybraných médiích bylo v nejrůznějších souvislostech uveřejněno 967 textů, vrcholem byl týden od 21. října 2018, kdy bylo uveřejněno 164 textů.

OBR. 4:

Vývoj počtu zpráv v čase – říjen 1918, $N=967$, řazeno po týdnech.

Z kvantitativní obsahové analýzy vyplývá, že zatímco většina Čechů vnímala podle agentury STEM za nejvýznamnější osmičkové výročí vznik Československa a za nejméně významný srpen 1968, tak pro česká média to bylo přesně naopak. Srpen 1968 byl pro média zcela výrazně prioritní co do počtu textů.

Ideální rok 1968 z pohledu „historických mediálních hodnot“

Důvodů může být jistě více, ale je možné vybrané texty zkoumat i prostřednictvím popisovaných zpravodajských hodnot, tedy zda je možné aplikovat na soubor textů i něco jako „historické mediální hodnoty“.

Vzhledem k tomu, že nejvíce textů bylo ve vzorku k srpnu 1968, i další uvedené příklady se budou týkat tohoto výročí.

Hned první zmiňovaná zpravodajská hodnota – exkluzivita – vysvětluje, proč k srpnu 1968 mohlo vzniknout tolik mediálních materiálů. Zatímco k roku 1918 neexistoval skoro žádný audiovizuální záznam, bylo minimum fotografií a i čím dál méně pamětníků, k roku 1968 je stále možné najít nové materiály, které pak média označí za exkluzivní a unikátní.

Například jako 23. srpna 2018 v České televizi v příspěvku *Unikátní fotografie k srpnu 1968*: „Od začátku týdne se podrobně věnujeme 50. výročí srpnové okupace Československa. Brněnskému studiu České televize se teď ozval pamětník a poskytl redakci dosud nezveřejněné fotografie z nehody praporčíka

Karla Chalupy. Ten byl třetí a poslední obětí srpnových událostí roku 68 v Brně,“ začíná příspěvek a redaktor ještě jednou zmiňuje unikátnost popisovaného nálezu: „O to cennější je každý archivní dokument. Nouzi o ně měli v případě úmrtí Karla Chalupy i tvůrci nové interaktivní mapy příběhů města Brna, která shrnuje události z let 68 a 69.“¹⁶

Špatné zprávy se mohou zobrazit k jakémukoliv z osmičkových výročí. V roce 2018 se tak připomněl například tragický osud Josefa Leváka, zdůrazněný i posmrtnou nespravedlností v podobě pozapomenutí jeho odkazu. „*Jen jeden člověk se 21. srpna 1968 postavil před okupační sovětský tank a vzápětí zemřel. Tím mužem byl Jozef Levák, kterého ocelový kolos na místě rozdrtil. Žoufalý protest jedince proti ozbrojené moci se odehrál na náměstí ve Žvolenu na Slovensku. Po 50 letech ovšem skoro nikdo ve městě ani neví, kdo to Jozef Levák byl. Jeho hrob na městském hřbitově je zanedbaný a na webu města v seznamu osobností jméno tohoto hrdiny chybí,*“ začíná například reportáž Českého rozhlasu.¹⁷

I konflikt lze najít snadno ve všech historických výročích s osmičkou na konci. Výrazný počet textů k roku 1968 vytvářel v médiích poptávku po medializaci dalších i méně významných příběhů pamětníků, kteří s okupací nesouhlasili. Liberecká *MF Dnes* tak například přinesla příběh s názvem *Muž, který okupantům neustoupil*: „*U nemilosrdných stranických prověrek si nenasypal popel na hlavu jako řada jiných soudruhů. Neřekl, že byl pomýlený. Neprojevil lítost nad svou snahou o obnovu demokracie v Československu. K pokání měl daleko, a odmítl souhlasit s okupací Československa sovětskou armádou a vojsky Varšavské smlouvy. Liberecký novinář Luboš Příhoda patří mezi desetitisíce lidí, kterým invaze vojsk Varšavské smlouvy z 21. srpna 1968 rozmetala životy. Tvrdé protidemokratické jádro KSČ řízené sovětskými bolševiky Moskvy tehdy připravilo své zásadové a charakterní odpůrce o práci a deptalo jejich rodiny. »V libereckých novinách Vpřed jsem musel po roce 1968 skončit a udělali ze mě dělníka. Pracoval jsem také u lisu. Rozdrtil mi ruku,« vzpomíná čtyřiaosmdesátiletý Příhoda.“¹⁸*

Nadproporční zastoupení textů o roce 1968 také zužitkovává hodnotu překvapení (která je jinak často využívaná v bulváru). Zatímco o některých základních souvislostech dění v roce 1918, 1938 či 1948 se čtenář v roce

¹⁶ Unikátní fotografie k srpnu 1968, ČT1, 23. 8. 2018.

¹⁷ Vzpomínka na Josefa Leváka z roku 1968, ČRo Radiožurnál, 31. 8. 2018.

¹⁸ Miloslav LUBAS, *Muž, který okupantům neustoupil*, MF Dnes, 22. 8. 2018.

2018 z médií ani nedozví, hradecká *MF Dnes* k výročí srpna 1968 informuje například i o akci místních nadšenců z Nového Města nad Metují (v textu je navíc zajímavý vliv a důležitost sociálních sítí): „*U kruhového objezdu v centru Nového Města nad Metují je ve výroční den okupace živo. Místní sem láká zmenšený model tanku, s nímž se ve městě objevili polští vojáci před 50 lety. Aktivista Petr Hromádka s přáteli v dílně slepili věž tanku a na zahradě ho pak poskládali. Natřeli ho bílými »invazními pruhy«, kterými se vstupující vojska Varšavské smlouvy hodlala odlišit od shodné československé techniky, a nakonec přidali i palivové nádrže. Všechno drží pohromadě díky vnitřnímu lešení. Zevnitř makety se linou archivní zvukové nahrávky z přelomových srpnových dnů. »Když tátovi bylo šest let, jeho rodiče i celé Československo plakalo. Plakali dlouhých 22 let. V roce 1990 Sověti konečně odjeli. Po 28 letech však někteří vrcholní politici opět vzhlíží k Rusku. Nemáme se čeho bát? Koukněte na Ukrajinu... bez Krymu, válka!« vysvětlila na sociální síti pohnutky svého otce Žuzana Hromádková. On sám mluvit nechtěl.*“¹⁹

Audiovizuální ztvárnění zvyhodňuje opět mladší historické události, protože se z nich většinou dochovalo více záznamů, včetně audiovizuálních.

Příkladem může být projekt, o němž referovala brněnská *MF Dnes*: „*Klíčové okamžiky let 1968 a 1969 v Brně si teď lidé mohou připomenout díky nové mapové aplikaci na webu data.brno.cz. Její základ tvoří unikátní dobové fotografie, které z archivů poskytly městské muzeum a Moravské zemské muzeum, ale i soukromé osoby.*

„*Hlavním přínosem aplikace je to, že všechny fotky a události jsou prostorově identifikované. Člověk se může podívat přímo na to místo, kde se událost stala. Je tam navíc odkaz na dnešní street view. Můžete si tedy porovnat, jak místo vypadalo tehdy a teď. Myslím, že když si člověk hýbe s mapou, dokáže se více vcítit do tehdejší atmosféry než při listování knihou,« uvedl Petr Vachůt, který aplikaci vytvořil.*“²⁰

Sdíletelnost (*shareability*) je jedna z nových hodnot, kterou Harcup a O’Neillová zařadili do aktualizované taxonomie.

Zpodobnění historických událostí mediální hodnota sdíletelnosti ovlivňuje velmi výrazně. Na síti se média snaží zaujmout srovnáváním fotografií „tehdy a nyní“, infografickým zpracováním, zapojením Twitteru a dalších sociálních platforem.

Příkladem takového propojení sázejícím od počátku na sdíletelnost byl i projekt *1968.rozhlas.cz* Českého rozhlasu (tento speciální web nebyl v databázi médií, ale bylo na něj pravidelně odkazováno na vlnách ČRo Radiožurnálu a ČRo Plus).²¹ Využíval speciální hashtagy, přenos klíčových událostí na Twitteru, projekt nabízel dokonce speciální aplikace pro mobilní telefony.

Zábava je vřazena jako doplněk k předchozím hodnotám, ale nepochybně je výraznější u mladších historických událostí, kde je více audiovizuální dokumentace a větší je i archiv osobnější dokumentace o tehdejší elitě. Pozoruhodným příkladem ze zábavní komunistického funkcionáře může být mediální pokrytí Alexandra Dubčeka v první půlce roku 1968. Za příklad můžeme považovat slavný Dubčekův skok do bazénu v Santovce,²² který byl v roce 2018 několikrát v souvislosti se srpnem 1968 zmíněn, a to dokonce i v té souvislosti, že filmový herec si na původní Dubčekův skok netroufl: „*Jastraban jako představitel Dubčeka strávil před vstupem na plac pět hodin v maskérně a herec musel oprášit i své znalosti ruštiny. Na slavný skok Dubčeka ze skokanského můstku do bazénu si však herec netroufl a nahradil ho kaskadér.*“²³

Hodnoty zdůrazňující drama, relevanci, závažnost a mocenskou elitu jsou ve zpřítomnění velkých historických příběhů vždy přítomny, automatické přijetí mediální důležitosti výročí podporuje vše od středoškolských učebnic dějepisu přes televizní dokumenty až po časté odkazy politiků na historické předěly v politických projevech.

V případě mediální připomínky srpna 1968 bylo dramatických příběhů mnoho, od seriálních médií až po bulvár: „*26. srpna 1968: Smrt matky dvouletého syna na Klárově. Vojákům na nádraží tekly nervy.*“²⁴

²¹ Český rozhlas, 1968, 1968.rozhlas.cz, [online], [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://1968.rozhlas.cz>.

²² Karina HOŘENÍ – Čeněk PÝCHA – Vojtěch RIPKA – Ilana SEELINGER, *Politician in a Swimsuit*, Socialismrealised.eu, [online], [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.socialismrealised.eu/catalogue/politician-in-a-swimsuit/>.

²³ ivi, *Na Slovensku měl premiéru film Dubček*, Novinky.cz, [online] 18. 4. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/469527-na-slovensku-mel-premieru-film-dubcek.html>.

²⁴ Daniel VITOUŠ, *26. srpna 1968: Smrt matky dvouletého syna na Klárově. Vojákům na nádraží tekly nervy*, Blesk.cz, [online] 26. 8. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/regiony-praha-praha-volny-cas/560936/26-srpna-1968-smrt-matky-dvouletoho-syna-na-klarove-vojakum-na-nadrazi-tekly-nervy.html>.

¹⁹ Štěpánka TŮMOVÁ, *Chtěli varovat, vyrobili maketu tanku*, *MF Dnes*, 23. 8. 2018.

²⁰ mat, *Aplikace plná fotografií mapuje události z let 1968 a 1969 v Brně*, *MF Dnes*, 24. 8. 2018.

Mocenská elita médiím umožňuje často složité předivo moci personifikovat do několika vůdčích osobností. Uvedme opět příklad k srpnu 1968, ale podobnou personifikaci bychom našli u Tomáše G. Masaryka k roku 1918 či Edvarda Beneše k rokům 1938 a 1948: „*Před 50 lety BREŽNĚV zlomil DUBČEKA. Srpnová zrada z Kremlu. Přejeli nás tanky, pak nám unesli politiky.*“²⁵

Přítomnost celebrit jako hodnoty pro zpracování události do zprávy souvisí často s hodnotou zábavy, opět se projevuje výhoda pro mladší historické události s větším počtem pamětníků, včetně těch celebritních: „*50 let od okupace: Vzpomínky 20 osobností. Krampola chtěli zastřelit, Kubišovou ukryvali!*“²⁶ informoval v srpnu 2018 *Blesk* v rubrice České celebrity.

Po éře, kdy se odborníci na média shodovali, že hlavně špatné zprávy mají výraznou šanci na mediální úspěch, nyní se do výčtu zpravodajských hodnot zařazují i ty dobré. Nemusí jít o pozitivní příběhy, ale nesou v sobě narativ vítězství, překonání, vyřešení či oslav.

Takové příběhy lze najít i v mediálním pokrytí tragických událostí z let 1968 a 1969: „*Našla se! Jan Palach na slavné fotografii zvěčnil i Nadu (66): »Ptal se, jestli nám není zima,« vzpomíná.*“²⁷

Specifickou hodnotou je v historickém mediálním zpřítomňování pokračování a agenda samotného média. Zatímco u současně se vyvíjejících událostí není jistý další vývoj, u historických událostí si médium může velmi dobře organizačně naplánovat formu připomínání.

Několik médií tak k srpnu 1968 (méně už k dalším „osmičkám“) mělo speciální projekty. Projekt Českého rozhlasu už byl zmiňován, dalším příkladem může být dlouhodobý projekt Aktuálně.cz, které pátralo po lidech ze slavných fotografií Josefa Koudelky: „*Seznamte se: Našli jsme hrdiny slavných Koudelkových fotek ze srpna 1968.*“²⁸

Projekty Českého rozhlasu či Aktuálně.cz ukazují, že medializace historických událostí se snaží naplňovat co nejvíce zpravodajských hodnot převedených do historického mediálního připomínání.

Speciální zpracování se snaží vyvolat dojem exkluzivity, překvapení, pracuje výrazně s audiovizuálním materiálem, jak archivním, tak aktuálním, a s tím souvisí i snaha o co největší sdíletelnost, kdy uživatel sítí je vyzván i k nějaké jiné akci, než je pasivní čtení, poslouchání či sledování, důležité je rovněž zábavné provedení včetně přítomnosti dobových i aktuálních celebrit.

Tak lze vysvětlit, proč Češi v průzkumu sice považovali za nejdůležitější výročí vzniku československého státu či komunistické převzetí moci, ale mnohá média největší mediální pokrytí směřovala k výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy.

Diskuse: Přínosy a rizika histotainmentu

Téma zpravodajských hodnot a výzkum ideologie ve vytváření mediálních obsahů je už dlouho spojen s debatou o vhodnosti či škodlivosti zezábavňování, respektive *infotainmentu*, což je zkratkové slovo z anglických slov „information“ a „entertainment“, v češtině bychom mohli mluvit o infozábavě.²⁹

Tato debata se nemůže vyhnout ani medializaci historických výročí. Kvantitativní obsahová analýza ukázala, že média si volí výraznější mediální pokrytí jiných výročí, než která dle průzkumů Češi považují za ta nejdůležitější.

Jako vysvětlení se nabízí vliv rutin a ideologií, které lze na nezákladnější rovině popsat sadou charakteristik, jež jsou spouštěčem pro to, aby se události dostalo mediálního vyjádření. V této práci byl koncept zpravodajských hodnot uzpůsoben pro zpřítomňování historie a prostřednictvím „historických mediálních hodnot“ bylo ukázáno, jak výročí srpna 1968 velmi dobře splňovalo mnohé z těchto hodnot – od dostupnosti pamětníků přes

²⁵ Jakub KOPŘIVA, *Před 50 lety BREŽNĚV zlomil DUBČEKA*, *Blesk*, 23. 8. 2018.

²⁶ red., *50 let od okupace: Vzpomínky 20 osobností. Krampola chtěli zastřelit, Kubišovou ukryvali!*, *Blesk.cz*, [online] 21. 8. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/560165/50-let-od-okupace-vzpominky-20-osobnosti-krampola-chteli-zastrejit-kubisovou-ukryvali.html>.

²⁷ pom, *Našla se! Jan Palach na slavné fotografii zvěčnil i Nadu (66): »Ptal se, jestli nám není zima,« vzpomíná*, *Blesk.cz*, [online] 24. 8. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/regiony-praha-praha-zpravy/560875/nasla-se-jan-palach-na-slavne-fotografii-zvecnil-i-nadu-66-ptal-se-jestli-nam-neni-zima-vzpomina.html>.

²⁸ Tomáš VOCELKA – jkr, *Seznamte se: Našli jsme hrdiny slavných Koudelkových fotek ze*

srpna 1968, *Aktuálně.cz*, [online] 26. 12. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/foto/koudelka-srpen-68-kdo-byl-na-fotografiich/r-202537769ca411e88bfaac1f6b220e8/>.

²⁹ David KLIMEŠ, *Jak zábavné je informovat: Infotainment čili infozábava v teorii, praxi a českém kontextu*, Praha 2015, s. 20.

dostupnost audiovizuálních materiálů až po dostatek hrdinských příběhů, které lze přitažlivě zpracovat.

Další diskuse o mediálním zpřítomňování historie by tak měla být o přínosech a rizicích medializace dějinných zvrátů. V popisech infotainmentu se střetávají nároky na informační funkci, jako je novost, relevance či pravdivost se zábavní funkcí, která se orientuje na emocionalitu, jednoduché zorientování se, sociální kompenzaci, příjemné trávení času či zisk sociálních zážitků.

Z těchto funkcí mohou vzejít jak negativní kombinace medializace, tak pozitivní. Negativní je jistě přílišné zjednodušení a bulvarizace, která v dějích upozaduje podstatné kontexty či dokonce usilování o pravdivost. Na druhou stranu pozitivní může být vybudování pozornosti širšího okruhu konzumentů médií, pochopení důležitého příběhu prostřednictvím zábavného zpracování a lepší orientace ve vlastním vnímání.

Pro jednotlivé mediální žánry a oblasti se tak vedle infotainmentu používají i další zkrácená slova, označující specifický mix informování a zábavy, například docutainment pro zábavnou dokumentaristiku, edutainment pro zábavné zpracování vzdělávacích témat či politainment pro politiku podávanou zábavnou formou.

Mohli bychom podobně mluvit o histotainmentu? Dle kvantitativního výzkumu a kvalitativní sondy do mediálního zpracování osmičkových výročí v roce 2018 se zdá, že je takový termín na místě. Představuje tendenci médií důležitost historických připomínek medializovat prostřednictvím ideologické sady preferencí, které některým historickým obsahům a formám přejí více, jiným méně.

Naplnění co nejvíce znaků „historických mediálních hodnot“ může být pro mediální zpřítomnění historické události stěžejní. Mezi těmito znaky je i poptávka po exkluzivitě, překvapení, zábavě, celebritách, audiovizuálním materiálu, konfliktu či sdíletelnosti, což vše může přispívat k proměně medializace historie v histotainment.

Debate o histotainmentu by neměla nikdy opomíjet pozitivní vlivy zezábavňování – rozvíjí se tím často recepce skupin, které o téma neměly dosud zájem, demokratizuje se debata o tématu a často se podporuje i participační a inkluzivní funkce médií.

Na druhou stranu na příkladech mediální připomínky výročí v roce 2018 vidíme i negativa histotainmentu. K další debatě zůstávají dva základní problémy.

1. O důležitosti medializace historie rozhoduje předpokládaná poptávka.

Paradoxně menší mediální pokrytí připomínek vzniku československého státu či Mnichova může být pro historika přijatelnější než připomínka invaze vojsk v roce 1968. Menší pokrytí nenutilo mediální organizace k vymyšlení velkých zábavních historických projektů, častěji se v médiích objevil jen kusý popis historických faktů, často s expertním rozhovorem. V případě srpna 1968 ale rozhovory s historiky či dobovými aktéry ustupují infografikám, audiovizuálním materiálům či dílčím exkluzivním odhalením, co v té době dělaly dnešní celebrity.

2. V zábavné medializaci historie se ztrácejí kontexty.

Dalším problémem je pak v zábavněji pojaté medializaci historie ztráta podstatných kontextů. Uplatňuje se zjednodušená personifikace, kdy vše podstatné rozhoduje Masaryk, Beneš či Dubček.

V případě spletité československé historie 20. století je to obzvláště škodlivé, protože často stejné figury v rozmezí několika let vstupovali do veřejného prostoru s jinou sadou hodnot, cílů, společenství a politických možností ve změněné Evropě.

Jistě i zábavnou formou tak šlo v případě historických výročí v roce 2018 zpřítomnit pozoruhodné osudy lidí, kteří byli svědky několika politických zvrátů, ale jejichž život tímto okamžikem většinou neskončil.

V připomínce února 1948 se tak například vytvořil silný narativ komunisté versus demokraté (aktualizovaný občas i na vyjednávání o sestavení druhé vlády Andreje Babiše). V takovém příběhu na straně komunistů tedy musela stát i sociální demokratka Ludmila Jankovcová, která neopustila vládu Klementa Gottwalda, ale po roce 1968 byla vyloučena a podepsala Chartu 77. Naopak na straně demokratů v mediálním popisu února musel zůstat sociální demokrat František Tymeš, který 25. února podal demisi, ale později udělal kariéru v rámci komunistické strany a v roce 1965 získal Řád Klementa Gottwalda.

Podobně zjednodušené zpřítomnění historie v médiích můžeme spatřovat v popisu roku 1968. Na straně těch dobrých reformistů vystupují lidé jako Josef Pavel, František Kriegel či Josef Smrkovský, přičemž jen o půl roku dříve v připomínce února 1948 byl nátlak Lidových milic (kterých se tito pozdější reformisté aktivně účastnili) označován jako jeden

z nejdůležitějších argumentů pro odsouzení komunistického puče jako mimoústavního a nedemokratického.

Edvard Beneš byl výrazně připomínán v roce 2018 hned dvakrát (až třikrát): v souvislosti s únorem 1948, kterému nedokázal zabránit, v souvislosti s Mnichovem 1938, kterému nedokázal zabránit. A pak i v souvislosti se vznikem prvorepublikového Československa, ke kterému přispěl, ale jehož rozpadu už nedokázal zabránit. Kontexty jsou různé, ale vždy je výrazná personifikace složitého přediva zájmů a sdílení moci v osobě Beneše, který se tak stává vykupitelem odpovědnosti jiných významných figur. Beneš je kritickou figurou ve více významných zvratech, ale jeho mediální zpracování je většinou stejné a zavádějící: kdyby se nebál, vše mohlo být jinak. Příkladem může být například titulky: „*Byla to chyba Beneše? Nebo ho přesvědčil strach? Dějiny komunistického puče mohly kráčet jinak.*“³⁰

Po 28. říjnu se pak z médií zcela ztrácejí připomínky důležitých kontextů velmi zvolna se utvářejícího státu. Především to platí o velmi malé připomínce akcí německy mluvících obyvatel nového státu. O vzniku Německého Rakouska 30. října se už nereferuje, klíčový vývoj prvních měsíců tak již není příliš medializován, vše ve sdělovacích prostředcích směřuje až k dalšímu velkému výročí – stému výročí od zavedení československé koruny v roce 2019.

Jak práce ukázala, histotainment má své pravidelnosti a pro práci historika, který má ambici vstupovat do veřejné sféry se svými tématy, je podstatné jej pochopit. Teprve po pochopení mediální logiky lze vejít do vztahu s médii a zkoušet výsledný mediální obsah ochránit před přílišnou zábavností kvůli předpokládané poptávce čtenářů/posluchačů/diváků či před ztrátou významných kontextů.

Tato práce se primárně zaměřovala na roli médií při připomínání historických událostí a pochopení mediální logiky pro historiky. V úvodu citovaný John Theobald ale svou knihu o médiích a utváření historie končí především voláním po aktivním publiku. Požaduje rozvinutí mnohem mohutnějšího kritického vědomí o masových médiích a podporu demokratického aktivismu, dále pak restrukturalizaci médií, aby podpořila

demokratickou pluralitu a zahrnula co největší spektrum názorů. „*Obojí je zatím hodně daleko uskutečnění a naplnění se zdá být utopické, ale obojí se musí pohnout kupředu, pokud se lidé v 21. století chtějí poučit a vyhnout se tragickým chybám svých předchůdců z 20. století.*“³¹

Taková výzva může v českém prostředí být nejen podnětnou reflexí vůči dosavadní praxi médií při tematizaci a rámování připomínek historie, ale jistě zahrnuje i výzvu vůči školskému systému, historické obci i celé občanské společnosti, aby více rozvíjely kritickou historickou gramotnost mezi dospívajícími i dospělými.

³⁰ Štěpán PLAČEK – Jan GAZDÍK – Jiří KROPÁČEK, *Byla to chyba Beneše? Nebo ho přesvědčil strach? Dějiny komunistického puče mohly kráčet jinak*, Aktuálně.cz, [online] 25. 2. 2018, [citováno dne: 16. 7. 2019]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/demise-ministru-1948/r~cad79546101911e880d30cc47ab5f122/>.

³¹ J. THEOBALD, *The Media and the Making of History*, s. 205.

Recenze

Sam WINEBURG, *Why Learn History (When It's Already on Your Phone)*.

Chicago, Chicago University Press 2018, 241 stran,
ISBN 9780226357218

Jen těžko bychom hledali v oblasti historického vzdělávání žijící osobnost, která by se svým celosvětovým odborným a společenským vlivem dala srovnat se Samuelem S. Wineburgem. Již téměř tři dekády představují výsledky výzkumu profesora Stanfordovy univerzity referenční řadu odborných a popularizačních titulů a vzdělávacích pomůcek. Wineburgův koncept „historického myšlení“ napomohl k zásadnímu obratu celého diskurzu historického vzdělávání. Také z metodologického hlediska má jeho práce výrazný dopad na značnou část nejen anglo-amerického výzkumného programu. Wineburg ze své původní oblasti – tedy vývojové psychologie – přenesl řadu postupů ověřování teoretických poznatků empirickými testy. Je tedy na místě věnovat náležitou pozornost jeho nové knize, která vyšla na podzim 2018 s charakteristicky provokativním titulem [*Proč se učit historii (když už ji máte v mobilu)*].

Podobně jako v případě Wineburgovy první knihy *Historical Thinking and Other Unnatural Acts*¹ z roku 2001 autor i tentokrát předložil soubor textů založený na již dříve publikovaných článcích. Původní texty, rozvíjené zhruba od roku 2012, měly různou povahu. Jejich žánry začínají u téměř klinické výzkumné studie a končí u provokativní eseje v popularizačním časopise *American Educator*. Jakkoli jsou všechny kapitoly upraveny do čtivé a v zásadě jednotné formy, nelze od knihy očekávat soudržný narativ.

Ten, kdo čte Wineburga pravidelně, nenajde v knize příliš nového ve smyslu argumentace, ani co do empirického materiálu. Setká se však s vybroušenějšími formulacemi namířenými k širšímu publiku. Formulační dovednost, schopnost uklidňovat hysterii a zároveň využití prostředků zvyšujících naléhavost vzkazu odborné i širší veřejnosti činí z Wineburga jednoho z nejviditelnějších veřejných intelektuálů z řad historiků ve Spojených státech. Je proto více než pochopitelné, že mnohé myšlenky Wineburg variuje a vybrušuje již více než dvacet let. Rok

¹ Sam S. WINEBURG, *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past*, Philadelphia 2001.

stará kniha se již stala základem řady derivátů a ochutnávek, zejména v denním tisku a masově čtených časopisech, ale též v desítkách rozhovorů, jež ke knize a jejím tématům od vydání Wineburg poskytl. Pro ilustraci necháme několikrát promluvit autora samotného, v naději, že průraznost jeho vyjádření nezapadne v překladu.

Kniha začíná jednoznačným a detailně argumentovaným odmítnutím neustále se opakujícího alarmismu masových médií vzhledem k historicky nevzdělané mladé generaci. Wineburg ukazuje, že již od první světové války se opakují poplašné zprávy o bíděm stavu kulturní paměti amerických dětí a téměř každá taková zpráva je nesena sugescí o aktuální krizi a zhoršení. Wineburg nejen vyvrací „důkazy“ o akutních zhoršeních, cupuje to, co si pod historickou znalostí autoři testů (v jeho případě dokonce testovací lobby) představují, ale též ukazuje, že selhání školy spočívá v něčem jiném, než nám předkládají alarmisté – v mimořádnosti hlavních vyučovacích strategií a podstaty historického poznání.

„Představa, že nejprve musí žáci »dostat« fakta a teprve potom, v nějaké vzdálené budoucnosti o nich budou »přemýšlet«, je nejen zástěrka, ale především zvrácená představa o pedagogice [...] Nejprve je člověk problémem zmatený, a pak teprve využije fakta k tomu, aby našel řešení.“ (s. 116)

Lékem tedy nemůže být „urputnější výuka“ (*persistent instruction*), tedy učitel vyprávějící žákům, a to jakkoli poutavě. V americkém dějepisu se však tato strategie objevuje častěji než v jakémkoli jiném předmětu. Kýženého zlepšení nemůže být dosaženo ani lepšími učebnicemi. Ty jsou jako médium historického vzdělávání dlouhodobě Wineburgem problematizované coby falešná jistota v nejistotě historického poznání.

„Učit žáky oddělovat fakta od fikce na základě četby vyprávění v učebnici, které je zcela oproštěno od jakékoli nejistoty, je podobné jako připravovat plavce, který nikdy neopustil bazén, na pohyb v dravých mořských prouděch. Jedná-li se o schopnost čelit tvrzení a protitvrzení (tedy pohybovat se ve světě mimo školu), současná praxe připravuje dnešní studenty pro utonutí. A také se masově topí.“ (s. 6)

Mýtus hledání stále lepší učebnice je však podle Wineburga natolik zakořeněným receptem a vyjádřením neopodstatněných nadějí, že mu Wineburg věnuje zvláštní, z knihy poněkud vystupující kapitolu. Kriticky zkoumá snad nejvlivnější popularizačně-učebnicový text o americké historii od historika a politologa Howarda Zinna *The People's History of the United States*,² který je v posledních

třech desetiletích zásadním učebním textem a dočkal se od původního vydání více než šesti přepracování a ještě vícenásobného vydání. Wineburg ukazuje, že převrácení narativu dějin shora (velké bělošské postavy americké historie) na vyprávění „odspodu“ nevyřeší problém falešné jistoty autoritativního textu o tom, „jak to bylo“. Zinnův výklad je často založen na nepozorné a ideologicky založené práci se sekundárními texty a jeho hodnotové postoje často vítězí nad pečlivou analýzou. Případné otázky připojené k Zinnově textu mají tendenci vztahovat se k výkladové linii učebnice a vytvářet tak i v českém prostředí známou falešnou hru na diskusi (ve které se pravda hledá zpět v učebnicovém vyprávění). Největším „hříchem“, jaký Zinn páchá (v angličtině si Wineburg hraje s homofony Zinn/sin = hřích), je však zakrývání charakteru historického poznání jako nejistého, interpretačně založeného a z definice otevřeného podniku. Zinnova historie je podle Wineburga zrcadlovým obrazem jiných učebnic, přepólovaným hledáním pravdy a popíráním různých, legitimních a vedle sebe stojících interpretací. Žák není veden k tomu se ptát, proč Zinn určité téma či událost vybral, proč se pro něj stala významnou a na čem přesně zakládá svou interpretaci. Problémem podle mého nejsou tolik Zinnovy dílčí chyby, které jsou přítomné v každém rozsáhlejší díle. Nakonec ani deklarovaný ideologický postoj vedoucí k určité selektivnosti a barvotiskovému rozložení světa na zlé elity a hodný lid netvoří hlavní problém. Největší potíž vidím spolu s Wineburgem v jistotě, se kterou Zinn svou knihu, kterou původně nekoncepce jako učebnici, napsal. Není náhodou, že se postupem času učebnicí se Zinnovou podporou stala.

Jak by tedy podle Sama Wineburga měla vypadat životaschopnější výuka, která bude navíc děti vtahovat do výuky (či snad dokonce čas od času bavit) a která bude navíc mít lepší šanci udržet znalosti?

„Tradicionalisté se bojí toho, že pokud bude chybět pevný příběh, děti budou ponechány napospas změní drobných střepů, které dohromady nedávají žádný smysl. Naše třída však prokázala pravý opak. Dáme-li studentům zodpovědnost za vytváření znalosti, namísto abychom z nich učinili nádoby, které se mají naplnit obsahem cizích úsudků, chopí se sebevzdělávací iniciativy.“ (s. 115)

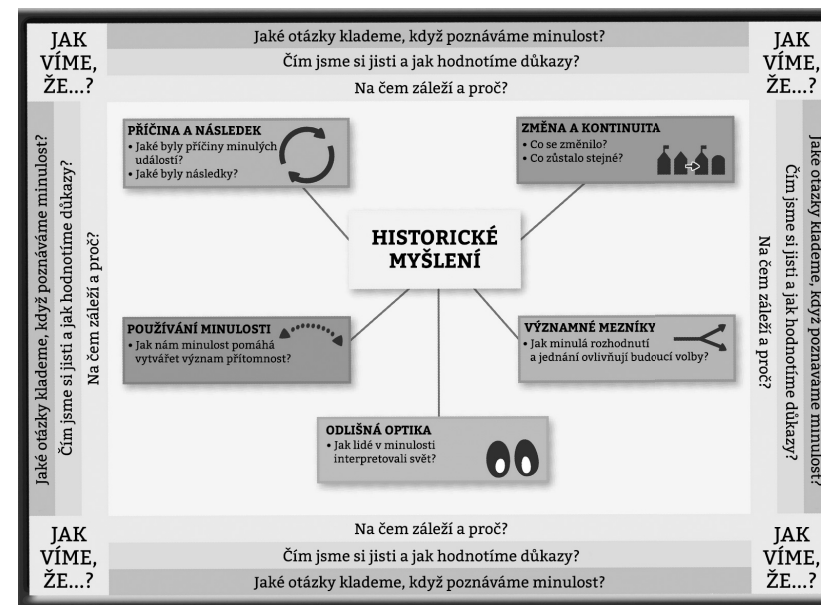
Na první pohled idealistická představa o zásadním podílu primárních pramenů ve výuce je Wineburgovi výsostně vlastní. Namísto souvislého výkladu, který by mohl navázat na v terénu dobře otestované sady úloh projektu *Reading like a Historian* (shrnuté později ve stejnojmenné knize),³ nás zde čeká poněkud překvapivá

² Howard ZINN, *A People's History of the United States*, New York 2014.

³ Samuel S. WINEBURG – Daisy MARTI – Chauncey MONTE-SANO, *Reading like a Historian: Teaching Literacy in Middle and High School History Classrooms*, New York

autobiografická vložka. Sledujeme příběh série úspěšných, až průlomových autorových projektů. Pro střeoevropského čtenáře je obtížné přijmout poněkud triumfalistický tón kapitoly, která nejvíce připomíná tour de force úspěšného podnikatele. Dá se ovšem předpokládat (například podle recenzí),⁴ že zvláště pro neakademické prostředí má tato pasáž poměrně vysokou přesvědčovací hodnotu. Nestojí před námi akademický snilek, ale spíše „webový podnikatel“, jak poněkud s nadsázkou Wineburg sám sebe v souvislosti s počtem stažení jeho praktických lekcí série *Reading like a Historian* tituluje. Zatímco v akademickém světě přesvědčivosti dodá pevné teoretické zázemí či velký důraz na prokazování účinnosti pomocí rigorózního testování „na vstupu a na výstupu“ včetně dlouhodobého pozorování dění ve třídě, oslnivá kariéra Sama Wineburga může být argumentem jak pro učitele, tak pro rodiče. Nevěřme zkrátka žádným traktátům ze slonovinové věže...

Nejvíce se Wineburg zřejmě proslavil právě svým sloganem „reading like a historian“, který se později stal jménem celého vzdělávacího programu jím vedené Skupiny pro dějepis Stanfordovy univerzity. Za oním sloganem je uhrančivě jednoduchá myšlenka – pokud chceme rozumět historii, můžeme se to naučit od historiků. Již v roce 1991 začal Wineburg zblízka zkoumat způsoby, jakými postupují dobří historikové ve svém výzkumu. Pokusil se odporovat a extrahovat základní zásady a postupy a následně je aplikovat do výuky. Hlavní zásady historického myšlení jsou pro přehlednost shrnuty v překladu plakátu, který na základě Wineburgových zásad sestavila Wisconsinská historická společnost. Kniha se jimi již detailně nezabývá.

Thinking Like A Historian Poster, 24. 1. 2013, [online], [citováno dne: 25. 4. 2019].

Dostupné z: <https://www.wisconsinhistory.org/Records/Article/CS3632>.

(Překlad autora recenze podle Wisconsin Historical Society.)

Poslední část knihy navazuje na figuru „učme se od mistrů, co učit“. Nejpozději od publikace knihy *Reading like a Historian* Wineburg argumentuje historickým myšlením coby způsobem, který může mladým lidem pomoci naučit se poučeněji pohybovat v záplavě online zdrojů. Podle dostupných výzkumů však jak děti, tak jejich učitelé ve schopnosti poučeně používat online zdroje a hodnotit jejich relevanci selhávají.

Wineburg tedy vzal sám sebe za slovo a experimentálně se pokusil zjistit, zda a jak jsou mistři, tedy historikové, schopní efektivně posoudit relevanci různých online textů – pramenů. Sestavil pro ně úlohu spočívající ve srovnání dvou na první pohled odborně podložených prohlášení z oblasti pediatrie. Výsledky byly pro historiky překvapivě žalostné, neprokázali svým navyklým kritickým přístupem žádné zvláštní schopnosti, protože se soustředili zejména na vnitřní kritiku textu. Svým „vertikálním čtením“ celých textů různých manifestů ztratili mnoho času bez kvalitního výsledku. Webové texty četli podle rutinních postupů

2011.

⁴ Christopher T. DAGUE – John K. LEE, *Navigating the Past in the Digital Age, Theory & Research in Social Education* 4, 2019, s. 615–620.

vyvinutých pro psané texty, a proto, kvůli tzv. negativnímu transferu (kognitivní zásady v jedné oblasti přenesené do jiné), selhali. Wineburg se následně obrátil na zcela jinou skupinu, tzv. fact-checkery z amerických masových médií. Ti za zlomek času dosáhli přesvědčivých výsledků díky strategii laterálního čtení, kterou Wineburg považuje za jeden ze základních kamenů svého aktuálního projektu *Online Civic Reasoning* [Občanského uvažování na webu]. Laterální čtení se zaměřuje na rychlé získání metainformací o povaze zdroje v paralelních oknech prohlížeče před podrobným čtením vlastního textu. Fact-checkeři hledají a ověřují informace o provozovateli stránky, hlavních osobách či autorech textů a podobně.

Na místě je zeptat se, nakolik se touto cestou Wineburg vzdaluje původnímu zaměření na historické vzdělávání a práci s primárními prameny a jak to celé souvisí s tématem knihy. Náznak odpovědi Wineburg nabízí: „*Jak by měla vypadat výuka dějepisu v situaci, kdy děti mohou online najít » důkazy« o tom, že prezident Roosevelt věděl o útoku na Pearl Harbour a neudělal nic, aby tomu zabránil?*“ (s. 158) Později v doslovu se zřejmě přibližuje přesnější odpovědi, ve které je celý internet archivem a metody práce se zdroji jsou v první řadě jiné než v případě programu *Reading like a Historian*. Na praktických příkladech ukazuje, že ani sebelepší dějepisář nevybuduje programem *Reading like a Historian* digitální gramotnost svých studentů, pokud nezapojí přímo práci s online zdroji.

„*Will přišel na První zákon pedagogiky, přisuzovaný Poseidonovi, řeckému bohu moře: Chceš-li učit žáky plavat, namoč je. Podobně [jak tomu je i v současné informační situaci – pozn. autora] chceš-li naučit studenty rozlišovat mezi spolehlivými informacemi a bulvárními drby, nemůžeš jim zabavit telefony. Musíš jejich telefony využít k tomu, abys jim ukázal, co jejich telefony nedokážou.*“ (s. 176)

Wineburgova kniha není v žádném případě soudržná monografie, ale spíš sbírka volně provázaných esejů. V tomto ohledu nemůže překonat syntetičtější a celkově propracovanější práce Stéphan Lévesqua⁵ či Petera Seixase.⁶ Obsahuje však množství výtečných postřehů, strhující argumentaci, pestrou paletu dokladů a způsobů přesvědčování, a zejména je znamenitým zdrojem vybraných formulací. Takových, které dokážou bez nesrozumitelného žargonu naléhavě sdělit myšlenku téměř ve formátu tweetu. Není proto překvapivé, že Sam Wineburg

je schopen zasáhnout svými myšlenkami masová média, uživatele sociálních sítí a jeho práce patří v oboru mezi zdaleka nejcitovanější. Pokud bychom se ptali po profesi Sama Wineburga, přidal bych k vývojovému psychologovi, historikovi a didaktikovi též copywritera.

Vojtěch RIPKA

Miroslav PETŘÍČEK, *Filosofie en noir*.

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017, 400 s.,
ISBN 97-80-7422-579-6

Edice Myšlení současnosti se pod vedením Miroslava Petříčka programově snaží reagovat na aktuální témata a propojovat filosofii s jinými vědními obory a dalšími oblastmi.¹ Za tuto knihu dokonce Miroslav Petříček obdržel v roce 2019 Cenu Jaroslava Seiferta, která nebývá udělována za filosofické texty.

Snahu o interdisciplinární zaměření zachovává také tato recenze, zpracovaná netradičně dvěma autory – jednak autorem s filosofickou erudicí,² jednak historikem a teologem. Název *Filosofie en noir* je možné přeložit jako „filosofie v černém/temném“ nebo jako „filosofie na temný způsob“. Autor chápe název monografie především „jako odkaz k atmosféře noirových filmů. Ty byly schopné pracovat s velmi tíživou atmosférou, jejíž příčiny nejsou zcela zřejmé. Druhá věc je, že v té knize zkoumám, jak to přišlo, že západní civilizace ve dvacátém století vyvrcholila holokaustem – a v tomto případě je ta černá barva téměř jistě eufemismus.“³ Francouzské slovo „noir“ ovšem znamená i střed terče. Miroslav Petříček svým výkladem, jak filosofie odpovídá na historickou událost, jistě trefil do černého – o čemž svědčí značná rezonance jeho knihy.

¹ Příkladem snahy Miroslava Petříčka o zprostředkování filosofických témat širší veřejnosti může být zapojení do projektu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy s názvem *Mluvicí hlavy*. Viz Mluvicí hlavy FF UK, [online], s. d., [citováno dne 25. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.ff.cuni.cz/fakulta/o-fakulte/pravidelne-akce/mluvici-hlavy/>.

² Viz podrobněji Jan ČERNOCH, *Událost holokaustu a myšlení prostoru*, in: Ergot. Revue pro filosofii a společenské vědy 2(3), 2019, s. 145–162.

³ Miroslav PETŘÍČEK – Jan NĚMEC, *Pojem eliminuje tajemství ze světa. S Miroslavem Petříčkem o krizi, o svědčení a také o tom, že filosof není víc než kdokoliv, kdo prochází kolem*, Host 2, 2019, s. 10–17, zde s. 12. Rozhovor je částečně shrnutím a komentářem knihy.

⁵ Stéphane LÉVESQUE, *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century*, Toronto 2008.

⁶ Peter SEIXAS – Tom MORTON, *The Big Six Historical Thinking Concepts*, Toronto 2012.

Miroslav Petříček si v knize *Filosofie en noir* klade ústřední otázku: „*Je po Osvětím možná filosofie? A je-li možná, jak?*“ (s. 94) Filosofie se s tématem vlastní podoby po události šoa (v textu povětšinou holokaust) vyrovnává již v myšlení Theodora W. Adorna, který si navzdory výroku, že je barbarské psát po Osvětím básně (s. 93), vážil básni Paula Celana, na jehož slavnou báseň *Todesfuge* Miroslav Petříček opakovaně odkazuje.⁴

Monografie je rozdělena do dvou úseků, Krize (s. 9–90) a Katastrofa (s. 91–307). Text je členěn na číslované kapitoly bez názvu, místy minimalizované do podoby aforismu. Východisko výkladu leží v zahlédnutých stopách krize evropské civilizace před druhou světovou válkou, jež jsou patrné nejen na filosofickém textu *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie* z roku 1935 od Edmunda Husserla, ale také na soudobých senzačních románech. Toto rozdvojení odpovídá dvěma prolétajícími se výkladovými liniemi knihy.

Vedení jednou linií jsme opakovaně konfrontováni s fenomenologií Edmunda Husserla, až si klademe autorovu vlastní otázku z kontextu výkladu díla Jacquesa Derridy „*Je to polemika s Husserlem?*“ (s. 233) Podobně jako se nejedná o polemiku v Derridově případě, nepolemizuje s Husserlovou fenomenologií ani Miroslav Petříček, protože ji chápe jako dědictví, z něhož můžeme převzít jen něco, protože to ostatní opouštíme tváří v tvář událostem, které zasahují do naší přítomnosti. Proto Miroslav Petříček hledá ve fenomenologii stopy nerealizovaných možností, které naopak v naší situaci dávají smysl.⁵

Husserlova fenomenologie „*se neustále pohybuje na hranici sebe samé, protože ve vztahu k vlastní tradici, kterou založila Filozofie aritmetiky a Logická zkoumání, zaujímá setrvalé postoj kritického zamýšlení v obavě, zda nezapomněla svou zakládající ideu a neztratila smysl. Čelí krizi: ocitá se opakovaně za hranicemi svého původního projektu a opakovaně se pokouší tuto hrozbu odvracet. Chce zachránit ideu rozumu a Evropy, podle všeho marně.*“ (s. 90) Fenomenologie reagovala na soudobou krizi evropské racionality tím, že se orientovala na smysl dějin a dokázala také odpovědět na

katastrofu, která po krizi následovala: „*Husserlovy popisy a pojmy dovolí adekvátně odpovědět. Nikoli na krizi, nýbrž na katastrofu, která se jako stín toho, co je na příchodu, nějak nepřímo ohlašuje v jeho textech z třicátých let [...]*“ (s. 90)

Ve vztahu k senzačním románům na druhou stranu Miroslav Petříček uvádí první formu myšlení obrazem, kterých se jinak implicitně objevuje napříč knihou celá řada.⁶ Zde se omezíme na zmínku o knize *Myšlení obrazem*⁷ – v publikaci *Filosofie en noir* se totiž znovu objevují některé motivy, které k tomuto textu odkazují. *Denkbild* Siegfrieda Kracauera je myšlenkou ve formě obrazu (s. 21), takže jím může být detektiv (s. 21), policista (s. 24), ale i hotelová hala (s. 25). Prostřednictvím „*myšlenek ve formách obrazů*“ se senzační romány podobají fotografiím: „*Právě »nízká« literatura podobna povrchu, který jevy zaznamenává (tak jako fotografie), aniž je vykládá a aniž zaznamenané zbavuje konkrétnosti – a takto je zpřístupňuje diagnostickým nástrojům, jež jsou pak schopny – řečeno jazykem Waltera Benjamina – zvrátit svět snu do světa bdění, proměnit detektiva v Denkbild.*“ (s. 21)

Katastrofa označuje v knize holokaust neboli událost šoa. Traumatizující událost šoa nelze vysvětlit v rámci dosavadní racionality. Na její nepředstavitelnosti a nesmyslnosti zakládá autor velkou část svého výkladu. Pro filosofii, a nejen pro ni, znamená „*událost Osvětím*“ zásadní zlom: „*Faktická historická událost proměnila poválečnou filosofii tím, že ji přinutila odpovídat faktické historii. Myšlení ztratilo svou zajištěnost v ideji rozumu. Filosofie druhé poloviny 20. století je i proto velmi často obtížně srozumitelná: vynalézá nové pojmy, hledá jiné tradice a jiné formy argumentace. Snad se stane srozumitelnější, budeme-li ji číst právě jako odpověď na událost Osvětím, jež sama ze své povahy vylučuje jakoukoli racionální asimilaci.*“ (s. 97)

Miroslav Petříček zdůrazňuje význam svědectví po události šoa. Tímto akcentem se ocitáme mimo Husserlovu fenomenologii: „*Dosvědčované je fenomenologicky nevykazatelné, a to jednak kvůli nezastupitelnosti svědka, která odkazuje k jedinečnosti dosvědčovaného, jednak kvůli tomu, že minulé se nezpřítomňuje jako ono samo, bezeugt sich nicht, nýbrž právě skrze svědka.*“ (s. 269) Paradox události šoa ovšem spočívá v tom, že tato událost nevytvořila svědky, a proto stojí „*mimo všechna měřítká a referenční rámce, vzhledem k nimž se vztahuje naše rozumění [...]* *Jednak její neuchopitelnost znemožnila, aby ji přeživiši vůbec mohli dosvědčovat sami v sobě [...], jednak*

⁴ Pro shrnutí se vztahem k literární tvorbě viz Jiří HOLÝ, „*U nás v Auschwitzu...*“. *Osvětimský tábor v literatuře a v reflexi filosofů*, in: *Moderní svět v zrcadle literatury a filosofie*, Miroslav Petříček (ed.), Praha 2011, s. 201–224, zejm. s. 218–221.

⁵ V rozhovoru pro *Literární noviny* Miroslav Petříček jasně říká, který z významů Husserlovy fenomenologie v knize *Filosofie en noir* považuje za centrální: „*Jistě ve své knize hodně používám Husserla, ale zdaleka tím nemám v úmyslu vysvětlovat, co je fenomenologie, protože to je úplně jedno. Důležité je, že Husserl je autor, který se vyrovnává s pojmy, a to například identity, rozpoznávání a možnostmi toho, co můžeme prožít.*“ (Miroslav Petříček: *Nemám v úmyslu vysvětlovat, co je fenomenologie*, in: *Literární noviny* 11, 2019, příloha „interview“, s. 3).

⁶ Myšlení obrazem podle Miroslava Petříčka je založeno na předpokladu, že obraz není pouze odvozený a podřízený jazyku, a proto není pouhou ilustrací diskurzu. Obraz je naopak svébytnou konfigurací, která je myšlenkou, aniž by myšlenku pouze ilustrovala.

⁷ Viz Miroslav PETŘÍČEK, *Myšlení obrazem*, Praha 2009.

sama instituce vyhlazovacího tábora likviduje svědky fyzicky a beze stopy: skuteční svědkové by tedy vlastně byli pouze jeho mrtvé oběti.“ (s. 272) Přeživší svědkové tedy nakonec svědčí o chybějícím svědectví. Odtud lze rozumět zkratce „*událost holokaustu jako radikální eliminace události*“ (s. 188). Protože se událost vyznačuje tím, že nás zasahuje, je paradoxní, aby spočívala v eliminaci těch, které zasahuje.

Dalším paradoxem události šoa je, že její zkušenost znemožňuje kontinuální prožívání času: „*Neboť zkušenost holokaustu je především zkušenost radikálního přerývu, přerušení, řezu, radikálního, protože se v této zkušenosti hroutí linearita času [...].*“ (s. 195) I v tomto bodě dochází k odchylce od Husserlových fenomenologických analýz, pro které není žádná událost tak převratná, aby přerušila kontinuitu vědomí času. Další odchylkou od Husserlovy fenomenologie je opuštění teleologie uskutečňující se v čase. Nejen že diskontinuální čas porušuje kontinuitu nezbytnou k dosažení předem daného cíle (*telos*), ale ani události šoa nelze dodatečně dávat smysl: „*Osvětím neexistovala proto, aby se o ní psaly působivé filosofické rozpravy.*“ (s. 307)

S ohledem na tuto změnu pojetí času v poválečné filosofii je zajímavé připomenout doslov Miroslava Petříčka ke knize *Obrazy (minulosti)* Zdeňka Vašíčka. Tam se naopak hovoří o opouštění fascinace časem: „*Jako by nás zvolna opouštěla jednostranná fascinace časem (a linearitou), takže si začínáme více všimát prostoru, tj. koexistence (různých kultur; různých časů, dokonce různých teorií, tj. koexistence různorodého).*“⁸ Zatímco kniha *Myšlení obrazem* svědčí o tom, že si v duchu tohoto doslovu Miroslav Petříček prostoru všimá, protože obrazy jsou prostorové entity, mohlo by se zdát, že v knize *Filosofie en noir* najednou volá po návratu k fascinaci časem. Není tomu tak, protože diskontinuální pojetí času je v souladu s prostorovými obrazy, které před námi stojí, když je kontinuita času přetržena radikální událostí. Obrazy totiž nenacházíme pouze v senzační literatuře (*Denkbild*) nebo při formulaci filosofických myšlenek (topologický protiklad vně/uvnitř), ale i v případech čtyř fotografií z Osvětlemi, které nás nutí korigovat tezi, že je holokaust nepředstavitelná událost: „*Pak je ale třeba tvzení o nepředstavitelnosti korigovat – tím spíše, že nazývat tuto událost nereprezentovatelnou a nevyslovitelnou znamená nebezpečně ji přesouvat do oblasti mystické adorace.*“ (s. 304–305)

Poválečná filosofie však na událost šoa neodpovídá pouze důrazem na svědectví a změnou pojetí času. Reakce Theodora W. Adorna je zprvu radikální,

protože chce v *Dialektice osvícenství* z roku 1947, kterou napsal společně s Maxem Horkheimerem, odmítnout modernu (ideu osvícenství), nakolik je to možné. Osvícenství je podle nich totožné s evropskou racionalitou a neoddělitelné od svobody. Modernu tedy nelze odmítnout, i když v ní nelze setrvat, protože vede ke katastrofě. Ta je způsobena tím, že moderna poznává za účelem ovládnutí, takže eliminuje jinakost a popírá vnějšek, neboť protiklad stejnosti a jinakosti zde odpovídá topologickému protikladu vnitřku a vnějšku.

Přestože se nakonec zdá, že je veškerá úcta k obětem v poválečné filosofii soustředěna do asymetrického vztahu k jinakosti, existuje také v knize nezminěná tradice zdůrazňující naopak stejnost. Gustav Radbruch považoval stejnost či rovnost (*Gleichheit*) za jádro spravedlnosti. V textu *Žákonné bezpráví a nadzákonné právo* konstatoval, že pokud právo tuto stejnost nerespektuje, není vůbec právem. Jako někdejší zastávce právního pozitivismu takto reagoval na Norimberské zákony a po katastrofě šoa hájil přirozenoprávní východiska. Podle Gustava Radbrucha se nacistické právní normy nikdy nestaly platným právem, protože nikdy nesplňovaly požadavek spravedlnosti, podle něž musí zákon přistupovat ke všem stejně.⁹ Kdyby se bývalo tuto stejnost podařilo prosadit, ke katastrofě by bývalo nedošlo. Nejen důraz na jinakost, ale i důraz na stejnost tedy může být legitimním krokem v boji proti nespravedlnosti.

Ve vlastní reflexi rozlišil Miroslav Petříček dva hlavní důvody pro sepsání recenzované knihy – pedagogický a filosofický. Z někdy těžko srozumitelných a sofistikovaných textů může čtenář nabýt dojmu, že by je bylo možné napsat jednodušeji. Musíme ukázat důvody složitosti a také specifika textů z druhé poloviny 20. století. Důležitou součástí filosofického myšlení tvoří nárok, aby filosofie svými prostředky odhalovala nebezpečný potenciál idejí. Precedenty vlivu idejí na nebezpečné experimenty existují a šoa k nim bezpochyby náleží.¹⁰ Filosofie je konfrontována s temnotou uvnitř ní samé a vyrovnává se s ní.

Událost šoa měla a stále má výrazný dopad na humanitní vědy a myšlení jako celek. V tomto ohledu je kniha originálním výkladem některých linií současné filosofie, nakolik se více či méně explicitně vyrovnávají s událostí šoa, což může

⁹ Srov. Gustav RADBRUCH, *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, *Süddeutsche Juristen-Zeitung* 5, 1946, s. 105–108.

¹⁰ Uvedené rozlišení zaznělo v pořadu *Vizitka Českého rozhlasu Vltava*. Viz Miroslav PETŘÍČEK – Petr FISCHER, *Miroslav Petříček: I filosof je svědek, který odpovídá na věci, jež ho rozčilují*, [online], 2018 [citováno dne: 25. 4. 2019]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/miroslav-petricek-i-filosof-je-svedek-ktery-odpovida-na-veci-jez-ho-rozciluji-7211606>.

⁸ Miroslav PETŘÍČEK, *Archeologie historie z prehistorie obrazu*, in: *Obrazy (minulosti)*, Zdeněk Vašíček (ed.), Praha 1996, s. 138. Srov. též Miroslav PETŘÍČEK, *Úvod*, in: *Moderní svět v zrcadle literatury a filosofie*, s. 5–6.

být inspirativní i pro jiné disciplíny, než je filosofie. Miroslav Petříček k události šoa přistupuje jinak, než bývá ve veřejné diskusi obvyklé: nehledá viníky, neposuzuje míru násilí, nekomentuje uplatňování spravedlnosti nebo vznik Státu Izrael apod. Z těchto důvodů v textu nenacházíme odkazy na autory relevantní z hlediska historiografie, nýbrž pouze zmínky. Miroslav Petříček se zaměřuje na působení události šoa v přítomnosti, ale nikoli pouze ve smyslu připomínky hrůz, které již nemá lidstvo připustit, nebo ve smyslu psychologizace této události. Obecné pojetí událostí, ke kterému se autor hlásí, implikuje působení minulosti v přítomnosti, kde neodbytně přetrvávají stopy minulosti, a to nikoli výhradně v memorativním slova smyslu.

Filosofie en noir by mohla pomáhat při zasazování rozsáhlých a obtížně uchopitelných filosofických děl druhé poloviny 20. století do kontextu. Stejně jako zmíněná díla lze recenzovanou knihu označit za náročnou. Doporučit ji lze ovšem jak zájemcům o výklad „postmoderny“¹¹ a čtenářům jiných autorových knih, tak komukoliv, kdo hledá klíčové souvislosti a kořeny současných způsobů myšlení.

Jan ČERNOCH – Michal SKLENÁŘ

Martina PACHMANOVÁ (ed.), *EX-pozice. O vystavování muzejních sbírek umění, designu a architektury.*

Praha, Vysoká škola uměleckoprůmyslová 2018, 223 stran, ISBN 978-80-87989-51-7

Recenzovaná publikace je výsledkem týmového projektu katedry Dějin a teorie umění Vysoké školy uměleckoprůmyslové. Téma vystavování muzejních sbírek, umění, designu a architektury si studenti v souladu s nastavením projektu zvolili sami, a dali tak najevo svůj zájem o to, jak se v České republice i v zahraničí

¹¹ Strategii Miroslava Petříčka je zasadit termín „postmoderná“ do širšího kontextu dějin současné filosofie, kde má naléhavý smysl ve vztahu k události holokaustu, i když o původu tohoto termínu detailně nepojednává. Jeho výklad naznačuje, že „postmoderná“ není cosi obskurního a samoučelného, za což bývá považována.

vystavuje umění, jak se o expozicích (ne)píše a jaké kurátorské strategie mohou být přínosné nejen pro odbornou, ale i laickou veřejnost. Právě spoluzodpovědnost muzea umění za podobu veřejné diskuse je dalším významným pojítkem celé knihy, která si klade za cíl, „*aby se téma dostalo z institucionálních kuloárů blíže k veřejnosti*“ (s. 12)

Kniha je rozdělena na čtyři části. První část představuje tři texty, které se zabývají rolí muzeí umění v současnosti. Všechny texty se hlásí k pozicím kritické muzeologie. Slovenská teoretička umění Mária Orišková popisuje řadu avantgardních projektů, které vycházejí spíše z institucionálního a geografického okraje současného muzejního světa a v konfrontaci s nimi klade otázku, zda se podobným směrem mohou vyvíjet i „tradiční“ muzea, která spoluutvářela modernistický kánon dějin umění a způsobů jeho vystavování.

O potřebě obdobné změny směrem k „*post-kanonické fázi muzea umění*“ jsou přesvědčeny i autorky dalších dvou textů. Ty se zaměřují na téma intervencí do stálých expozic. Zatímco překlad textu Khadiji Carroll La se zaměřuje především na intervence, které zviditelňují procesy vystavování, jako je práce se světlem, instalací předmětů v prostoru apod., Klára Hudáková a Kristýna Pěčová přenáší téma do českého prostředí a zaměřují se spíše na intervence, které kriticky reflektují vystavování kanonického narativu dějin umění. Kánon, založený na vystavování děl omezeného počtu autorů – nejčastěji mužů ze západní Evropy a lineární posloupnosti škol a stylů, je intervencemi vystavován revizi, se kterou se otevírají nové možnosti kurátorské práce. Pokud si chce čtenář udělat představu o současných debatách a vstupech ve vystavování umění, tato část *Ex-pozic* mu nabízí srozumitelný přehled opřený o teoretické diskuse i dostatek příkladů z tuzemských i zahraničních muzeí.

Název druhého oddílu knihy, *Muzeum, kánon, ideologie*, vypovídá o inspiraci kritickou muzeologií, queer teorií, postkolonialismem (Dávid Gabera) a konceptem kritického muzea. Zde zaznívají mimo jiné kritické hlasy na adresu současných stálých expozic. Autoři a autorky poukazují na absenci slovenského, německého a romského umění na výstavách (Matěj Forejt), poukazují na „prázdné místo“ queer problematiky (Natálie Drtinová) či tematizují socialistický realismus jako předmět kurátorských sporů (M. Forejt, Karl-Siegbert Rehberg). Geograficky pak vymezuje okraj muzejní scény Pavla Rousková, když vytváří mapu dvaceti osmi regionálních sbírek, které mají navzdory periferní poloze silný potenciál. Společným rysem oddílu je apel na inkluzivnost, demokratičnost a reflexivitu současné kurátorské praxe.

Třetí část knihy se věnuje uživatelským předmětům v muzeu. Změna perspektivy

od kurátorských strategií ke specifické kategorii předmětu je nejen čtenářsky vstřícná, ale nabízí především možnost promyslet tak specifické kategorie, jako je oděv (Michal Vaníček), šperk (Veronika Vysloužilová) či architektura (Marie Kordovská). Užitému umění se věnují texty Helen Charman a Kláry Pelouškové, které zároveň propojují tuto část knihy s backgroundem kritické muzeologie a reflexemi modernismu ve výstavnictví. Přestože právě kritická muzeologie obrátila pozornost od předmětů k procesům, strategiím a kontextům fungování muzejních institucí, autoři textů třetí části knihy ukazují, že stejnou komplexnost zkoumaných témat lze postihnout i tehdy, když výchozím prvkem našich úvah budou konkrétní objekty.

Závěrečná část knihy se zaměřuje na „diváky“ (případně uživatele), tedy na návštěvníky expozic. Danielle Rice se v úvodním textu, jehož dikce se blíží žánru manifestu, vymezuje vůči kritické muzeologii. Kateřina Cibulková nabízí vlastní kategorizaci práce s výstavní architekturou, člení ji na základě míry zasažení vystaveného díla do dobového kontextu na „kontextuální“ a „akontextuální“. Poslední text knihy z pera Terezy Škvárové se zaměřuje na digitální technologie a jejich vliv na prezentaci umění, přičemž upozorňuje na řadu inspirativních zahraničních projektů. Závěrečná část knihy působí nejméně soudržně, což je dáno příslibem orientace na diváky, formulovaným v názvu. Ani jeden z textů však nenabízí analýzu diváckého vnímání či chování v expozicích nebo interpretaci údajů o uživatelském chování na sociálních sítích.

EX-pozice jsou v první řadě publikací, která přináší do českého prostředí impulzy kritické muzeologie. Spíše než jednotnou „školu“ představuje kritická muzeologie od devadesátých let 20. století přístup k muzeím a galeriím, který upozorňuje na mocenský a ideologický rozměr muzejních institucí a z toho vyplývající nutnost tyto aspekty reflektovat a pracovat s nimi. Porozumění tomu, v jak širokých kontextech se dnes muzea a galerie ocitají, napomáhají ilustrace Ivety Čermákové, věnované muzeu jako veřejnému prostoru, uživatelům muzea a činnostem, které lze v muzeu dělat. Ilustrují tak obrat, který na konci osmdesátých let vyvolala kniha Petera Verga *The New Museology* a ze kterého dodnes čerpají pracovníci muzeí i jejich kritici a teoretici.¹ Největší přínos knihy spatřuji právě v aplikaci východisek současné muzeologie na české prostředí či umístování českých galerií a muzeí do srovnání se střeoevropskými a západoevropskými

přístupy. Retromuzeum v Chebu se tak může ocitnout vedle Smithsonian Design Museum a Arcidiecézní muzeum v Olomouci vedle diecézního muzea v Kolíně nad Rýnem.

Vztah ke kritické muzeologii je zároveň pojítkem všech textů, ale také zdrojem jejich heterogenity, na kterou upozorňuje již v úvodu Martina Pachmanová, editorka a vedoucí týmového projektu. *EX-pozice* tak nejsou manifestem, nereflektovaně přejímajícím přístupy kritické muzeologie, ale spíše hledáním vlastního vztahu autorek a autorů k těmto přístupům. Například zaměření dvou textů z první části knihy na fenomén intervencí do stálých expozic se zabývá strategiemi, které přímo vycházejí z kritické muzeologie a jsou tak nejen přínosnými studiemi, ale také mohou čtenáři přiblížit, co to kritická muzeologie je, a dobře doplňují text Márii Oriškové.

U jiných textů již je vztah ke kritické muzeologii komplikovanější. Natálie Drtinová se ptá, co kritické muzeologii chybí. Poukazuje na slabou recepci queer teorií ze strany kritické muzeologie. Shledává řadu možných průsečíků mezi queer teorií a novou muzeologií. Sama též navrhuje čtyři strategie změny muzea k implementaci queer přístupů do svých struktur (autorka používá pojem „*kvérování*“), které ovšem nebudou jejich komodifikací, ale skutečnou proměnou. Mezi ně patří zapojení emocí do procesu vytváření alternativních sbírek, které nebudou reprodukovat heterosexuální a maskulinní normy. Další je zviditelňování děl se stejnopohlavní tematikou v expozicích a s tím spojené queer kurátorství, které cíleně rozvíjí tuto perspektivu jako samostatný přístup. Poslední strategií je pak interpretace expozic skrze lektorskou a průvodcovskou práci, která má potenciál nabízet nová čtení existujících expozic.

Text Danielle Rice patří k nejprovokativnějším z celé knihy. Autorka upozorňuje, že kritická teorie muzeí příliš zdůrazňuje mocenské aspekty muzejních institucí a opomíjí řadu dalších zájmů, zejména zájmy různých návštěvnických skupin. K radikálnímu vyznění textu přispívá jeho – bohužel ne na všech místech přiznané – zkrácení právě o zprávy z empirických výzkumů návštěvníků i nenávštěvníků muzeí (v originále na s. 84–86).² O to více pak vyčnívají samotné teze autorky. Mnohem spíše než „*vymezení se vůči postulátům kritické muzeologie*

² Originální text Danielle RICE, *Museums. Theory, Practice and Ilusion*, in: *Art and its Publics. Museum Studies at the Millennium*, Andrew McClellan (ed.), Malden 2003, s. 77–95. Dostupné též [online], s. d. [citováno dne: 28. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.academia.edu/18297191/Museums_Theory_Practice_and_Illusion.

¹ Peter VERGO (ed.), *The new museology*, London 1991.

z *pozice visitor studies*“ (s. 17), jak text představuje v úvodu Martina Pachmanová, bych jej považoval za výzvu k návratu k počátkům kritických přístupů, které představuje již zmíněná Vergova kniha. Právě důraz na maximálně komplexní pojetí muzea mají Rice a Vergo společné. Je škoda, že text Danielle Rice není doplněn o (byť třeba jen omezenou) empirickou sondu do zkušenosti návštěvníků muzeí umění. Na problematiku výběru textu Danielle Rice již také upozornila ve své recenzi Markéta Jonášová.³ Z její perspektivy limity textu spočívají v pojetí návštěvníka, který je pouze pasivní a nepředpokládá se u něj větší míra participace na vytváření významu v expozici.

V knize také najdeme texty, které překvapí svým volnějším vztahem ke kritické muzeologii. Tím je například pojetí sbírky v textu/mapě Pavly Rouskové. Vytvořením mapy přináší autorka do knihy důležitý prostorový přístup k muzeím, která jsou zviditelněna jako součást sítě, jež má svá centra i periferie a vnitřní hierarchie. Také důraz na menší instituce je významným přínosem do publikace, v níž jinak převládají příklady ze zahraničí nebo z centrálních institucí. V kontrastu k tomuto pojetí sbírky jakožto „ukrytému pokladu“ přináší do knihy tradiční umělecko-historický pohled, kdy hodnota je obsažena ve sbírce samotné a jejím vztahu ke kánonu, a nikoliv kontextuálně. Tím se tento text/mapa ocitá z pohledu míry recepce kritické muzeologie na okraji knihy.

Limity knihy jako celku nejvíce zviditelňuje text Marie Kordovské, který přináší pohled do historie vystavování architektury a také řadu aktuálních podnětů zvláště z díla Barryho Bergdolla. Důvodem je zaměření knihy na stálé expozice. Toto zaměření se jako limitující v případě architektury vyjevuje více než v jiných textech. Z tezí Kordovské vyplývá, že efektivnějším způsobem vystavování architektury jsou krátkodobé výstavy a intervence do muzejní budovy a veřejného prostoru v jejím okolí. Právě v oblasti architektury, kde se u nás nabízí konfrontace s aktivitami Galerie Jaroslava Fragnera, galerie VI PER nebo s projektem Paneláci.cz, se pojí otázka směřovaná ke konceptu celé knihy: do jaké míry lze dnes vůbec mluvit o stálých expozicích jako o dominantním způsobu vystavování umění?

Obecně lze říci, že *EX-pozice* navazují na inovativnost předchozích ročníků týmových projektů. Kniha má potenciál dosáhnout svého účelu a oslovit i širší veřejnost, kolegy z jiných oborů nebo třeba učitele výtvarné výchovy a dějin umě-

ní ze středních škol a může také posloužit jako rozcestník k zahraniční literatuře či inspirace pro návštěvníky galerií k novému pohledu na známé expozice.

Václav SIXTA

Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny. Novověk.*

Praha, Grada 2018, 502 stran, ISBN 978-80-247-3720-1

Práce autorského tandemu navazuje na starší publikaci *Církevní dějiny. Antika a středověk* z roku 2013,¹ které se vesměs dostalo pozitivního ohlasu.² Drahomír Suchánek se při výzkumu v současnosti soustřeďuje na problematiku církevních a středověkých dějin a svoji badatelskou činnost zaměřuje na pole papežských dějin a otázky vztahů mezi duchovní a světskou mocí. Václav Drška se dlouhodobě věnuje problematice vývoje raně středověkého státu a sociálním a politickým proměnám středověké společnosti vrcholného středověku.

Autoři zdařile poskytují v knize čtenáři ucelený pohled na dějiny církví a náboženského myšlení od počátku reformace až do doby osvícenství, tedy od 16. do 18. století. Zcela stranou je ponechán vývoj na křesťanském Východě a tamních církví, avšak na tuto skutečnost je v úvodu čtenář autory upozorněn i s důvody, které k tomu kroku vedly.³ Práce představuje novou syntézu novověkých světových církevních dějin, v českém prostředí dosud chybějící. Starší práce totiž logicky nereflektovaly nejnovější bádání v oboru a v některých případech se snažily vyrovnat se odpovídajícím způsobem se situací zapříčiněnou ideologickou interpretací církevních dějin předrevoluční historiografie, eventuálně balancovaly v tehdejších mezích možného. Je tedy logické, že v této souvislosti může vyvstat otázka, došlo-li v souvislosti s vydáním publikace k výraznějšímu

¹ Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha 2013.

² Jan ZELENKA (rec.), *Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha 2013, Český časopis historický 2, 2018, s. 582, a dále např. Jitka JONOVÁ (rec.), *Církevní dějiny – Antika a středověk*, Revue theofil.cz, [online] 2016, [citováno dne: 26. 6. 2019]. Dostupné z: <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=2429>.

³ Autoři připravují k tomuto tématu samostatnou publikaci.

interpretačnímu posunu ve výkladu církevních dějin. Recenzovaná kniha pak v tomto smyslu přirozeně zapadá do současného diskurzu v oblasti církevních dějin, a to jak metodologicky, tak interpretačně. Nemyslím si proto, že by zmíněná práce přinášela zlomový výklad církevních dějin nebo byla nějak v tomto smyslu kontroverzní, naopak odvádí kvalitní práci na poli přehledových publikací. Text je vystaven kromě domácí literatury posledního desetiletí také na pracích autorů zahraničních, zejména německé, francouzské, španělské, anglické a italské provenience.⁴ Autoři se při výkladu dějin nezaměřují striktně na dějiny jednotlivých církví, ale jednotlivé události zasazují do širšího kontextu. To se projevuje tak, že se čtenáře snaží upozornit na všechny aspekty, nebo alespoň na ty nejdůležitější, které mohly hrát určitou roli při dějinném procesu. To také, jak autoři uvádějí sami v úvodu, bylo hlavním metodologickým východiskem jejich práce: „[...] na dějiny lidské společnosti je třeba nahlížet ve velmi širokém kontextu a neklást umělé hranice mezi politické, hospodářské, kulturní i náboženské dějiny.“

Látka samotná je členěna do dvou knih, přičemž za periodizační předěl zvolili autoři období reformace a potridenstské obnovy katolické církve. Obě knihy jsou členěny do tří celků – první se vždy týká popisu historických událostí, druhý pak vývoje a organizačního členění jednotlivých církví a poslední vnitřního života a projevu zbožnosti daného období. První kniha začíná předpoklady, které vedly k reformaci, pokračuje výkladem o postupu a specifických projevech luterské, kalvínské a zwingliánské reformace, přes popis stavu římské církve v předreformačním období až do tridentského koncilu. Druhá kniha ve výkladu pokračuje od vzestupu Francie a nástupu absolutismu, přes vytvoření nových velmocí v podobě Nizozemska a Anglie a končí pojednáním o vztahu církve a státu viděného osvícenským paradigmatem v 18. století.

V zásadě jsem při četbě nenarazil na žádné problematické postuláty autorů. Jejich vyvozování souvislostí není v rozporu s obecně přijímanými teoriemi. Pro ilustraci argumentů autorů při výkladu uvedme následující: Například jako jeden z hybatelů německé reformace vidí autoři postupný úbytek centrální moci ve Svaté říši římské a vzrůstající problémy církve, které ještě umocnil neklid vyplý-

vající z dobové aktuální debaty o reformě říše. Také rozlišují sociální prostředí a skupiny, na které jednotlivé reformní proudy cílily, a tak uvádí, že Luther se orientoval na teritoriální knížecí stát, zatímco reformace švýcarská byla orientována k městům a jejich obyvatelstvu.

Jak již bylo uvedeno výše, autoři neopomenuli výklad o dějinách nauky i liturgie jednotlivých křesťanských církví a dále také pojednání o projevech zbožnosti a popis vývoje teologického myšlení sledovaného období, což osobně považuji za velmi pozitivní, neboť se čtenáři dostává těchto ne vždy zcela snadno dostupných informací pohodlně na jednom místě. Autoři rovněž nevidí dějinné procesy a události jednostrannou optikou z pohledu českých církevních dějin, ale nabízejí obraz zachycující skutečnost v celé její šíři, například můžeme uvést výklad o vztahu mezi církvemi a osvícenským protomoderním státem. Vztahy církve a státu jsou vysvětlovány čtenářům v evropském měřítku, které umožňuje učinit si srovnání o podobě zmíněných vztahů na různých místech v Evropě. Tedy do jaké míry a jakým způsobem se vládci jednotlivých mocností snažili podřídit si církve, respektive církve svému vlivu, a naopak, jak církve na tyto snahy různé reagovaly.

Text knihy je čtivý, autoři vystupují objektivně, a proto rozhodně nelze říci, že by se jednalo o práci apologetickou, která by se například pokoušela nějak ospravedlnit jednání té či oné strany během konfesijního napětí v době reformace a podobně. Dokladem toho může být například užívání slov katolická obnova, tridentská reforma spíše než protireformace atp. V textu bychom také marně hledali nějaké faktografické, stylistické nebo syntaktické chyby. Orientaci usnadňují pasáže psané *petitem*, které autoři považují za blíže vysvětlující danou problematiku, na což je opět upozorněno v úvodu. Občas je text doplněn dobovými portréty osobností, o kterých je na daném místě pojednáváno. Mapy nebo tabulky shrnující statistické údaje v textu přítomny naopak nejsou. Dále nechybí edice dobových dokumentů a dobové literatury a dalších zdrojů volně dostupných na internetu. Práci s knihou usnadňují jmenový a věcný rejstřík. Podněty pro další studium pak poskytuje seznam výběrové literatury, který obsahuje na sedmdesát titulů. Publikace nenabízí žádné metodologické podněty, ani nenavrhuje další otázky k současnému diskurzu o církevních dějinách, to ovšem zcela jistě nebyl její účel.

Modelovým čtenářem druhého dílu *Církevních dějin* je především vysokoškolský student, ale kniha jistě velmi dobře poslouží i těm, kdo by se chtěli s církevními dějinami seznámit ve volném čase. Autoři ovšem předpokládali, že knihu bude číst již mírně do historie zasvěcený čtenář, protože ne vždy jsou všechny pojmy

⁴ Jedná se o tituly, které jsou v českých knihovnách sice zastoupeny, leč nepříliš početně, a tak lze jistě publikaci považovat za vítanou formu jejich zpřístupnění širšímu čtenářskému okruhu. Jedná se například o práce: Albrecht BEUTEL, *Kirchengeschichte im Zeitalter der Aufklärung: ein Kompendium*, Göttingen 2009; Niccolò DEL RE, *La Curia romana: lineamenti storico-giuridici*, Città del Vaticano 1998; Henry KAMEN, *The Spanish Inquisition: a historical revision*, New Haven 1998; Paolo PRODI, *Il sovrano pontefice: un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Bologna 2006.

od základu vysvětleny. Nepovažoval bych však tuto skutečnost za zápor. Publikace je přístupná i začínajícím za předpokladu, že její četbu doplní nějakou další příručkou – kromě I. dílu zejména příručkou slovníkového charakteru.

Závěrem lze konstatovat, že se autorům podařilo vytvořit v českém prostředí dlouho chybějící a velmi kvalitní novodobou syntézu církevních dějin raného novověku, která, jak doufám, nalezne své publikum nejen u studentů historických, teologických a příbuzných oborů. Může dobře posloužit rovněž pedagogickým pracovníkům při přípravě výkladu církevních dějin.

Ladislav HOLOUBEK

Didaktika

Dějiny na procházce: Vzdělávání ve veřejném prostoru pohledem Historických dílen

Historické dílny představují cyklus workshopů, které usilují o kritickou reflexi různých typů médií a témat z oblasti moderních a soudobých dějin, diskutují a prověřují možnosti jejich rozvíjení v kontextu historického vzdělávání, zejména výuky a didaktiky dějepisu. Naším záměrem je nabízet otevřenou platformu pro setkávání učitelů, studentů humanitních oborů a pracovníků veřejných institucí, zabývajících se prezentací a popularizací historických témat (muzeí, galerií, památkových objektů).

Koncept workshopů propojujících teoretické rámce uvažování o minulosti s praktickými zkušenostmi školní výuky vykristalizoval v zázemí mezinárodní konference, která pod názvem *Škola vs. paměť: Konflikt, identita, soužití, střední Evropa* proběhla na podzim 2014 v Praze.¹ Formát původně zamýšlený jako jednorázová součást doprovodného konferenčního programu se ukázal do té míry nosný a funkční, že jsme se rozhodli jej zachovat a ve spolupráci Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (dále jen FF UK) a Ústavu pro studium totalitních režimů rozvinout do podoby dlouhodobějšího projektu. Přestože personální složení týmu *Historických dílen* se v průběhu jejich několikaleté existence průběžně obměňuje, od počátku jej tvořili a tvoří primárně studenti a absolventi oboru historie FF UK.

Svým tematickým zaměřením sledují *Historické dílny* především škálu tradičních i nových typů médií, jimiž minulost vstupuje do současného veřejného prostoru a která spoluutvářejí naše historické povědomí, paměť, způsoby, jimiž uvažujeme, komunikujeme či učíme o dějinách. Dynamické a komplexní změny posledních desetiletí posilují situaci, v níž se většina společnosti dostává do kontaktu s historickými tématy jinými způsoby než skrze odbornou literaturu nebo výklad učitele. Zejména z tohoto důvodu nám připadá smysluplné intenzivněji zkoumat, anebo znovu prověřovat možnosti, které v tomto ohledu nabízejí fotografie, film, komiks, ale také muzea, památníky či expozice hradů a zámků.

Charakter a náplň *Historických dílen* by bylo možné vymezit několika rámco-

¹ Pořádajícími institucemi byly Ústav pro studium totalitních režimů, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

vými pojmy. Patří mezi ně *otevřenost* co nejširšímu spektru zájemců o edukační práci s historickými tématy a prameny – různorodá skladba účastníků se vždy pozitivně promítá do dynamiky diskusí a společných aktivit během workshopu. Dále *mezioborovost* – perspektiva, kterou nahlížíme jednotlivá témata, se snaží zohledňovat styčné body a průsečíky oborů, resp. školních předmětů. Minulost není a neměla by být jen záležitostí historické vědy a dějepisu; v řadě případů lze produktivně rozvíjet vazby směrem k literární vědě, dějinám umění, mediálním studiím, v kontextu školního prostředí k literatuře, občanské nebo výtvarné výchově. Důležitým pojmem je rovněž *dialog – Historické dílny* nejsou výukovými kurzy, nepředávají hotové univerzální postupy; účastníci představují primárně partnery k diskusi, ve které lze společně vytvářet a prověřovat jednotlivé nápady, tipy a postupy. Vedle sdílení zkušeností z vlastní praxe spatřujeme důležitou hodnotu v hledání a pokládání vhodných otázek, které nemusejí mít jednoduchou ani jednoznačnou odpověď, ale podněcují k alespoň částečnému přehodnocení ustálených rámců našeho přemýšlení o historických tématech.

Z formátu workshopu přirozeně vyplývá *aktivní participace* účastníků. Struktura *Historických dílen* není záměrně nijak unifikována, lektori ji vždy přizpůsobují charakteru a potřebám zvoleného tématu. Na nejobecnější úrovni ji zpravidla tvoří úvodní brainstorming (zmapování zkušeností a očekávání, která si účastníci přinášejí, a vygenerování rámcových pojmů, s nimiž můžeme při reflexi daného tématu dále pracovat), skupinová analytická práce nad připravenými úkoly a sadami vybraných pramenů různého druhu, společná prezentace výsledků a moderovaná diskuse.

Důležitý segment činnosti *Historických dílen* tvoří workshopy, během kterých se konkrétní historická témata snažíme uchopit a analyzovat přímo „v terénu“, tj. ve specifických prostředích a kontextech, kde se dějepisná výuka obvykle příliš často neodehrává (přestože by mohla). Žánr „didaktických procházek“ jsme měli možnost během uplynulých let vyzkoušet v ulicích historického centra města, na panelovém sídlišti, v pražském metru, v expozicích muzeí, galerií a památníků i v interiérech zámku.² Zde všude lze historii uchopit jako aktuální problém, bezprostředně přítomný v prostředí, které obýváme.

Prostor, jenž nás obklopuje, a místa v něm můžeme nahlížet jako specifický typ historického pramene, obsahující nejrůznější artefakty, fragmenty a symboly. Jak jsme se v průběhu let přesvědčili, didaktický potenciál skýtají jak lokality vizuálně

atraktivní a v širším povědomí známé (historické jádro Českého Krumlova), tak i ty nenápadnější a turisticky nereflektované (předměstské čtvrti Ústí nad Labem). Vždy je však zapotřebí hledat vhodné nástroje k jejich společnému „čtení“, při kterém se snažíme propojovat reflexi bezprostředního prožitku daného místa s analýzou a interpretací vybraných dobových pramenů, které se k místu určitým způsobem vztahují. Oproti vlastivědným vycházkám s výkladem v tradičním žánru „putování za historií“ klademe větší důraz na aktivizační a participativní momenty tak, aby výsledná „procházka“ nabídla účastníkům možnost zaujímat k diskutovaným otázkám vlastní stanovisko a udržovala si přesah k obecnějším cílům v oblasti historického vzdělávání.

Aktivity v ulicích města mohou mít charakter objevování konkrétních prvků a situací, pokusů o rekonstrukci jejich původního významového kontextu i diskutování o současné roli, kterou ve veřejném prostoru ne/plní (například při workshopu v Českém Krumlově jsme se tímto způsobem zaměřili na někdejší pomník vítězství nad fašismem z roku 1987 v městském parku, který po odstranění původního ideologického nápisu zůstává pro dnešního návštěvníka nečitelný). Hlubší problémově postavené otázky je vždy vhodné odvíjet od jednodušších výchozích situací: od reflexe prvních dojmů, popisu nebo srovnání současné podoby lokality s jejím historickým snímekem. Nosné momenty, kolem nichž lze vystavět obecnější tematické diskuse, nabízejí například slohové a měřítkové kontrasty sousedících budov (rozvoj měst, novostavby v historickém prostředí), detaily na fasádách (role alegorií, symbolů, reklamy), anonymní umělecká díla (ambivalentní fenomén uměleckých zakázek z období státního socialismu) nebo pravidelně medializované pomníky (kolektivní paměť, politika dějin).

V případě muzeí, galerií a památníků se účastníky snažíme vedle vnímání jednotlivých exponátů vést rovněž ke schopnosti reflektovat expozice a výstavy jako celek (tedy hledět nejen *do* muzejní vitríny, ale pomyslně také *za* ni). „Procházka“ interiérem je proto i zde aktivní: účastníci během ní vypracovávají zadané úkoly, které zaměřují jejich pozornost na konkrétní aspekty (klíčová slova doprovodných textů, podoba počátku a závěru expozice, vizuální forma apod.), aby následně mohli dospět k zamyšlení nad obecnějšími otázkami: V jakých příbězích a obrazech je nám minulost v těchto institucích prezentována? Jaké výhody či limity z toho můžeme odvodit pro jejich případné využití ve výuce?

Základní rámec našeho uvažování o minulosti pomáhají vymezovat historické prameny. V rámci *Historických dílen* realizovaných ve veřejném prostoru často využíváme jako doplňující materiály dobové fotografie, úryvky textů, novinové články, audio- nebo videoukázky, které umožňují rozvíjet, dotvářet a kontextu-

² Viz seznam realizovaných akcí na konci tohoto příspěvku.

alizovat ony „v terénu“ nalezené artefakty a situace. Za pomoci tabletů s připravenými sety pramenů získávají účastníci další informace, které ze samotného prostoru nelze jednoznačně vyčíst: ve všedním interiéru stanice metra sledují dobovou videoreportáž z jeho slavnostního otevření; shlédnutý pomník rudarmějců si mohou porovnat se snímky dalších typově shodných monumentů v jiných částech republiky; při pohybu ulicemi města hledají zmínky o viděných objektech v textu historického bedekru apod. Tablety mohou účastníci zároveň využít i k fotodokumentaci procházeného prostoru a prvků v něm. K pořízeným a uloženým fotografiím se pak vracíme při společné reflexi.

Zajímavý pramen a dodnes aktuální médium představují v této souvislosti mapy, které mohou posloužit při (dez)orientaci v daném prostoru a srovnání jeho současného stavu s tím historickým (v případě dílny na Jižním Městě bylo prvním úkolem účastníků po výstupu ze stanice metra najít své aktuální stanoviště na historické mapě zachycující celou lokalitu před výstavbou panelového sídliště). Podobně lze sledovat i dobově podmíněné proměny místního názvosloví. Nad plánem linek pražského metra z osmdesátých let jsme se mimo jiné dotkli otázky, nakolik mohou mapy a plány vedle své orientační funkce sloužit i dalším záměrům (například symbolické reprezentaci) a jaké paralelní významové vrstvy jsou vlastně schopny ve veřejném prostoru vytvářet. Během workshopu v česko-krumlovském muzeu pracovali účastníci s texty turistických průvodců z různých období: zjišťovali, které konkrétní objekty a lokality jsou v nich zdůrazňovány, a na základě své analýzy pak ve skupinách sestavovali a vzájemně porovnávali mapu Krumlova prvorepublikového, socialistického a současného.

Půdorys *Historických dílen* umožnil v několika případech reagovat i na aktuálně rezonující témata. Na počátku roku 2016 jsme realizovali dvojici workshopů ve spolupráci s Národní galerií v Praze u příležitosti hojně medializované výstavy *Budování státu*, věnované proměnám oficiální vizuální reprezentace Československa. V rámci dílny bylo možné si výstavu nejen projít, ale prostřednictvím otázek a úkolů hlouběji reflektovat její téma: konkretizovat obecné pojmy *národ* a *stát* na jednotlivých vybraných exponátech; ptát se, v čem je galerijní způsob prezentace jiný než ten muzejní a nakolik mohou být díla umění a designu specifická z hlediska své výpovědi o minulosti.

V kooperaci se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti proběhla dílna, kterou jsme se rozhodli zapojit do probíhajících debat o optimální formě muzejního využití místního objektu bývalé věznice, tragicky spojené zejména s obdobím padesátých let. Klíčovou součástí programu byla návštěva jeho (běžně nepřístupných) interiérů; ani zde nešlo pouze o klasickou prohlídku. K hlubší reflexi

j jsme využili jednoduchý nástroj: každý účastník dostal několik samolepicích lístků dvou barev, na které mohl psát a které mohl umísťovat k libovolným konkrétním místům a prvkům v interiérech. Úkolem bylo vyjádřit jednak vlastní dojmy a emoce, jednak nápady, jak by bylo možné danou místnost, věc nebo vlastnost procházeného prostoru využít v projektu budoucího muzea. Na základě bezprostřední zkušenosti s autentickým historickým objektem měli účastníci následně možnost zhodnotit jeho potenciál při tvorbě vlastních návrhů muzea (která dějinná období by mělo mapovat či zdůraznit, ve kterých částech budovy by bylo umístěno, jaké exponáty by prezentovalo).

Možnost zkoumat ve vzájemném propojení nejen historickou a stávající podobou konkrétních prostředí (objektů, expozic, veřejných prostranství), ale také možnosti jejich budoucího rozvoje, se ukázala jako příhodná. Přenášení vzdělávacích aktivit do veřejného prostoru nepochybně posiluje a kultivuje náš aktivní vztah k němu. „Vzít dějiny na procházku“ znamená kromě jiného usilovat o lokalizaci a konkretizaci obecných témat a pojmů (a tím posilovat udržitelnost znalostí), rozvíjet principy místně zakotveného učení a zohledňovat tolik potřebnou regionální dimenzi dějin. Pozitivní zpětná vazba ze strany řady účastníků nás posiluje v přesvědčení, že *Historické dílny* mohou k naplňování podobných cílů efektivně přispívat.

Workshopy ve veřejném prostoru realizované v rámci platformy *Historické dílny*:

Stopy paměti: Ústí nad Labem + Galerie Armaturka, 4. října 2014;

Stopy paměti ve městě: historické centrum Prahy (Staré Město + Malá Strana), 21. května 2015;

Stopy paměti ve „městě snů“: Praha, sídliště Jižní Město, 8. října 2015;

Libeň mnoha tváří: Praha-Libeň, 21. října 2015;

Hrady a zámky jako brána do minulosti?: zámek Nelahozeves, 23. října 2015;

Muzeum – škola – paměť: Praha, Národní památník na Vítkově, 9. listopadu 2015;

Jak vystavovat Československo?: Národní galerie Praha, výstava *Budování státu*, 4. února 2016;

Paměť – město – muzeum: Český Krumlov, Regionální muzeum + Museum Fotoatelier Seidel, 30. září – 1. října 2016;

Muzeum komunismu ve věznicích?: Reduta Uherské Hradiště, expozice *Věznice Uherské Hradiště*, 10. listopadu 2017;

Dějiny v metru: Praha, metro + FF UK, 27. dubna 2018;

Ne/viditelné památníky: Praha, Muzeum A. Dvořáka + Památník F. Palackého a F. L. Riegra, 14. prosince 2018;

Velké dějiny v malém prostoru?: Hlučín, Muzeum Hlučínska, 5. dubna 2019.

Michal KURZ

Historie v edukačních programech o křesťanských kostelích

Úvod

Příspěvek k úvahám o přítomnosti dějin ve veřejném prostoru vychází z dvouleté zkušenosti Pedagogického centra Arcibiskupství pražského, které bylo zřízeno za účelem vytváření a realizace edukačních programů o křesťanském kulturním dědictví pro mateřské, základní a střední školy působící na území Arcidiecéze pražské.

V první části příspěvku stručně představím hlavní projekt Pedagogického centra, v jehož rámci jsou nabízeny i edukační programy o křesťanských kostelích. Ve druhé části se zmíním o pedagogických východiscích těchto programů. Ve třetí a hlavní části příspěvku krátce okomentuji šest základních přístupů k využití historie, prostoru a výzdoby kostela za účelem rozvíjení spirituální složky osobnosti žáků a nabytí kompetencí, které předepisuje Rámcový vzdělávací program (dále jen RVP) pro příslušné stupně a typy vzdělávání.

Projekt *Výchova a hodnoty*

K účinným prostředkům vzdělání žáků ve školách mohou patřit různé exkurze a programy, v nichž se žáci setkávají s realitou kolem nás a s lidmi, kteří v ní působí. Zde je i místo pro nabídku Pedagogického centra, jehož pracovníci disponují osobním poznáním a zkušenostmi z prožívání křesťanské víry, vzděláním v pedagogice, teologických oborech a dějinách umění a možnostmi zprostředkovat žákům a učitelům přístup do mnoha zajímavých objektů spravovaných římskokatolickou církví, zejména do kostelů.

Pedagogické centrum využívá tyto své možnosti v projektu *Výchova a hodnoty*, jehož obsah a cíle korespondují s obsahem průřezových témat a vzdělávacích oblastí RVP, souvisejících s historií. Kromě toho je cílem edukačních programů Pedagogického centra i rozvoj spirituální složky osobnosti žáků, ke které se v posledních letech stále častěji vyjadřují zejména psychologové a pedagogové,

o nichž se zmíním níže. Základní i podrobné informace o projektu poskytuje internetová stránka [www.vychova-hodnoty.cz.](http://www.vychova-hodnoty.cz/)¹

Pedagogická východiska

K aktuálním tématům pedagogických věd patří úsilí o celistvou výchovu člověka, která zahrnuje všechny jeho složky včetně té duchovní. Spiritualitu přitom nechápeme jako nutně spojenou s náboženstvím – k základním dimenzím člověka totiž patří spiritualita přirozená, kterou definují různí autoři různým způsobem. Pro naše téma je relevantní vyjádření psychologa náboženství Pavla Říčana, který na základě dlouhodobého výzkumu došel k závěru, že spiritualita hraje významnou roli v životě člověka, a to zvláště v těžkých situacích, a je významným prvkem integrujícím osobnost. Přispívá k rozvíjení potenciálu seberealizace, naplnění a přesahu sebe sama. Tyto aspekty poskytují hluboký prožitek štěstí a radosti. Rozvíjení spirituality by podle Říčana mělo být neoddiskutovatelným úkolem pedagogiky. Ve své definici spirituality uvádí: „*Spirituální prožívání může doprovázet také vnímání uměleckých děl. Hovoří se v této souvislosti o tzv. »peak experience«, hraničním zážitku, který nás přiměje pozastavit se, dává nám nahlédnout do věčnosti a smyslu, je intenzivní až extatický. Z toho důvodu má také významný formativní účinek, jako takový je v životě nezastupitelný.*“²

Z pedagogických konceptů lze projekt *Výchova a hodnoty* opřít například o *Výchovu uměním*,³ která je zaměřena na estetickou výchovu, a o pedagogiku kultury, jíž se podrobně věnuje disertační práce Lenky Hlavičkové. Souvislost tohoto oboru se zaměřením programů Pedagogického centra vyplývá z vymezení tohoto oboru: „*Pedagogika kultury přistupuje k výchově s cílem včleňování jedince do kultury, která je propojením hodnotového odkazu společnosti a individuálního vkladu jedince, který se na jejím spoluutváření podílí. Člověk si kulturu osvojuje tím, že ji prožívá, autonomní tvořivou činností pak nejen zajišťuje její další rozvoj, ale také dochází k seberealizaci a naplnění, což přispívá k zachování harmonického fungování společnosti.*“

¹ *Výchova a hodnoty*, [online], [citováno dne: 25. 11. 2018]. Dostupné z: <http://www.vychova-hodnoty.cz/>.

² Srov. Lenka HLAVIČKOVÁ, *Ideje, tradice a potenciál pedagogiky kultury*, Olomouc 2014. *Disertační práce*. Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, s. 37.

³ Autorem tohoto konceptu je jeden z nejvýznamnějších soudobých teoretiků umění Herbert Read. Vychází z předpokladu, že umění má moc obnovovat vztah člověka ke skutečnosti, a může dobře sloužit jako model výchovného procesu. Na toto téma pojednává v knize, která vyšla také v českém překladu: Herbert READ, *Výchova uměním*, Praha 1967.

*Metodologicky pedagogika kultury vychází z hermeneutiky a zdůrazňuje nutnost integrace dílčích, roztržitých poznatků, jaké přináší empirické zkoumání. Zároveň má výrazně holistický charakter, kdy kultura je tím, co propojuje svět materiální a duchovní, a zároveň je kultura sama uchopena coby celek, jehož prvky jsou nedílně provázány.*⁴

V hlavní části tohoto příspěvku vycházím zejména z následujících bodů, které ilustrují východiska k edukačním programům o křesťanských kostelích:

- kultura je souborem hodnot, k nimž je možné se vztahovat, a tak nacházet vlastní identitu a pocit bezpečí;
- kultura je bytostnou charakteristikou lidství, projevem duchovního života; kultivace kulturnosti člověka je zároveň kultivací jeho lidství;
- podstata umění tkví ve schopnosti zprostředkovat hluboký emocionální prožitek, který má potenciál rozvíjet emocionální stránku osobnosti;
- kulturnost není člověku vrozena, ale je výsledkem učení;
- vlastní tvorba může být specifickým druhem mezilidské komunikace prostřednictvím symbolů, které mají schopnost zprostředkovat to, co verbálně zprostředkovat nelze;
- umělecké sdělení je podnětem k diskusi, vyzývá vnímajícího k interakci s dílem;
- kulturní edukace má přispět k rozvíjení schopnosti vypořádat se s vlivy projevů, které se tváří jako umění, ale zahlcují člověka audiovizuálními a interaktivními vjemy a stresují ho. Skutečné umění má člověka obohacovat.⁵

Kostel jako místo pro edukační programy

V edukačních programech Pedagogického centra můžeme rozlišit celkem šest základních přístupů k budově a výzdobě kostela, které nyní stručně představíme a pokusíme se ukázat na jejich edukační potenciál ve prospěch rozvoje dětí v oblastech, které jsme zmínili v předchozí části.

1. Kostel je svědkem historie našich předků

Kostel bývá zpravidla v každé obci, městě nebo městské části dominantní budovou. Je to dáno jeho účelem a historickými okolnostmi, za jakých vznikl. Zpravidla patří k nejstarším budovám, které si obec v minulosti i dnes chrání a investuje finanční prostředky do jejich obnovy. Kostely jsou nejčastěji využívány k bohoslužbám, ale také mohou sloužit ke kulturním společenským akcím.

Kostel zviditelňuje část historie obce, připomíná významné osobnosti, donátory a stavitele a zároveň je svědkem rodinných událostí, myšlení a citění našich předků. Ve výzdobě kostela najdeme jména donátorů barevných vitráží, nebo třeba vzpomínkové tabule na padlé ve světových válkách. Písemnosti související s děním v kostele, zejména kroniky a záznamy v matrikách, ukazují na vztah mezi dějinami kostela, obce a jednotlivými rodinami, které v kostele slavily narození nových potomků (křty), svatby či pohřby členů rodiny. Někdy byl kostel útočištěm v době ohrožení.

Vývoj ve stavebních úpravách a výzdobě kostela odráží vývoj a proměnlivost života obce v průběhu dějin. Týká se to proměn v inventáři, typů výzdoby, stavebních slohů a někdy i funkce kostela (zajímavým příkladem je například rotunda sv. Martina na Vyšehradě).

Edukační program žákům představí příběh kostela, který obsahuje výše zmíněné prvky, a pomáhá jim tak prožít sounáležitost s těmi, kteří nám toto dědictví odkázali, zaměřit pozornost na dějiny své rodiny, smysl společného slavení svátků i podílu na péči o společné kulturní dědictví.

2. Kostel je svědkem lidských příběhů a hrdinství lidí

Ke zdravému rozvoji člověka patří, že si volí své hrdiny a vzory – od pohádkových postav přes hrdiny z dobrodružných příběhů, her, později filmové, hudební či sportovní hvězdy a někdy i lidi ze své rodiny či okolí. Ve výzdobě kostela je hlavní osobností Ježíš Kristus, kterého děti a mladí lidé mívají spojeného s vánočním betlémem, někteří vnímají i kříže s tělem Ježíše umístěné nejen v kostelích, ale také na hřbitovech a na jiných místech veřejného prostoru. Menší děti mají představu, že jde o pohádkovou postavu. Starší žáky často zaujme skutečnost, že od narození Ježíše počítá velká část světa svůj letopočet. Kostel se osvědčuje jako příhodné místo, kde je vhodné představit Ježíšovu osobu také nejmladší generaci přiměřeným způsobem jako někoho, kdo se stal blízkým i našim předkům.

Americký teolog a historik slovenského původu Jaroslav Pelikan se zamýšlel nad otázkou, kým byl Ježíš pro jednotlivé epochy, proč vždy dával odpověď na základní otázky lidské existence a lidského údělu a jaký měl vliv na dějiny, myšlení a kulturu.⁶ K podobným úvahám vede i zobrazení Ježíše v našich kostelích, a to v různých okamžicích jeho života, v jeho učení, v jeho vztahu vůči člověku a Bohu i v symbolických zobrazeních. V programech se žáky v nich hledáme

⁴ L. HLAVIČKOVÁ, *Ideje, tradice a potenciál pedagogiky kultury*, s. 51.

⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 105–106.

⁶ Jaroslav PELIKAN, *Ježíš v proměnách staletí: jeho vliv na dějiny, myšlení a kulturu*, Kostelní Vydří, 2008.

hodnoty, na které odkazují, společně diskutujeme o rozlišování dobra a zla a hovoříme o důvěře, že dobro má větší sílu než zlo.

Kromě osoby Ježíše lze v kostelích pracovat s příběhem Marie, v jistém smyslu hrdinky vánočního příběhu, dále biblických postav, jako například Petra a Pavla, patronů vyšehradské baziliky, s postavami světců, českých patronů a ochránců, a to zejména jsou-li patrony určitého kostela. Se žáky hledáme, jaké poselství mohl mít jejich život pro ty, kteří po nich kostel pojmenovali nebo do něj pořídili sochy či obrazy, a zda je toto poselství nadčasové.

Někteří čeští i zahraniční světcí odkazují na důležité historické okamžiky či období (například biskup Vojtěch, Karel Veliký). V kostelích bývají připomínáni také lidé, kteří obstáli v nedávné době při perzekuci některou z totalitních mocí a jejichž životní příběh je pak svědectvím o roli důvěry a osobního přesvědčení v boji o lidskou důstojnost (například kardinál Beran). V neposlední řadě sochy a obrazy představující historické osobnosti a poselství jejich života otevírají prostor pro úvahy o smyslu života a vyrovnání se s lidskou smrtí, jak potvrzuje zkušenost z programů vztahujících se k listopadovému svátku Vzpomínka na zemřelé.

3. Kostel je krásným a pokojným místem

Prostředí, nádhera a někdy jen střízlivá a důstojná výzdoba kostela působí sama o sobě, oslovuje člověka a naplňuje jeho potřebu nasytit přirozenou spiritualitu. Přispívá k tomu i ticho, pozlacené prvky odrážející světlo, akustika apod. Zvláštní atmosféru kostela vytváří i neviditelný ideál vnitřní jednoty společenství lidí, kteří kostel vybudovali, a těch, kteří se v něm scházejí. Tento ideál je dán jedním Pánem, jedním konceptem dějin světa a ukazuje na něj i jeden hlavní stůl zaujímající centrální místo. Z něj vyplývají jedny a tytéž hodnoty odpovídající na potřebu člověka milovat a být milován, mít v životě pevný bod, o který se lze opřít, porozumět tajemství života a tajemství času. Tyto potřeby se v průběhu staletí nijak zásadně nemění.

O těchto skutečnostech není na místě někoho přesvědčovat, ale edukační programy mohou dát žákům a jejich učitelům prostor, aby si krásu a pokoj v kostele zakusili a prožili.

4. Prostor kostela je obrazem života člověka, jeho tužeb, potřeb a jeho cíle

I když mohou mít kostely různé půdorysy, jejich základní členění na předsíň, loď a kněžiště bývá stejné. Předsíň spojuje svět venku a prostor uvnitř kostela, kde se odehrává něco nadčasového. V předsíni obvykle začíná nová životní

cesta člověka, na kterou je přijat při obřadu křtu. Voda ve křtelnici odkazuje na nový život. Loď může připomínat plavbu životem, na které člověk potřebuje orientační body, k nimž patří po staletí sdílené hodnoty. Bohatou „látku“ k jejich objevování nabízí vnitřní výzdoba lodě spojená zejména s osobnostmi, jak o tom bylo pojednáno v předchozí části.

Nad hranicí mezi lodí a presbytářem se zpravidla klene tzv. vítězný oblouk ozdobený křížem s tělem Ježíše Krista. Někdy bývá zdoben i nápisy nebo symbolem beránka. Je to místo naděje, že člověk může překonat bolest a zlo a dospět do nové etapy, která člověka povznese k nejvyššímu dobru. Na něj ukazuje výzdoba kněžiště. V křesťanských kostelích tato výzdoba vyjadřuje víru křesťanů ve věčný život u Boha. Pro žáky bez ohledu na jejich víru se zde nacházejí výmluvné symboly společné hostiny, světla, andělů a někdy i hvězdného nebe. Edukační program dává prostor, aby přemýšleli, co to pro ně osobně znamená. Zkušenost ukazuje, že toho jsou schopni.

5. Výzdoba kostela poskytuje náměty k rozvíjení kritického myšlení

Jak již bylo řečeno výše, výzdoba kostela odkazuje na principy nutné pro zachování života a vyzývá k přemýšlení o nutnosti poznávat a respektovat řád světa a principů pro mezilidské vztahy; o významu společenství, jednotě a cestách k míru; o rozlišování dobra a zla a přemýšlení o smyslu, přesahu, nadčasových hodnotách a o společném dobru všech lidí. Podněty k tomu jsou ukryty ve viditelných symbolech (voda, světlo, hostina, kříž), v příbězích zobrazených postav, v historii spojené s kostelem, v uspořádání prostoru, zkrátka v prvcích, o kterých jsme psali výše. Úkolem tvůrce edukačního programu je dávat tyto prvky do vzájemných souvislostí a vytvořit didaktické pomůcky, které povedou k otázkám, jež podnítí zájem žáků a přispějí k rozvoji jejich kritického myšlení.

6. Kostel je znamením přítomnosti křesťanské víry v dějinách i v současné společnosti

Tento přístup vyplývá z předchozích. Chceme tím zdůraznit, že jsme si vědomi, že nabízet edukační programy v kostelích znamená vstupovat na tenký led, zvat učitele a žáky do prostoru, kde se nemusí cítit komfortně a kde se někteří dokonce mohou cítit spíše ohroženě. Na druhou stranu setkání s realitou je zpravidla nejlepším lékem na odbourávání předsudků a stereotypů v pohledech na křesťanskou víru, která dosud vyvolává v řadě našich spoluobčanů strach. A proto mohou edukační programy v kostelích být příležitostí k vzájemnému poznání a vyjádření respektu, k hledání společných hodnot, mohou být prostorem

MARIE ZIMMERMANNOVÁ

k dialogu a společným prožitkům a také k četbě v historii jako v knize zkušeností,
jež jsou hodnotnou součástí naší kultury.

Marie ZIMMERMANNOVÁ

Kronika

Kolik osmiček znáš, tolik máš jedniček – komentáře k jednomu workshopu

Praha, 8. listopadu 2018

Pohled autorů

Workshop s názvem *Kolik osmiček znáš, tolik máš jedniček* proběhl v rámci fóra *Dějiny ve veřejném prostoru*, které se v daném roce zaměřilo na „vztah české společnosti a historických výročí ve snaze otevřít diskusi nad podobami a způsoby, jakými si připomínáme minulost“.¹ Organizátoři na webu akce avizovali, že „pozornost bude věnována reflexi současné vzpomínkové kultury s důrazem na význam historických výročí pro českou společnost (např. výroční roky Jana Husa a Karla IV., tzv. osudové osmičky). Diskutovány budou také různé formy zpřítomňování historie ve veřejném prostoru, ať už v podobě filmové a televizní tvorby, vzdělávacích projektů občanských iniciativ, muzejních expozic nebo dějepisné výuky na školách.“²

Anotace našeho osmdesátiminutového workshopu určeného především učitelům slibovala, že se budeme věnovat „způsobu, jakým vybíráme vhodná témata do výuky a nakolik jsou naše výběry skutečně promyšlené“, a že „nabídneme konkrétní příklady plánování výuky, podíváme se na příklady zahraničních tematických plánů a cílů výuky a zamyslíme se i nad efektivními způsoby ověřování učebního pokroku našich žáků.“³

Naším základním východiskem bylo představit rozvoj historické gramotnosti jako cíl, který může naplňovat výuka dějepisu. Vedle tradičního pojetí výuky (když to zjednodušíme) zaměřeného na předání základního množství dějepisných poznatků lze historickou gramotnost definovat jako unikátní sadu dovedností, která umožní žákům rozlišit různé interpretace událostí a vybaví je disciplinárním myšlením potřebným pro odhalování etnických a kulturních stereotypů nebo subjektivity výpovědí o minulosti a současnosti.⁴

¹ *Dějiny ve veřejném prostoru. Platforma pro diskusi o dějinách*, [online], [citováno dne: 27. 6. 2019]. Dostupné z: <https://forumdvp.cz/>.

² *Tamtéž*.

³ *Tamtéž*.

⁴ *Proměna cílů historického vzdělávání v čase nových médií*, in: *Promyšlet dějepis v 21. století*.

Workshop začal drobnou evokací. Úkolem každého účastníka bylo vybrat tři klíčové události svého života a připravit vysvětlení svého výběru. Mohlo jít o události tzv. velkých dějin, ale stejně tak o události osobní, resp. rodinné historie. Následovalo sdílení osobních vzpomínek v malých skupinách. Věříme, že učení je efektivnější, když se na začátku (jakékoli) lekce podaří připravit žákovi mysl na příjem nových informací, jež ideálně navážou, rozšíří, doplní, potvrdí, respektive vyvrátí dosavadní zkušenost, jež je třeba si vybavit. Z pohledu historické gramotnosti jsme se tímto krokem dotkli konceptu historického významu, který nám umožňuje porozumět tomu, podle čeho se rozhodujeme, co je třeba se z minulosti naučit.

Pokračovali jsme ve skupinách, v nichž byly sdíleny osobní zkušenosti. Novým úkolem bylo shodnout se na jedné události moderních dějin a pokusit se zformulovat důvody, resp. cíle jejího případného zařazení coby učiva do školního dějepisu (do tematického plánu, respektive do školního vzdělávacího programu). Volnou inspirací mohl být následující příklad, který účastníci workshopu měli k dispozici, stejně jako příslušné pasáže Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV).

učivo	očekávané výstupy podle RVP ZV	cíle podle RVP ZV	klíčové (badatelské) otázky
Velká francouzská revoluce a napoleonské války	D-9-6-02 (žák) objasní souvislost mezi událostmi francouzské revoluce a napoleonských válek na jedné straně a rozbitím starých společenských struktur v Evropě na straně druhé	odhalování kořenů změn v historickém čase; poznávání dějů, které zásadním způsobem ovlivnily vývoj společnosti a promítly se do obrazu naší současnosti; utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjení vědomí příslušnosti k evropskému civilizačnímu okruhu	Byla Velká francouzská revoluce (resp. napoleonské války) přelomovou událostí evropských dějin? V jakém směru ano/ne? Co se v jejím důsledku změnilo? Co zůstalo stejné? Žilo se Evropanům po revoluci lépe než před ní?

Výsledky práce skupin jsme následně sdíleli v plénu. Potvrdilo se nám, že při plánování výuky ne vždy víme, jaké specifické dovednosti bychom měli rozví-

Digitální aplikace pro práci s prameny HistoryLab.cz, [online], [citováno dne: 27. 6. 2019]. Dostupné z: <https://historylab.cz/metodika/kapitola/ucebnice-a-historicke-vzdelavani-pro-21-stoleti/promena-cilu-historickeho-vzdelavani-v-case-novych-medii/>.

jet – tedy co se na daném tématu mohou naši žáci naučit. Proto jsme jako možnou inspiraci stručně představili šest konceptů historické gramotnosti kanadského didaktika Petera Seixase,⁵ které podle našeho názoru pomáhají promýšlet výuku dějepisu jako nástroje zaměřeného na historické myšlení.

Podrobněji jsme využití konceptů historické gramotnosti při plánování a realizaci dějepisných lekcí ilustrovali na příkladu témat 1938: sudetská krize a mnichovská dohoda, které Roman Anýž realizoval na podzim 2018 se svými žáky v devátém ročníku. Průběh lekce jsme vzhledem k časové dotaci workshopu pouze popsali a podrobný popis nabízíme i jako součást tohoto textu.

Téma Mnichova je v českém prostředí silně opředeno emocemi. Napadlo nás tedy, že by mohlo poskytnout vhodný obsah pro cvičení zaměřené na koncept etické dimenze historického poznání. Podle Petera Seixase je úkolem učitelů dějepisu pomoci svým žákům rozpoznávat etické postoje, které autoři výpovědí o minulosti (knih, včetně učebnic, filmů, her, muzejních expozic) zaujímají, ať už to činí otevřeně nebo skrytě. Dále by měli žákům pomoci porozumět, že pokud posuzujeme minulost, je potřeba to činit se znalostí historického kontextu doby, ve které se událost odehrála. A stejně tak bychom neměli promítat do hodnocení současná kritéria pro správné, respektive špatné jednání.⁶ Pokud to dokážeme, pokud se naučíme být poctiví a opatrní při hodnocení minulosti, může nám poznání minulosti pomoci přijímat historickou odpovědnost a také lépe rozumět současnosti, resp. výzvam budoucnosti.

Pro formulování cílů lekce o Mnichovu jsme vybrali některé z těchto principů. Plánování lekce mělo tedy následující podobu:

⁵ Peter SEIXAS – Tom MORTON, *The Big Six Historical Thinking Concepts*, Toronto 2013. Více například na webových stránkách projektu Dějepis v 21. století, [online], [citováno dne: 27. 6. 2019]. Dostupné z: <http://dejepis21.cz/historicke-mysleni-a-historicka-gramotnost>.

⁶ *Tamtéž*.

učivo	očekávané výstupy podle RVP ZV	koncepce historické gramotnosti	klíčové (badatelské) otázky
1938: sudetská krize a mnichovská dohoda	D-9-7-05 žák zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech	Etická dimenze historického poznání: Autoři historických pojednání vyjadřují etické soudy. Odůvodněné etické soudy o jednání v minulosti berou v potaz historický kontext aktérů, jejichž jednání je posuzováno.	Co bychom potřebovali vědět, abychom mohli posoudit, zda mnichovská dohoda byla zrada? Jakou roli v posuzování minulosti může hrát historický odstup?

Jedním z ústředních pojmů tématu je „mnichovská zrada“. Slovo zrada vyjadřuje velmi silnou zápornou emoci. První evokační otázka, respektive úkol pro žáky, tedy zněla: „Definujte zradu. Kdo, koho může zradit, a za jakých podmínek lze hovořit o zradě?“ První úkol žáci řešili na základě vlastních životních zkušeností, bez spojitosti s historickým tématem. Následovalo krátké učitelovo uvedení žáků do historického tématu. Teprve druhý úkol byl spojen s tématem a zněl: „Co byste potřebovali vědět, abyste mohli posoudit, zda mnichovská dohoda byla zrada?“ Žáci ve skupinách, ale alternativně klidně samostatně, resp. v párech, formulovali otázky. Zde jsou příklady některých z nich:

- „O co v té dohodě přesně šlo, na čem přesně se dohodli?“
- „Jaké úmysly měl Hitler?“
- „Co vedlo Itálii, Francii a Velkou Británii k souhlasu? Získaly nějaké výhody?“
- „Proč nebyla k jednání pozvána ČSR?“
- „Byly v Mnichově ty státy, které pomohly v r. 1918 založit ČSR?“
- „Byla ČSR spojencem VB a FRA? A měla ČSR nějakou smlouvu s Německem, kterou Němci porušili?“
- „Co si o tom mysleli lidé v Evropě?“

Žákovské otázky jsou cenné samy o sobě, považujeme totiž dovednost ptát se, resp. tvořit hypotézy, za zásadní pro současné vzdělávání. Nicméně mohou posloužit také jako objednávka faktů pro další dějepisnou lekci. Princip „objednávání si“ faktů, které žáci potřebují k vyřešení problému, chápeme jako výrazně funkčnější alternativu k rozšířenějšímu způsobu výuky, totiž: nejdříve rozsáhlá přednáška, a teprve poté analytická práce.

V ideálním případě by pro žáky na další lekci byla připravena sada primárních pramenů, resp. sekundárních zdrojů, které by podrobili studiu a pak hledali odpovědi na své otázky. Nám posloužil výkladový text, napsaný s využitím odborné literatury, rozdělený do několika odstavců. Žáci odstavce textu řadili podle toho, jak jim fakta v nich obsažená pomohla, resp. nepomohla přemýšlet nad tím, zda lze události sudetské krize, resp. mnichovské dohody označit za zradu, či nikoli.

Na závěr workshopu samotného jsme účastníkům nabídli možné varianty písemného ověření poznatků získaných v průběhu této lekce tak, jak jsme je vytvořili a testovali s žáky. Rovněž jsme otevřeli prostor k otázkám a komentářům.

Roman ANÝŽ – Peter SOKOL

Pohled účastníka workshopu – učitele

„Jedničky“ za „osmičky“! Tak autoři workshopu s nadsázkou lákali budoucí účastníky programu zaměřeného na didaktiku dějepisu. Hravým názvem vystihli hned několik aspektů, které rezonují v současné laické i odborné veřejnosti. Na jedné straně tu máme mediálně stále aktualizovaná témata osmičkových výročí. Připomeňme si tímto směrem zaměřené výstavy, pořady v televizi i rozhlas, projekty na sociálních sítích či ankety o znalosti „osmiček“ 20. století mezi dnešními žáky a studenty. Na straně druhé stojí didaktici a učitelé před výzvami nového pojetí výuky, která bude odpovídat podmínkám a potřebám společnosti 21. století. Do této oblasti spadá i stále dynamická diskuse nad vhodným hodnocením žáků včetně již zmíněných „jedniček“. Jak je tedy patrné, už název workshopu v sobě skrýval dva prvky, na kterých byl vystaven. Prvním bylo tematické zaměření na 20. století a tím druhým pak sama forma výuky. Oba prvky mě zaujaly. Dále sami autoři v anotaci workshopu položili několik klíčových otázek, které bych pro potřeby tohoto textu shrnul do jedné, velmi zjednodušené otázky: Co a jak učit? Otázky tohoto typu jsem si začal klást i já, a to prakticky ihned po mém nástupu do praxe. Současný systém vycházející z Rámcového vzdělávacího programu (dále jen RVP) sice vnímám jako velmi dobrý, zároveň však může u učitelů vytvářet pocit mnoha nejistot. Reálně totiž neexistuje vhodná a koncepčně ucelená metodická podpora, co a jak učit. Současné učebnice dějepisu jako první pomocná ruka deklarující soulad s RVP, bohužel ve svém pojetí ale paradoxně v souladu

s koncepcí RVP nejsou. Mnohé materiály dostupné na internetu jsou často jen kusé. Semináře pro učitele představují další možnost, kde hledat inspiraci. Mé potřeby se tedy vhodně potkaly s deklarovaným obsahem workshopu, a to byl i důvod mé účasti.

Oba lektori nás provedli pěti aktivitami. První dvě (výběr tří „důležitých dat“ ve svém životě a hravé rozřazení do skupin podle součtu čísel v náhodných leto-počtech) nás vedly k připomenutí prosté, avšak důležité myšlenky, že význam datovaných událostí záleží na úhlu pohledu. Třetí aktivita, kterou sami autoři prezentovali jako „velký úkol“, tvořila jádro workshopu. Jednalo se o provázání vybraného „osmičkového“ dějepisného tématu s definováním cíle ve výuce, a to na bázi RVP. Úkol měl reflektivní charakter, který mě jakožto učitele směřoval k vědomé práci s RVP a k přijetí odpovědnosti za výběr témat a stanovení cílů ve své výuce. Poslední dvě části workshopu pak tvořily prezentace dvou přístupů k výuce dějepisu. První představovala koncepci historického myšlení kanadských didaktiků Petera Seixase a Toma Mortona a její využití na základní škole, druhá pak organizaci výuky dějepisu na střední škole s nižší hodinovou dotací.

Tematicky i programově považuji workshop jako vhodně postavený a promyšlený. Vnímám, že se autoři snažili předat své hlavní myšlenky a zároveň aplikovat základní pravidla pro podobu funkčního workshopu. V tomto směru oceňuji především zařazení „rozehrívacích“ aktivit, a především pak akcentaci práce ve skupinách, která se při stanovených úkolech jevila jako velmi efektivní. Autoři tak vytvořili inspirativní prostor pro dialog s dalšími účastníky. Za velmi důležité považuji orientaci na práci s RVP a snahu ukázat účastníkům, že učitel je ten, kdo na základě RVP přijímá zodpovědnost za konkretizaci vyučovaných témat a stanovení cílů nejen vědomostních, ale i kompetenčních. Tuto problematiku ostatně tematizovala i závěrečná prezentace, v níž ovšem chybělo propojení s předšlými aktivitami. Nepřítelem autorů se stal čas vyhrazený pro workshop. Pracovali jsme na „velkých“ úkolech a byly nám prezentovány „velké“ myšlenky, které se však do časového rámce mohly plně jen těžko vejít. V závěru jsem měl dojem, že jsme toho hodně načasovali, ale máloco dotáhli zcela do konce. Líbilo by se mi, kdyby závěrečná reflexe práce s RVP byla komplexnější a hlubší. Také krátké představení konceptu historického myšlení Petera Seixase, byť nepředstavoval cíl prezentace, by si zasloužilo více prostoru. V tomto směru jsem také příliš nepochopil návaznost aktivity s RVP na koncept zmíněného historického myšlení, neboť obě cesty nabízejí různá východiska. Dále prezentace výuky o mnichovské dohodě, která byla mimo jiné založena na otázkách žáků, mohla být doplněna konkrétními příklady těchto otázek či konkrétním výsledkem,

ke kterému žáci ve výuce dospěli. Jedná se však o drobnosti, které nenarušily hlavní cíl setkání.

Účast na workshopu mě podpořila k odhodlání znovu a znovu hledat ve výuce dějepisu smysluplné cesty, které budou bavit mě i mé žáky. Cením si času, který autoři jeho přípravě věnovali, a děkuji jim za něj.

Aleš SEDLMEIER

Pohled účastnice workshopu – studentky

Workshop *Kolik osmiček znáš, tolik máš jedniček* byl veden kolegy Peterem Sokolem a Romanem Anžzem. Název semináře velmi vkusně doplňoval logo celé konference, které bylo protkáno časovými mezníky 20. století. Na workshop jsme tedy přicházeli plni očekávání, jakým způsobem budou pojaty tyto časové mezníky, osmičky.

Co to vlastně mezník je? Čím vstupují data do dějin a kdo určuje jejich důležitost? I takové by mohlo být úvodní zamýšlení před první aktivitou, jež všechny účastníky čekala. Úkolem bylo napsat tři mezníky našich životů – tři roky, v nichž se událo pro naše životy něco důležitého, roky, které si připomínáme a na které vzpomínáme. Není na škodu si tuto jednoduchou aktivitu vyzkoušet a promyslet i nyní. Každý bude volit jinak. Mezi daty událostí vybraných studenty nejspíše nalezneme rok složení maturitní či státní závěrečné zkoušky, maminky pravděpodobně napíší roky narození svých dětí. Někdo zařadí mezi svá data i známé *osmičky*. Každý na tento úkol bude hledět z jiné perspektivy, z jiné životní zkušenosti. To se ukázalo i při společných diskusích, v nichž jsme s dalšími dvěma osobami měli sdílet naše data a důvody, proč jsme je vybrali. Různorodost se projevila v mnoha případech.

Workshop se soustředil na praktické otázky spojené s výukou vybraných historických témat, a jak již z názvu akce vyplývá, velkou část programu jsme jako účastníci věnovali osmičkovým datům v historii a hledání cílů a klíčových otázek stěžejních pro jejich zařazení do výuky. Diskuse a tvorba cílů v trojicích byla podpořena výňatky z Rámcových vzdělávacích programů, ve kterých jsme mohli nahlížet a porovnávat různorodé pohledy na dané téma. Velmi inspirativní bylo nejen sdílení zkušeností a názorů v menších tříčlenných skupinách, ale následně také mezi všemi účastníky. Celý tento program završil příspěvek představující pohled na výuku historie podle konceptu *The Historical Thinking Project*.

Tato myšlenka uvedená v knize *The Big Six Historical Thinking Concepts*¹ nám byla představena jako jedna z možných druhů inspirací při výuce dějepisu.

V závěru diskuse jsme vyslechli od jednoho z hostů semináře, paní Lenky Řezáčové, jakým způsobem vyučuje dějepis na Střední pedagogické škole a Střední zdravotnická škole Krnov. V naší zemi je již několik škol, které opustily standardní pojetí výuky dějepisu od nejstarších po nejnovější dějiny v chronologickém sledu a přiklání se k výuce dějepisu podle potřeb současného světa. Uvedená střední škola vyučuje hned v prvním ročníku dějiny 20. století, díky čemuž získává pedagog dostatek času na probrání všech důležitých témat, a to i při zachování návaznosti na učivo dějepisu devátých tříd základních škol. Teprve poté se přistupuje k výuce dějin chronologicky.

Celý workshop přinesl velmi zajímavý náhled na výuku dějepisu a byl podložen takovými metodami, které může učitel velmi snadno začlenit do své výuky. Kvituji především osobní zainteresovanost přednášejících, kteří mluvili o tématech a řešeních, jež mají vyzkoušena a s nimiž mají osobní zkušenost. Právě toto osobní zaujetí přineslo do celého semináře velmi povzbudivý nádech a mnoho nových postřehů a nápadů, které se rodily v hlavách všech posluchačů.

A co pro vás znamenal rok 2018?

Mona AWWADOVÁ

¹ Peter C. SEIXAS – Tom MORTON, *The Big Six Historical Thinking Concepts*, Toronto 2012.

Historie stále živá

Vzpomínání na monarchii

Tento článek, který vychází z příspěvku na konferenci *Dějiny ve veřejném prostoru* (Praha, 8. a 9. listopadu 2018), představí dvě velké veřejné vzpomínkové akce českých monarchistů. I přesto, že je český stát již něco málo přes sto let spravován formou republiky, žije zde nezanedbatelný počet lidí, kteří se nesmířili s rozpadem monarchie, s nostalgií vzpomínají na dobu před rokem 1918 a někteří i v rámci svých možností usilují o návrat krále. Ač čeští monarchisté představují velmi různorodou skupinu z hlediska společenského a profesního postavení a často i politické orientace, jednu vlastnost mají společnou: silný vztah k minulosti.

Data byla nasbírána během autorova mnohaletého zúčastněného pozorování. Sám autor se hlásí k monarchismu, tento článek proto může být subjektivně ovlivněn.

Kdo jsou čeští monarchisté?

Novodobé dějiny českého monarchismu se začaly psát roku 1988, kdy disident Petr Placák se svými přáteli založil opoziční skupinu České děti. Jejich manifestu *Návrat krále* vydanému 28. května 1988 se dostalo pozornosti dokonce i v *Rudém právu*. Z Českých dětí se po sametové revoluci vyvinulo politické hnutí Koruna Česká, které bylo roku 2003 přetvořeno v politickou stranu Koruna Česká (monarchistická strana Čech, Moravy a Slezska). Kromě této strany se čeští monarchisté organizují i v monarchistických spolcích nebo neformálních uskupeních (v posledních letech především v debatních skupinách na Facebooku). K monarchismu mají blízko i vojenskohistorické spolky, které připomínají tradici c. a k. vojska, nebo Spolek Radecký Praha, jenž usiluje o obnovu pomníku maršála Radeckého na Malostranském náměstí. Z hlediska politické orientace mohou monarchisté zaplňovat téměř celé politické spektrum (státní zřízení je na další ideologii do značné míry nezávislé), autor se však zatím setkával především s pravicovými konzervativci.

Pochod za monarchii

V den státního svátku 28. října pořádá politická strana Koruna Česká v ulicích Prahy *Pochod za monarchii*. Pochod se však nekoná na oslavu svátku, neboť monar-

chisté z pochopitelných důvodů vznik republiky neslaví. Někteří monarchisté 28. říjen dokonce označují jako „Den hanby“.¹

Za jedenáct ročníků monarchistického pochodu se ustálila jeho trasa i program. Událost začíná v odpoledních hodinách srazem na Václavském náměstí pod sochou sv. Václava. Pochod zahajuje předseda Koruny České proslovem, v němž shrne důvody, kvůli kterým monarchisté neslaví 28. říjen. Projev upozorňuje především na to, že české země byly po většinu své historie monarchií, století republiky je tedy jen relativně krátkou epizodou. Také připomene, že republikánské zřízení přineslo značnou nestabilitu, která vyústila do několikerého okrádání občanů o jejich majetky, genocidy národnostních menšin a dvou totalit. Kromě vzpomínání na minulost jsou v projevu zmíněny i praktické výhody monarchie oproti republice.

Po proslovu zazní rakouská císařská hymna *Zachovej nám, Hospodine a Svatováclavský chorál* v podání dechové kapely Pralinka. Následně průvod, jehož se většinou účastní 100–250 lidí, vyrazí do ulic Prahy. V čele kráčí vlajkonosi s vlajkami korunních zemí a prapory místních společností² Koruny České. Za nimi pokračuje kapela Pralinka, která po celou cestu vyhrává pochody a lidové písně, a zbytek průvodu s vlajkami, portréty českých panovníků a transparenty s hesly, jakými jsou třeba *Ať žije české království*; *Dost bylo republik*; *Monarchie je moderní a evropská* nebo *Český stát nevznikl 28. října 1918*. Tato a další podobná hesla jsou také po celou dobu pochodu hlasitě provolávána.³

Průvod jde Václavským náměstím na Můstek, dále pak přes ulice Na Příkopě a Celetnou na Staroměstské náměstí. Zde se zastaví na místě, kde až do roku 1918 stál mariánských sloup. Následně se slova ujme plzeňský monarchista a spisovatel Jan Drnek, který přečte svůj proslov o mariánském sloupu a nutnosti jeho obnovy.⁴ Pochod poté pokračuje kolem pražského magistrátu ke Karlovu mostu,

kde se pokloní soše Karla IV. Dále průvod překročí Karlův most a dojde až na Malostranské náměstí. Zde promluví zástupce Spolku Radecký Praha o zásluhách maršála Josefa Václava Radeckého, jehož pomník na tomto místě stál, a o snahách spolku o jeho navrácení do veřejného prostoru. V závěru kapela Pralinka zahraje *Radeckého pochod* od Johanna Strausse, čímž je celý *Pochod za monarchii* ukončen. V roce 2018 při příležitosti stého výročí zániku monarchie průvod ještě pokračoval na Hradčanské náměstí, kde na závěr zazněl zpěv císařské hymny.

Kromě tohoto průvodu se v Praze každoročně koná i Tříkrálový pochod za monarchii, který začátkem ledna pořádají České děti. Tříkrálový pochod vede podobnou trasou jako průvod Koruny České, přítomný je i hudební doprovod kapely Pralinka a nechybí ani zemské vlajky, portréty panovníků a transparenty s monarchistickými hesly. Na rozdíl od vážně míněného pochodu Koruny České je však akce Českých dětí prezentovaná spíše jako recese.

Audience u císaře Karla I.

Nejnávštěvovanější a pro mnohé monarchisty i nejvýznamnější monarchistickou vzpomínkovou akcí je *Audience u císaře Karla I.*, která se koná od roku 2002 během některého z víkendů na přelomu dubna a května na zámku v Brandýse nad Labem. Na pořádání audience se podílí brandýský zámek, obec Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, místní římskokatolická farnost, Modlitební liga císaře Karla za mír mezi národy, Řád svatého Lazara a vojenskohistorické spolky ze zemí střední Evropy. Do organizace se zapojují i některé složky České republiky (Středočeský kraj, hudba Armády České republiky a České dráhy). Hlavním cílem Audience je připomenutí života a zásluh zatím posledního rakouského císaře a českého krále bl. Karla I., který byl vlastníkem brandýského zámku a v mládí zde sloužil u místního dragounského pluku. Kromě toho se během audience vzpomíná i na různé významné události, na které daný rok připadá kulaté výročí. Většinou se jedná o životní jubilea velkých českých panovníků a minulých majitelů brandýského zámku nebo o události z vojenských dějin (především první světové války nebo novověkých válečných konfliktů).⁵

¹ Toto označení se poprvé objevilo pravděpodobně v *Monarchistickém kalendáři* z roku 2011 od spisovatele Jana Drnka. Kalendář navazoval na tradici historických a humoristických kalendářů z konce 19. století a u každého dne v roce uváděl výročí různých historických událostí. U 28. října zde bylo uvedeno pouze „Den hanby“. Označení se ujalo mezi mnohými monarchisty, Koruna Česká je však v oficiální komunikaci nepoužívá.

² Místní společnost je organizační jednotkou Koruny České sdružující strany z jedné obce.

³ Atmosféru z Pochodu za monarchii 2018 zachycuje stejnojmenné video na serveru Youtube, [online], [citováno dne: 30. 6. 2019]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=nXONFV_dHjo.

⁴ Text proslovu byl uveřejněn v *Monarchistickém zpravodaji* 74, [online] 2017, s. 3–4, [citováno dne 30. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.korunaceska.cz/dokumenty/monar-chisticky-zpravodaj/category/22-r2017?download=139:monarchisticky-zpravodaj-c-74>

⁵ Výběr z připomínaných výročí posledních tří ročníků Audience: 2016: narození Karla IV. (1316), rakousko-pruská válka (1866); 2017: narození Marie Terezie (1717), narození Karla I. (1887); 2018: začátek a konec třicetileté války (1618–1648), návrat Palladia země české (1638), konec první světové války (1918).

Odkaz na slavnou monarchistickou minulost je během Audience u císaře Karla I. posilňován kromě účasti desítek osob v historických uniformách zejména přítomností některého z členů habsburského rodu. Audience se pravidelně účastnil nejstarší syn císaře Karla I., korunní princ Otto von Habsburg. V současnosti tuto akci navštěvují jeho potomci (v posledních letech hlavně arcivévodkyně Gabriela a arcivévoda Jiří). Roku 2013 audienci navštívila i současná hlava habsburského rodu arcivévoda Karel se svými dcerami Eleonorou a Glorií.

Na audienci se lze z Prahy dopravit historickým vlakem, který v tento den vypravují České dráhy. Oficiální program začíná v dopoledních hodinách v zahradách brandýského zámku nástupem vojenských jednotek. Následují proslovy pořadatelů a hostů, ve kterých jsou připomenuty především mírové snahy bl. Karla I. v době první světové války, jeho sociální politika a nešťastný osud ve vyhnanství. Zmíněny jsou též tradice a kultura podunajské monarchie, která dodnes může mít potenciál spojovat národy ve střední Evropě. Poté přítomný člen habsburského domu předá pamětní medaile zaslužilým členům vojensko-historických spolků a povýší několik důstojníků. Následuje čestná salva a minuta ticha za padlé v první světové válce, po které vojenská hudba zahraje císařskou hymnu a státní hymnu České republiky.

Potom se všichni účastníci vydají v průvodu přes řeku Labe do Staré Boleslavi do některého z místních kostelů. Habsburkové a jiní významní hosté jsou na místo dovezeni historickým automobilem nebo kočárem. Ve Staré Boleslavi audience pokračuje slavením mše svaté před Palladiem země české.⁶ Mše je vedena v řádné formě římského mešního ritu, pro podpoření mezinárodního charakteru události jsou však některá čtení z písma svatého čtena dvojjazyčně (česky a německy) a ordinária jsou zpívána latinsky. Kázání se většinou týká bl. Karla I. a jeho příkladu jako svědomitého politika, milujícího otce a křesťanského světce. Mše je zakončena zpěvem císařské hymny.

Program poté pokračuje v zahradách brandýského zámku, kde vojensko-historické jednotky předvádějí rekonstrukce bitev a vojenského života, které se vždy vztahují k výročí, jež je během dané audience připomínáno. Celá událost pak bývá ukončena ve večerních hodinách koncertem vážné hudby.

Závěr

Monarchistický pochod pořádaný Korunou Českou lze vnímat především jako propagaci této strany a jejího hlavního programového bodu – obnovy monarchie v českých zemích.⁷ Přestože se pochod koná z pohledu historických výročí v exponovaný den, jeho vazba na minulost je spíše nepřímá. Vstupovat do veřejného prostoru s tématem obnovy monarchie by pravděpodobně stejně dobře šlo i v kterýkoliv jiný den. Tradice pochodu v den vzniku Československé republiky se tak udržuje zřejmě jen kvůli mediálnímu ohlasu, který konflikt tohoto výročí a monarchistického pochodu může vyvolávat.

Mnohem více je s připomínáním minulosti a historických výročí spojena Audience u císaře Karla I. Zde se kromě monarchistů, kteří vnímají obnovu monarchie jako politickou alternativu k současnému systému, setkávají i lidé, jež si především libují v nostalgii po dobách Rakousko-Uherska. K nostalgické atmosféře kromě účastníků v dobových uniformách přispívají i někteří pořadatelé z řad místní a regionální samosprávy (třeba zajištěním historického vlaku), kteří audienci mohou brát i jako příspěvek k rozvoji turistického ruchu.

Kromě dvou výše popsaných velkých událostí pořádají čeští monarchisté řadu menších připomínkových akcí, ať v rámci ryze soukromých sešlostí, tak formou vstupů do veřejného prostoru. Pestrá vzpomínková kultura českých monarchistů by si jistě zasloužila větší analýzu. Zajímavé výsledky by také mohlo přinést srovnání s monarchistickými akcemi v dalších státech střední Evropy, na kterých se ostatně spolupodílejí i někteří monarchisté z českých zemí.

Martin VÁŇA

⁶ Kovový reliéf Panny Marie s Ježíškem, který podle legendy měla dostat sv. Ludmila od sv. Metoděje.

⁷ Myšlenka obnovy monarchie má v současné době v České republice minimální podporu a prakticky ani není součástí veřejné diskuse. V posledních volbách, kdy Koruna Česká kandidovala jako samostatný subjekt (volby do poslanecké sněmovny 2013), strana získala jen 0,17 % hlasů. Za monarchisty se však považují i někteří členové parlamentních stran.

Autoři studií

Mgr. Tereza Arndt

Ústav pro studium totalitních režimů

tereza.arndt@ustrcr.cz

Alan McCully, Ph.D.

Ulster University, Northern Ireland

AW.McCully@ulster.ac.uk

Mgr. David Klimeš, Ph.D.

Institut komunikačních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních věd

Univerzity Karlovy

david.klimes@fsv.cuni.cz

Bc. Anna Kolářová

Univerzita v Řezně

kolarovaanna000@gmail.com

Mgr. Bohumil Melichar

Ústav pro studium totalitních režimů

bohumil.melichar@ustrcr.cz

Bc. Kateřina Sixtová

Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (studentka)

kackachladkova@seznam.cz

PhDr. ThLic. Michal Sklenář, Ph.D. et Ph.D.

Ústav pro studium totalitních režimů

michal.sklenar@ustrcr.cz

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.

sebek@hiu.cas.cz

Autoři dalších článků

Mgr. Roman Anýž

ZŠ Dr. Jana Malíka, Chrudim / spolupracovník Oddělení vzdělávání
Ústavu pro studium totalitních režimů
roman.anyz@ustrcr.cz

Bc. Mona Awwadová

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy (studentka) / Masarykova
základní škola Klánovice
monaawwadova@gmail.com

Mgr. Jan Černocho

trichokles@gmail.com

Mgr. Ladislav Holoubek

Katedra pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty
Univerzity Hradec Králové
ladislav.holoubek@uhk.cz

Mgr. Michal Kurz

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.
sssmichal.atd@seznam.cz

Vojtěch Ripka, Ph.D.

Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů
vojtech.ripka@ustrcr.cz

Aleš Sedlmeier

Základní škola Praha 7, Strossmayerovo nám. 4
ales.sedlmeier@zsstross.cz

Mgr. Václav Sixta

Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů
vaclav.sixta@ustrcr.cz

Mgr. Peter Sokol

Gymnázium Duhovka, Praha / spolupracovník Oddělení vzdělávání
Ústavu pro studium totalitních režimů
peter.sokol@ustrcr.cz

Mgr. Martin Váňa

Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů
martin.vana@ustrcr.cz

ThLic. Ing. Marie Zimmermannová, Th.D.

Katedra pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty
Univerzity Karlovy / Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského
zimmermannova@ktf.cuni.cz

MARGINALIA HISTORICA

Ročník 10, číslo 2/2019

Vydává Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta,
Katedra dějin a didaktiky dějepisu
Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1;
toto číslo vzniklo ve spolupráci s Ústavem pro studium
totalitních režimů, Siwiewcova 2, 130 00 Praha 3
Tisk: tiskárna Nakladatelství Karolinum
Předsedkyně redakční rady: Ivana Čornejová
Zástupce předsedkyně redakční rady: Jiří Hnilica

ISSN: 1804-5367

Evidenční číslo MK ČR: E 19664